
SC.12.Pl.7.

BIBLIOTECA VITT. EMANUELE
37
17 . A
20
FONDO GESUITICO

JOSEPHI
MARIANI PARTHENII
S. J.

ACTIONES.

ROMAE
EXCUDEBAT GENEROSUS SALOMONI
AN. cIↄ.Iↄ.cc.lxxII.
SUPERIORUM PERMISSU.

JESU CHRISTO

ÆTERNI PATRIS FILIO HUMANI GENERIS REPARATORI
DIVINÆ EJUS MATRI VIRGINI MARIÆ
SINE MACULA PECCATI ORIGINALIS CONCEPTÆ
SANCTO PETRO APOSTOLORUM PRINCIPI
SANCTO PAULO GENTIUM APOSTOLO
NEC NON RELIQUIS GENERATIM MARTYRIBUS
CATHOLICÆ APOSTOLICÆ ROMANÆ FIDEI
ASSERTORIBUS
AC NOMINATIM IIS
QUI URBEM ET LATIUM
FUSO TRIUMPHALI SANGUINE HONESTARUNT
JOSEPHUS MARIANUS PARTHENIUS
SOC. JESU
HOC QUIDQUID EST OPERIS
DAT DONAT DICAT
CONSECRATQUE.

NON PLUS SAPERE QUAM OPORTET SAPERE; SED SAPERE AD SOBRIETATEM. Ad Rom. 12. 3.

PAULUS ANTONIUS RAFFAGNI

SOCIETATIS JESU

In Provincia Romana Præpositus Provincialis.

CUM Opus, cui titulus: *Josephi Mariani Parthenii S. J. Actiones*, ab uno ex nostræ Societatis Sacerdotibus conscriptum, aliquot ejusdem Societatis Theologi recognoverint, & in lucem edi posse probaverint, potestate nobis a R. P. Laurentio Ricci, Præposito Generali, ad id tradita, facultatem concedimus, ut typis mandetur, si ita iis, ad quos pertinet, videbitur. In quorum fidem has litteras manu nostra subscriptas, & sigillo nostro munitas dedimus

Romæ 21. Novembris 1771.

Paulus Antonius Raffagni.

IMPRIMATUR.

Si videbitur Reverendiſs. P. Magiſtro Sacri Palatii Apoſtolici.

D. Jordani Patr. Antioch. Viceſgerens.

QUod videmus quamplurimos conari, paucos vero aſſequi, ut difficilem, maximeque impeditam, quam ſuſceperunt tractare provinciam, eam feliciter abſolvant, id contigiſſe Mariano Parthenio S. J. intellexi, viro bonis artibus ac ſtudiis expolitiſſimo, editiſque operibus claro, cum obſecuturus Revererendiſs. P. S. P. A. Magiſtro, diligentiſſime perlegerem illius librum, cui titulus; *Joſephi Mariani Parthenii S. J. Actiones.* His enim, quas olim habuit Florentiæ, cum ibi eloquentiam doceret, ad formam, & ſimilitudinem illarum, quas ſcripſit Cicero in Verrem, ſummam Artis Criticæ difficultatem exponit, præcipuos illius canones accurate perpendit, & de recto, pravoque ejuſdem uſu fuſe, docte, ſolide, & luculenter diſſerit. Stylum autem, quo hæc omnia perſequitur Auctor, antiquum illud Latium ſapere legentibus palam eſt. Quare cum nihil in Opere occurrat, quod Catholicæ Religioni, boniſque moribus adverſetur, Reipublicæ Chriſtianæ ſplendori, necnon Eloquentiæ cultoribus utilitati futurum arbitror, ſi prælo committatur. Dabam Romæ XIV. Kal. Decem. A. MDCCLXXI.

Joannes Baptiſta Gautier Linguæ, & Humanitatis græcæ in Archigymnaſio Romano Profeſſor Emeritus.

UT Reverendiſſimi Patris Sacri Palatii Apoſtolici Magiſtri juſſa facerem, doctiſſimas, & elegantiæ plenas *Joſephi Mariani Parthenii S. J. Actiones* accurate, diligenterque perlegi: Qua in re nihil reperi, quod vel Chriſtianæ Religionis ſanctitatem, vel bonos mores læderet; verum omnia, ſumma animi mei jucunditate, percepi Romanam majeſtatem redolere. Quare in publicam lucem edita multo uſui ſtudioſis bonarum artium, & eruditis viris voluptati fore cenſeo. Datum Romæ in Monaſterio S. Praxedis IV. Idus Januar. An. MDCCLXXII.

D. Redeſindus Andoſilla Abbas Congregationis Vallis-Umbroſæ, in Archigymnaſio Romano Rhetor, & Hiſtoriæ Profeſſor.

IMPRIMATUR.

F. Thomas Auguſtinus Ricchinius Ord. Præd. S. P. A. Mag.

EDI-

EDITOR OPERIS

LECTORI BENEVOLO.

Edito jam a Parthenio nostro illo suo Electricorum opere, tum ego, tum alii ejus amici, illi auctores fuimus, ut orationes suas, quas multas & habuit, & conscripsit, limaret ac perpoliret, easque in publicam lucem edi pateretur. Ego quidem illum minus in hoc pugnacem sensi, quam tum, cum de edendis Electricorum libris agebatur, fueram expertus. Itaque, si non libenter, minus certe repugnanter meæ & amicorum obsecutus est voluntati, deditque operam, ut quæ scripta a se prosa oratione fuerant, multa cura diligentiaque recognosceret, &, quantum quidem assequi potuit, perficere conaretur. Quo in conatu quid tandem præstiterit, Lectorum judicium erit. Certe unum Ciceronem Latinæ eloquentiæ parentem sibi ad imitandum proposuit, in eo uno mentis aciem obtutumque defixit; unum sic combibere penitus animo studuit, ut eum unum exprimere, & quantum potuit, Lectoribus exhibere adnisus sit; qua in re si non exitus, voluntas certe ejus laudari omnino debet. In magnis *enim* voluisse sat est. *Hoc vero quid operis sit, quod nunc editur, Auctor ipse satis indicat in primo suarum Actionum exordio, in quo & operis finem, quem maxime spectavit, aperte enunciat, & operis totius divisionem*

 di-

distincte proponit. Præterea styli ac dictionis genus ab arrogantiæ reprehensione vindicat; quin & inscriptionis ipsius, quæ operi præfixa est, probabilem sane rationem reddit. Jam, si quod opus unquam adnotationum copia ornari potuit, hoc certe est, in quod totius propemodum Ecclesiasticæ Historiæ notitiam congerere facile admodum fuit. Sed in hoc ita reluctantem Auctorem habui, ut expugnare me illum posse desperarim. Ajebat enim, opus esse hujusmodi, quod non adnotationibus ornaretur, sed potius oneraretur; se studuisse perspicuitati, quæ lumine adnotationum illustrari minime indigeret; non captasse se in his Actionibus sive conscribendis, sive habendis eruditionis famam; obvia quæque, & nota cuique vel mediocriter erudito, persecutum esse, eaque tantum expolienda curasse; se nonnullorum, quos coarguit, Auctorum nomina non ideo reticuisse, quia ab Editore enuncianda putaverit, sed quia suppressa omnino voluerit, ne cuiquam ulla offensionis occasio præberetur. Hæc, aliaque hujusmodi multa addidit, quibus mihi quoque persuasit, fuisse consultius ab adnotationibus abstinere. Acquievi igitur ejus consilio ac voluntati, & præter pauculas, quas non tam necessitati, quam receptæ ætate hac nostra consuetudini serviens addam, non committam, ut hac in re Auctori molestus sim. Illud vero Lectorem hoc loco præmonendum omnino duxi, Parthenium nostrum, quæ ejus modestia est, & ingenium ab omni contentione abhor-

horrens, neminem ulla in hujus operis parte designasse, & illud unum habuisse toto hoc in opere propositum, non ut artem criticam, eosque, qui illam cum laude exercent, criminaretur, quod pravi & insipientis hominis esset; sed unum ejus perversum usum, quod omni reprehensione vacat, redargueret. Neque vero Parthenius ipse, censuram omnem, quodam superbientis animi fastidio, abnuit; immo autem se Lectorum suorum judicio & censuræ libenter subjicere non renuit. Opto redargui me *Cicero inquit de Nat. Deor. lib.* III. *cap.* XL. *& idem Tusculanar. Quæst. lib.* II. *cap.* II. Tantum abest, ut scribi contra nos nolimus, ut id etiam maxime optemus. *Jam, cum tantus vir tanta utatur modestia, quis tam arrogans erit, qui omnem reprehensionem detrectet? Quin ea justæ reprehensionis natura est, ut ex illa, præter quam quod admissæ culpæ merito animadversio debetur, ex illa, inquam, non parum, qui sapiat, proficere possit; & ita se gerere, ut vel omnem in posterum reprehensionem effugiat, vel saltem non in eam, ad quam semel offendit, iterum ignarus incurrat. Eo etiam illud accedit commodi, ut, cum aliqua reprehenduntur, quæ censura præterit, ea recte scripta esse intelligantur. Quapropter, qui e genere quorundam delicatiorum non erit,* qui vulnus in latere, quod acu punctum videatur, pro ictu gladiatoris putant, *is illa Plinii Epistolar. lib.* III. *ad Voconium Romanum, cui Panegyri-*

ricum Trajano Augusto a se dictum miserat, scribentis usurpabit; Cætera tibi placuisse magis credam, si quædam tibi displicuisse cognovero. *Parthenius autem noster sollicitus quidem est, utrum doctis & eruditis viris placeat nec ne, quorum judicium atque sapientiam veretur quam maxime, sed multo sollicitior est, ne cuiquam, justæ offensionis oblata causa, displiceat. Id ei præcipue cordi esse nemo dubitabit, qui ejus indolem atque ingenium noverit. Cæterum, ne longius, quam par est, nostra Præfatio excurrat, omnes, quos has Actiones legere contigerit, præmonitos volo, obtestorque, ut illud pro certo habeant, Auctorem in iis partim habendis, partim conscribendis id unum habuisse propositum, ut reipublicæ, cui operam suam in erudiendis ad pietatem atque doctrinam adolescentibus, tot annis navavit, hoc etiam edendo opere, aliqua ratione prodesset, & Catholicæ præsertim Religioni, quam, immoderata opinandi licentia, in magnum certe discrimen adduci omnes boni nunc affirmant ac lamentantur, pro sua parte consuleret.*

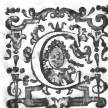

DE

DE SUMMA
ARTIS CRITICÆ
DIFFICULTATE
AD FLORENTINOS

Actionis I. Liber I.

UM mihi primum, Florentini, meorum Moderatorum auctoritate prorogatam tradendæ apud vos Rhetoricæ provinciam intellexi, vidiſſemque, veteri more inſtitutoque majorum, mihi ſingulis annis ex hoc loco, non tam ad eos, qui mihi in diſciplinam traditi ſunt, quam, & multo verius, ad hunc lectiſſimum ſapientiſſimumque conventum verba eſſe facienda; ſtatim in eam curam animo & cogitatione incubui, ut id potiſſimum argumenti ad tractandum eligerem, quod & inſtitutæ a me vitæ rationibus maxime congrueret, atque huic tantæ frequentiæ & rerum copia, & præſtantia, & utilitate reſ-pon-

ponderet. Animadverteram jam pridem, Artem Criticam, si unquam alias, hoc certe tempore, impensius excultam; hanc vulgo ab omnibus, qui aliquam litteris impendunt operam, summo studio celebratam. Gaudebam equidem, & lætabar vehementer, hunc honorem haberi meritissimæ arti, quæ reliquis fere artibus dignitate præstat, necessitate vero longe multumque antecellit. Quid enim non solum ad totius litterariæ reipublicæ, sed ad Religionis etiam ipsius commodum atque utilitatem conducibilius esse, aut optari poterat, quam doctissimos exsistere viros, qui in facultates omnes acrius inquirerent, qui, quos in iisdem deprehenderint, errores corrigerent atque emendarent, qui falsas & superstitiosas persuasiones de hominum animis penitus evellerent, qui suum cuique jus tribuerent, qui denique veritatis patrocinium susciperent, eamque in veterem possessionem, unde diuturnitate temporis deturbata existimari potuisset, omni ope, industria diligentiaque restituendam curarent. Verum, cum hanc ipsam artem ad nonnullos homines adductam viderem, qui eadem per summam intemperantiam abutentes, omnia labefactarent ac perderent; quantum ex artis ipsius incrementis lætitiæ ceperam ac voluptatis, tantum ex perverso ejusdem usu capiebam doloris atque ægritudinis. Dolorem porro augebat meum illa cogitatio; Non hac intemperantia solum innoxiæ per se arti summam conflari invidiam, quod aliquo modo ferri poterat; sed, quod nullo

lo modo ferendum erat, id agi & comparari, ut immoderata opinandi licentia, Religionis ſenſim fundamenta ſubruerentur, & Religio ipſa in apertum certiſſimumque diſcrimen adduceretur. Hoc me angebat quam maxime, & hoc tantum malum, inſtans jam atque ingruens, eſſe prohibendum, atque omnino avertendum arbitrabar. Quapropter illud vehementer optabam, ut ea mihi opportunitas daretur, qua & nobiliſſimam artem ab invidia levarem, &, quantum quidem aſſequi dicendo poſſem, tanto, tamque exitiali ac peſtifero imminenti malo occurrerem. Cupiebam poſſe me de tota artis criticæ ratione, quæ vellem, quæque ſentirem, apud æquos Judices ac Diſceptatores, paullo liberius dicere, & intima animi mei ſenſa hac ſuper re cum iiſdem communicare. Hæc ego cogitabam, & animo imminebam in tempus, quo tempore expetita jamdiu opportunitas mihi offerretur. Hanc autem mihi oblatam eſſe nunc arbitror, Florentini. Dicendum enim apud vos, quorum benevolentiam cum anno ſuperiore erga me ſummam expertus ſim, non dubito, quin eandem, quoties in hunc locum verba facturus aſcendam, mihi ſitis exhibituri. Dicendum apud doctiſſimos & æquiſſimos viros, quorum, quantum ſapientia deterreor, tantum æquitate erigor & confirmor. Dicendum ſæpe, ut propterea prolixa oratione uti poſſim, ſententiamque meam de tota arte critica apertius expromere, & enucleatius explicare. Dicendum denique de rebus graviſſimis & maximis

ximis, neque omnino a Religione disjunctis, quæ merito suo excitare vos debent, & attentos tenere, & me ad dicendum vehementius concitare. Ego vero, quantum potero, hac mea facultatis mediocritate, enitar, ut & mihi, & argumento, quod cæteris præoptavi, ne desim. Non enim in eo orationis genere versari placuit, quod aut ad inanem eloquentiæ ostentationem, aut ad vanam eruditionis pompam referretur. Algeat Orator necesse est, qui non a rebus, quæ tractantur, subjectis quibusdam veluti facibus, inflammetur; dormitent vero auditores, quorum animi, nulla objecta utilitate, quasi aliquo præsentis lucri, & magni cujusdam quæstus irritamento pellecti, ad audiendum erigantur. Hoc mihi necessario præcavendum existimavi, & omnino providendum, ne materiæ inopia infantia mea premeretur, & exilitate animi vestri debilitarentur. Verum, ut in summa rerum dicendarum copia aliquis & modus & ordo adsit, tripartita erit totius propositi argumenti tractatio. Dicam primum de summa Artis Criticæ difficultate; deinde de pravo Artis Criticæ usu; postremo denique de recto Artis ipsius usu; & hæc a me separatim pluribus Actionibus tractabuntur. Si quis autem futurus est, qui tractandi rationem forte reprehendendam, aut arrogantiæ tribuendum putet, quod veterem illam Latini fori contentionem, apud Oratores jam desuetam, longo intervallo revocare conatus sim; sciat is, me ad hujusmodi dicendi genus ab ipsa materia, quæ

quæ tractari sine contentione atque inflammatione animorum non potuit, fuisse compulsum. Itaque oratio rebus subjectis accomodari omnino debuit, & necessario rerum ipsarum amplitudini, ac gravitati attemperari. Quæ quidem præcipua causa fuit, cur has, quas habiturus sum, Orationes, Actiones inscriberem, ut eas sic inscribi non tam placuerit, quam oportuerit. Quid vero in hoc dictionis genere effecerim, vestrum judicium erit. Ego certe nihil mihi sumo, & ne in ea quidem ipsa arte, quam profiteor, quidquam arrogo. Habetis jam argumentum, Florentini, aut omnibus, quæ tractari fere ab Oratoribus solent, anteferendum, aut certe cum paucis, ubertate rerum, dignitate, utilitate conferendum. Habetis consilium meum, quod Religionem potissimum spectat, quæ me præcipue ad hanc causam suscipiendam attraxit; cui pro viribus, si quid potero, hac mea ingenii tenuitate, opitulari conabor. Reliquum est, ut & vos me attente audiatis, & ego ab eo, quod primum in partitione posui, exordiar.

II. Suis omnia momentis expendere, falsa a veris secernere, certum de gravissimis ac difficillimis rebus judicium interponere, aliorum scripta cognoscere, & quid quisque peccarit deprehendere, castigare, corrigere, uno verbo, Critici munus exercere, operosa res est, Florentini, ingens provincia, onus denique majus, quam ut vulgo recipi ac sustineri posse videatur. Et sane, si quotquot ad hanc artem, omnium lon-

longe difficillimam, accedunt, Horatianum illud nunquam satis inculcandum; *Quid ferre recusent, Quid valeant humeri*, attento animo reputarent; nec prius ullum sibi onus suscipiendum arbitrarentur, quam suas probe vires explorassent, mihi credite, Florentini, aut Criticos requireremus omnino, aut, si secus eveniret, ii profecto tales essent, quorum ingenio, labore, consilio, industria, diligentiaque maximopere juvaremur. Atque hi quidem non admodum multi esse possent; ut enim quæque ars cæteris dignitate præstat, ita in ea nonnisi perpaucos excellentes evadere compertum est.

III. Quæ cum hujusmodi sint, quid causæ esse existimabimus? cur ætate hac nostra Criticorum natio succrescat in dies, & magis magisque propagetur, ut prope neminem invenire sit, qui non sibi Critici munus provinciamque deposcat. Non equidem aberrare me a vero arbitrabor, si dicam; Criticorum numerum nunc quasi in immensum excrevisse, propterea quia, uti inconsultis hominibus nulla unquam tempora non abundarunt, ita hæc nostra, supra reliquas ætates, istiusmodi hominum genere frequentiaque maxime redundant. Hæc nempe, hæc una, eaque verissima causa est, Florentini; nolite scrutari aliam, atque inani disquisitione animos mentesque vestras defatigare.

IV. Audiunt belli homines, & ad omnem elegantiam, non tam corporis, quam litterarum, ut sibi viden-

dentur, effecti, Criticæ artem ab eruditis & sapientibus viris celebrari, hanc mirifice extolli, hanc unam reliquis artibus anteponi; hanc maxime utilem, hanc omnino necessariam prædicari. Non contradico; immo vero libenter assentior. Quid ergo? Eamne idcirco statim ac temere arripias? illine tete confestim tradas, ac totum addicas? nullumne prius virium periculum faciendum, ingenii, doctrinæ, memoriæ? Et vero hæc ars ita præstans, utilis ac necessaria est, ut acerrimum ingenium postulet, exquisitum judicium flagitet, memoriam requirat firmam in primis atque tenacem, pectus denique plurimarum maximarumque rerum copia & varietate completum atque oneratum. Verum hæc frustra proponas iis, quos *insanabile* (1) hanc exercendi artem jam *cacoethes* invasit; frustra rationibus aggrediaris, frustra persuadere contendas, ut illam, siquidem sine ea vitam insuavem putent, sibi habeant, sibi solis excolant, vel cum amicis, si ita libet, communicent, domi se teneant; a publico autem caveant omnino, & prorsus abstineant. Nihil in hoc esse periculi, nihil, quod reprehendi possit; contra vero prodire foras rem esse plenam discriminis, & maxime periculosam. Hæc, quæ cujusvis animum commovere vehementer deberent, istos ne vel levissime quidem perstringunt, quibus cer-

(1) Juvenalis Satyr. 7. v. 50.

. . . . . *laqueo tenet ambitiosi*
Consuetudo mali; tenet insanabile multos
Scribendi cacoethes; & ægro in corde senescit.

tum deliberatumque jam est, quodvis potius subire discrimen, quam temere susceptum munus abjicere.

V. Et vero, nulla interposita mora, ore ad severitatem composito, censoriam virgam distringunt, & nescio qua amentia, sive potius furore correpti, Andabatarum more, quos clausis oculis digladiari consuesse accepimus, in quoscumque, nullo discrimine, sive illos fors objecerit, sive ipsi sese obtulerint, invadunt, impetum faciunt, tundunt, cædunt, nullus pulsandi finis, nullus plagarum modus, donec eos male acceptos mulctatosque dimittant. Hunccine spiritum? hanccine insolentiam atque intemperantiam? Efficiam profecto, si modo isti paulisper triste illud horridumque supercilium deponere, & se mihi nunc dociles ac morigeros præbere velint, ut spiritus illi immoderati, quibus insolentius efferuntur, si non ex toto residant, aliqua saltem ex parte detumescant. Discent ex me, quandoquidem hanc discendi opportunitatem nacti sunt, cujusmodi ars illa sit, quam profitentur; quam plena negotii, plena laboris, plena molestiarum, plena periculorum; quo explicatio, satis facile cuique erit conjicere, quibus ingenii, doctrinæ, judicii, moderationis adjumentis instructus is esse debeat, qui sibi Critici munus arroget; quorum si unum aliquod isti in se deprehenderint, non repugnabo, quo minus isthuc ipsum, quod tantopere expetunt, sibi habeant; si vero his ipsis adjumentis, omnino spoliatos se nudatosque cognorint,

rint, reliquum erit, ut aut, quod ſtulte ſuſceperunt, abjiciant, aut ſi id recuſabunt, aſſueſcant ſaltem & de ſe moderatius ſentire, & alios in poſterum honorificentius appellare.

VI. Quam in omnibus artibus libero homine dignis ſummam ineſſe difficultatem vel experti novimus, vel expertis credamus neceſſe eſt; hanc certe in arte critica longe graviſſimam reperiemus, ſi ad ejus naturam propius inſpiciendam contemplandamque accedamus. Etenim, quid aliud Criticus (1) eſt, niſi Judex? quid aliud ars critica, niſi ars quædam caſte integreque judicandi? ut proinde, quod in bene conſtituta civitate Judex eſt, id in litteraria republica Criticus ſit. Diverſis quidem vocabulis Criticum, & Judicem appellamus; ſed unam eandemque ſignificationem, diverſa vocum uſurpatione, complectimur. Quapropter Judicis, & Critici dignitas omnino par, idem omnino munus, idem officium; maxima in utroque obeundo, & munere, & officio, difficultas. Quæ quidem cum ex pluribus capitibus repeti poteſt, tum ex eo præcipue, quod, ſicuti a Judice legum perfectam abſolutamque notitiam quærimus; ita a Critico rerum, quæ ſciri poſſunt, plenam cumulatamque cognitionem poſtulamus, quam deni-

(1) Greca vox κριτικὸς, deducta eſt a voce κριτὴς, quæ nihil aliud quam judicem ſignificat. Et κριτικοὶ, poematum judices ac cenſores aliorum operum olim dicti ſunt, quales Ariſtarchus, & Ariſtophanes Grammatici fuerunt; dicti ἀπὸ τῶν κριτῶν, id eſt judicibus, qui muſicis agonibus, id eſt, ſcenicis præerant.

nique, labore plurimo maximiſque contentionibus, cum uterque fuerit aſſecutus, poterit ille, cognita cauſa, ſententiam ferre, iſte, oblata occaſione, cenſorem agere.

VII. Videtis opinor, Florentini, me, jam inde ab ipſo aditu ac veſtibulo hujus primæ actionis meæ, paucis oppido verbis, immenſum quiddam comprehendiſſe, qui a Critico rerum, quæ ſciri poſſunt, non circumforaneam quandam, atque a triviis arreptam, ſed eximiam, atque a propriis, unde emanat, fontibus hauſtam ſcientiam requiſiverim. Ita plane eſt, nec ſane video unde major, non hujus ſolum, qua de nunc agimus, verum etiam omnium liberalium artium repeti difficultas poſſit. Quid enim laborioſius? quam tot ac tanta, tam longe lateque diſperſa, quæ ſapientiſſimi viri in omni doctrinarum genere ſcriptis prodiderunt ſuis, ingenio perveſtigare, cognitione aſſequi, memoria ſepire. Quid operioſius? quam recondita illa ac retruſa ſive Philoſophorum, ſive Mathematicorum adyta penetrare, ſcrutari arcana, atque inde latentem veritatem eruere, in lucemqne proferre. Quid impeditius? quam totam antiquitatem, multiplicibus annalium monumentis conſignatam, evolvere atque explicare. Quid denique, ne ſingulas artes percurrat oratio, tam arduum tamque difficile, quam vel unam tantum facultatem ita ſcientia tenere, ut de ea non callide ſolum ſciteque diſputare; ſed etiam, cum opus fuerit, in ſapientiſſimo

morum virorum consessu, tanquam arbiter ac judex, sedere possis?

VIII. Et sane, si rem a vero rectoque sensu æstimare velimus, aliud est, animi ergo, & suavissimæ illius voluptatis percipiendæ causa, quam secum bonarum artium studia afferre solent, alicui facultati operam dare; aliud eo consilio ad eandem incumbere, ut aliorum non magister *solum* & doctor, verum etiam censor & judex evadas. Alio scilicet modo gladium distringere, versare corpus, ictus infligere, petitiones declinare addiscitis, qui otii ac pacis amans nunquam fortasse cum inimico, nedum cum hoste concertabit; alio, qui umbræ & quietis impatiens in solem, in pulverem, in aciem prodire velit. Ille id unum ferme propositum habet, ut, si quando sit ei ad pompam educendus e vagina gladius, illum non inconcinne tractare existimetur; hic vero non concinnitatem solum in tractando gladio ac venustatem quærit; sed, qui sibi de vita dimicandum esse intelligat, eo artis potissimum cognitionem dirigit, illud contendit, ut certum ictum infligat, & se provocantem sternat atque conficiat.

IX. Quamobrem, si qui sunt, qui eo consilio litteris vacent, ut ex illis aut in vita ornamentum, aut in otio dignitatem, aut in senectute perfugium quærant, fruantur sane, per me licet, liberalissima illa occupatione, quam sibi præ cæteris propriam esse voluerunt, suis sese litterulis totos abdant, eas impensius ex-

excolant, diligant, ament; me nunquam certe interpellatorum habebunt. Sinam eos, remotis arbitris, liquidiſſimo illo dulciſſimæ voluptatis ſenſu perfundi, qui ex vera germanaque ſapientia, tanquam gratiſſimus aliquis ſuccus, exprimitur. Quin potius, videte quæſo, quam minime gravis & moleſtus iis futurus ſim; tantum aberit, ut illis quidquam negotii creem, ſi non omnia, quæ ejus artis ſunt, cui ſe potiſſimum dediderunt, ſibi diſcenda arbitrentur, ut etiam eos illa ipſa in arte non pauca ignorare æquo animo patiar; ſiqua in re offenderint, ignoſcam, ſi quid erraverint, non iraſcar. Iis ſatis erit, in ea facultate, quam cæteris præoptarunt, multa noſſe, quæ ſunt præcipua non neſcire; reliqua vero, ut etiam ulterius progrediar, facile permittam, ſi ita velint, ut negligant, & inertiæ largiantur ſuæ; laudandi propterea, quod multa ſciant, neque tamen idcirco vituperandi, quod aliqua neſciant. His hominibus tantum denuncio, rem hanc ipſam eſſe difficilem; multum iis, ut, quos quærunt, jucundiſſimos illos ſuaviſſimæ voluptatis fructus percipere poſſint, contendendum, ſudandum multum, non laboribus, vigiliiſque parcendum; hac una in re ipſis fortaſſe moleſtus ero, cætera condonabo.

X. At vero cum de cenſore, cum de Critico agitur, alia res eſt, Florentini, alia ratio, & plane diverſa. Cum his acriter, dure ac ſevere plerunque agi ſolet; nihil ex more communi, nihil propemodum ex hu-

humanitatis jure, nihil benigne, nihil liberaliter. Corriguntur, reprehenduntur, graviſſime caſtigantur, ſi quid forte peccant, propterea quia ſibi illud, contra jus faſque omne, arrogarunt, ut alios corrigerent, reprehenderent, caſtigarent. Quid? tute tibi illud ſumas, ut pro tuo libito, atque adeo libidine, hunc falſitatis arguas, illum mendacii inſimules, qui, quid falſitas, quid mendacium ſit, quid differant inter ſe, turpiter ignores, & unum pro altero indiſcriminatim uſurpes? Diſtinguenda ſunt iſta, nec temere, uti facis, confundenda. In falſitate error; in mendacio improbitas deprehenditur. Errare humanæ infirmitatis eſt; quapropter neque mirum, neque inuſitatum videri debet, ſi homines, docti cæteroquin ac graves, aliquid interdum humani patiantur, & vel nolentes aliquando alios in errorem inducant. Contra vero mentiri, improbi veteratoris habetur, pravi ſubdolique ingenii eſt, aliter ac ſentit aliquid enunciantis, & aliorum vel ignoratione, vel credulitate per ſummam impudentiam nequitiamque abutentis. Quin loquaciſſimis hiſce rabulis os obſtruimus? linguam præcidimus? itaque importunam loquacitatem funditus tollimus, ac radicitus extirpamus? Quin eos ſaltem ad Pithagoreum gymnaſium amandamus? ubi cum tacere didicerint, tum demum recte loqui incipiant.

XI. Hic plerunque de his ſermo eſt; hæc hominum querela, iſta expoſtulatio; dura quidem & vehemens;

veruntamen, ut mihi videtur, æquissima. Quid enim magis iniquum excogitari potest, quam ab altero rationem eorum, quæ forte in aliqua facultate quispiam peccarit, repetere illum, qui hanc ipsam facultatem penitus non cognoscat, in eoque persæpe erret, in quo alterum corrigere vult? Eum certe accusatorem, nemo æquo animo ferre potest, qui, cum ipse aut ambitiosus, aut rapax, aut maleficus sit, alterius ambitum, furta ac maleficia in judicio persequatur. Quid? nonne vel privato objurgatori irasci solemus, & vehementer stomachari, si, quibus ipse implicetur, ea in nobis vitia perstringat ac notet? Qui sibi hoc concedi volunt, non a crimine solum, sed vel ab ipsa suspicione criminis quam longissime absint, necesse est.

XII. Jam vero, quid de Judice dicendum putabimus? qui, quo majori dignitate præstat, & cæteris antecellit, eo etiam acriora de se, si quid ab officii religione deflexerit, hominum judicia experitur. Atqui Criticum Judicem esse, ut jam inde ab initio constituimus, meminisse debetis. Conficitur ergo, summam in Critico illius facultatis, ut minimum requiramus, in qua sibimet correctoris munus arrogat, scientiam esse oportere; summam dico, non vulgarem, non usitatam, non in medio positam, non a quoquam facili negotio parabilem; sed eam, quam homini vigilanti, diligenti, industrio, laborioso, experrecta mens, ingenium acre, memoria tenax, diuturna exercitatio, usus denique non

non intermiſſus afferre ſolet. At hoc eſt difficile? immo vero difficillimum. Etenim, ſi, ut plurimum alicui facultati operam dederis, vix poſt ſummos labores, & aſſiduam multorum annorum contentionem, id demum fueris aſſecutus, ut in ea tolerabilis inveniare; quantæ illud difficultatis erit? quam magnæ! quam incredibilis! ita præſtare ingenio, excellere ſapientia, eruditione cenſeri, ut in litteraria republica tete immenſo hoc, ac prope infinito dominationis genere jactare poſſis.

XIII. Quid vero, ſi non unius tantum, vel alterius facultatis cognitionem, quod quidem magnum eſt, ſed omnium præterea facultatum ſcientiam in Critico eſſe oporteat? quantum hæc ipſa augebitur difficultas, de qua loquimur, ac prope in immenſum exaggerabitur? Verum, cum id Critici munus atque profeſſio, quæ nullis fere terminis circumſcribitur, requirere videatur; non utique faciam Critico injuriam, ſi tantum illi onus imponam, & tanta facultatum pene omnium, quarum ab eo cognitionem flagito, acceſſione prægravem. Multa enim Criticus, ut dignitatem tueatur ſuam, ſciat, multa teneat, multa cognoſcat neceſſe eſt; nihil pene illi ad perfectam & numeris omnibus abſolutam ſcientiam deeſſe debet; nihil propemodum ab ipſo impune neſciri poteſt; nihil, ſine gravi quodam, ut ita dicam, piaculo, ignorari. Omnino hæc ars, ſi ejus naturam ſpectes, magnum quiddam, extra-

traordinarium, exaggeratum, immenſum profitetur, ut, quod ab eo poſtulatur, non ex ingenio cujuſquam atque arbitrio, ſed ex ipſius artis natura atque indole poſtulari exiſtimandum ſit.

XIV. Jam in hunc litterarium quaſi cenſum tam amplum, tam copioſum tam locupletem venire, quam arduum! quam difficile! quam laborioſum erit! Quotus enim quiſque reperietur, qui, ætate omni in litteris exacta, tantam doctrinæ vim, tantam eruditionis copiam collegerit, & ita in promptu habeat, ut, cum res, & uſus poſcant, eam non ad inanem pompam, ſed ad certum judicium expromere poſſit atque explicare? Ego quidem nunquam adducar, ut talem ac tantum plurimarum ac reconditarum rerum inſtructum atque apparatum, aut in adoleſcente inconſulto, aut in juvene imberbi, aut vulgo in omnibus, qui Critici nomen ſibi & munus vindicant, reperiri putem poſſe. Quare videant iſti quo progrediantur; quid ſuſcipiant etiam atque etiam conſiderent. Doctrinam probe explorent ſuam, proprii quodammodo cenſus a ſe rationem exquirant; & cum ſe tantas, quantas hæc a ſuis cultoribus ars quærit, opes congeſſiſſe deprehenderint, tum demum de hoc munere cogitent, & ad hanc tantam provinciam adminiſtrandam accedant.

XV. Quod ſi hoc, quod poſui, nimium quiddam atque immenſum videtur, ut re ipſa eſt, & ego quoque non diffiteor, facile iſthuc ipſum illis a me remitti poſ-

ſet

ſet & condonari, ſi ipſi minus ſibi ſumerent atque arrogarent. Cum vero quidquam in ulla facultate ignorare turpe ducant, cum nullis non de rebus diſputare, cum de omnibus ferre ſententiam audeant, cum per omnes artes liberius licentiuſque vagentur, & non tam per illas vagari, quam graſſari velint; quis mihi tandem poterit ſuccenſere, ſi plus, quam ratio ferat, & modus patiatur, ab iiſdem ego in præſentia requiram? Ego vero, ſi recte volunt attendere, non aliud ab ipſis poſtulo, quam quod ſuſcipiunt ultro ac profitentur. Diſcant ipſi primum moderationem in ſuis ſtudiis adhibere, tum ego quoque ipſis moderabor, & poſtulata ipſe mea, ſi eis videntur iniqua, contraham, & intra æquitatis terminos cohibebo. Si vero in propoſito perſtare volunt, perſtabo & ego, nec erit cur me condemnent, ſi ego minime iis temperem, qui ſibi temperare non didicerunt. Ferant igitur onus, quod, nullo cogente, humeris ipſi ſuis impoſuerunt, aut ſi ferre non poſſunt, illud abjiciant; vel ſi nolunt, & in hoc exiſtimationem agi putant ſuam, eo, ut meriti ſunt, opprimantur.

XVI. Sed, quo tandem cumque modo, quem ego nunc non definio, circumſcribenda in Critico ſcientia ſit, certum eſt hanc ipſam ſcientiam ſummam eſſe oportere, ſine qua, cum dignitate, tanta ſuſtineri provincia non poteſt. Ex ſumma autem ſcientia ſummam eſſe artis criticæ difficultatem, efficitur neceſſario, & legitima con-

consecutione descendit. Nec vero, mea quidem sententia, minus necessario illud deberet effici, hanc ipsam difficultatem esse ei omnino declinandam, cui pares illi superandæ vires non sufficiant. Quid? summa, quod demonstravimus, artis criticæ difficultas est; hæc vitari omnino non potest ab eo, qui hanc artem exerceat; vires infirmæ sunt atque imbecilles; nemo te adigit, nemo compellit; tu vero non commovebere? sponte tua progredieris? ultro accedes? & quam superare non vales, difficultatem temere subire non dubitabis? Rursus; onus grave est, iniquum, improbum, intolerandum; nonne, si forte illud inconsulto sustuleris, & sustineri a te non posse expertus sis, confestim humeris, sanius amplexus consilium, excutias, cum præsertim id in tua potestate sit, & quandocumque velis, sublatum supra vires pondus abjicere posse atque deponere? Ego vero nescio an quidquam, non dicam inconsideratius, sed stultius non modo fieri, sed ne excogitari quidem possit, quam diverso, atque indicavi, modo se gerere, & sanioribus consiliis omnem penitus aditum intercludere. Hæc clara sunt, atque perspicua, quæ videre vos arbitror, Florentini; utinam æque, atque vos, isti videant, quos res ista maxime spectat, & quorum gratia hæc actio est a me potissimum instituta.

XVII. Verum nolite putare mihi adhuc cum his hominibus rem esse. Nondum enim conseruimus manus, nondum animi calent, nondum fervet oratio. Prolusio quæ-

quædam iſta fuit, atque umbratilis pugna, in qua, ſi iſti prope nulli repeti ſunt, capite quæſo conjecturam, quid de iis in ipſo certamine futurum exiſtimetis. Ea quidem dixi, quæ cujuſvis animum commovere debent; ſed iſtos mihi vehementius excutiendos eſſe video, & rei difficultatem ita exponendam, ut non tam animo percipi poſſit, quam oculis quodammodo cerni; manibuſque contrectari. Quod quidem facilius aſſequar, ſi iſtos eo deducam, quo minime volunt, & memet ita circumſcribam, ut in una tantum, vel altera facultate conſiſtam, & hujus ipſius facultatis ab iſtis ſpecimen aliquod edendum curem. Sic enim certius explorantur ingenia, & intempeſtiva loquacitas aut acribus verbis caſtigatur, aut crebris interrogationibus irretitur. Vos interea, Florentini, quibus arbitris ac diſceptatoribus in hac cauſa uti placet, ad ea, quæ dicturus ſum, uti hactenus feciſtis, diligenter attendite; & cum me, vel paullo familiarius cum uno aliquo ex hiſce Græculis (neque enim graviſſimum Critici nomen merentur) agentem, vel paullo acrius diſputantem audietis, cum tota Græculorum gente loqui putatote.

XVIII. Heus tu, qui tantum tibi ſumis, ut de doctiſſimis ſæpe viris judicium feras, ecquid tandem de arte critica ſentis, quam profiteris? facilemne, an difficilem eſſe putas? Facilem enim vero eam exiſtimes neceſſe eſt, qui ad illam, vix ab adoleſcentiæ finibus egreſſus, tam mature accedere non dubitaveris. Rurſus quæro;

ro ; eamne tibi videris comparaſſe ſcientiam , quam , ad tantum munus cum laude obeundum , Critico neceſſariam eſſe demonſtravimus ? Hic quoque non eſt , cur mihi percontanti reſpondeas , qui ex nitida cute iſta tua , vibrato capillo , fracto inceſſu , toto corporis habitu molli ac delicato , quæ certiſſima ſunt otii ſigna atque deſidiæ , non laboris indicia & vigiliarum , quantum videlicet in ea tibi comparanda contenderis ; ſatis certo mihi collegiſſe videor. Facilem igitur hanc artem putas ; ego contra valde difficilem . Age vero , quandoquidem non ſatis convenit inter nos , incipiamus de tanta re , amico ſane animo ac perbenevolo experiri. In Hiſtoria ſi placet , in qua præcipue te jactare ſoles , ac propemodum dominari , hujus ipſius difficultatis , de qua ambigitur , periculum faciamus . Sacrane vis ? an profana ? an utraque ? Exordiamur a ſacra , (1) quandoquidem , quo eruditior ab æqualibus tuis habeare , eam præ cæteris adamaſti , & ubi vix illam nominavi , hanc potiſſimum velle te , annuere mihi ac ſignificare viſus es .

XIX. At vix ſacra Biblia in manus ſumo , quot & quanta occurrunt ! quam recondita ! quam implexa ! quan-

(1) Si cui forte videbitur alienum ab adoleſcentis perſona , quæ , vitandæ offenſionis cauſa , hic inducitur , eruditionis & ingenii ſpecimen in ſacra Scriptura capi , is legat , quæ ad Paulinum S.Hieronymus ſcribit. „ Quod medicorum eſt , promittunt medici , tractant fabrilia fabri ; ſola ars Scripturarum eſt , „ quam omnes paſſim ſibi vindicant, „ hanc garrula anus ; hanc delirus „ ſenex , hanc ſophiſta verboſus , „ hanc univerſi præſumunt , lacerant , docent .

quam impedita! (1) Cave primum ex his libris quidquam contemnendum putes. Nihil illis vetustius, nihil sanctius, nihil majori religione consecratum. Nihil in iis temere scriptum, quod emendare cogites, nihil redundans, quod circumcidere, nihil minus utile, quod amputare, nihil, quod addere (2) mediteris. Si doctissimos & eruditissimos viros audias, litteræ, apices, puncta, omnia divinorum plena sacramentorum (3). Verba quidem latina sunt, Hieronymo sanctissimo ac do-

(1) S. Augustinus Ep. 3. „ Publice, *inquit*, profiteor tantam esse „ Christianarum *profunditatem* litterarum, ut in iis quotidie proficerem, si eas solas ab ineunte „ ætate usque ad decrepitam senectutem, maximo otio, summo „ studio, meliore ingenio conarer „ addiscere. „ Idem lib. 12. Confess. c. 14. „ Mira, inquit, eloquiorum „ tuorum *profunditas* est.... Horror est intendere in eam; horror „ honoris, & tremor amoris. „ S. Gregor. Magnus hom. 5. in Ezech., & in Proem. in lib. Reg. sacram Scripturam cum mari, & vasta quadam sylva comparat.

(2) Si quis locus est in novo Testamento, qui maxime torserit omnes Enarratores, is profecto est, qui occurrit Mar. cap. 16. ver. 2. *Et valde mane, una sabbatorum, veniunt ad monumentum, orto jam sole*. Incredibile dictu est, quot & quanta, irrito fortasse conatu, Interpretes excogitarint in hunc locum, quem una tantum expuncta vocula, *jam*, & substituta voce *nondum*, feliciter explicare potuissent. Hoc tamen a nemine fieri decuit, ne, hoc semel aditu recluso, via ad similia audenda in sacris codicibus patefieret. Legatur Maldonatus in cap. 28. Matth. ubi accuratissime hunc locum expendit, & inter alia, quæ eruditissime persequitur, hæc habet. „ Sunt, „ qui Marci locum corrigant addita „ negatione. Esset quidem aptissima „ sententia, si ut isti Auctores volunt, legeretur; sed, ut sæpe admonemus, non est tam obscuris „ indiciis Scriptura, quæ nobis *sanctissima* esse debet, corrigenda.

(3) Possevinus Bib. select. lib. 2. tot esse in hebraica Scriptura sacramenta, quot sunt litteræ; tot mysteria, quot puncta; tot arcana, quot apices, affirmat. Idem alii sentiunt, quorum afferre auctoritatem supersedeo.

doctiſſimo viro, partim interprete, partim recognitore; ſed quorum bene multa, quod neceſſe fuit, idiotiſmis ad hebraicam linguam accedant (1), quam ignoras omnino, multa etiam eadem de cauſa ad græcam, quam vix ac ne vix quidem intelligis. Ad harum autem linguarum originem, & quaſi fontem, ut certum ſententiarum ſenſum aſſequaris, quam ſæpe deveniendum erit? Examinanda vocabulorum proprietas, expendenda vis, poteſtas inveſtiganda, & vera inde rerum ſignificatio ſubtiliter elicienda.

XX. Tu vero noli hæc contemnere, perinde quaſi minima ſint, & quæ tibi nullum faceſſere negotium poſſint. Contemnenda, mihi crede; iſta non ſunt, neque minimi a quoquam facienda, quæ magnas ſæpe, inter doctiſſimos viros, ſuper obſcurioris alicujus ſacræ Scripturæ loci intelligentia, controverſias excitarunt. Hæc certe Heterodoxi facienda plurimi ſemper duxerunt; in his magnum ineſſe momentum ad ſuas opiniones confirmandas exiſtimarunt, qui graviſſimas ſæpe lites de una vocula Catholicis intulerunt. Neque vero erit, cur ad Vulgatam, quam appellant, confugias, in illamque, tanquam in arcem aliquam, te recipere medite-

(1) S. Auguſtinus de vera Relig. cap. 50. „ Habet, inquit, omnis lin„ gua propria genera locutionum, „ quæ cum in aliam linguam tranſ„ feruntur, videntur abſurda. S. Hieronymus adverſus Ruffinum. „ Ni„ ſi, *inquit*, prolixum eſſet, & re„ doleret gloriolam, jam nunc tibi „ oſtenderem, quid utilitatis habeat „ magiſtrorum limina terere, & ar„ tem ab artificibus diſcere, & vide„ deres quanta ſylva ſit aput He„ bræos ambiguorum nominum at„ que verborum.

diteris. Te illic acerrimi adversarii adorientur, illincque dejicient, qui receptam ab Ecclesia versionem repudiare non dubitant, & te ad primigeniam linguarum originem certissime provocabunt. Tu vero quid ages? cum te huc illi vel invitum pertrahent, & certamen recusare honeste non poteris. Clamabunt illi, & quantum poterunt, voce contendent, corruptos esse sacros codices, male expressas latine sententias; perversam, ut ipsis videtur, multorum locorum interpretationem objicient, linguarum ignorantiam exprobrabunt, implorabunt hominum fidem, cælum ipsum, superos omnes obtestabuntur. Quomodo tot clamores, vociferationes, convicia ferre poteris ac sustinere? quomodo homines, non ineruditos illos quidem & indoctos, convinces? quomodo linguarum peritia insolescentes tacere coges atque obmutescere? Nonne tu contra, ignoratione linguarum, os iis tacitum præbere cogeris?

XXI. Auctor sacrorum codicum omnium Deus est; hominum in iis excipiendis librarii (a) partes tantummodo. Hoc nos Catholici fatemur & credimus; & idcirco nullum eorum, quos Vulgata nobis exhibet editio, & Tridentini Concilii commendat auctoritas, repudiamus, omnes recipimus, omnes amplectimur, omnes, uti par

(a) Melchior Canus de Loc. Theol. lib.2. cap.1. Libros sacros & canonicos appellamus, quos Spiritu Sancto dictante sacri auctores exceperunt ... Scripturarum auctor non homo, sed Deus est. *Dominus* enim *narrabit in scripturis populorum & principum horum, qui fuerunt in ea.* Dominus itaque hujus loci auctoritatem tuetur, tuentur & principes.

eſt, tanquam *digito Dei vivi* (a) conſcriptos debita veneratione proſequimur. At ii, qui diverſam a noſtra religionem ſequuntur, multo aliter opinantur; hoc ipſum pertinaciſſime negant; alii alios admittunt, nemo omnes. Exſpecto, dum horum rationes invicte refellas, argumenta confutes, homines convincas & adigas, nullum ut reſpuant, omnes recipiant.

XXII. Sed propius accedam, & magis ac magis intrabo. Quid ages? cum facta factis adverſantia, ſententiæ ſententiis contrariæ, haud raro occurrent; non re quidem ipſa, cum veritas veritati non contradicat; ſed ita tamen oppoſitæ ſecum in ſpeciem ac pugnantes, ut cuique vel ingenioſiſſimo faceſſere negotium poſſint. Abraham, ut habetur Geneſis cap. 11, a ſeptuagenario patre ſuſceptus eſt; ſic enim fert communis opinio; qui fieri potuit, ut annos ſolum ſeptuaginta quinque natus eſſet, cum patre ducenteſimum quintum annum agente orbatus eſt? Exſolve nodum, valde, uti vides, complicatum, & qui multo adſtrictior eſt, quam tenaciſſimus ille Gordii nodus perhibetur. Ochoſias lib. IV. Regum, cum duos ſupra viginti annos haberet, regnum eſt auſpicatus; Paralipomenon vero lib. II. ejus regni exordium ab anno ipſius quadrageſimo ſecundo ducitur (b). Unde tam ſubito duæ iſtæ annorum ſolidæ deca-

(a) S. Gregorius Magnus Epiſt. 84. ad Theodorum lib. 4. „ Quid eſt autem Scriptura ſacra, niſi *quædam* „ *epiſtola* omnipotentis Dei ad creaturam ſuam? . . . . Stude ergo, „ quæſo, & quotidie creatoris tui „ *verba* meditare.

(b) Multo aliter, ac ſupra Mal-do-

cades ejus imperio accreverunt? Tu videris. Interim ego plane illud video, tibi diu multumque deliberandum ante ac concoquendum, quam quidquam rati hac ſuper re conſtituas atque definias. Joramus Ochoſiæ pater duos & triginta natus erat annos, cum regnare cœpit; octo vero annos imperitavit; porro, ut dixi, Ochoſias ejus filius, cum alterum ſupra quadrageſimum annum ageret, regno eſt admotus; biennio igitur, cum nuſquam interregni veſtigium appareat, ſenior erat patre filius. Hæc quoque valde implexa res eſt, & difficiles admodum habet explicatus; ſed quo implexior ac difficilior, eo ſapiente & erudito Critico dignior exiſtimari debet.

XXIIII. Pergamus ulterius. Quid dices? cum in libro Eſther leges, cap.III. ver.x. & cap.XVI. ver.x. Amanem Amalecitam, & ſimul gente Macedonem ad Macedones imperium transferre voluiſſe. Hoc loco offenſi Hæretici additamenta libri Eſther audacius rejicere non dubitarunt. Nonnulli vero Catholici Interpretes hiſtoriam Eſter ad ultima Perſici imperii tempora diſtulerunt. Quid? cum occurret Machabæorum lib.I. cap.XII. ver.

donatus, in hunc locum nobilis recentior Interpres. „ Inani, *inquit*, „ prorſus labore conantur Interpretes „ loca hæc adeo oppoſita conciliatu„ ri. At brevius expeditiuſque eſſet „ fortaſſe aſſerere, Paralipomenon „ locum a librariis vitiatum eſſe. „ Utrumne magis periculoſum eſt, „ aſſerere Librariorum incuria mendas quaſdam in ſacros libros ob„ repſiſſe, an perſpicuas fateri eſſe „ in iis contradictiones, atque ad „ eas ſolutiones confugere, quæ ne„ quaquam ſatisfacere poſſint?

ver. xxi. Arii Spartæ Regis ad Oniam epiſtola, qua in epiſtola hæc habentur; *Inventum eſt in ſcriptura de Spartiatis & Judæis, quoniam ſunt fratres, & ſunt de genere Abraham* (a). Unde iſta cognatio Spartiates inter & Judæos? Aude aliquid hoc loco dicere, & de tuo penu, quod veram doctrinam ſapiat, exprimere. Eſt, eſt inquam Critici, eſt ſapientiæ tuæ & eruditionis, ſacrarum Scripturarum loca, quo obſcuriora ſunt, illuſtrare clarius, quo implicatiora, explicare felicius.

XXIV. Quid illa, quæ diverſo in genere in Scripturis inveniuntur, & quæ implexas gignunt controverſias; quam facilis, quam expeditæ putas ſolutionis? Illa inquam de Aſſur, qui Geneſis cap. x. Niniven condidiſſe dicitur; de ædificatione Babylonis, cujus non unus & idem conditor memoratur; de Juditha, quæ Holoferni caput amputavit; de captivitate Babylonica; de inſtauratione templi; de Chaldæis Regibus, de Sennacheribo, de Salmanaſſare, de Nabuchodonoſore, de reliquis, quorum opes immenſæ prædicantur in ſacris Bibliis. Te rerum multitudine tanta ſatis oppreſſum video; ſed quod tua ſponte ſuſtuliſti onus, honeſte non potes abjicere; aut illud feras, aut eo opprimaris neceſſe eſt. Culpam in ipſum te, non in me confer, qui facile iſto te onere, ſi modo tu non renuiſſes, liberaſſem.

XXV. Aude etiam aliquid de Prophetis attingere.

(a) Legendus in hæc duo valde implexa ſacræ Scripturæ loca Turneminius in Appendice II. ad Diſſertationem Poſſini de Aſſuero Eſtheris marito, quæ feliciſſime vir doctiſſimus & eruditiſſimus explicat.

Age, celeberrimum Nabuchdonosoris de statua somnium, & arcana illa Danielis responsa interpretare. Dic, amabo te, quanam potissimum ratione, quo ordine, qua serie Chaldæorum, Persarum, Græcorum, Romanorumque imperia describes atque partieris? Cuinam potissimum aurum, argentum, æs, ferrum, ac testam ita tanquam propria adjudicabis, ut, quod uni dederis, alteri ademisse non videare. Male metuo, ne dum statuæ hujus quandam quasi imaginem animo adumbras tuo, *Velut ægri somnia, vanæ Fingantur species, ut nec pes, nec caput uni Reddatur formæ*; itaque Horatiano illi monstro simile quiddam irridendus efficias.

XXVI. Sed digrediamur ab ista statua, quam non satis tibi arridere video, &, si libet, ad pervulgatum illud Danielis de Christo vaticinium veniamus, mihique aliquid de abditis illis ac retrusis septuaginta hebdomadarum mysteriis edisere, & paullo fusius atque enucleatius expone. Hoc loco, quemadmodum responsurus, quid excogitaturus sis, audire cupio. Quæro primum, hebdomadas hasce annisne, an diebus? si annis, lunaribusne, an solaribus constare dices? Annis, inquies, & quidem solaribus. Ita sane. Quæro deinde, undenam horum annorum exordium capies? Eosne ab regno Cyri, an Artaxerxis numerare incipies? Si a regno Artaxerxis; sic enim respondes; percontor ulterius, exordierisne ab anno illius septimo an vicesimo? an vicesimo tertio? an septimo & vicesimo? Locus profecto valde diffici-

cilis & maxime vadosus, quo navigio isto tuo male contexto atque compacto delatus cum eris, nescio quomodo enavigare feliciter poteris; & ubi, nisi me conjectura fallit, hærere miserabiliter cogeris, & progredi ulterius frustra conabere.

XXVII. Interea vero, dum multa tu nequidquam moliris, nec habes, quo progrediare; progrediar ego, atque intrabo etiam magis. Quid? commoveri mihi videris; confirma tete, tu te collige, vide qui sis, quid tibi muneris sumpseris; quam provinciam susceperis, quam denique personam geras, tibi propone. Non est istius dignitatis, muneris, officii, ob tantulas res, tam cito animum despondere. Pergamus igitur ad reliqua. Quid ages? cum ad infinitam illam, & inde usque ab ipsius exordio mundi altius repetitam, & prope inextricabilibus maximarum difficultatum ambagibus impeditam temporum seriem, & tot annorum sæculorumque rationem ventum erit? Proh superum atque hominum fidem! quantum vexaberis! quas in angustias conjicieris! quantum torquebere! Te indictiones, te cycli illi, quos vocant solares, te, quos appellant lunares, te olympiades, te Juliana periodus, te regnorum initia, te plures eodem nomine appellati Reges, te ipsi præsertim septuaginta Interpretes, singulis generationibus annos centum assignantes, incredibilem in modum impedient, ac miserrime discruciabunt.

XXVIII. Verum te ad Christi Reparatoris adventum oppe-

opperior. Habebis hic, si quid ingenio vales, memoria polles, eruditione præstas, ubi exquisitam illam ac reconditam temporum, ætatum, regionum, imperiorum, linguarum, antiquitatis sacræ & profanæ, mixtæ ex sacra & profana, Historiæ denique totius scientiam ostentes. Sume animos, campus hic est, uti vides, longe patentissimus, in quo te, quantum libuerit, jactare poteris. Erige igitur tete, & confirma; nemo tibi cancellos circumdat, nemo te coercet; nusquam gentium, mihi crede, amplior facultas datur & exsultandi liberius, & licentius insultandi. Scito tamen (hoc autem commonendi tantum causa, non deterrendi animo dicam) scito inquam nonnihil hoc super negotio inter auctores esse dissidii. Non enim satis adhuc inter eos de tanta re convenit, alii aliter sentiunt; & si controversiam ab ultimo, unde ducitur, capite arcessere velis, aliquot tantum, nimirum nonaginta & eo amplius, variæ discrepantesque sententiæ recensentur. Deus immortalis! quot semitæ! quot diverticula! quot anfractus! quæ disjunctissimarum divortia viarum! An ullos unquam Mæandros? an Labyrinthos unquam ullos, tot tantisque, ac tam inextricabilibus errorum ambagibus impeditos aut exstitisse, aut a Poetis excogitatos fuisse existimabimus, qui cum tanta ac tam incredibili tot inter se discrepantium sententiarum copia ac varietate conferri aliquo modo posse videantur?

XXIX. Jam, ex tot viis, tam multiplicibus, lubricis,

dubiis, ancipitibus, incertis, in diversa, in opposita tendentibus, quam eliges? cui insistes? cui te potissimum committes? Unam tandem aliquam, quam tutiorem existimaveris, ingresso, quam lente! quam caute incedendum erit! quam sæpe resistendum! quam, & multo sæpius regrediendum! si modo æque obvius ac facilis tibi sese obtulerit egressus, ac patuit introitus. Sed illud certe omnino fieri necesse video, ut in impeditissimo itinere constitutus, tot viarum, partim varietate, partim similitudine, partim occursu, partim incursu deceptus, omni consilio destituaris; hac illac incertus feraris, ac errabundus vageris; & demum, post varios errores, ad caput, unde discesseris, iterum iterumque revolvare. Dicam clarius atque apertius. Quî poteris, siquidem in tantam audeas te controversiam conjicere, ingenio isto tuo tot tantasque sententias, tam varias, tam contrarias inter se ac discrepantes distinguere, recensere, separare, examinare, cognoscere, ac postremo eas ita invicem contendere, ut cæteris, partim damnatis, partim rejectis, partim conciliatis, tolerabiliorem probabilioremque excipias & seligas? Quavis sponsione cadam, ne quid gravius dicam, si tu is eris, qui hujus perplexissimæ controversiæ & principium invenire, & exitum possis evolvere.

XXX. En sacra illa, qua tantopore tibi places, cujus peritiam ostentas, historia. En, quot difficultates in ea occurrunt, crebræ, graves, molestæ, quæ superari vix

vix ac ne vix quidem posse videantur. Satis mihi videor ad rem, de qua agimus, accessisse; satis, quod demonstrandum suscepi, exposuisse. Veruntamen, quam hactenus sum persecutus, multo minima pars est maximarum difficultatum, quas, si per tempus licuisset, persequi potuissem. Nam quis illas aut numero assequi, aut oratione complecti possit? quæ sive ex primigeniarum interpretatione linguarum, sive ex multiplici vocum significatione, sive ex vario terrarum situ, sive ex diversa provinciarum descriptione, sive ex moribus institutisque nationum, sive ex ducta ab orbe condito annorum ac sæculorum ratione, sive ex contentione historiæ sacræ cum profana, sive ex divinorum Scriptorum consensione, sive ex aliis innumerabilibus capitibus emergunt, quarum si præcipuas tantum recensere vellem, me vox, latera, vires, ipse certe dies deficeret.

XXXI. Sed video quid mihi hoc loco responsurus sis; & responsionem anteverto tuam, quæ tibi suffragari nullo modo potest. Dices, difficiliora sacræ Scripturæ loca fuisse jam a sapientissimis viris explicata, quorum labore, doctrina, eruditione & notitia linguarum juvari possis. Hoc, opinor, mihi respondes, hoc dicis; quod quidem si alius quispiam diceret, aliquid momenti haberet; cum vero a te dicitur, nullam vim habet, nisi forte ad augendam hanc ipsam, qua premeris, exaggerandamque difficultatem. Non enim a te, pro suscepti muneris officio, qualiscumque divinarum peritia Scriptu-

pturarum quæritur, ſed intima earundem, ſingularis & exquiſita cognitio poſtulatur. Meminiſſe debes, te non exſcriptorem, ſed cognitorem; non ſubſcriptorem, ſed Criticum; non rabulam & cauſidicum neſcio quem, ſed Judicem eſse oportere. Porro Judex non aliorum tantum ſententias exquirit, ſed in eas inquirit acriter, rationes attente perpendit, argumenta ſubtiliter examinat, omnia cognoſcit diligentiſſime, ac tum demum judicium interponens ſuum ſibi rem ita ſe habere videri pronunciat. Hoc ego a Critico poſtulo, atque adeo a te meo jure flagito, qui Critici tibi nomen arrogaris, munuſque ſuſceperis. Non eſt hujus artis tuæ ab aliis diſcere, & quæ didiceris, indicare; ſed docere, & de iis ipſis, quæ alii docuerunt, judicare.

XXXII. Reſtaret modo, quandoquidem ſatis de divina hiſtoria diximus, ejuſque ſpecimen captum eſt, reſtaret inquam, ut te ad eccleſiaſticam & profanam hiſtoriam provocarem, & quid ego interrogando, & quid tu reſpondendo efficere poſſes, experirer. Atque in his etiam difficile mihi, credo, eſſet, te in omnes partes verſare, te præcipitem agere, & novum de te ſpectaculum adſtantibus exhibere? Quanti enim putas laboris futurum, quanti ingenii oſtendere, quam impedita hiſtoria, ſive eccleſiaſtica, ſive profana eſſe neceſſario debeat, cum tantis obſepta difficultatibus divina ſit? Nihil opinor facilius, nihil expeditius. Nam ſi hiſtoria divina, in qua conſcribenda, non invidia, non odium, non iracundia,

dia, non ambitio, non reliquæ animi minus rectæ permotiones, quæ omnes omnium fere gentium annales corruperunt; &, quod præcipuum est, non mendacium, sed una veritas dominata est, tantis tamen laborat incommodis; quantam in reliquas reliquarum sive nationum, sive regnorum historias, in ipsam etiam ecclesiasticam, invectam istiusmodi esse vim existimabimus incommodorum? Illud quoque reliquum esset, ut te experiundi causa, ad singulas deinceps facultates pertraherem, & in unaquaque paulisper consistens, tentarem an, ut tu esse te existimas, item re ipsa sis, Dialecticus, Physicus, Mathematicus, Geometra, Astronomus, Theologus, Philosophus, Philologus, cætera. Verum, quoniam nullum exitum habitura esset oratio mea, si omnia persequi vellem, totam hanc actionis meæ partem, multo, quemadmodum vides & ad agendum uberrimam, & ad demonstrandum facillimam, ad alia festinans, tibi remitto ac condono.

XXXIII. Itaque his omnibus de mea oratione præcisis, & exposita jam satis, quod ad rerum cognitionem attinet, artis criticæ difficultate, ad illa gradum facio, quæ a me præteriri non possunt, & quibus artis ipsius usus continetur, unde gravissimæ emergunt difficultates, quæ non modo te, qui quam tibi doctrinam paraveris, satis ostendi, sed vel sapientissimum quemque ab eadem arte deterrere possunt. Critica, si bene ejus indolem novi, ars est hujusmodi, quæ domi sedere obscu-

fcura, & privatis latebris contenta eſſe non poteſt; avet, geſtit erumpere in publicum; tenebras odit, lucem amat, hominum conventu frequentiaque delectatur. Præterea otii & quietis impatiens eſt, litigioſa, & natura pugnax, hac ut de cauſa ei ſæpe in medium contentionis atque diſcriminis progrediendum ſit. Quapropter munita omni ex parte eſſe debet, quo hoſtium impetus & excipiat interrita, & repellat invicta. Non eſt cur unquam de pace cogitet, cur ſibi quietis ſpatium concedi velit, cur momento temporis libere reſpirare poſſit; ſemper excubandum, vigilandum ſemper, ſemper ei arma geſtanda ſunt, quibus aut hoſtes laceſſat, aut ſe protegat laceſſita. Hæc, niſi fallor, artis criticæ indoles, hæc natura eſt, hæc conditio. Hoc Criticus profitetur, ad hoc paratus ſemper eſſe debet, ſemper promptus ad hoc, ut aut bellum inferat, aut ſuſtineat illatum. In hoc quoque tibi mecum conveniat neceſſe eſt; neque in eo diſconveniat, magnam hinc oriri difficultatem, quæ ex ipſius artis uſu, quemadmodum dixi, ſe ſe effert atque emergit. Difficultatem porro hanc ego nunc breviter oſtendam, & denunciabo moleſtias, quo tibi conſulere tempeſtive poſſis atque proſpicere.

XXXIV. Et ſane, ſi a me, qui nullius prope ingenii homo ſum, tantum tibi negotium creatum doles, quanto gravius moleſtiuſque vexaberis, cum foras prodeundum erit, & cum acerrimis adverſariis dimicandum. Si in hac privata noſtra contentione nullus inventus es,

es, quid de te in publica futurum erit, quæso, considera. Neque enim (nisi a me peramanter admonitus consilium forte mutaveris) Aspendium illum citharistam, quem sibi intus canere Græci ajebant, imitabere; artem nimirum ut criticam tibi soli habeas, & ad usus tantum privatos tuos conferas; quod quidem si de te mihi quisquam præstare potuisset, aut ab hac contentione nostra supersedissem omnino, aut hic certe finem dicendi facerem; sed levi inanis gloriolæ cupiditate abreptus, voles magnis inimicitiis clarescere, & potentiorum accusationibus adolescentiam tuam honestare. Quin, si bene te novi, jam nunc animo typos ac præla meditaris, & nescio quam nominis perennitatem immortalitatemque mente agitas, & cogitatione præcipis.

XXXV. Sed perge porro, quo te ista tua rapit amentia, & inconsulta cupiditas præcipitem agit. Fac te publico committas; *fac asperum tactu leonem provoces; fac remorsurum petas*. Libellus quidem ille tuus summa cura, ut tibi videtur, elaboratus in lucem tandem prodibit, venustissimis formis impressus, quam levissima membrana circumvestitus, additis emblematis, pictis umbilicis, comptulus totus atque concinnus, nihil ut auctori suo de nitore elegantiaque concedat. Veniet in manus hominum, volabit, circumferetur; vulgo legetur, pervolutabitur; laudabitur etiam, typorumne elegantia? an auctoris ingenium? non facile dixerim. Tu homo videlicet callidus & peracutus, nihil distinguere,

quid-

quidquid oblatum fuerit, arripere, & præ gaudio ac lætitia propemodum colliquefçere. Menfis unus, alter, plures abibunt; belle omnia procedent, atque ex fententia; nemo tibi negotium faceffet, nemo moleftiam creabit. Lætor, & quidem ex animo; tibi gaudeo, tibi profperum gratulor non exfpectatumque fucceffum. Non enim putabam tantum quietis atque otii tibi conceffum iri. Verumtamen, fi me audis, non eft cur præpropere, quafi de certa victoria exfultes, & triumphum tibi propemodum depofcas. Exfpecta paulifper, dum, quod latet, in lucem prodeat, & quod adverfarii in te machinantur tui, tandem aliquando ad perniciem tuam atque exitium erumpat.

XXXVI. Veniet, veniet inquam, præter omnem exfpectationem, tempus, quo tempore, te eo vehementius, quo ferius oppugnatum fenties; & tum demum intelliges tibi futuram rem effe cum hominibus & ad refpondendum paratiffimis, & in dicendo exercitatiffimis. Jam nunc videre mihi videor, quemadmodum ifti miferum libellum illum tuum, quem bonis avibus in lucem exiffe arbitrabare, excuffuri fint, five te potius quam omni ratione in omnem partem exagitaturi. Initium ducent ab ipfa lingua, five latino, five vernaculo fermone fcripferis. Culpabunt obfoletas abjectafque voces, notabuut præpoftera tempora, barbaram fyntaxim reprehendent, totum denique orationis genus inconditum atque horridum condemnabunt. Digreffi a lingua propius ad

ad ipſum opus accedent, ſingulas ejus partes diſpicient, omnia ſagaciſſime inveſtigabunt, ſcrutabuntur, ſpeculabuntur. Tum vero erumpent ea, quæ aut errore deceptus, aut improbe mentitus, aut ſupine dormitans, aut furioſe declamitans, ſubito quodam efferveſcentis animi impetu concitatus effuderis. Tum primum agnoſces te longe a ſcopo, quem unice propoſitum habere debebas, aberraſſe; aerem proinde, ut ajunt, verberaſſe, multa, a re, a cauſa, a tempore aliena dixiſſe, hoſtem, quem ferires, finxiſſe; plurima quidem effudiſse verba, ſed nunquam ad rem ipſam, de qua agebatur, genere ſuo diſtinctam, diſtributam in partes, certiſque terminis definitam ac coercitam devenisſe. Efferebare demens inter ſcribendum; multa de vitiis temporum congerebas, multa de corrogatis undique odioſis adminiculis coacervabas, aliaque inepta hujuſmodi, quo majorem in invidiam adverſarios adduceres tuos, perſequebare; ignorans videlicet, hoc quidem modo imperitæ multitudini a te imponi poſse, ſed ſapientibus & egregie cordatis viris, in quorum manus tua ſcripta ventura erant, omnino non poſse.

XXXVII. Audi in hanc rem Oratorum diſertiſſimum, & Philoſophorum Juriſconſultorumque peritiſſimum, atque ad mirandam ſapientiſſimi viri, tibi vero minime familiaris, eloquentiam aures iſtas tuas accomoda, &, dum licet, a tanto magiſtro diſce hærere in cauſa, nec facile extra cauſam licentius petulantiuſque vagari. *Facile*

cile est, inquit Oratione pro Cælio, *accusare luxuriem; dies jam me deficiet, si quæ dici in eam sententiam possunt coner expromere; de corruptelis, de adulteriis, de protervitate, de sumptibus immensa oratio est; ut tibi reum neminem, sed vitia proponas, res tamen ipsa, & copiose, & graviter accusari potest. Sed vera sapientia est, Judices, non abduci a reo; nec quos aculeos habeat severitas gravitasque vestra, cum eos accusator erexerit in rem, in vitia, in mores, in tempora, emittere in hominem, in reum, cum is non suo crimine, sed multorum vitio sit in quoddam odium injustum vocatus.* Hactenus vir eloquentissimus & doctissimus, cujus verbis præclaraque sententia satis luculenter docetur, quemadmodum se gerere debeat is, qui aliquid in aliquem recte scribere meditetur; & quid potissimum spectari oporteat ab eo, qui laudem ex suis scriptis & commendationem, non infamiam ac vituperationem reportare velit. Sed, unde paullum digressi sumus, redeamus.

XXXVIII. Progredientur ulterius, & se etiam magis ac magis insinuabunt adversarii tui, qui, quas operis partes singillatim expenderint, eas inter se contendent; & cum te, quod quidem neque magni laboris, neque longæ disquisitionis erit, tibimet ipsi non solum minus consentire, sed etiam tecum aperte pugnare; & modo aliqua tanquam falsa rejicere, modo illa ipsa, quæ rejeceris, tanquam vera amplecti; rursus ea concedere,

quæ

quæ negaveris, &, quæ concesseris, inficiari, comperient; quid reliquum erit? nisi ut veluti quoddam de te spectaculum legentibus, miserandumne dicam? an ridendum? proponant. Infamem tibi scilicet aut insani gladiatoris, aut ex vetere aliqua fabula, eorum, quos Poetæ in pœnam admissorum scelerum furiis agitatos prodiderunt, personam affingent, & te tecum pugnantem, ac tibimet ipsi violentas manus afferentem, tanquam in scena, tui ipsius armis perculsum abjectumque constituent.

XXXIX. Quid vero? cum abjecto atque perculso insultare acriter incipient ac vehementer; & te modo ad tua instituta revocare, modo artis illius, quam profiteris, elementa edocere? Quid? cum in te dicta jacere. Quid? cum salse & amare jocari. Quid? cum, siquidem aliquid in te boni deprehenderint, ementitas tibi plumas evellere, & furtivis coloribus corniculam denudare. Tu vero quomodo tot convicia feres? quomodo tantam poteris infamiam sustinere? Interea, quæ voces erunt de te? qui sermones hominum? qui risus? qui cachinni? *Volitabis* enim vero, quod magnopere exoptabas, *vivus per ora virum*; de te in plateis, de te in triviis, de te in circulis nemo non otiosus loquetur; quorum hominum generi hujusmodi conviciorum occasionem captantium, ampla sane dicteriorum cachinnorumque a te materies suppeditabitur. Jam in tantis popularium tuorum sermonibus, & quotidiana tui nominis

usurpatione, quid viros graves & sapientes sensuros putas? quid dicturos de te? Non aliud sane & sentient & dicent, quam quod in tali re quemque sapientem & sentire decet & dicere. Parcent ii quidem injuriis, & propriæ gravitatis rationem habebunt; sed ignorantiam iidem tuam & stultitiam non poterunt non condemnare.

XL. Infelix enim vero tot laborum ac vigiliarum exitus; calamitosa hominis conditio, quæ moderatiorum fortasse animos & ad commiserationem posset inflectere, & ad defensionem impellere; siquidem gravissimam Critici provinciam, aut officio adductus, aut precibus exoratus, aut alia quacumque de causa, modo probabili atque honesta, suscepisses. Verum, cum tua te eo sola ambitio, sola libido impulerit, quid est? cur quisquam tui misereatur, cur tuas partes suscipiat, tibi adsit, tibi opituletur. Sed fac esse, qui misericordia adductus causam tuam, omnium jam opinione damnatam, aliquo modo sublevare contendat. Quid, amabo te, quid excogitabit? quid dicet? quid poterit defendere? Consilii inopiam excusabit? adolescentiæ æstum prætendet? perfugio utetur ætatis? doctrinæ mediocritatem in arte omnium difficillima causabitur? quo te sublevet, & veniam tibi aliquam deprecetur. Facilis est atque expedita responsio. Erravit, corrigatur; peccavit, peccati pœnam luat; temere fecit, castigetur; consilii eget, suo experimento sapere condiscat; adolescens est, rem sibi fuisse cum viris intelligat; ignoscas oro, si unquam postea

ftea .... verba perdis; pietatis quoddam genus eſt, hac in re eſſe crudelem; conſtituendum exemplum in uno eſt, quo reliqui commonefiant, & minus audere alieno documento condiſcant. Reliqua eſt excuſatio mediocritatis doctrinæ; ſed mediocritati in arte critica locus eſſe quî poteſt? Hæc omnino ſuffragari Critico nequit. Mediocres enim Geometras, mediocres Philoſophos, Rhetores, Grammaticos, Hiſtoricos, &, ſi vis, etiam Poetas, aliquo modo patimur; mediocres Criticos omnino non patimur.

XLI. Tu vero, cum te ex omni parte circumſeſſum oppugnatumque ſenties, quid conſilii tibi capiendum exiſtimabis? Exſpectant omnes, quemadmodum exiſtimationem tuam a tanta ſis infamia vindicaturus. Exſpecto in primis ego, qui tantum tibi periculum denuncians ſaluti tuæ, ſi quo modo poſſim, conſulere vellem. Excipieſne omnes adverſariorum ictus? an dabis operam, ut eos excutias atque repellas? Alterutrum neceſſe eſt, ut; aut vim vi repellas, aut jugulari te ſinas. Dicam apertius. Reſpondebiſne? an tuo te ſilentio convictum fatebere? Sed non dubito, quin reſponſurus ſis. Ut enim quiſque indoctior, ita plerunque loquacior eſt; hac ſcilicet ratione, ut ita dicam, ſapientiæ inopiam compenſante natura, ut, quantum alicui conſilii atque ingenii non contulerit, tantum ineptæ garrulitatis & promptioris audaciæ addidiſſe videatur.

XLII. Euge; exſpectatum jamdiu reſponſum, diuturnio-

niore cura elaboratum, & acriori, ut tibi falso persuades, judicio subactum in lucem prodit. Circumfertur, legitur, & ab amicis tuis, qui te atque ulcera tua tanquam canes lambere solent, vehementer probatur, & miris laudibus in cælum effertur. Tibi places, te circumspicis, & quasi magnum aliquid præstiteris, adversariorumque tuorum penitus os obstruxeris, subnixus ambulas, & depugnatum jam debellatumque arbitraris. *O te miserum*, usurpabo illud, quod adversario olim suo ab eodem disertissimo Oratore, cujus verba paullo ante a me recitari audisti, exprobratum, ne tu quidem fortasse ignoras; *O te*, inquam, *miserum, si intelligis, miseriorem, si non intelligis*, tua ista responsione id unum egisse, ut novos tibi necteres laqueos, arctiores strueres pedicas, quibus iterum induereris, & ridiculum plane in modum implicarere. Nova denuo, mihi crede, arma, eaque multo prioribus magis capitalia adversariis ipse tuis subministrabis, quibus tandem aliquando confossus intereas. Huc omnes nimirum recident molitiones tuæ, huc amicorum plausus, huc perennitas nominis; & hic demum totius fabulæ exitus futurus erit. Nam, amabo te, quid tandem exspectari poterat & debebat ab eo, qui quanto promptior ad lacessendum, tanto est ad resistendum infirmior.

XLIII. Neque vero hæc a me confingi putato, ut causæ serviam, sed historico pene more, quasi gesta jam sint, ita exponi fideliter ac narrari, pro certo habeto. Remove

move igitur parumper illum asſentatorum, ſive verius præſtigiatorum gregem, quibuſcum verſaris quotidie, quibus aſſidue ſtipatus incedis, qui tibi plus nimio blandiri, & oculis pene capto illudere conſueverunt; tunc cæcæ fortaſse menti aliqua lux oborietur, & internoſcere incipies, quibus nimirum, aut apertis inimicis obſiſtas, aut inſidioſis amicis non credas. Aſsueſce bonam in partem ſalutaria monita accipere, ambitionem compeſcere, dare locum rationi; & tum demum omnis contentio ceſsabit, & prorſus hæc inſtituta inter nos controverſia dirimetur.

XLIV. Hæc de infamia, quæ fere artis criticæ uſum comitatur, ac difficilem reddit moleſtiarumque pleniſſimum. Quid vero illa de invidia? quæ ejuſdem artis comes eſse ſolet, ab ejuſque uſu ſejungi vix poteſt, quanti facienda exiſtimabis? Infamia moleſtias creat; invidia denunciat pericula. Nam, aut nihil de veritate laborabis, aut ſolius veritatis ſtudioſus eris; utrum elegeris, id ſcito contra te futurum. Si primum; quo in numero eum Criticum putabimus, qui nihil de veritate ſollicitus, aut manifeſto in mendacio teneatur, aut veritatem diſſimulet, eamque apertius enunciare non audeat? Si alterum, vide quæſo, & tecum reputa, quanta invidiæ tempeſtas immineat Critico illi, qui unam veritatem in ſcribendo propoſitam habere velit. *Obſequium amicos*, inquit ille, *veritas odium parit*. Quod ſi ita eſt; quid ages? & in hoc tam lubrico atque ancipiti diſcrimine con-

ſtitutus te quemadmodum geres? Tune, ut veritati ſervias, acerbam atque odioſam præteritorum ſæculorum renovare memoriam audebis? tu jamdiu exeſa ſitu ac vetuſtate detrita turpiſſimorum flagitiorum inſtaurare monumenta? tu obductas graviſſimorum vulnerum cicatrices refricando exulcerare? occulta nationum, provinciarum, civitatum, familiarum probra detegere? nudare dedecora non formidabis? Deliteſcebant in tenebris abdita & conſepulta potentiſſimorum hominum furta, rapinæ, libidines, maleficia; obliterata prorſus erat ex hominum mentibus fœdiſſimorum ſcelerum memoria; chartæ ipſæ, quæ tantam turpitudinem continebant, diuturnitate temporis obſoleverant. Tune igitur ea e tenebris vindicare? tu e latibulis expromere? tu in lucem proferre non dubitabis? tu tanquam recentia vulgare? tu populo non tam legenda exhibere, quam exſecranda proponere? Quo tandem id animo tot honeſtiſſimas familias, tot nobiliſſimas civitates, tot exteras nationes, regna, provincias, tot potentiſſimos homines laturos putas? Cupio tibi, quod tamen in me recipere non auſim, incolumem vitam ſalvaſque fortunas; verumtamen, ut res e ſententia cedat, poteriſne immenſam illam invidiæ molem, quæ tantam impudentiam neceſsario conſequetur, vel declinare, vel ſuſtinere?

XLV. Quid? quod & Patriæ ipſi, qua nihil antiquius, nihil carius cuiquam eſse debet, ſi ita veritas po-

poſcet, bellum quodammodo cogeris indicere. Dura ſane neceſſitas, ſed illi omnino ſubeunda, qui unam veritatem inquirat, ab eaque diſcedere nefas putet. Hinc nova inimicitiarum origo, novæ lites, nova jurgia, nova pericula; nova, eaque graviſſima impeditiſſimi muneris difficultas. Cogeris enim, ſi eo te veritas adigat, quæ Patriæ ipſi tuæ, ornamenta tute detraxeris atque abjudicaris, æmulis perſæpe civitatibus tradere atque adjudicare. Conqueretur graviter illa de te; ſe a cive ſuo de veteri poſseſſione, in qua tot annos ſine controverſia manſerat, injuria depulſam; ſuis ornamentis ſe nudatam a te, ac ſpoliatam lamentabitur. Requiret boni civis officium, pietatem efflagitabit, jus denique ſuum, a te violatum atque imminutum, qua voce, qua lacrymis perſequetur. Immerito hæc fortaſse de te expoſtulabit, qui cum de una veritate laborandum putaveris, poſthabita Patriæ caritate, ejus unius rationem habendam duxeris. Ut ita ſit; hæc tamen hujuſmodi eſse vides, quæ poſsunt per ſe tuorum in te civium animos vehementiſſime commovere, & ſummam odii atque invidiæ flammam excitare; qua ex flamma, etiamſi minime conſumptus evadas, nequibis tamen nonniſi male uſtulatus evolare.

XLVI. At inquis; Multos graviſſimos & doctiſſimos Criticos in re tam lubrica, ac tam difficili negotio impune fuiſse feliciterque verſatos. Video. Sed hac ipſa de cauſa, quod graviſſimi doctiſſimique & exiſti-

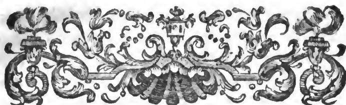
 ma-

mabantur & erant, aut tantum in ſcribendo modum adhibuerunt, ut omnem offenſionem vitarent, aut ea, quæ vulgare placuit, tam certis invictiſque rationibus confirmarunt, ut nulla vi concuti, nullo labefactari modo poſſent, aut denique parta ſingularis eximiæque opinione doctrinæ, hac ipſa opinione, oppoſito tanquam aliquo firmiſſimo clypeo, ita ſe contra omnia adverſariorum tela protexerunt, ut illis, quocumque auctore emiſſis, ne leviſſime quidem perſtringerentur. Verum, cum tu a ſumma præſtantique tantorum virorum ſapientia quam longiſſime abſis, qui, ſi quid vales, non ingenio, ſed lingua vales, qui nulla commendatione doctrinæ cenſeris, qui non certa ratione pugnandum, ſed inſigni confidentia audendum arbitraris, levis, improvidus, promptus, acer, quid eſt, quod exſpectes? non aliud profecto, niſi, ut ad veterem infamiam, tanquam cumulus, recens accedat invidia. Hæc ſcilicet erit merces pretiumque impudentiæ; hoc lucrum tot curis laboribuſque quæſitum.

XLVII. Hæc habui, quæ in præſentia de ſumma artis criticæ difficultate dicerem, reliqua conſequentibus actionibus, quas de hac ipſa difficultate, quam hac una totam explicare non potui, habiturus ſum, a me dicentur. Interim, dum noſtræ congreſſionis tempus adveniat, noli in malam partem accipere, quæ dixi; noli mihi iraſci, tanquam inimico, ut ſuſpicaris, tuo, qui, ſi te ſalvum atque incolumem minime cuperem, non te tam ſaluta-

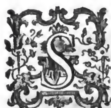
ribus consiliis onerassem. Quod si periculosam hanc aleam subire omnino volueris, fac quod lubet; te non impedio; tuæ te permitto cupiditati, quam video plus ad impellendum, quam omnes rationes meas ad deterrendum, apud te momenti habituram. Sed hinc etiam confido fore aliquis fructus ut existat, quem ad tuum commodum utilitatemque referre possis, & hic quidem meo judicio uberrimus, neque vero a te contemnendus; nimirum, ut, quam mihi fidem, artis criticæ difficultatem, non vano quodam artificio, quo te perverterem, exaggeranti, sed quo tibi prodessem magis, facili quadam popularique dicendi ratione explicanti non habueris, tandem aliquando invisus tuis, despectus ab omnibus, contemptus, abjectus tibimet ipsi habere condiscas; & tum demum aliquid sapere incipias, cum te prorsus desipuisse intellexeris.

DE SUMMA
ARTIS CRITICÆ
DIFFICULTATE

Actionis I. Liber II.

I quotquot ad Artem Criticam accedere meditantur, quid ea ſit, quam difficilis, quam laborioſa, quam plena moleſtiarum, quam referta periculorum, ſerio perpenderent; non dubito, Florentini, quin potius ad eandem eſſent, ſi qui idonei exiſtimarentur, impellendi; quam ab eadem minus idonei, atque adeo inepti repellendi. Sed quis tandem hominum cupiditati modum imponat? quis obviam ire poſſit? quis cæcam illam ac temerariam animorum noſtrorum dominatricem intra juris & moderationis repagula adigere queat & continere? Quid? iſtos ut ulla res terreat? ut ullum periculum moveat? ut

ut ulla difficultas retardet? ut modeſtia quadam atque ingenuo pudore ab impeditioribus muneribus abſtineant atque refugiant? Optandum quidem hoc eſſet; ſed nequaquam ſperandum ab iſtis arbitror, immo vero prorſus deſperandum. Sic enim animati ſunt, ut quo gravior iſtis opponitur difficultas, quo gravius objicitur periculum, eo acrius ac vehementius illa ipſa, quam diximus, cupiditas incitetur; & quo impeditiora ſunt munera, eo promptius illa ſibi ultro adſciſcant atque depoſcant. Alacriores difficultatibus evadunt, contemnunt pericula, ſalutaria monita negligunt, de exitu nihil laborant; una, qua unice valent, confidentia omnia ſe nullo expedire negotio poſſe arbitrantur. Atque id recte fortaſſe quidem; ſi quantum in gerendis præliis *audentes fortuna juvat*, in quibus non tam conſilio, quam *vi geritur res*; tantum in exercenda arte critica audacia & confidentia valeret. Sed contra eſt. In hoc noſtro concertationis genere unum conſilium prævalet; una ratio dominatur; omnia ingenio, æquitate, ſapientia ac moderatione adminiſtrantur. Hæ ſunt virtutes, ſine quibus ars critica nulla eſt, nec quidquam valet; & ſi quid valet, ad perniciem unice atque exitium valet. Ego vero, ſi unam aliquam harum virtutum in illis vulgo reſidere deprehendiſſem, dediſſem utique jam inde ab initio manus, nec repugnaſſem, quo minus ad artem, omnium maxime lubricam ac difficillimam, exercendam accederent. Verum cum earum nullam in

iis

iis esse compererim, quid est, quod ego magnopere facere potuerim? nisi eos ab eadem omni ope avertendos repellendosque curare. Ubi enim in istis ea, quæ superiore actione necessaria Critico præsidia atque adjumenta demonstravimus? ubi acerrimum ingenium? ubi tenax memoria? ubi locuples multiplicis doctrinæ instructus? ubi copiosus eximiæ eruditionis apparatus? ubi fama collecta? ubi parta existimatio? ubi labor? ubi contentio? Nihil horum, Florentini. Contra vero mediocre ingenium, vulgaris doctrina, non singularis, non exquisita eruditio, non fama, non existimatio, non labor, non contentio; segnities autem multa, multa remissio, plurimum otii, omnia denique hujusmodi, ut ad molle potius ac delicatum vitæ genus facti, quam ad laboriosissimum hoc ærumnosissimumque aut a natura comparati, aut a disciplina instituti esse videantur. Neque vero illud, in tanto tamque implicato negotio, quod ego jam iis inculcavi, salutare monitum amplecti voluerunt; nimirum ut, si tantopere arte critica delectantur, illam ad sua tantum privata studia conferrent, domesticis se parietibus sepirent; conspectum vero hominum frequentiamque sibi omnino vitandam putarent; tum enim temere suscepto consilio honestum exitum quæsisse existimarentur. Sed quid his hominibus facias? aut quibus tandem rationibus convincendos putes? Prodire omnino volunt, publico carere non possunt; quam ob causam prorsus ignoro; nisi

nisi forte ut eorum intemperantia manifestior appareat, & confidentia insignior judicetur. Sic enim fere comparatum esse novimus, ut qui minus possunt, plus audeant; & plus se posse, fastu quodam superbientis animi arrogantiaque arbitrentur. Verum quid tandem erit, quod tantos spiritus insinuet atque alat, quibus incitati a tanta difficultate negotii minime deterreantur? Quid est, cur ultro se ingerant? cur se invitis obtrudant? cur repellere conantibus se inferre per vim contendant? quid denique afferunt? quamobrem aliquo modo tolerabiles Critici habeantur. Unam, mihi credite, afferunt, quam supra dixi, confidentiam; hac una se ex maximis, quas persecuti sumus, gravissimisque difficultatibus facillime evasuros esse confidunt. At hanc ipsam confidentiam ubinam innixam? ubi tam firme ac solide constitutam putabimus? ut tot admotis a me quasi machinis atque arietibus, nulla non solum ex parte labet, sed ne ulla quidem vi concuti ac labefactari posse videatur. Id ego, nisi fallor, mihi videor assecutus, qui istorum ingenium, multo ante, quam in hanc causam ingrederer, laboravi, ut probe cognitum haberem atque exploratum. Est, est inquam, in quo repositam habent spem, omnem suam fiduciam collocant, & quo Critici dignitatem facile tueri se putant posse, Regulas quasdam mente agitant, Canones nescio quos blaterant, quos mihi universos in præsentia objicere meditantur, & tanquam catervam ali-

aliquam maxime bellicosam & invictam ad omnes meos impetus opponere. His confisi nihil reformidant, resistunt intrepidi, & omnia consilia mea aspernantur, quibus eos a tanta suscipienda provincia dehortari ac deterrere conatus sum. Quare videtis, Florentini, mihi has Regulas, hos ipsos mihi Canones necessario nunc exponendos esse, & paullo diligentius inspiciendos. Examinandum, quid opis in iis collocari possit; quærendum, quid ab iis sperandum præsidii sit; videndum denique, utrum artis criticæ difficultatem imminuant, an potius adaugeant. Itaque faciam; atque ut ab instituto dicendi genere minime recedam, Adversarium illum meum rursus adibo, quem tanquam in scenam inducere placuit, quo liberius his de rebus, sine cujusquam offensione, loqui possem; illi pressius hærebo, eundemque acriter non minus ac vehementer, quam priore actione præstiterim, excutiendum exagitandumque suscipiam. Vos attendite diligenter; enitar ipse, quantum potero, ut me non attente solum, sed aliqua etiam cum voluptate audiatis.

II. Age vero, huc ades Græcule noster. Demonstrata jam satis a me artis criticæ difficultate, quid est, quod hanc ipsam difficultatem aliquo modo levare possit atque imminuere? Præcepta, inquis, sunt certique canones, quibus Criticus juvetur plurimum, & quorum præsidio, tanquam Ariadnæo illo filo regatur sic, ut, sine ullo erroris periculo, ex ancipitibus illis a

te

te superiori actione commemoratis semitarum flexibus ac mæandris haud ita difficili negotio possit evadere. Audio; & nihil hæsitans do esse præcepta, do esse canones, quot quantosque velis; tantumque abest, ut hunc locum, quem tu tanquam munitissimam arcem aliquam insedisti, & ubi te defensum satis ac protectum putas, reformidem; ut etiam tibi maximam habeam gratiam, quod me huc non modo non repugnantem, sed etiam volentem adduxeris. Tete igitur confirma; esto vir, animumque tuum ad pristinos illos spiritus revoca, quibus in prima congressione nostra paullo exsultantius insolentiusque ferebare. Novi te, novi ingenium tuum, novi ictus, novi petitiones; non is hostis es, cujus aspectu terrear, cujus arma perhorrescam. Congrediamur.

III. Primum, vide quæso, ne erres, qui in ea opinione videris esse, ut statim atque alicujus artis regulas cognoris, ac præcepta didiceris, rem esse in vado arbitreris. Ego aliam ab hac tua sententiam sequor, qui nescio quo fato evenire dicam, ut in hac contentione nostra in omnibus abs te dissentire cogar. Noli tamen me tibi subiratum existimare; sed ad rationum, quas afferam, momenta attende. Etenim ecqua ars reperiri potest, quæ suis præceptis colligata, regulis apta ac coagmentata non sit? Suas habet regulas Musica, suas Pictura, Architectura, Sculptura suas; tamenne omnes, qui hasce regulas perceptas habent,

& his

& his artibus dant operam, arguti Musici, summi Pictores, periti Architecti, Sculptores eximii evadunt? Et Sculpturæ quidem non regulas tantum absolutissimas edidit Policletus, sed statuam ita affabre ex artis suæ præceptis elaboravit, tanta venustate membrorum, tam mira descriptione singularum partium, tanto artificio, ut eam merito *Canonem* appellarit; tamenne multos excellentes Sculptores, & cum Phidia aut Praxitele aliquo comparandos Græcia suspexit?

IV. Atque ut aliquid de mea hac arte dicam, credi vix potest quot regulis affluat, quot præceptis abundet. Pleni sunt horum præceptorum libri, plena sapientum volumina. De his Gorgias ille Platonicus, de his Aristoteles, de his Dionysius Halicarnasæus, de his Demetrius Phaleræus, de his Hermogenes, de his Longinus, de his Lucianus, de his Auphtonius, & hi quidem Græci omnes; ex Latinis porro, de his M. Tullius Cicero, de his Cajus Cornificius, de his Fabius Quintilianus, de his Fabius Marius Victorinus, de his Rutilius Lupus, de his Julius Rufinianus, de his Sulpicius Victor, de his Julius Severianus, de his Aurelius Augustinus, aut alius quispiam vetus auctor, de his recentiores prope innumerabiles; qui viri! quibus studiis atque artibus exculti! quo ingenio! qua eruditione præditi! quam eximia reconditaque doctrina præstantes! subtiliter copioseque disputarunt. Ex his ego multa per otium vidi, legi, pervolutavi; multa audiendo accepi,

quæ-

quærendoque cognovi; &, si hoc de me citra ostentationem affirmare licet, didici etiam; &, nisi mihi nimis fortasse blandior, artis meæ præcepta, si non commode, certe non incommode teneo. Tamen, ita mihi Deum propitium velim, ut, cum aliquid ex Rhetoricæ artis præscripto elaborandum est, quod præsertim e privatis latebris in publicam lucem conspectumque hominum prodire debeat, non solum rei difficultate commoveor, sed graviter etiam vehementerque perturbor. Fatebor de me id, quod est, & dicam ingenue, nihil tum propius fieri, quam ut animum pariter artemque despondeam.

V. Jam tum mente & cogitatione prospicio, quanta hominum futura exspectatio sit, qui conventus doctissimorum eruditissimorumque virorum, quid a publico doctore, quid a Rhetore, qui aliis eloquentiæ artem tradendam susceperit, requiratur; quæ me, vel in prima rerum dicendarum molitione, anxium maxime faciunt atque sollicitum. Illa deinde ingrata & acerba succedit cogitatio, quam multa sagaciter investiganda sint; quæ investigaveris, quam solerter expendenda; quæ expenderis, quam acri judicio eligenda; ac demum quæ elegeris, quam prope religiose, non ordine solum, qui rebus venustatem afflet, perspicuitatemque conciliet, sed etiam momento quodam disponenda ac dispensanda sint, ut suum unaquæque res *locum sortita decenter* teneat. Hæc ubi summo studio diligentiaque

perfeceris, nihil propemodum egeris. Ille tibi summus atque omnium multo molestissimus superest labor, subjectam materiam illustrare sententiis, figuris, tanquam luminibus, distinguere, exquisito verborum delectu ornate eleganterque efferre, ut jucunda, teres, polita, admirabilis, plena, & rerum omnium pulcherrimarum copia affluens oratio audientium auribus & animis influat; tu vero non tam loqui, quod hominis est, modo non elinguis, sed, quod est diserti Oratoris, eloqui videare. Stylus propterea, pro varietate rerum, sæpe variandus; nunc sublimior ac magnificentior assurgat, nunc depressior atque humilior subsidat necesse est; nunc eo utendum, qui sit ex utroque & elatioris & depressioris genere temperatus, & subtili quadam mediocritate commendetur. Pandenda sunt modo vela eloquentiæ, modo eadem contrahenda; nunc lenior, nunc incitatior feratur oportet oratio.

VI. Verum, Superi boni! quam multi occurrunt in hoc ipso scopuli, quam multæ syrtes occultæque insidiæ objiciuntur, quas omnes evitare, & ita orationis cursum dirigere ac moderari, ut portum ulla sine offensione teneat, omnem propemodum vel dexterrimi gubernatoris artem fugit ac superat. Si enim stylum sine modo varies, incertus eris & fluctuans; si verborum flosculos studiosius consecteris, ineptus & putidus; si negligas, incomptus & horridus; si nullo calore inter scribendum effervescas, remissus & frigidus; si immodico ar-

ardore efferaris, furiosus ac prope catenis constringendus. Hinc illa, quæ diu multumque meditatus scripto mandaveris, nunquam non ad examen revocanda, nunquam non acriter discutienda, retractanda sæpius atque iteranda sunt; fingenda multa, limanda pleraque, non pauca circumcidenda; quæ vero subito impetu effuderis, abjicienda prorsus, & non raro illa ipsa, quæ labore improbo, & intentiore studio vix demum extuderis, impacto transversim calamo, inducenda. Hinc tot curæ frustra susceptæ, tot vigiliæ deperditæ, tot sudores incassum effusi. Hinc illæ tristitiæ & querelarum plenissimæ voces, quibus cogeris *obductum verbis vulgare dolorem*, & durissimam multorum dierum pertinacissimamque contentionem in nihilum redactam conqueri, atque acerbius lamentari.

VII. Testor conclave illud meum, studiorum ac commentationum mearum conscium, quoties me rebus meis desperantem diffidentemque vidit. Quoties vivos ungues arrodere, scabere caput, pluteum cædere, lacrymas prope non tenere, & meam vicem ægre & dolenter deplorare. Quoties importuna illa ac præceps animum subiit cogitatio, arma abjicere, Rhetoricæ valedicere, & Græcorum imitari consilium, quorum si qui citharædi evadere non poterant, desperata ejus artis excellentia, eo delabebantur, ubi in aulædis aliqua saltem cum dignitate consisterent. *Aulædus fit*, inquit Auctor idoneus, ad cujus similitudinem me co-

nor fingere, & hæc ipſa ſcribo *Aulœdus* inquam *fit*, *qui citharœdus eſſe non poſſit*. Verumtamen non mentiar, ſi dicam; Me non illud tot laboribus ac conatibus quærere, ut eo enitar, quō pauci admodum pervenerunt; multo vero minus, in hac mea infantia, & in hac infirmitate ingenii, illud me habere propoſitum, ut tanquam ſummus Orator digito monſtrer prætereuntium; ſatis enim me beatum putabo, & non contemnendum laborum ac vigiliarum mearum fructum conſecutum arbitrabor, ſi aliquam in hac, quam profiteor, arte mediocritatem fuerim aſſecutus. Atque id ipſum, ut hoc addam & vere dicam, non mea, ſed diſcipulorum ac moderatorum meorum cauſa. Diſcipulorum, ne inepti doctoris diſciplinæ commiſsos dici poſſit; moderatorum autem, ne hæc qualiſcumque docendi Rhetoricam provincia alicui, quod neceſse fuit, demandata; ſed, quod oportuit, aliquo modo, quoad per me effici poteſt, recte collocata eſse videatur.

VIII. Quorſum iſta, fortaſſe dices, tam alte repetita, & exquiſitius ornata? Primum, ignoſcas oro, ſi ſubitus animi impetus me de recta fortaſſe via deduxit. *Tractant* libenter *fabrilia fabri*; neque vero ego aliena de arte loquens, ſi quando dexter occurrit locus, oblivisci poſſum meæ. Deinde non exquiſitius iſta quidem a me ornata ſunt, ſed narrata fideliter, ut in memet, quotieſcumque memorata periclitandi ingenii incidit occaſio, experiri ſoleo, & nunc in his ipſis actionibus con-

conſcribendis experior quotidie. Si vero hæc quem ad finem prolata a me ſint, quæris, reſpondeo; Non alia de cauſa, niſi ut illud intelligas, aliud eſſe alicujus artis præcepta tenere, aliud ex artis cujuſque præceptis aliquid elaborare. Primum, ſi ita vis, facile; alterum longe difficillimum, quod ex incredidili excellentium in unaquaque arte virorum paucitate perdocemur. Præclare enim vero, & nimis liberaliter cum artium cultoribus actum foret, ſi regularum perceptione ſcientia rerum contineretur. Non tantis profecto laboribus nos frangi neceſſe eſſet, non tantis contentionibus ad artium ipſarum eſſet excellentiam enitendum. Sed multo ſecus, ac tu opinaris, ſe res habet; expertis crede, & tantæ rei difficultatem, de qua nondum cogitare potuiſti, incipe nunc ſaltem, me ſuſpicionem commovente, tandem aliquando ſuſpicari.

IX. Verum, quo planius evidentiuſque perſpicias, quam minimum opis atque præſidii in artium regulis ac præceptis conſtituendum ſit, paullo diligentius præceptorum ipſorum indolem ac naturam inveſtigemus. Age ſis, & mihi percontanti reſponde. Putaſne, ſi forte cuiquam, ſummo ſtudio ac labore plurimo, contingat aliquid extundere, quod ad alicujus artis regulas exactum prorſus elaboratumque ſit, id perfectum in ſuo genere atque abſolutum futurum? Tu quidem ſtatim annues, aſſeveranter & ulla ſine hæſitatione affirmabis. Nec vero aliter exiſtimare potes, qui nihil unquam ulla in ar-

arte effeceris, quod ſapientum judicio aliqua ſaltem mediocritate commendaretur. Ego vero contra æque aſſeveranter negare non dubito; non quod aliquid hujuſmodi unquam effecerim, quod ſapientum judicio probatum fuerit; conatus ſum certe, ſed utrum conatus meos fortuna juverit, neſcio; ſed quia in una arte conſiſtens, nec per multas, uti tu hactenus, quo doctior & eruditior haberere, liberius licentiuſque vagatus, eo vires omnes meas contulerim, ut ejus unius, quam profiteor, artis vim penitus naturamque cognoſcerem.

X. Ac ne ab arte Rhetorica, diſcedamus, cui te aliquam operam, qualis demum cumque ea fuerit, leviter & oſcitanter, ut plerique faciunt, quod, non ſine ſtomacho, & animadvertere & pati quotidie cogor, ſed aliquam tamen dediſſe operam arbitror; da mihi, quæſo, orationem, quæ ex Quintiliani, atque adeo ex Ciceronis ipſius præceptis, tota ſcripta ſit, iiſque inhæreat ſic, ut non alium, niſi unum aliquem ex iis, qui indicantur, ingreſſum habeat, ut illis ipſis, quæ oſtenduntur, tranſitionibus progrediatur, ut nullis eorum ornamentorum, quorum, de figuris cum agitur, ingens vis a Rhetoricæ magiſtris & copia ſuppeditatur, non ſolum non careat, ſed expleta affatim ſit atque abundans. Jam, quid tibi hac de oratione videbitur? Numeris tu quidem certe omnibus abſolutam pronunciabis. Ego vero nihil inconcinnius ajo, nihil ſtrigoſius, ineptius, pu-

putidius nihil hac oratione futurum. At tota ex præceptis elaborata eſt. Audio. Nihil, quod ad eam ornandam illuſtrandamque pertineat, omiſſum. Video. Ut ita ſit, quemadmodum dicis; nihilo tamen minus iterum ajo nihil hac oratione invenuſtius, nihil ineptius eſſe, nec vero eſſe poſſe. Quid ita? Longum eſſet hic rationem ſubjicere atque exponere; mihi quidem difficile admodum, tibi vero prorſus inutile. Res enim hæc eſt hujuſmodi, quæ facilius intelligentia percipi, quam verbis poſſit explicari. Miraris tu quidem; & ſane eſt cur mireris, qui vix primo a limine Rhetoricam ſalutaveris, ejus penetralia non ſubieris, & quæ præcipuá hujus & intimiora ſunt artis, nunquam didiceris.

XI. Sed ne fucum tibi facere videatur oratio mea, hoc, quod dico, facile perſpicuum fit, & luculentiſſimo declaratur exemplo. Etenim licet idem animadvertere in Jure, in quo ſimile quiddam & uſuvenire ſolet, & affirmari poteſt. Quid? Quanto magis ad jus quis accederet, nonne tanto magis, ſi tua ratio valeret, & ab injuria recedere, & ad æquitatem accedere exiſtimandus eſſet? Ita, opinor; ſed re ipſa contra eſt; & tanto magis ab æquitate quis recedit, quo propius ad ſummam æquitatem videtur accedere. Hoc adeo verum eſt, ut in ſummo jure ſumma conſtituatur injuria. Notum eſt illud omnium Juriſconſultorum auctoritate probatum, & imperitorum etiam contritum ſermone effatum, *Summum jus, ſumma injuria*. Uſque adeo non

omnia ſemper ad ſeveriorem quandam rationem ac normam exigenda omnino ſunt; parcendum interdum regulis, & præceptis aliquando non obtemperandum.

XII. Progrediar ulterius, & dicam rem admirabiliorem; quo tu magis ac magis mirere; mirifice enim iſta tua admiratione capior atque delector. Dico igitur non ſolum parcendum regulis, ſed interdum contra regulas aliquid etiam audendum. Hic vero tu multo magis miraberis. Quid ni mireris? Admiratio enim diverſis orta principiis non ſola cognitione rerum, ſed etiam ignoratione gignitur; & non tam ſapientiæ comes eſſe ſolet, quam ignorantiæ. Sed quo inſtructior me evadas magiſtro, non eximio illo quidem atque præſtanti, ſed ad te docendum ſatis idoneo, & mirari tandem aliquando deſinas, ſcito, hoc ipſum, quod dico, multis in artibus contingere, & in Architectura præſertim, cujus jam inde ab initio mentionem fecimus. Mirantur omnes quotquot Romam adeunt, molem æneam Vaticano Apoſtolorum Principis ſepulcro imminentem, & in tantæ, tamque eximiæ molis contemplatione defixi obſtupeſcunt;nec vero ſatiari poſſunt intuentes molis ipſius pulchritudinem, deſcriptionem, magnitudinem vero in primis ampliſſimo ac latiſſimo convenientem loco, ac plane accomodatam ſic, ut ſi minor eſset, non congrueret, ſi vero major, exuberaret. Hoc, præter ſingulare artificium, quo perfecta moles eſt, præter auri copiam, quo tota collucet, præcipue mirantur omnes; & merito quidem.

Re-

Rogatum, qui molem excitarat, Laurentium Berninum, excellentem in paucis Architectum, qui tam miram, quam vocant, *proportionem* fuisset assecutus, respondisse ferunt; Se artis suæ præceptis minime paruisse; si secus fecisset, illam minime assecuturum fuisse. Non alia affirmavit ad tantum opus se usum esse dimensione; nisi quam ingenium ei suum, sua naturalis habitudo; & diuturna observatio suppeditarit. Sed ista omittamus, quæ tibi acuta nimis, & captu difficilia videri possunt.

XIII. Quid tum ages? quo te vertes? cum subito te præcepta ista tua, quibus tantopere fidis, destituent, cum te regulæ omnes omnino deficient, & frustra ab iis opem exspectabis, frustra earum implorabis auxilium. Tunc enim vero te dubium, ancipitem, incertum videre mihi videor, sine duce, sine consilio, non habentem, unde aliquod tibi subsidium in subito discrimine constitutus nanciscaris, qui in regulis atque præceptis omnem spem tuam collocandam putaras. Atqui, uti dico, ita non raro continget. Multa enim omnibus in artibus se se offerunt, & ea quidem fere præcipua, quæ neque præceptis traduntur, neque vero ullo modo tradi possunt. De his magistri silent, codices tacent, & in tot voluminibus præceptorum copia refertis atque stipatis ne verbum quidem unum occurrit. Multa docet usus, multa commentandi scribendique diuturna assiduitate percipiuntur, multa solertia mentis ac sagacitate comparantur.

Di-

XIV. Dixi paullo ante, ut ab eadem, qua cœpimus, arte exempla ſumamus, ſtylum ſubtili quadam eſſe ratione temperandum; hujus autem ſubtiliſſimæ temperationis, quære, vide, circumſpice, verſa te in omnes partes, libros omnes de arte rhetorica conſule, volve, evolve, voluta, pervoluta, & vel unum, ſi potes, mihi præceptum oſtende. Nullum invenies, nullum proferre poteris; ut hæc temperatio multo difficilior ſit, quam illa æris corinthii, quod omnium probatiſſimum perhibetur; & hac ipſa de cauſa difficilior, quod arte caret. Quid hic dicam ego? quid tu? Quid tu dicturus hoc loco ſis, non laboro; quid ego dicam, attende. Infelix ſane ejus hominis conditio, cui de quaque re præcipiendum ſit, qui nihil ſine præceptis, nihil proprio, ut ajunt, marte poſſit extundere. Nonne ſummis eum circumſideri ac premi anguſtiis neceſſe eſt, cum ſe iis repente nudatum præſidiis videat, quæ ſibi adjumento ſperabat futura, & ſine quibus nihil audere, nihil aſsuevit efficere?

XV. Verum eſto; nihil occurrat in quaque arte, cui ſuum ac peculiare præceptum adjunctum non ſit. Quid? ſatiſne ejus artis cultoribus hoc modo proviſum eſſe exiſtimabis? Exſpecto quid dicas; ſatis, opinor, repones. Ita eſt, inquis, ſatis. Ego contra valde parum, & vix ac ne vix quidem conſultum ajo. Omnia enim illa ipſa, quæ expreſſe traduntur præcepta ad judicium referantur oportet, in eoque omnino, unde initium duxerunt, conquie-

quiescant. Quod quidem judicium, si vis esse præceptum, non repugnabo; immo vero tibi concedam, dummodo tu mihi, quod negare non potes, te nondum hoc percepisse præceptum vicissim concedas. Eo igitur te omnes omnium artium magistri, quos tandem cumque adire atque audire malis, vel invitum pertrahent, eo elapsum revocabunt; tuo te demum regendum judicio deducendumque permittent. De judicio vero non est cur præcepta exspectes, cur regulas flagites, quod nullis adstringi regulis potest; de quo si quis vellet præcipere, judicio ipse carere convinceretur. Huc autem cum ventum erit, quo necessario, non dico interdum, non dico sæpe, sed dico semper deveniendum esse, vide, quæso, quid de te, qui hoc ipso judicio destitutus es, quid de tuis regulis, quid de præceptis, quid de canonibus, quid de tua denique tota arte critica futurum sit.

XVI. Nova hæc tibi sunt, & videntur incredibilia. Credo equidem. Neque enim homini inexperto & imperito aliter videri potest; nihilo tamen minus, quidquid tibi de his videatur, vera sunt, & omnium sapientum consensu sententiaque probata. Quod si adhuc in opinione tua perstas, & mea tibi suspecta oratio est, experire. Aude aliquid ex alicujus artis præceptis efficere, quod quidem aliqua laude dignandum, non vituperatione explodendum sit; tum fortasse incipies aliquid de tantis rebus suspicari, & experimento ipse tuo edoctus intelliges, regulas prope nihil prodesse, & negotium

tium hoc totum multo esse impeditius implicatiusque, quam tu antea, falsa persuasione deceptus, arbitrabare. Hæc de præceptorum natura generatim, ex quibus efficitur, quam parum præceptis fidendum sit, quam minimum opis atque præsidii in iis collocandum.

XVII. Jam ut ad artem criticam veniamus, de qua potissimum inter nos instituta controversia est, nulla fortasse ars tot præceptis abundat, nulla regulis locupletior. De hac viri doctissimi & eruditissimi luculentissime copiosissimeque scripserunt, nihil ut pene eorum in præcipiendo curam diligentiamque subterfugerit. Multa de criticæ artis vi, indole, natura, necessitate; multa de singulis artibus ac facultatibus ediscendis & tradendis; multa de communibus omnium disciplinarum principiis, multa de subsidiis, multa de impedimentis ad earum cognitionem spectantibus persecuti sunt. Quid illa, quæ de scriptoribus universe, & de singulis nominatim? Quid, quæ de eorum operibus dijudicandis, de genuinis dignoscendis, de suppositis internoscendis tradiderunt? Nam quid dicam? quanta quamque accurata diligentia in veterum cujusque generis monumentorum indagatione versati sint, quanto ea studio cognorint, expenderint, examinarint. In historia vero præcipua Criticorum fuisse consumpta dici potest industria, nihil ut sibi reliqui fecerint eorum, quæ ad eam suas in partes sive describendam, sive certa annorum & sæculorum non intercisa serie ordinandam, sive emendan-

dandam ab erroribus perpurgandamque pertinerent. Exorsi a divina sunt, ab hac progressi ad ecclesiasticam, ab ista ad profanam gradum fecerunt, & omnem totius historiæ vim complexi, totam, quam longe lateque pertinet, incredibili labore, exquisita ac recondita eruditione a se peragratam, non tam perlustrarunt, quam illustrarunt. Neque vero linguarum notitiam a se desiderari passi sunt, quam magno usui Critico futuram jure meritoque censuerunt.

XVIII. Jam, quæ vis! quæ copia regularum! quæ redundantia præceptorum! Quid est, quod præterea non dicam requiri, verum etiam optari possit? Habes hic, uti vides, regulas, quot quantasque velis, habes præcepta, habes canones, si ita præceptiones appellare velis, quo majorem dignitatem iis auctoritatemque concilies. Habes etiam hic, cur tibi plaudas, cur gratuleris, cur exsultes; sed exsultantiam istam tuam, si subsistes parumper, ac diligenter voles attendere, videbis quam facile ego sim compressurus, qui crebrius, quam vellem, ignorantiam cogor, sive potius stultitiam ridere ne dicam, an condemnare tuam. Contendo enim & confirmo, te in tanta præceptorum copia inopem futurum; nec quidquam consilii in tanta magistrorum tibi certatim consulentium, & doctrinæ suæ atque eruditionis lumen offerentium turba, qua circumsisteris ac prope obsideris, habiturum. Turba confusionem parit; nimium lumen non allevat oculos, sed perstringit aciem-

aciemque debilitat. Etenim, ut nulla fortaſſe ars, quam critica, præceptis abundat magis, ita nulla incertior eſt, nulla impeditior; nullius minus tuta præcepta ſunt, quibus fidere poſsis, & te, ullo ſine fraudis periculo, committere.

XIX. Ac primo quidem, quod neceſſe fuit, in tanta præcipientium multitudine, magiſtri iſti tui inter ſe convenire minime potuerunt. Ut enim non eadem omnibus ratio, non eadem mens; ita varium etiam ac diverſum debuit eſſe conſilium. Et ſane, non modo ii non ſecum conſentiunt, ſed etiam inter ſe valde diſſentiunt. Alii eadem de re alias regulas tradunt, alii aliter omnino præcipiunt. Hi anguſtiores in definiendo, illi laxiores ſunt. Quas circumſcriptiones aliqui apponunt, alii penitus tollunt. Quæ conſtituta ab uno ſunt, labefactantur ab alio ac ſubvertuntur. Neminem fortaſſe unum invenies, cui plures non contradicant; non plures, quibus non a multo pluribus contradicatur. Non hæc eo dico, quo eorum auctoritatem elevem, regulas infringam, præcepta condemnem; ſed tantum dico id, quod eſt, quod fieri neceſſe fuit, quod nemo negabit, quod tu ipſe inficiari non potes; ut tritum illud *Quot capita, tot ſententiæ*, ſi uſquam alibi, certe in arte critica locum habeat, de eaque jure debeat uſurpari.

XX. In tanto autem præcipientium magiſtrorum diſſidio, exſpecto, quam potiſsimum rationem ſis inituṛus. Interponeſne te? interpellabis? Quid? quos tanquam

quam magiſtros audire ac venerari debes, his te audebis interponere? hos interpellare? tu importunum os iſtud tuum præcipuis artis doctoribus objicere? tu te pacis ſequeſtrem offerre? Quæ tanta auctoritas in te reſidet? quæ commendatio ingenii, doctrinæ, eruditionis, conſilii, nominis unquam fuit, ut inter doctiſſimos eruditiſsimoſque viros pacis arbiter ac ſequeſter cum dignitate ſedere poſſis? Ten credam ingenio iſto tuo, iſta vi, iſto mentis acumine, iſto conſilio; hoc eſt, nullius prope ingenii, ſolertiæ, conſilii, doctrinæ, eruditionis, exiſtimationis hominem tantas poſſe lites componere, tantas controverſias dirimere, tam varias conciliare ſententias? Vides, opinor, ut initia ſe dant, quanta in proceſſu difficultas futura ſit, cum tanta ſe in ipſo oſtendat exordio.

XXI. Sed, ut a præcipientium magiſtrorum litibus & controverſiis ad præcepta ipſa tranſeamus, quantam ab eorum indole ac natura difficultatem emerſuram putabis? Jam ex his, quæ generatim diximus de præceptis, quid nominatim de illis, quibus ars critica continetur, ſentiendum ſit, conjectura te arbitror aſſecutum. Sed tamen de his ipſis, contra atque de aliis aliarum artium præceptis affirmatur, illud univerſe ac vere dici poteſt, eſſe multiplicia, eſſe varia, eſſe diverſa, eſſe oppoſita inter ſe, eſſe referta exceptionibus, & pluribus præceptorum ſe mutuo complicantium ambagibus involuta atqne implicata, quæ quidem neſcio quem-

quemadmodum evolves atque explicabis. Nam quid inextricabilius esse potest, quam addere præcepta præceptis, regulas regulis cumulare, ut regulis ipsis, non nisi aliarum regularum ope atque præsidio uti possis? Illud certe fieri necesse video, ut præcepta præceptis implicentur, regulæ regulis impediantur; tu vero magis ac magis impeditus & implicatus ex istis ipsis regulis ac præceptis, tanquam e laqueis ac pedicis expedire te atque explicare non valeas.

XXII. Quid vero, si præceptis obscuritas? quid, si acumen accedat? nimirum ut minus clara, & nimis acuta sint; nonne tum multo magis ad implicandam, quam ad explicandam difficultatem valebunt? Atqui ita est. Ars enim critica natura sua subtilis est, acris est, acuta est, spinosa est, quæ suis ipsa se acuminibus compungit ac ferit, ut propterea ingenium solers in primis atque acutum flagitet. Neque vero hæc perinde accipias, quasi de industria criticæ artis præcepta nimis acuta faciam atque subtilia; quo te novis subjiciendis, inanibusque excogitandis difficultatibus curem subvertere. Etenim si semel dederis, quod negare non potes, artem criticam acutam esse ac subtilem, illud necessario consequens est, non alias habere posse regulas, nisi naturæ atque indoli suæ accomodatas; acutas nimirum atque subtiles. Multa Criticus videat necesse est, multa introspiciat acriter, multa solertissime distinguat, in res ipsas, de quibus agitur, penitius intimiusque

usque invadat oportet. Si secus se gerat, neque muneri suo satisfaciet, neque certi quidquam constituet.

XXIII. Jam in tanta magistrorum inter se dissidentium copia, in tanta præceptorum subtilitate via necessario aliqua ineunda cum sit, quam potissimum tu possis eligere; ego plane non video. Etenim magistrorum ipsorum conciliare dissidia, controversiasque dirimere, non est, uti diximus, istius ingenii tui. Unum aliquem optare ac reliquis anteponere summam habet difficultatem. Optio enim contentionem requirit; singulorum oportet dignitatem expendere, ne cuiquam facere injuriam existimeris, & alium alii sine causa anteponere videaris. Excerpere autem, quæ in unoquoque sunt optima, id sane multo difficilius est, multi laboris, perfecti subactique judicii. Eædem porro difficultates instaurantur in præceptis, quæ varia cum sint, contentionem ipsa etiam requirunt, optionem flagitant; ad eorum autem acumen ac subtilitatem hebes profecto ingenium afferri atque opponi non oportere, ne tu quidem, opinor, negabis. Quid ergo? quid relinquetur? non aliud certe, nisi cura, labor, angor, molestiæ, angustiæ, & illa ad extremum, ærumnosorum scopulus, nisi tua, qua unice vales, in tempore confidentia succurrat, desperatio.

XXIV. Sed bonitas causæ quam defendo, & indulgentia mea te ista eligendi magistri, discutiendorumque præceptorum cura molestiaque facile liberant. Sit vir idoneus, qui, quem sequaris, doctorem probatissimum,

& artis criticæ experientissimum suppeditet; ex eo autem, præcepta, si quæ habet obscura, implexa, difficilia, prætereantur; clara, facilia, aperta, ac prope exposita eligantur. Quid tum? quid censes futurum? absolutumne transactumque negotium? Nihil minus. Dico enim illa ipsa præcepta, quæ maxime certa & minus impedita videri possunt, ea etiam esse incerta, & ex quibus non nisi ægre admodum elici veritas possit.

XXV. Age porro, ut quo loco res sit, quam in vado esse arbitraris, cognoscas, unum aliquem ex iis, qui canones appellantur, & quidem ex eorum numero excerptum, qui certiores exploratioresque habentur, speciminis causa, examinemus. Canon sit. Si veteres scriptores minime inter se consentiant, qua quis ætate, quove loco vixit, ejus ætatis locique historiam scribenti fidem habeto, tum qui proxime vixit, consulito, ab aliis caveto. Quid est, quod firmius ad constituendam veritatem stabiliri? quid, quod ad refellendam falsitatem accommodatius præcipi possit? Edicitur fidem habendam illi esse scriptori, qui ea ipsa ætate vixit, qua hoc vel illud factum contigisse narratur, qui minime necesse habuit rem ab aliis discere, cujus ipse testis fuerit, quam suis prope oculis usurparit. Equidem nescio an exploratior certiorque afferri a me canon potuerit, neque vero a te desiderari. Nam quid magnopere consequentium ætatum testimonia requiramus, quandoquidem ejus ipsius scriptoris aucto-

auctoritate nitimur, qui ea prope ipse vidit, quæ scripto mandavit, ut si aliquam rem enunciarit, credere; si vero reticuerit, eam jure negare possimus, atque adeo debeamus. Hoc tibi certum videtur. Sic opinaris, sic existimas.

XXVI. Vide nunc, quid inter tuam, & doctissimi ac nobilissimi Historici opinionem intersit. Tacitum dico, gravem in primis & acutum scriptorem, de quo clarissimi viri illud testimonium reliquerunt; *Non fuisse quidem eloquentia, aut aliis virtutibus Livio superiorem, sed prudentia & judicii notis illustriorem*. Jam tu putas testatiorem futuram historiam, quæ ab eo scripta sit, qui ea, qua vixit is, de quo scribit, ætate vixerit; ille vero contra multo aliter existimavit, & majorem illi habendam esse fidem, ea ipsa de causa contendit, quod ea, qua ii, de quibus scribit, ætate non vixerit. Quid ita? Audi ipsum; *Veritas*, inquit Historiarum suarum lib. 1. cap. 1. *pluribus modis infracta ...... Mihi Galba, Otho, Vitellius nec beneficio, nec injuria cogniti*. Paucis oppido verbis multa complectitur, & ea quidem, quæ cuique maxime probari debent. At, inquis, hoc esse non potest. Sed hoc ita esse & multæ & gravissimæ rationes persuadent. Rem enim altius introspicienti, non pauca ostenduntur, quæ Historici de iis ipsis rebus, quæ sua ætate contigerunt, scribentis fidem elevent atque auctoritatem infringant.

XXVII. Et sane, putasne cum illi ipsi Galbæ, Otho-

nes, Vitellii, cum veteres primi Imperatores viverent, putasne, quenquam fuisse scriptorem tantis cervicibus, qui, quæ turpiter, scelestе, nefarie, crudeliter patrarant, scripto mandare auderet, eorumque indignationem sustinere se posse confideret? Nonne multa aut premenda silentio, aut extenuanda verbis erant, ne odiosa turpissimorum flagitiorum memoria ad posteros permanaret? Contra, siqua forte aliqua cum laude gesserant, nonne miris, atque adeo minime veris supra modum laudibus erant efferenda sic, ut maximam sibi partem adulatio vindicaret, minima veritati relinqueretur? Invidia vero, qua plerique eorum flagrabant gravissima & maxima, cum scriptorum animos occupasset, nonne in ipsa irrepere scripta debuit, ut siquas ab iis graves accepissent injurias, eas sive dissimulando, quæ præclare gesta, sive exaggerando, quæ nefarie, siquidem id impune facere se posse existimarent, ulciscerentur. Vides hic scriptorem summas in angustias conjectum; hinc timore, illinc odio oppugnatur, adulatione circumsistitur, tenetur undique, nullum certum ac tutum effugium habet. Jam vero, quam veritatem exspectes ab eo, qui tot angustiis premat ur, tot sit obsessus periculis, cui, si vera enunciet, pœna gravis proponitur, capitis ipsius discrimen aditur. De potentissimis, si nescis, hominibus agitur, qui, quæ flagitiose ac turpiter agunt, vulgari nolunt, silentio premi, adulatione extenuari volunt; qui, siquid forte in scripto displiceat, nequaquam, ut

Ari-

Ariſtarchus Homero, notam adſcribunt; ſed interdicta, exilia, carceres, cruciatus, crucem apponunt, necem intentant. Hinc illa ejuſdem Taciti Annalium lib.I. cap.I. veriſsime ſcripta; *Tyberii Caiique, & Claudii ac Neronis res, florentibus ipſis, ob metum falſæ; poſtquam occiderant, recentibus odiis compoſitæ ſunt*.

XXVIII. At non ſemper in lubricis hujuſmodi argumentis ſcriptorum verſatur labor. Arbitror. Verum non injuriarum ſolum, ſed beneficiorum etiam meminit Tacitus, & in utriſque ad infringendam veritatem ſummum momentum collocat; *Mihi*, inquit, *nec injuria, nec beneficio cogniti*. Seponamus, ſi vis, injurias; faceſsant interdicta, minæ, exilia, carceres, ſecures, cruciatus, cruces; & ſiqua alia ſunt hujuſmodi ad incutiendum timorem, conſtantiamque ſcriptoris labefactandam excogitata procul abigantur. Quid? Beneficia exiguam. ne vim habitura exiſtimas ad Hiſtorici tentandam fidem, de rectoque veritatis tramite deducendam? Beneficia, non magis ſcriptoris adſtringunt animum, quam linguam colligant, & manum devinciunt, eorumque vim, quo liberalius nacti ingenium ſumus, & honeſtius educati, eo acriorem vehementioremque experimur. Quid? quod remunerationem beneficia exigunt; quapropter cum grati ac memores in referenda gratia & videri & eſſe cupimus, nihil facilius, quam ut beneficis hominibus nimis faveamus, diſsimulemus eorum vitia, virtutes, quæ in illis re vera non ſunt, aut vi-

dere nobis videamur, aut ſiquæ ſunt, eas ſcribendo majores amplificandoque faciamus. Hic quoque, uti vides, anguſtiæ; non graviores illæ quidem ſuperioribus, ſed quæ tamen ſcriptoris fidem corrumpere, animumque labefactare poſsint atque pervertere.

XXIX. Sed reliqua expendamus. quo quis loco vixit ei fidem habeto. His verbis ſive patriam, ſive nationem indicari puto. Si patria ſignificatur, in qua quis natus, altus, inſtitutus, ecce tibi acrius quoddam & vehementius ſtudium, quo corripiatur Hiſtoricus, & labefactetur hiſtoria. Favemus enim omnes naturâ patriæ noſtræ, & ejus caritate ducimur, & facile ab æquitate deducimur. Si vero nomine loci natio intelligatur, ecce iterum tibi novum aliud ſtudium, non minus quam ſuperius, acre & vehemens. Fiet enim, ut ſcriptor, niſi caveat, externarum gentium abjiciat laudes, ut ſuæ gentis decora atque ornamenta extollat. Qua lue omnes fere cujuſque nationis Hiſtorici inficiuntur, & omnes omnium prope gentium fœdantur annales. Dixi ni caveat; cavere autem, et pravas omnes animi permotiones, quibus humana tentatur infirmitas, habere edomitas ſic, ut nemo lædatur, nemini invideatur, uni ſtudeatur veritati, nonniſi paucorum eſt, ac plane ſapientum.

XXX. Si vero excluſus ab iis, qui ea ætate, qua res geſta dicitur, vixerunt, ſcriptoribus, ad proxime conſequentis ætatis auctores, explicandæ veritatis gratia,

tia, delaberis, quod a canone his verbis præcipitur; TUM QUI PROXIME VIXIT CONSULITO, non vitabis difficultatem, ſed in multo graviorem incurres. Nam, quæro, ſi *Purius ex ipſo fonte petuntur aquæ*, quæ, quo magis a ſcaturigine digrediuntur, lutulentiores evadunt; quæ ſpes erit puræ, ut ita dicam, hauriendæ veritatis a conſequentibus ſcriptoribus, qui tanto remotiores a fonte ſunt, quanto poſt tempore ab ipſa re geſta extiterunt. Si ratio ſubeſt de eorum fide dubitandi, quia ea ipſa ætate vixerunt, qua res geſta dicitur, propter ea, quæ commemoravimus, incommoda, quanto potior ratio erit, cur de conſequentium ſcriptorum fide dubitemus? Nam, amabo te, unde quæ ſcriberent, petere poterant? quibus certis auctoribus diſcere, quæ poſteritati mandarent? Si priores ſcriptores tanquam duces ſecuti eſſent, quos indicavimus ſcopulos, effugere non potuiſſent; fingere autem ex ingenio, & comminiſci conceſſum non erat. Quid facerent? Famam, opinor, rumores vulgi, qui ſuis temporibus nondum plane conquieſſent, conſectari debebant? Sed quid his auctoribus incertius? quid levius? quid dubium ac ſuſpicioſum magis? Homo ſcilicet gravis, & Hiſtoricus, qui in hiſtoria ſua conficienda ſibi uni veritati eſſe ſerviendum putet, captandam famam, vulgi rumores, temere plerunque diſſeminatos, tanquam certos auctores, aucupandos exiſtimabit? Jam extrema illa AB ALIIS CAVETO non eſt cur exponam, quæ cla-

ra sunt, & per se necessaria consecutione descendunt.

XXXI. Non igitur in constituenda veritate fidendum *coævis*, quos vocant, scriptoribus, cavendum a consequentibus. At si hoc est, cui fidem habebimus? cui credemus? Tibi nimirum novo Critico fidendum erit? tibi habenda fides? & quidquid nobis obtuleris, passis statim ulnis amplexandum, & clausis, ut ajunt, oculis excipiendum? Gravis enim vero auctor, summo litterariæ reipublicæ bono, ætate hac nostra exortus, & ad hæc postrema tempora reservatus, quo nos de incertissimis rebus, non modo certos & certiores, sed etiam certissimos faceres. Dicis; quid igitur fiet? quomodo veritas elicietur? quomodo explicabitur? Hoc a me quæris? tu videris; quære potius a te; tu tibi ipse responde. Munus nunc meum est difficultatem ostendere, non te rationem, qua ex difficultate evadere possis, edocere. Quod si respondere cogor, hoc unum dicam, nec alius quispiam poterit aliter dicere, nisi totum hoc negotium difficilem habere ingressum, propter summam doctrinam atque eruditionem, quam in Critico requiri superiore actione docui; multo vero difficiliorem, propter summas, quas nunc ostendo, & in quas Criticus necessario conjicitur angustias, habere egressum.

XXXII. At enim; quid tu tandem impeditissimo docendi munere implicatus, & in scholam illam tuam, tanquam in pistrinum aliquod, compulsus .... Non est, cur plura addas; intelligo quid illud sit, quod te co-

coquit, quod pectore clausum habes, quod jamdiu gestit erumpere, & quod egomet, ne tibi cruditatem gignat, nunc educendum curabo. Planius. Video, quid mihi opponere hoc loco mediteris, & jam inde usque ab initio hujus contentionis nostræ objicere in animo habueris. Dicam igitur de me, dicam aperte, dicam ingenue; Si in hujusmodi loca adeo saltuosa, & tot tantisque sentibus obsita aut necessitate adactum, aut forte fortuna delatum me viderem, conarer quidem, sed nescio quomodo expedire me possem. Sed illud hoc loco attende, quod jam per te animadvertere pridem debueras; Alias hac in contentione nostra tuas, alias meas, & multo diversas esse partes. Mihi pars facilior obtigit, tibi difficilior incumbit. Aliud est ostendere, aliud profligare difficultatem; primum nullius prope ingenii, alterum summæ eximiæque doctrinæ. Facile est apta dissolvere, difficile admodum dissipata colligare; facile est in littore maris constituto scopulorum tempestatumque pericula denunciare; in ipso vero mari turbulenta tempestate deprehenso naufragia vitare, & portum feliciter subire multo difficillimum. Neque vero est, quamobrem pistrinum illud, quo nomine recte quidem scholam designasti, mihi exprobres. Etenim, uti vides, ex eo pedem non effero. Non in exquisita, non in recondita eruditione versor; ea affero, quæ cuique obvia, in medio posita, ac prope vel cæco exposita sunt. Sed, qui uni serio studuit arti, facile de aliarum artium difficul-

cultate, si minus recte, quod mihi non sumo, judicare, aliqua saltem certe potest ratione suspicari. Quare non est, cur de communicanda mecum difficultate cogites, quam vitabo sapiens; neque vero unquam tam impedito de unaquaque re judicandi munere implicabor. Ratione & judicio utens, & pedetentim incedens eatenus procedam, quatenus ratio & judicium sinet, nec committam sanus, ut ulterius progrediar.

XXXIII. Sed ut, unde digressi sumus, revertamur, si in proposito canone prope certo atque explorato tantum inest difficultatis, quantum ostendimus, quid censes futurum in iis, qui neque tam certi sunt, neque tam explorati? Itaque, non est cur reliquos ejusdem generis & æque certos examinandos suscipiam, in quibus, si per tempus liceret, mihi prope ludus esset, idem, quod in allato exemplo præstiti, demonstrare. Sed quid tandem facias? Velis, nolis, hoc habent a se omnes artes, ut fere præcepta facilia sint, usus difficilis; hoc autem amplius ars critica, ut & præceptis sit & usu difficillima. Porro hoc ipsum sive vitium, sive morbum, sive aliud quidpiam appellare malis, pro certo habeto, esse hujusmodi, cui nulla præcipientium consilia subvenire, nulla medentum ars, ne vel adhibito quidem panchresto medicamento, mederi possit.

XXXIV. Verum, omissis præceptis & canonibus, de quibus satis diximus, pauca de ipsis artis criticæ principiis dicamus, quo difficultas magis, quam ostendendam su-

ſuſcepi, ac magis declaretur. Principia cujuſque facultatis & artis ea vocantur, quæ communi atque unanimi ſententia probata ac recepta ſunt, atque in ipſo communi ſenſu propemodum infixa. Nunc ſi artis criticæ principia paullo diligentius expendere velimus, eodem, quo præcepta, morbo laborare deprehendemus. Et ſane, quid exploratius, quam ſtandum eſſe auctoritati, obtemperandum rationi, utriuſque & auctoritatis & rationis conſenſionem maximi eſſe faciendam, multum veteribus, multum antiquitati deferendum. In his omnes conſentiunt, nemo diſcrepat; hæc tanquam baſes ac fundamenta a Criticis omnibus jaciuntur, ſuper quæ veritatis ædificium firmum extruatur atque inconcuſſum. Ex his tamen veris certiſſimiſque principiis dici non poteſt, quantæ quamque non diverſæ ſolum, ſed oppoſitæ etiam conſecutiones deducantur.

XXXV. Unde enim cenſes tot diſſidia inter doctiſſimos & nobiliſſimos Criticos eadem de re & exorta olim fuiſſe, & excitari quotidie, quæ nullum unquam finem habitura eſſe videantur; ſi ut certa ſunt, quæ communi ſententia conſtituuntur, principia; ita etiam certus & conſtans uſus eſſet principiorum. Sed ea neſcio quomodo cum ad uſum traducuntur, lites gignunt, quæſtiones pariunt, & tot, pro diverſa ingeniorum ratiocinantium habitudine, ex iis variæ erumpunt diſcrepanteſque ſententiæ, ut earum incredibilis numerus ſit, & deſperanda conciliatio. Utraque ex parte auctoritas op-

po-

ponitur, utrique parti rationem favere contenditur, utrinque antiquitatis teſtimonium profertur, utrinque pugnatur, & repugnatur acerrime; nullus diſceptationum finis, nullus controverſiarum modus. Quæ quidem ſatis declarant, quacumque de cauſa id evenire dicatur, quam incerta res iſta ſit ac plena negotii.

XXXVI. Atque ut id a te infirmari non poſſit; a me vero non tam affirmetur, quam confirmetur, allatò exemplo demonſtrabitur. Celeberrimam Abgari epiſtolam tibi non ignotam eſſe exiſtimo. Atqui hæc per eadem omnino principia a doctiſſimis & præſtantiſſimis Criticis & oppugantur & propugnatur. Ipſa Gelaſii ſummi Pontificis auctoritas, qui eam apocrypham cenſura ſua declaraverat, omnem ſuſtuliſſe controverſiam exiſtimari poterat; ſed tamen hæc ipſa auctoritas non obſtat, quo minus irrogata cenſura non in diverſam modo, ſed in oppoſitam etiam partem pro cujuſque ſtudio detorqueatur. Uſque adeo eadem de re, iiſdemque deducta ratiocinatione principiis, oppoſita concluduntur. Atque hoc ipſum quidem, ſi actionis hujus noſtræ jam ad exitum properantis modus pateretur, bene multis exemplis doceri poſset. Id autem generatim licet animadvertere fere in omnibus, de quibus inter ſe Critici litigant, & quæ magnis utrinque contentionibus, allata utrinque & auctoritate & ratione, & veterum & antiquitatis teſtificatione agitantur. Quibus exemplis conficitur, ita rem plerunque ſe habere, ut tametſi ſubſtrata, tan-

quam

quam firmissima basi, principiorum certitudine aliquid constituatur, superexstructum tamen ædificium labet. Quapropter, opinor, intelligis omnia propemodum incerta esse, obscura, omnia fere dubia, omnia suspiciosa. Sic est; quo te cumque convertas, quocumque cogites, usque novi occurrent, qui iter impediant, Labyrinti, novi Mæandri, novæ ambages, nova novarum diverticula semitarum objicientur; & illa ipsa difficultas, quam ab initio summam proposui, novis semper difficultatum accessionibus cumulata, & incredibilem in modum exaggerata reperietur. Jam vero tibi quid regulæ prodesse poterunt? quid præcepta? quid canones? quid vel ipsa principia magnopere poterunt prodesse? Ubi nunc Ariadnæum illud filum, quod incertos gressus tuos regat, a te jam inde ab hujus actionis exordio exprómptum, in quo tantam fiduciam collocaras, quod tibi nunquam defuturum, & tanto usui futurum sperabas, ut ejus unius præsidio ex iis, quas priore actione ostendimus, plurimarum maximarumque difficultatum ambagibus evadere te nullo prope negotio posse confideres.

XXXVII. At si hoc est, actum omnino erit de veritate, & de veridica prorsus historia desperandum. Quid hic dicam? quid reponam? Non imperite tu quidem, nec vero non opportune hoc mihi nunc objicis atque opponis. Sed, quam facile me expediam, attende. Age, dic quid a me tibi responderi vis? Mihi æque facile est, & concedere & negare; concedam si vis; infici-

ciabor, si voles. Si utrumque; etiam. Itaque, quod Oratoribus fiducia causæ usitatum est & familiare, concedam simul & negabo. Primum concedam desperandum de veritate; sed tibi, homini inexperto, imperito, inexercitato, & vix leviter primis litteris tincto; quæ causæ fuerunt, & quidem gravissimæ, quibus adductus te ab hoc impeditissimo munere avocandum removendumque susceperim. Quid tibi hac de responsione videtur? Certe præter expectationem hominem occupavit; sed tamen nihil verius a me proferri potuit, & magis ad usum præsentem accomodatum. Hoc primum. Deinde nego de veritate esse desperandum hominibus sapientibus, ingeniosis, longo usu edoctis, & qui necessaria ad artem criticam præsidia afferant. Invenient illi, ne dubita, rationem, qua veritatem ex illis difficultatibus, quas hactenus persecuti sumus, evolutam explicent, quam tu rationem nondum invenire potuisti, nec vero fore credo, ut invenias in posterum.

XXXVIII. Cæterum noli putare, orationem hanc meam eo spectasse, omnia ut dubia redderem, ut incerta facerem, ut omnem humanam fidem de medio tollerem. Non huc spectavit, non huc pertinuit oratio. Nihil enim stultius a me insinuari potuisset, quam veritatem explicari nullo modo posse. Si ita me gessissem, more Gigantum pugnassem cum superis, hoc est repugnassem naturæ, ejusque vinculum, quo humana adstringitur societas, dissolvisse merito coarguerer. *Au-*

ctor

Hor quippe Naturæ Deus, egregie ſcriptum reliquit vir doctiſſimus in præclariſſimo illo ſuo de locis Theologicis opere lib.xi. cap.iv. *in hominum mentibus inclinationem ad credendum naturalem impreſſit. Siquidem non minus fides neceſſaria eſt hominis & vitæ & diſciplinæ, quam aut igni locus ſupremus, aut terræ imus, ut bene habeant, neceſſarius eſt*. Non ego igitur humanam fidem de medio tollendam, non de veritate deſperandum eſſe contendi. Hiſtoricis enim gravibus, quales ſine dubio non pauci inter ſacros & profanos numerantur, ajo fidem eſse habendam, ex eorumque auctoritate, ſi præſertim aliqua de re conſentiant, dico poſse elici veritatem. Quare, ſi recte attendiſti, unam expediendæ certo veritatis, eamque ſummam difficultatem ſum perſecutus; hoc allatæ rationes oſtendunt, hoc docent. Si vero reliquis actionibus intereſſe volueris, ſenſus omnes hac de re mei, tibi notiores fient; & intelliges planeque perſpicies, nihil mihi magis eſſe cordi, quam veritatem. Interim maneat in cauſa, quod demonſtrandum ſuſcepi; Artem criticam eſſe difficilem, artis præcepta difficiliora, ex præceptis aliquid certi conſtituere multo difficillimum.

XXXIX. Quod ſi nunc a me doceri cupis rationem, quam ſapientes atque eruditi viri, ut ſe ex oſtenſis difficultatibus expediant, inituri ſint; tametſi, quemadmodum dixi, hæ partes non ſunt meæ, morem tamen geram, ac tibi juſta petenti, & præclara cupienti ſatisfa-

faciam. Verum, quandoquidem in exitu est oratio; non id ego te docebo; sed paucis, atque adeo uno tantum verbo tibi indicabo. Dic, amabo te, dic sodes, an oblitus es, quod, cum paullo ante de præceptis artium generatim, & singulatim de artis criticæ regulis agebamus, diximus, & te meminisse super omnia oportebat, artem nimirum criticam, uti reliquas artes, sed artem præcipue criticam uno ferme judicio contineri? Quo summam artium jam revocavi, eodem nunc te revoco, ut ab arte omnium difficillima avocem, ad judicium inquam; dicam iterum ad judicium. En tibi ratio explicandarum difficultatum; en modus expediendæ veritatis; en via eo, quo tendis, tuto perveniendi, en regula, en præceptum, en canon firmus ille quidem atque inconcussus, en denique Ariadnæum filum, quo Criticus regitur, cujus ope expeditur, cujus præsidio, quantum & rerum natura patitur, & humana finit infirmitas, tutus incedit, & feliciter ex ambagibus, quæ in arte omnium impeditissima vitari omnino non possunt, evadit. Judicium fere omnia in arte critica administrat, omnia judicium expedit, omnia transigit judicium. Judicio dissolvuntur ambages, judicio implicata explicantur, judicio involuta evolvuntur. Hoc est, quod pervia facit, quæ videntur impervia, hoc obstantia removet, hoc offendicula tollit, hoc affusas veritati tenebras discutit, hoc facem præfert, hoc præsto est, ubi necessitas postulat, adest, subvenit, opitulatur; hoc callem osten-

oſtendit, hoc greſſus moderatur, hoc difficultates omnes, quantumvis arduas & incredibiles, ſuperat, edomat atque profligat, ubique ſerpit, in omnem partem ſe dat ac verſat, uno verbo nihil non agit, & hoc denique eſt, quod ego jamdiu a te requiro ac flagito, & quo tu prorſus deſtitueris.

XL. Quid? Tune, ſi vel minima hujus, de quo dico, judicii, in te particula reſideret, tete huic pelago tam incerto, tam vaſto, tam immenſo, tam infeſto, tam ſcopuloſo, procelloſo, æſtuoſo, tot tantiſque naufragiis famoſo, ſine velis, ſine remigibus, ſine gubernaculo, ſine mente, ſine conſilio commiſiſſes, aut te unquam committere cogitaſſes? Næ tu, ſi quidquam ſapuiſſes, nec deſipuiſſes omnino, aut te portu continuiſſes, aut ſi ſolvere placuiſſet, extremas tantum littoris oras tutioreſque legiſſes, atque illa tibi ratione ac ſaluti tuæ cautus & ſapiens proſpexiſſes. Quid attinuit ſponte tua in ſummum te periculorum omnium conjicere diſcrimen, atque in medium turbulentiſſimarum procellarum ac tempeſtatum certamen iſtud tuum male compactum, atque omni ex parte fatiſcens urgere navigium, niſi ut cupiditate excæcatus, & amentia præceps ad certum rueres naufragium, interitumque voluntarium properares?

XLI. I modo, jacta illa tua præcepta, ingere regulas, obtrude canones, in quibus quantam poſſis collocare fiduciam, jam ſatis a me opinor eſſe demonſtra-

tum. Tu quidem antea magnum te quid dam præstitisse arbitrabaris, si regulas nescio quas memoria comprehendisses, & ad eruditionis pompam in tuorum æqualium corona recitasses; nunc autem te nihil egisse, quod ad summam artis criticæ difficultatem levandam pertineat, fortasse intelligis. Quod ad me attinet, nihil omisi eorum, quæ in præsentia aliquid ad te persuadendum momenti habere posse existimavi. Quod si ego nihil dicendo profeci, vide, quæso, ne tu agendo plus fortasse, quam velis proficias; & eo cupiditate tua abripi te sinas, ubi æquales tuos exemplo ipse tuo minus audere edoceas. Quare, aut tibi illa doctrinæ adjunge præsidia, quæ Critico omnino dixi esse necessaria, aut de arte critica noli amplius cogitare; illudque pro certo habeas, ne eximiam quidem doctrinam, cui summum judicium adjunctum non sit, quidquam Critico profuturam, immo potius obfuturam; præcepta vero, sine utriusque & doctrinæ & judicii adjumento, nihil prorsus valitura.

DE

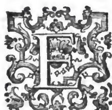

DE SUMMA

ARTIS CRITICÆ

DIFFICULTATE

Actionis I. Liber III.

A ratio eſt ac natura omnium diſciplinarum & artium, ut nunquam non magnam difficultatem adjunctam habeant, eoque majorem, quo ſe magis ab humili infimarum atque mediocrium conditione attollunt, & ad altiorem dignitatis atque excellentiæ gradum eriguntur. Quod ſi ita eſt, quid de arte critica ſentiemus, & quem tandem difficultatis modum ei conſtituendum putabimus? Nam, cum facultates una omnes præſtantia longe multumque antecellat, una omnium perfectam abſolutamque cognitionem requirat, una excellentiam contineat, una etiam neceſsario debet omnium complecti difficultatem. Illa ipſa de rebus omni-

nibus cognoſcendi judicandique ſumma poteſtas, quæ ei jure conceditur, uti artem hanc in editiſſimo dignitatis faſtigio collocat, ita tot graviſſimarum difficultatum, quaſi quodam ſatellitio ſtipatam vallat, ut non aditu perdifficilem modo reddat, ſed etiam prope imperviam faciat atque inacceſsam. Huc accedit, quod, quemadmodum ſuperiore actione demonſtratum a nobis fuit, regulis ac præceptis allevari vix, ac ne vix quidem poteſt; ut in quibus aliqua ſubſidii ſpes ac quietis collocari videbatur poſse, in iis novæ novarum moleſtiarum turbulentiſſimæ moles excitentur, ejuſque cultoribus prope deſperatio quædam objiciatur. Quare eo res videtur adducta, ut hujus artis ſive naturam, ſive vim, ſive excellentiam, ſive regulas ipſas ac præcepta, quibus continetur, ſpectare velimus, ſummis undequaque anguſtiis atque moleſtiis incredibilem in modum obſepta reperiatur. Conſtituta hoc modo artis criticæ difficultate, & deſperato omni regularum ſubſidio, illud reliquum eſset, ut ad id, quod ſecundo loco propoſui, gradum facerem, & ſuſceptum a me penſum exſolvere feſtinans, de pravo artis criticæ uſu dicerem. Sed tamen ad præcepta revertar, non quod ex iis aliquid opis ſperandum ſit; ſed ne, cum multa de præcipuis artis hujuſce canonibus diſputarim, illum, qui caput artis prædicatur, omiſiſse jure meritoque coarguar. Canon eſt ex veterum ſilentio depromptus, in quo iſti ſe potiſſimum jactare ſolent, & permagni exi-

existimatur momenti ad ferendum de rebus a nostra memoria disjunctis, in quibus Criticorum assidua ac prope quotidiana disquisitio versatur, certum rectumque judicium. Porro ex hoc canone illud emergit argumentum, quod, recepto apud Criticos vocabulo, *negativum* appellatur. Hujus autem argumenti maximus est usus in arte critica, atque ea in eodem adhibendo frequentia, nihil ut in Criticorum scriptis occurrat sæpius, nihil, quod inculcatum sit magis, perinde quasi tota in eo uno artis criticæ vis ac ratio contineretur. Atque hujus quidem argumenti, si quo crebrior est usus, eo etiam præsentius esset auxilium, aliquo modo arti criticæ consultum existimari posset, & ea, qua laborat ac maxime premitur, difficultas aliqua ex parte imminuta. Sed hic quoque novis urgemur angustiis, novis circumsidemur molestiis, novis conflictamur difficultatibus. Nihil enim hoc argumento incertum fortasse magis, nihil, cui minus fidi possit. Quare operæ pretium me facturum existimavi, si illud ex regulis omnibus excerptum, separatim examinandum susciperem, eique soli, quo copiosius pro ejus dignitate atque præstantia, addo etiam, pro summa, quam isti in eo collocant, fiducia (quid enim expeditius? quid prima specie probabilius? quam aliquid, de quo veteres sileant, aut infirmare, aut inficiari) tractaretur, actionem integram reservarem. Etenim, ut videtis, accurata hujus argumenti investigatio a me præteriri omnino non debuit; ne-

que committi, ut in quo illi uſurpando nimiæ aſſiduitatis arguuntur, ego contra in eodem omittendo aut ſummæ negligentiæ, aut turpis ignorantiæ condemnarer. Dixi nihil hoc argumento prima ſpecie probabilius, nihil uſu expeditius videri; ſed, ſi me iſti, nunc attentius audire volent, multo aliter intelligent ſe rem habere, atque ipſi falſa perſuaſione decepti arbitrantur. Docebo quam hoc infirmum argumentum ſit, quam omni ex parte labans, quam minime, ut ipſi prædicant, inconcuſſum. Quo demonſtrato illud reliquum erit, ut de ſumma artis criticæ difficultate dubitare deſinant; illudque ſibi perſuaderi tandem aliquando ſinant, hanc ipſam difficultatem nullo modo poſſe, niſi acerrimo ingenio vinci, non alia via, niſi eximia doctrina ſuperari, non alia demum ratione, niſi excellenti quodam, quod in arte critica maxime pollet, judicio edomari.

II. Atque ut ad Græculum illum meum poſtremo revertar, quo cum jam tertio congredi placet; age nunc ſis, & profer canonem illum tuum, in quo explorando hodierna omnis noſtra ſive contentio, ſive diſputatio verſabitur; illudque inflatis & percrepantibus buccis, & uſitata illa tua capitis elatione ac jactatione pronuncia. Si quid in Veterum scriptis non inveneris, pernegato. Audio. Veruntamen ne tantiſper quidem commoveor, & ſimul confido fore, ut telum iſtud immane tuum, quo hodie contra me uſurus es, ut ad rationum momenta, tanquam ad objectum fir-

mum

mum aliquem clypeum, ventum erit, *glacies ceu futilis ictu dissiliat*; tu vero prorsus inermis reperiare. Ea igitur, quæ in veterum scriptis non invenero, auctore canone isto tuo inficiabor. Quid? Omniane, de quibus veteres siluerunt, statim tanquam falsa rejicientur ac repudiabuntur? Primum velim mihi dicas, qui scis? unde habes? quo magistro didiceris? quod nihil veteres fugerit, nihil latuerit, nihil non litteris posteritatique demandarint. Cui enim probabis? tanta eos fuisse diligentia, tanta assiduitate, cognitione tanta, ut prope infinitam rerum memorabilium multitudinem non modo non ignorarint, sed accuratius etiam, undequaque per ipsos potuit, collegerint, eamque scriptis complexi suis nihil reliquum sibi fecerint, quod non litterarum monumentis custodiendum asservandumque commiserint. Quid? si multa illis objecta fuerint impedimenta, quibus ab enunciandis sine discrimine rebus omnibus memoria dignis vel disuaderentur, vel deterrerentur, ut vel noluerint, si potuerunt, vel, si voluerunt, id ipsum efficere non potuerint; tamenne in ea opinione perstabis, ut putes nihil eos omisisse, nihil, quod a se posteritas requireret, prætermittendum existimasse?

III. Sed collegerint sane omnia, quippe qui navi industriique homines & perhibebantur & erant; nihil iis obstiterit, quominus omnia & posterorum memoriæ, & litterarum monumentis commendare prohiberentur. Insto nihilo acrius & urgeo. Quid? omniane, quæ veteres

teres ſcriptis ſuis prodidere, ad noſtras manus tam longo intervallo pervenerunt? Nulline codices amiſſi? nullane voluminum facta jactura? Nonne pene innumerabilia hujuſcemodi monumenta partim incuria deperdita, partim invidia de medio ſublata, partim odio concerpta, partim vaneſcentibus litteris deleta, partim tineis blattiſque pereſa, partim incendiis conſumpta, partim aquarum alluvionibus abſorpta penitus atque hauſta interierunt? ut prope miraculo habendum ſit, ſiqua ætatem pertulerint, & ad noſtra uſque tempora perdurarint.

IV. Quam multa putas, quamque excellentia excellentium olim exſtitiſſe Oratorum opera, Poetarum, Hiſtoricorum, Grammaticorum? quam multa ſapientiſſimorum virorum, in omni genere doctrinarum & artium, & græcorum & latinorum? quorum operum ne minimum quidem veſtigium nunc remanet. Ex tot latinis Oratoribus, qui a Tullio commemorantur, ne unius quidem unam nunc orationem invenies. Orator longe diſertiſſimus fuit Hortenſius; eloquentiſſimas habuit & ſcripſit orationes; profer, ſi potes, de tanto viro periodum unam, verbum unum? Tullii ipſius Oratorum omnium facile principis eloquentiſſimæ orationes quam multæ interierunt? Ejuſdem de Republica libri illi admirabiles, florente Auguſtino, & legebantur, & ſuſpiciebantur; nunc, ſi fragmentum de Somnio Scipionis, & paucula quædam, quæ aliis in aliorum auctorum operibus indicata reperiuntur, excipias, nulli ſunt.

Quid?

Quid ? copiosum indicem vel de solis Grammaticis contexuit, & volumen integrum confecit Svetonius. Horum Grammaticorum præceptiones, quis nostrum vidit unquam ? quis legit ? nisi tu forte eas & vidisse, & legisse affirmare possis, qui tantopere regulis ac præceptionibus delectaris. Annales illi maximi, qui a Romanis summa cura ac diligentia conficiebantur, & omnium veracissimi habebantur, quorum ante cognoscendorum populo potestas fiebat, quam ederentur, nunc quidem nusquam apparent. De multis vero summorum Poetarum operibus sive græcis, sive latinis, quid commemorem ? quorum inventio desperanda est, jactura vero reparari nullo modo potest.

V. Sed levioris fortasse momenti tot Oratorum, Poetarum, Historicorum, Grammaticorum opera periisse videri potest. Quid ? illa præclarissima SS. Patrum volumina, tanto studio elaborata, tanta tamque exquisita doctrina & eruditione referta, quæ summo ad Catholicam Religionem confirmandam, si superessent, usui forent, intercidisse, leviterne ac dissolute ferendum erit ? Ubi nunc exstant priorum Ecclesiæ sæculorum tot egregia hoc in genere monumenta ? quo tandem loco tam abdito ac recondito, ut eo nullius adhuc diligentia in rimando ac sagacitas aspirare potuerit, illa custodiri atque asservari existimabimus ? Ubi Quadrati Apostolorum discipuli pro Christianis *Apologia*, quam Hieronymus & Eusebius citant ? ubi alia item pro Christia-

ſtianis *Apologia* ab Ariſtide Athenienſi Philoſopho ſcripta, cujus item Hieronymus & Euſebius mentionem faciunt? Ubi S. Juſtini Philoſophi liber contra Hæreticos? Ubi Melithonis Sardium Epiſcopi opera decem & octo? Ubi plures a Dionyſio Corinthiorum Pontifice Epiſcopis & Sotero Papæ epiſtolæ miſſæ? Ubi S. Irenæi Lugdunenſis Epiſcopi litteræ? Ubi ejuſdem liber contra Marcionem, & variis de rebus tractatus luculentiſſimi? Ubi Apollonii Senatoris Romani & nobiliſſimi Martyris Catholicæ Religionis invictiſſima propugnatio, qui juſſus a Commodo Imperatore rationem Fidei ſuæ reddere, eam diſertiſſime a ſe exaratam Senatui exhibuit? De Sanctis vero Patribus qui poſterioribus ſæculis floruerunt, quid dicam? Nullum fere ex illis invenire poteris, cujus opera bene multa non deſiderentur. Multa deſunt de Hieronymo, multa de Ambroſio, multa de Hilariis & Pictavienſi & Arelatenſi, multa de Gregorio Turonenſi, multa de Cypriano clariſſimo Oratore; multa de Paulino Oratore & Poeta celeberrimo; multa de Fulgentio, multa de Lactantio, de Caſſiodorio, de aliis latinis Patribus multa. Quid de græcis? de Athanaſio, de Baſilio Magno, de Gregorio Nyſſeno, de Amphilochio, de Cyrillo Alexandrino, Theodoreto, Dionyſio Epiſcopo Alexandrino, Methodio Epiſcopo Tyri in Palæſtina nonne multa? de Ephrem vero Patriarcha Antiocheno omnia. Nam quid plura colligendo enumerandoque perſequar? Illorum ipſo-

ipsorum Patrum, quorum nulla non ad nos opera pervenisse videri potuerunt, cujusmodi sunt Tertulliani, Origenis, Clementis Alexandri, Augustini ipsius aliorumque; non pauca tamen insignia volumina prorsus interierunt. Jam paucane periisse tibi videntur? cum tanta, quanta enumeravimus, hujusmodi monumenta perierint, quæ transmittere ad nos majorum cura non potuit, & vetustas absumpsit.

VI. Illa vero tandem quam luctuosa! quam exitialis! quam deploranda divinorum voluminum jactura fuit! Hanc tamen, si non omnium, quod providentissima supremi numinis cura antevertit, nonnullorum tamen subire temporis injuria coacti fuimus. Novimus ex lib. III. Regum cap. IV. Salomonem illum, mortalium omnium divino oraculo sapientissimum, tria millia parabolarum locutum esse, & carmina ejus fuisse quinque millia. Hæc autem tot & parabolarum & carminum millia nunc ubi sunt? ubi latent? ubi asservantur? Nusquam sunt, perierunt, interciderunt. Idem ille ipse Salomon, ut ex eodem libro Regum discimus, quam multa de plantarum stirpiumque proprietatibus libris complexus est suis? qui *disputavit super lignis a cedro, quæ est in Libano, usque ad hyssopum, quæ egreditur de pariete*. Quid vero illa alia, quæ idem est alio in genere multa persecutus? *de jumentis, de volucribus, de reptilibus, de piscibus*. Jam Parabolarum libros quantum utilitatis ad doctrinam & morum institutionem habituros; reliquos au-

autem quantum ad humanum usum & vitæ necessitatem commodi, si superessent allaturos existimabimus? Sed hos ipsos libros idem, qui alios omnium omnis ætatis scriptorum innumerabiles, violentus turbo corripuit atque dispersit.

VII. Quod si divinorum voluminum, quæ tanto religiosius ac diligentius, quanto reliquis omnibus voluminibus præstabiliora erant, custodiri debuerunt, evitari jactura non potuit; quid sentiendum de cæteris hujusmodi monumentis putabimus? quorum tanto facilior amissio esse debuit, quanto minus ex eorum amissione detrimentum consequebatur; ut mirari desinamus, si tot SS. Patrum opera, quot supra enumeravimus (tametsi non omnia collegimus, sed aliqua tantum ex incredibili deperditorum operum numero excerpsimus) interciderunt, quandoquidem divinorum ipsorum codicum amissionem effugere non potuimus. Omnino sic se res habet, non singula volumina solum diuturnitate temporis, sed integræ etiam bibliothecæ consumptæ sunt. Scimus asservandorum codicum gratia nobilissimas a potentissimis Regibus constructas fuisse bibliothecas; Alexandrinam a Ptolemæo Philadelpho, Palatinam Apollini consecratam ab Augusto, alias ab aliis alibi. Hæ porro incredibilem voluminum copiam toto orbe, immensis sumptibus, summa cura diligentiaque conquisitorum capiebant. Sed quæ tot volumina capere potuerunt, eædem quo minus ea, una cum regiis ipsis ædificiis, in-

cen-

cendia, casus, ruinæ, direptiones perderent penitus atque absumerent, prohibere non potuerunt.

VIII. Neque vero aliter esse debuisse existimandum est, si ad casus prope infinitos, quibus humanæ res obnoxiæ sunt animum cogitationemque convertamus. Atque ut omissis prioribus illis sæculis, quibus, vigente Romanorum Imperio, non adeo barbaries dominata est, ad tempora nostris propiora veniamus; an mihi tu hospes adeo in historia es ac peregrinus, ut Vandalorum, Gothorum, Hunnorum, Longobardorum, cæterarumque barbararum nationum fatales longe lateque excursiones, earumque teterrimas in Italiam præsertim nostram irruptiones ignores? Has autem parum his, de quibus loquimur, monumentis exitiales fuisse credis & calamitosas? Quocumque incitata barbarie sua & furore iniquissima gens, & humanitati ipsi inimica rapiebatur, ruinæ, strages, excidia, interitus, direptiones, vastationes consequebantur. Neque vero minor calamitas egregiis sapientissimorum virorum monumentis, depopulatis provinciis, direptis urbibus, eversis bibliothecis, incensis tabulariis importabatur. Mitto hic inclinationem temporum, mitto hominum incuriam, mitto ignorantiam, mitto regnorum, mitto imperiorum vicissitudines, omnia denique bella cujusque generis sive a domesticis, sive ab externis illata prætermitto, quibus nostra hæc pulcherrima mundi plaga, præcipua bonarum artium altrix, certa sedes, vetustissimum-

mumque domicilium infesta fuit, ut propterea artes ipsæ nusquam tuto consistere potuerint ac conquiescere. Extorres miseræ hac illac vagari cogebantur, ac fuga sibi consulere, qua quidem in fuga, trepida præsertim ac repentina, multum litterariæ hujus, ut ita dicam, supellectilis interire & amitti necessario debuit.

IX. Nam, quid postremo dicam de edacissima illa rerum confectrice omnium vetustate, cujus tanta semper vis fuit, nihil ut opere, aut manu factum exstiterit, quod ipsa tandem aliquando non consumpserit? Pepercit scilicet chartis, doctis quantumlibet & laboriosis, quæ se ab immanibus illis atque insanis Ægyptiorum Romanorumque molibus temperare minime potuit? Jacent moles illæ, quæ ad æternitatem extructæ videbantur, & re ipsa æternum tempus laturæ merito existimari poterant; tanta erat magnificentissimorum firmitas stabilitasque ædificiorum; jacent, inquam, eversæ nunc funditus ac perculsæ, vix ut ex illarum reliquiis incredibilem earundem pulchritudinem amplitudinemque æstimare possimus. Neque vero voracissima hæc ipsa vetustas istis ipsis reliquiis parcet; eas persequitur quotidie, & persequetur in posterum, nec plane satiabitur, donec, quod reliquum est, exedat prorsus atque conficiat. Usque adeo nihil est durabile, omnia fluxa & caduca; nihil, quod tempus ferat, nihil æternum, nihil immortale.

X. Jam vero in tanta clade, excidio tanto omnis ge-

generis monumentorum, tu mihi veterum ſilentium objicies atque oppones? Miror equidem, nec ſatis rationem aſsequi poſsum, quare hujuſmodi ſilentio tantum auctoritatis ineſſe exiſtimandum ſit, ac perinde ratiocinandum ex eo, quaſi ſilentium hoc ipſum non tacita eſset aliqua de re, ſed plane diſerta teſtificatio. Locuti quidem, per me licet, illi veteres ſint, nihil prætermiſerint, de omni re, quæ eſset memoria digna, nos docere voluerint, ut hac de cauſa magnam illis habere debeamus gratiam. Sed, quæ rerum humanarum incerta conditio eſt, præclarum illud eorum nos erudiendi juvandique deſiderium ſucceſsu caruit. Eorum opera amplius non exſtant; diuturnitate temporis conſumpta ſunt, de tot voluminibus ne pagina quidem una reliqua facta eſt. Quid facias? quemadmodum tantam jacturam reparabis? quomodo tanto malo occurres? An quæ interciderunt, ne interciderint, efficere quiſquam poteſt? Reliquum igitur illud eſt, ut quæ reparari non poſsunt, iis neceſsario careamus, eorum jacturam æquo feramus animo, & nos in tantis malis, qua poſsumus, ratione conſolemur.

XI. Tu vero multo aliter mecum agis. Requiris a me eorum opera, quæ nulla ſunt; me adigis expromere, quod non poſſim. Inſtas, urges, opprimis, non remittis. Nam, quid aliud eſt veterum ſcriptorum ſilentium objicere? quam eorum opera flagitare, quæ ſi exſtiterunt, ipſa vetuſtate perierunt. Quid ego faciam?

ciam? quomodo tibi possim satisfacere? An eorum auctores ab inferis excitandi erunt, ut adsint, ut præsto sint, ut testificationem interponant suam? Hoc fieri nullo modo potest. Quid ergo est? quod tantum momenti in eorum taciturnitate collocandum putes. Quid, quod eorum silentium mihi ingeras atque obtrudas? ex eoque aliquid contra me coneris efficere? Ii quidem loquerentur, si exsisterent, taceant autem necesse est, quia nulli sunt. Nonne qui ita se gerat, perinde facere existimandus est, ac si post ingentem magni cujusdam exercitus cladem, eos, quos Martis vis perculit, & campo exstincti jacent, testes adhibere velit, ex eorumque silentio aliquid confirmare. At tacent. Credo equidem. Quid ni taceant? exstincti sunt, sensu & lingua carent. Exspectandum scilicet, dum mortui loquantur, & vocem emittant. Non est igitur, cur ex eorum taciturnitate quidquam coneris evincere, ut in eadem contra me usurpanda tam creber, tam molestus ac morosus sis.

XII. At non omnia vetera monumenta eandem fortunam subierunt; multa iniquissimas temporum injurias, multa furacissimas barbarorum manus evaseruut, multa ad nostra usque tempora perdurarunt. Video. Nunc dicis aliquid, quod ad rem pertineat; sed ne hoc quidem tibi magnopere suffragari potest. Sic enim loqueris, veteres ut codices, aut legisse nunquam, aut si legeris, non intellexisse videare. Si enim legisses & intellexisses, vidisses profecto multa in iis desiderari, quæ fru-

frustra sapientissimorum hominum diligentia, frustra sagacitas exquirat. Multa imperitorum sæculorum inscitia, aut ad alienum sensum traducta, aut per vim nullo more, nullo exemplo intrusa, multa librariorum vitio, ignorantia, oscitantia fœdissimum in modum depravata, multa corrupta ac turpissimis mendorum sordibus atque illuvie inquinata, quæ omnia quantum fidem elevent, testimonium infirment, argumentorum vim proterant atque infringant, quis non intelligit? Plurimam quidem operam & diligentem & diuturnam ad eos ab errorum colluvione perpurgandos contulerunt viri doctissimi, ut, si fieri posset, illos pristinæ fidei integritatique restituerent. Utrum vero, quod optimo consilio efficiendum susceperunt, re etiam ipsa perfecerint, malo sapientum opinioni relinquere, quam in oratione mea ponere.

XIII. Hoc primum; deinde nihilo minus, quam antea, acriter ac vehementer argumentationem instauro. Nam, tametsi multa veterum scripta ad nos pervenerint, cum tamen ad nostras manus non omnia pervenisse certum sit, quid est? quod tu in me oppugnando diutius perseveres. Opus flagitas auctoris, cujus mihi silentium opponis. Dico, periisse, quod credibile est & verisimile in tanta, quantam supra demonstravimus, veterum scriptorum clade atque interitu. At hujus ipsius auctoris multa supersunt opera. Esto; sed non omnia. Quomodo ostendes superesse omnia? quomodo me convinces? qui

ſatis planum jam fecerim multa eorum ipſorum ſcriptorum, quorum opera ad nos pervenerunt, multa, inquam, deſiderari. Jam, ſi non exſtant omnia, nihil profecto eſt, quod contra me argumentando ratiocinandoque poſſis efficere? Illud ipſum opus, quod a me flagitas, potuit intercidere; ſi intercidit, argumentum nullum eſt; ſi potuit, dubium valde ac ſuſpicioſum. Unum de duobus neceſſe eſt; aut plane conſtare debet, nihil ejus auctoris, cujus mihi ſilentium objicis, deſiderari; aut, ſi hoc non conſtat, nec demonſtrari ullo modo poteſt, conſequens illud eſt, ut prope nihil inde, quod quidem ratum ac firmum ſit, efficiatur.

XIV. Verum eſto, hujus ipſius, cujus mihi ſilentium opponis, auctoris opera exſtent omnia, nullum perierit. Quid? ſi male corrupta, ſi fœde circumciſa, ſi interpolata, ſi interlita, ſi peſſimum in modum depravata ad nos pervenerint? Quid tu? quid Critici omnes argumentabuntur? Poteruntne mihi eripere facultatem reclamandi, omnibus conſilio utentibus rationem auferre ſuſpicandi, lacunam exſtare aliquam in his operibus ipſis, quam recognitorum diligentia atque ſagacitas nequaquam explere potuerit? Quid præterea? ſi idem iſte auctor quanquam multa ſcripſerit, & nihil eorum, quæ ſcripſit, interciderit, omnia tamen aut litteris conſignare noluit, aut, ſi voluit, ei fuit interdictum; tamenne ejus auctoritas tanti erit, ut, ſi aliquo de facto reticeat, ejus mihi ſilentium jure poſſit opponi?

At

XV. At credibile non videtur, ab accurato ſcriptore rem ullam, quæ ad illud ipſum, quo ſcribebat, tempus aliquo modo pertineret, fuiſſe prætermiſſam; præſertim vero ſi res illuſtris admodum fuerit, ſi dexter ſe locus ſcriptori, ſi idonea de ea mentionem faciendi obtulerit opportunitas. Verum, ut iſtud ipſum, quod dicis aliquid ad perſuadendum momenti habeat, quod tamen ratione magis, quam uſu probatur; quis in ſe recipere poterit, & fidem interponere ſuam, nihil hujuſmodi vel ab accuratis unquam omiſſum fuiſſe ſcriptoribus? Multa enim re ipſa omiſſa ſunt. Si quam ob cauſam quæris? neſcio. Non enim poſsum divinare. Etenim & multæ, & graves, & etiam neceſsariæ cauſæ eſse potuerunt, quare hanc vel illam rem omiſerint; hoc unum ſcio, & certo ſcio, omiſiſse. Quid? nonne nobis vel non cogitantibus, vel aliud cogitantibus multa in ſcribendo elabuntur atque prætervolant? At res erat illuſtris & hujuſmodi, quæ omnino ut de ſe mentio fieret & poſtulabat, & flagitabat. Audio. At locus ſcriptorem admonebat. Video. Compellebat etiam. Non contradico; ſed nihilo tamen minus ajo, & re poſtulante ac flagitante, & loco admonente & compellente, nullum ejus illuſtris, quam dicis, rei apud ſcriptorem exſtare verbum. Tu quidem clamas ac vociferaris, hoc eſſe incredibile. Sit incredibile, ut vis; ſed iſtud ipſum incredibile tuum & factis refutatur, & exemplis credibile redditur.

XVI. Eusebius certe accuratus fuit scriptor & diligens, vir apprime doctus & eloquens. Multa, quæ suo tempore contigerunt, copiose & luculenter scriptis persequitur suis; nonnulla tamen, quæ commemorari ab eo debuerunt, omnino prætermissa silentio sunt. Certe patrata in salutiferæ Crucis inventione prodigia & insignia fuerunt, & illustria, & ad confirmandam Christianam Religionem maxime accommodata. Locus præterea commodus, opportunitas summa Eusebio offerebatur, ut nonnisi a negligenti & oscitante scriptore præteriri posse viderentur. Omissa tamen ab Eusebio sunt, viro, uti diximus, docto & accurato, & eximio in paucis Historico; cujus historia illustris adeo habetur, ut sine ejus luce in summa rerum ecclesiasticarum ignoratione versaremur. Quod Eusebio usuvenit, quæ potior ratio, cur aliis quoque scriptoribus sive usu, sive casu venire non debuerit & potuerit, etiamsi consimili & accuratioris diligentiæ, & doctrinæ exquisitioris laude commendentur.

XVII. Quid vero? si ob eam ipsam causam, quod res aliqua maxime insignis & admodum illustris fuerit, ac propterea omnibus nota, omnium passim usurpata linguis, jactata sermonibus, supervacaneum judicari potuit eam scripto tradere, & posterorum memoriæ commendare. Scriptores fere in rebus minus notis ac reconditis diligentiam probari volunt suam; a vulgatis & a nemine ignoratis dedita opera abstinent, quas nullo negotio pu-

putant a quocumque ſcriptore poſſe litteris demandari. Idcirco diligentiſſimi quique ſcrutantur tabularia, abdita quæque inveſtigant, rerum memoriam eruere conantur ultimam; & tum demum, cum aliquid vulgo ignotum, & a nemine enunciatum e tenebris in lucem protulerunt, ſe magnum aliquid præſtitiſſe arbitrantur; tum ſibi placent, tum ſe diligentis omnes impleſſe partes ſcriptoris putant. Fac nobiliores ejuſdem ætatis ſcriptores in hanc conveniſſe ſententiam, jam hoc pacto præteriri multa potuerunt, quorum memoria digna plane erat, quæ litterarum monumentis conſignata non intercideret.

XVIII. Neque vero eſt, cur hoc loco ſcriptores omnes, atque Hiſtoricos ad boni Hiſtorici officium revoces. Hoc etiam advocato in cauſæ tuæ ſubſidium adminiculo, nihilo certe meliorem cauſam efficies. Opinor boni Hiſtorici officium hoc eſſe. *Primum nequid falſi dicere audeat, tum ne quid veri non audeat, demum nequa ſuſpicio gratiæ ſit in ſcribendo, nequa ſimultatis*. Hæc a doctiſſimis viris hiſtoricæ veritatis jaciuntur fundamenta. Sed quotus quiſque Hiſtoricus reperietur, qui fundamentis his ſuum ſuperexſtruxerit ædificium. Si Hiſtoricos ethnicos ſpectes, eorum fides multis de cauſis ſuſpecta eſt. Funebres laudationes in morem apud Romanos inductæ omnem fere latinam corruperunt hiſtoriam; quæ affirmante Tullio *laudationibus eſt facta mendoſior*. Nam quid hic ea colligam, quæ vulgo ethnicis ſcripto-

ribus objiciuntur ? Herodotum & Xenophontem, quos historiæ parentes Græci habent, confictis abusos esse narrationibus. Porro in Livio, in Sallustio, in Cornelio Tacito, in Trogo non deesse, quorum fides manifestis labefactari possit testimoniis, in vita Aureliani Flavius Vopiscus scriptum reliquit. Hæc autem, aliaque hujusmodi ethnicis objecta scriptoribus, tametsi aliqua ratione diluantur, non usque tamen quaque eos ab omni aut ementitæ, aut suppressæ, aut superlatæ, aut quocumque tandem modo corruptæ veritatis suspicione purgant.

XIX. Sed missos faciamus ethnicos scriptores, & ad ecclesiasticos veniamus. Adito igitur, si lubet, præcipuos, Eusebium, Rufinum, Socratem, Sozomenum, Theodoretum, Evagrium, Nicephorum, aliosque hujus notæ ac dignitatis annalium scriptores; tum de singulis Criticorum sententiam exquirito; neminem fortasse unum invenies, qui aliquid contra memoratum officium peccasse non arguatur. Acuerunt oculorum aciem in eos artis criticæ nobiliores magistri, eorum opera sagacissime ac penitissime investigarunt, & non pauca reprehensione digna a se in iis fuisse reperta gloriantur. Sed glorientur licet; hanc ego ipsis gloriam non invideo, hanc laudem non conor eripere. Sed illud meo quidem judicio acutissimi viri neque viderunt, neque providerunt id se egisse, ut, quo plura acri censura digna in ecclesiasticis scriptoribus invenerunt, eo etiam eo-

eorum auctoritatem magis ac magis infirmarint, argumentumque ab eorum silentio desumptum levius imbecilliusque reddiderint. Ita factum fuit, ut investigatione ipsa negotium per se implicatum non expediretur, sed implicaretur magis, & argumentum per se infirmum ac debile, prorsus enervaretur. Quæ cum ita se habeant, facile est illud efficere, quam parum argumento isti tuo fidendum, quamque etiam multis ei gravissimisque de caussis omnino diffidendum sit.

XX. Ego vero quoties hujus ipsius argumenti vim perpendo, toties ejus imbecillitas mihi proponitur, & quanto magis aciem in illud ingenii intendo, tanto imbecillius infirmiusque reperio. Non est cur tu repugnes, non est cur contradicas. Viderunt hoc artis criticæ magistri, & propterea multa addiderunt, quo illud omni ex parte male firmum ac labans, si quo modo possent, fulcirent ac sustentarent. Verum nescio an quidquam profecerint, & argumento huic, quod voluerunt, robur ac firmitatem adjunxerint. Male quidem ædificio, quod fundamento caret, appositis sustentaculis providetur; ruina non prohibetur, sed producitur; citius serius corruet, & subito casu Architecti ignorantiam prodet, temeritatemque condemnabit. Verum qua potissimum ratione illi subvenerint, & quibus adminiculis confirmandum fulciendumque susceperint, videamus.

XXI. Quid igitur, ut fidem argumento neganti conciliem, quid potissimum faciam? Quo testatius, inquis,

ſcriptorum ejus temporis, quo res geſta affirmatur, ſilentium ſit, ad conſequentium temporum ſcriptores deſcende. Quid ita? Quia, ſi conſequentes etiam ea de re ſcriptores reticeant; tum vero certius argumentaberis, rem eſse ſcriptoris neſcio cujus, qui ſequioribus ſæculis vixerit, purum merumque commentum. Deſcendendum igitur ad conſequens tempus? Ita ſane. Deſcendam, quandoquidem ſic jubes. Sed hoc ipſum tempus, quibus tandem terminis definietur? Varii, inquis, varia; alii aliter illud circumſcribunt atque definiunt. Mallem equidem artis magiſtri convenirent in re ſummi momenti conſtituenda; ipſa ſententiarum varietas me conturbat, & valde dubium facit ac ſuſpicioſum. Etenim, ſi de tempore definiendo magiſtri non conveniunt, ſi litigant inter ſe, quid, iis litigantibus, quid de diſcipulo fiet? cui accedet? quem potiſsimum audiet? Viæ ducibus aliis alio abeuntibus, quam ipſe inibit viam? cui ſe credet? aut quo tandem deveniet? ſi ſe magiſtris in diverſa, atque adeo in oppoſita tendentibus regendum deducendumque permiſerit.

XXII. Sed varias hac ſuper re ſententias audiamus, ut ſcire poſsimus quibus cancellis veritas tacito ſilentum ſcriptorum confirmanda teſtimonio concludatur. Sunt, qui preſse admodum & anguſte tempus hoc ipſum definiunt, atque illud in exiguos paucorum tantum annorum terminos coarctant atque compingunt. Sunt, qui aliquanto latius hoc ipſum tempus patere volunt, & prioribus ſuccen-

cenſent, quod anguſti nimis puſillique animi ſint. Sunt denique, qui illud, laxatis ſpatiis, ultra ducentos, & eo amplius annos latiſsime proferunt. Valde quidem benigne ac liberaliter; ſed vereor, ut hac tanta liberalitate tuto uti poſsim. Nam, ſive laxentur ſpatia temporis, ſive coarctentur, difficultas non effugitur. Nam, ſi laxantur, amabo te, in tanta temporis diuturnitate, nonne uni alicui e multis, quos ſupra enumeravimus, caſibus infortuniiſque ſcriptorum opera obnoxia eſse & potuerunt, & debuerunt? ut etiamſi diſerta ſcriptoris auctoritas deſit, rem tamen aliquam eſse geſtam negari non poſsit. Si vero, ut memoratos caſus evadas ad anguſtiora tempora te recipias, & quæ rei, de cujus veritate ambigitur, propiora ſint, nova iterum emerget ex ipſa temporis circumſcriptione difficultas. Nam, præterquam quod res ipſa, de qua controverſia eſt, potuit nihilo ſecius a ſcriptoribus aut ignorantia omitti, aut alia de cauſa nobis ignota prætermitti, quo tempus anguſtius eſt, eo pauciores certe ſcriptores comprehendit; quanto autem iſtorum magis exiguus eſt numerus, tanto facilius eorum deleri opera potuerunt atque obliterari.

XXIII. At enim vero durum nimis videtur, rem admittere tanquam veram, de qua veteres ſileant, & quæ ſolum ab auctore neſcio quo poſteriorum ſæculorum memoretur, qui eam fortaſse ſomniavit. Durum quidem; ſed, quod durum eſt, ferendo fit mollius. Hoc de-

demum ſive durum, ſive molle aliquo certe modo concoquendum neceſsario eſt. Verum, ne ludere videar in re gravi magnique momenti, reſpondeo. Potuit auctor iſte neſcio quis rem hanc ipſam, quam memorat, ab alio prioris ſæculi auctore, cujus opera non exſtent, didiciſse; ille vero ab alio, & ſic deinceps ſurſum incedi poſset, donec ad primum rei auctorem perveniretur. Poſset hoc quidem, ſi priorum opera auctorum non intercidiſsent; ſed quando interciderunt, non eſt ullus malo reparando locus, cui una mederi patientia poteſt. At locum auctor ille demonſtrare debuit, & unde, quæ narrat, acceperit, indicare. Tu vero hic nimium diligens es, atque adeo moroſus mihi videris. Rem narrare ſatis habuit; auctorem, a quo rem didicit, prætermiſit. Quid vis? Quid facias? Diligentia paucorum virtus eſt, negligentia commune vitium.

XXIV. Quare, uti vides, in hujuſmodi controverſiis eo fere res adducitur, ut nihilo melioris conditionis ſit, qui affirmat, quam qui negat. Tu negas; ego affirmo; neque tu certam rationem afferre potes, quare neges; neque ego, quare affirmem. Fingere ego poſſum caſus innumerabiles, quibus confirmem, quod tu inficiaris; tu multa comminiſci, quibus, quod poſuiſti, coneris evincere. In tenebris & caligine antiquitatis verſamur ambo, nec certa oſtenditur via, qua tuti ſine periculo incedamus. Reliquum eſt, ut illud mihi tecum con-

conveniat, aut hoc tuum argumentum nullum esse; aut saltem valde dubium ac suspiciosum.

XXV. Quanquam in hoc incerto incertarum rerum articulo constituti ambo cum simus, si recte attendis, multo melior est conditio mea, quam tua. Ego saltem aliquod affero testimonium, quod clare & diserte rem affirmat; tu nullum, nisi mutum & elingue silentium. Est quidem meum testimonium sequioris sæculi; sed aliquod tamen testimonium est; tuum vero nullum omnino. Cui igitur potius habenda fides? elinguine ac muto? an diserto & eloquenti? Tacet auctor ille tuus; non enim alium habes auctorem, quare hoc vel illud neges, nisi silentium. Loquitur meus. Tu te interponis; & quam fidem adjudicas muto, abjudicas loquenti. Quid hoc est? cui poterit persuaderi? pluris esse muti testificationem silentii, quam claram atque apertam loquentis enunciationem. Silentium quondam, ut est apud Poetam, eximium illum quidem sed nimis acrem, sylvas habitasse fertur, & eremi incolarum fuisse socium; tum vero exosum solitarium illud austerioris vitæ genus mutasse consilium, &, relictis sylvis desertaque eremo, se furibus comitem ac sicariis adjunxisse. Mihi sane silentium quondam prædicanti male quidem res cessit, contigitque, ut cujus silentium laudaveram, ejus manifestum statim furtum teneretur. Quod si ita est, vides, opinor, non esse cur tu quoque magnopere silentium prædices, & illi tantopere fidendum contendas.

Sed

XXVI. Sed tandem video quid dicturus ſis; video quid excogitarint magiſtri tui, quo pondus aliquod levi argumento adderent, & per ſe debile admodum atque infirmum, ſi qua ratione poſſent, confirmarent. Dices argumento neganti aliquid eſſe adjungendum *poſitivi*, quo addito & firmius ſit, & certius aliquid ex eo evincatur. Quid hoc eſt? Quod mihi nunc *poſitivum* narras? quod *poſitivum* obtrudis? *Poſitivum* iſtud tibi habeto, quod neceſſe non habeo a te mutuari, & affatim mihi atque abunde undequaque ſuppeditatur. De argumento negante nunc ſermo eſt, de hoc inter nos inſtituta quæſtio. Hoc ego dico infirmum eſſe, debile, incertum enerve, & labans ſic, ut ſuſtentari per ſe vix ac ne vix quidem poſſe videatur. Tu neſcio quæ *poſitiva* adminicula in medium proferes, quibus me ab inſtituta quæſtione abducas, & ad *poſitiva* argumenta deducas? itaque difficultatem, qua premeris, declines ac ſubterfugias? Præcidam; aut hoc tuum argumentum negans eſſe vis, aut *poſitivum*. Unum de duobus neceſſe eſt. Si negans, ſecludito *poſitiva*, quæ ſi adjungas, jam id, quod eſt, eſſe deſinit. Si vero vis eſſe *poſitivum*, quod re ipſa negans eſt, illud vis, quod repugnat, quod eſſe nullo modo poteſt, & enunciatione ipſa refutatur atque deſtruitur.

XXVII. Verum, ut uſitata jam tecum liberalitate mea utar, *poſitiva* iſta tua adminicula non abnuo, admitto etiam. Sit igitur mixtum argumentum hoc tuum; &, quan-

quandoquidem ita vis, ex *positivo* ac *negativo* coalescat. Facile patior in causa prope certa atque explorata te ei, quam multa potes, additamenta sufficere; sed mihi crede, quo plura addideris, minus proficies. Etenim, quod in omni argumento spectari oportet, hoc etiam in isto tuo, usum videlicet, spectandum esse arbitror; ad hoc enim excogitata sunt argumenta, ad hoc inventa, ut aliquid ex iis, cum se ferat occasio, certi efficiatur. Jam quo plura adminicula congerentur, eo certe rarior usus incidet; itaque argumentum hoc tuum prope nullum evadet. Difficile est enim ea omnia, quæ ab artis magistris excogitata sunt, & quæ hic singula expendere per tempus non licet, ea inquam omnia concurrere, atque in unum quiddam confluere sic, ut ex eorundem collectione certa deductio fiat. Hoc autem cum nonnisi rarissime contingat, illud consequens est, nonnisi rarissime ad certum usum traduci argumentum posse. Quod si ita est, quam utilitatem, quod comodum illi inesse argumento existimabimus? quod, si excogitatis additamentis careat, nullum sit; si vero abundet, rarior ejus usus & infrequentior, ac prope nullus evadat. Efficitur ergo, ut quocumque demum modo usurpetur, aut nihil omnino, aut parum certe commodi atque utilitatis habeat. Ita plane est; qui ægro deposito ac desperato acriorem præsertim medicinam facit, illum fere non sanitati restituit, sed certius ad interitum festinantiusque propellit.

Quan-

XXVIII. Quanquam, non tam moveor infirmitate argumenti, quam tua imbecillitate commoveor; non tam illi timeo, quam tibi; immo vero tibi multo magis, atque adeo unice pertimeſco. Attende nunc juſtam timoris mei cauſam, & ſine, quod præcipuum hujus actionis eſt, & tua maxime intereſſe debet, me tandem aliquando expromere. Valde metuo, ne dum huic tuo argumento, tanquam viæ nimis lubricæ ac præcipiti inſiſtis, eo prolabaris, quo tu non cogitas, & ubi te certiſſimus manet interitus. Tu quidem mihi in ea opinione videris eſse, quidquid ſcripto commiſsum non ſit, jure negari poſse, perinde quaſi nullo modo, niſi prolato ſcripto, res aliqua confirmetur. Quid dicam? Parco adoleſcentiæ tuæ, parco ignorantiæ, parco homini non nimis acuto, & oculis plus nimio fidenti, qui præſentia tantum cernat, conſequentia vero animi ratione non aſsequatur. Facilis quidem res hæc ipſa eſt, & prima ſpecie probabilis, ſed hac ipſa de cauſa valde periculoſa. Quid enim facilius, quam aliquid, quod ſcriptum non ſit, de quo veteres ſileant, negare. Quid probabilius, quam nolle aliquid affirmare, quod expreſſa vetuſtatis teſtificatione deſtituatur. Cæterum, dum viam iſtam tuam lubricam nimis, quemadmodum dixi, atque præcipitem tenere pergis, recta, ſi neſcis, eo feſtinas, quo cum veneris, traditionum omnium caput petas, & ſummam convellas. Ne vero putes me vanos caſus fingere, & inania objicere terriculamenta, quibus te nova

va periculi denunciatione perterrefaciam. Recita denuo canonem illum tuum; Si quid in Veterum scriptis non inveneris pernegato. Jam traditiones in ſacris Scripturis non inveniuntur; ne ullum quidem in illis earum verbum apparet; immo vero ſi appareret, traditiones eſse deſinerent. Reliqua igitur conſecutio eſt, ſi canoni illi tuo generatim ſtandum ſit, traditiones eſse negandas & pernegandas, quandoquidem in veterum ſcriptis a prima origine non inveniuntur.

XXIX. Hic vero, cum a me traditiones nominari audis; quid cogitas? quid intelligis? quid a me dici arbitraris? An fabellas aniles? an voces in vulgus temere ſparſas, ac nullo certo auctore proſeminatas? an delirantium ſomnia Poetarum? Res iſta multo gravior eſt, quam ut vel ego verbis explicare, vel tu cognitione aſsequi poſſis. Traditiones ab ipſis naſcentis Eccleſiæ incunabulis ortum habuerunt. Traditiones ab Apoſtolis, nec ab Apoſtolis tantum, ſed ab ipſo Chriſto Reparatore ac Magiſtro noſtro originem repetunt ſuam. Traditiones ita ſemper habitæ in Eccleſia neceſſariæ ſunt, ut ſine illis Catholica Fides atque Religio nulla ſit. Hoc Sanctiſſimi Pontifices, hoc Œcumenica concilia, hoc SS. Patres docuerunt, hoc Catholica ſentit Eccleſia, ut qui eas reſpuat, & ſe graviſſimo ſcelere alliget, & tanquam ethnicus & publicanus cenſeatur. Longum eſset hic ac ſupervacaneum, in re apud omnes recte de fide ſentientes extra omnem contro-

troverſiam poſita, afferre documenta Pontificum, teſtimonia Conciliorum, ſententias ac verba recitare Patrum, Juſtini, Egeſippi, Irenæi, Clementis Alexandrini, Athanaſii, Baſilii, Chryſoſtomi, Cypriani, Hieronymi, Ambroſii, Auguſtini, aliorumque, quorum qui vellet accuratam ſeriem contexere, eam jam ab antiquiſsimis inde temporibus poſſet exordiri; & ad noſtra uſque tempora longa enumeratione perducere.

XXX. Traditiones porro non admittendas ſolum in Eccleſia, ſed neceſſarias etiam eſse, ne id quidem vocari in controverſiam a Catholico poteſt. Non enim omnia ipſi Evangeliſtæ ſcriptis mandarunt ſuis, quæ nimirum Chriſtus traditione magiſtra doceri nos voluit. *Adhuc multa*, inquit Chriſtus ipſe, Joannis cap. xvi. num. xii. *habeo vobis dicere*; *ſed non poteſtis portare modo*. Quid illa? quæ leguntur in Actis Apoſtolorum cap. i. num. iii., *per dies quadraginta apparens eis, & loquens de regno Dei*. His autem efficitur non inutili ſilentio tot dies fuiſse tranſactos; ſed multa divinum Magiſtrum locutum eſse, quæ nequaquam litteris prodita fuerint atque commiſsa. Apoſtolos vero, quæ audierint neglexiſse, neque poſteris ullo modo tradidiſse ſuſpicari nefas eſt; niſi eos aut negligentes, aut obliviosos facere velimus, ut aut res, quas ipſi didicerant, & quæ ad præcipuam Eccleſiæ inſtitutionem pertinere norant, per oblivionem præterirent, aut nos de iiſdem per ſummam incuriam negligentiamque celarent. Diſertiſsime Pau-

Paulus Apost. ad Thessal. ep. II. *Tenete traditiones, quas didicistis sive per sermonem, sive per epistolam nostram.*

XXXI. Hinc tanta vis traditionum est, & semper in Ecclesia fuit, ut non ipsæ solum tanquam dogmata habeantur; sed elicitis inde argumentis Catholicæ ipsius fidei dogmata certissime invictissimeque confirmentur. Harum semper hic apud Catholicos usus fuit, contra atque Hæretici fere omnes, ac recentiores præcipue opinati sunt, qui fidei ac religionis controversias, solis sacrarum Scripturarum testimoniis finiendas esse contenderunt. His de causis semper Ecclesia Catholica summo studio traditiones retinuit; itaque factum est, ut nunquam intercisa tot sæculorum derivatione, uti primum ab ipsa scaturigine eruperunt, integræ inviolatæque ad nostra usque tempora permanarint. Scripto illæ quidem a principio commissæ non sunt, sed per manus quodammodo primum ab Apostolis, deinde ab eorum discipulis traditas accepit & custodivit Ecclesia, cujus plus valere apud Catholicos debet auctoritas, quam omnium primævæ antiquitatis scriptorum summum de illis perpetuumque silentium. Vides igitur quidquid scripto commissum non sit, non continuo jure negari posse.

XXXII. Neque vero traditionum exordium, generatim atque universe loquendo, ab solius Ecclesiæ primordiis, sed etiam ab ipsius mundi incunabulis repetendum est. Usque adeo apud omne hominum genus,

 nullo

nullo tempore non maxime viguit traditionum ac valuit auctoritas. Etenim, amabo te, quod scriptum ante libros Moysis omnium vetustissimos proferre poteris? quæ volumina? qui codices primis illis sæculis extiterunt? Omnia igitur, quæ ad Religionem verique Dei cultum spectabant, non scripto, sed traditione continebantur. Certe vetustissimi illi primorum sæculorum Patres veri Dei cultores fuerunt; certos sacrificiorum ritus cæremoniasque, quibus Deum colerent, habuisse dubitari non potest, quæ quidem cum scripto exaratæ non essent, certe a patribus ad filios sola traditione internuncia transmitti debuerunt. Tolle traditiones, easque a prima illa mundi ætate, & quasi infantia remove, jam omnia permiscebis atque confundes. Nulli certi ritus, nullæ certæ cæremoniæ, nullus certus supremi Numinis cultus, nulla certa externæ Religionis indicia, sed omnia cujusque ingenio atque arbitrio administrata. Et ecce tibi illa impia permixtio, & horrenda confusio, quæ nunc a nefariis ac perditissimis hominibus, quorum sacrilegi tota Europa libelli nunc disseminantur, inducenda curatur. Omnem isti Religionem, quam dicimus *Revelatam*, de medio tollere contendunt; Deum cujusque arbitrio placandum colendumque permittunt, si tamen Deum propitiari & coli aliquo modo volunt, ac non potius una cum religione divinitatem ipsam inaudito scelere omnino conantur exstinguere.

Dixi

XXXIII. Dixi, traditiones apud omnes gentes valuiſse ſemper. Etenim conſuetudinem hanc tradendi diſcipulis quædam non ſcripto, ſed verbo a celeberrimis Philoſophiæ magiſtris ſcimus eſse ſervatam. Certe Pythagoram hunc morem tenuiſse poſteriorum ſcriptorum auctoritas diſerte teſtatum reliquit. Cicero lib. I. de Legibus moribus quidem optimis imbuendam Rempublicam exiſtimat, ſed non omnes eſse leges ſcripto committendas affirmat. Idem eodem libro conſultius Religionis myſteriis provideri cenſet, ſi traditione potius, quam ſcripto evulgentur. Cæſar de Bello Gallico lib. VI. Druidas ſcribit hoc modo Gallos inſtituiſse, ut quæ ad ſacram diſciplinam rituſque pertinerent, ſcriptis conſignari nollent; & ſecus fieri nefas haberetur. Galenus lib. II. de Anat. ait veteres Phyſicos, quæ ab artis magiſtris didicerant, non ſcripto, ſed traditione conſervaſse. Neque vero cur ita ſe gererent, & tantum traditioni deferrent, & multæ & juſtæ deerant cauſæ, quas hic afferre ſuperſedeo, ne reconditioris eruditionis famam captare videar. Uſque adeo verum eſt, non omnia tradi litteris neceſſe eſse; neque vero, quæ ſcripto conſignata non ſunt, omni prorſus auctoritate deſtitui, ſed majorem quodammodo acquirere auctoritatem. Sed, ut ad traditiones divinas atque apoſtolicas revertar, intelligis, opinor, quo te canon iſte tuus deducet; vides, quam lubrica via iſta ſit, quam ingreſſus es, cui inſiſti ſine prolapſione non poteſt. Ego denun-

cio periculum; tu, si sapies, illud effugies; ostendo scopulum, in quem multi impegerunt, & miserabiliter interierunt, tu, si tibi consulere volueris, ejus incursum declinabis.

XXXIV. Dicis, non eandem esse rationem divinarum & apostolicarum traditionum, atque ecclesiasticarum. Audio; sed has quoque si putas liberum esse cuique aspernari atque rejicere, magno in errore versaris. Scio, nihil tam familiare tibi, nihil tam usitatum æqualibus tuis esse, quam, cum aliqua ecclesiastica traditio non arridet, eam despuere, & tanquam popularem aliquem temere sparsum rumorem criminari. Nihil facilius, quam hujusmodi inconsideratas jactare voces, &, ubi rationum momenta non suppetunt, ad convicia ac probra se convertere. Multa in hanc rem & vere & graviter dici possunt, & a me suo loco dicentur, &, quoad usque adniti potero, vere graviterque dicentur. Nunc tantum dico, ex isto tuo canone tibi summum instare periculum; dico hoc esse tibi modis omnibus antevertendum; dico providendum in tempore, ne eo, quo certe non vis (neque enim tam pravam de te opinionem habeo) deducare. Tu facilius expeditiusque putasti, eo uti argumento, quod te ab investigandarum rationum cura molestiaque liberaret; idcirco illud temere, & clausis, ut ajunt, oculis statim, nihil ulterius cogitans, arripuisti. Existimasti, nihil certius repudiari posse, quam quod diserta veterum scriptorum

rum auctoritate destitueretur ; sed tua te , ut in multis , ita in hoc quoque fefellit opinio .

XXXV. Dicis postremo , canonem quidem optimum esse , sed quo *caute* quis , *modice* & *prudenter* utatur . Audio . Atque hac quidem in re tantum abest , ut tibi contradicam , ut etiam assentiar quam maxime ; immo vero summopere hoc nomine tibi debeam , quod in fine hujus nostræ concertationis eo rem , nescio utrum sciens ac volens, an imprudens & aliud cogitans adduxeris , quo jam a me pridem fuit adducta , & ubi solus difficultatum , quas persecutus hactenus sum, exitus, & periculorum , quæ undique Criticum circumstant , effugium ostenditur . Sed vereor , ut his verbis plura , quam & tu velles, & ego optare possem , complexus sis . Ain tu *caute, modice, prudenter* ? Ita,inquis. Ego quoque video, consilio , prudentia , moderatione facile vitari pericula , & ardua quæque felicem perduci ad exitum posse ; sed æque video te his prorsus destitutum esse virtutibus . Etenim quam tibi videris prudentiam comparasse , quæ tibi certam impeditissimi negotii conficiendi rationem ostendat ? Quod in te residere consilium credam? aut quam, si semel aliquam hujus muneris partem attigeris,cautionem te adhibiturum putem ? qui quidem si cavere didicisses , tibi primum cavisses , nec commisisses , ut hac tanta tamque difficili provincia implicarere . Quæ vero moderatio esse in eo existimanda erit? qui sibi temperare non potuerit , quo minus sponte sua summum in discrimen

adduceretur. Nonne, in eum ambitione tua adductus locum cum esses, ut tibi de tanta re deliberandum foret, si paullum substitisses, & hæc duo tantum verba tecum fecisses; *Quid ago?* vel *Quo progredior?* respirasset cupiditas tua aliquantum? nonne aliquid loci consilio & rationi dedisset? nonne denique te a tanto tamque operoso munere suscipiendo repressisset?

XXXVI. Sed fac, ut indulgentiæ ac liberalitatis meæ fontes ad extremum usque nostræ hujus concertationis exitum tibi patefaciam, fac inquam, bonitate quadam naturæ, rationem esse aliquam in te hujus sive consilii, sive prudentiæ, sive moderationis, quas virtutes ego jure jam a Critico dudum, tu vero a te paullo ante requisivisti; quid tum? quid censes futurum? Poteritne hæc ipsa ratio in tanta pravorum atque inter se diffidentium affectuum, quibus obnoxius es, et incredibilem in modum agitaris, perturbatione, veluti in concitatæ plebis tumultu, tanquam Regina sedere ac dominari? Nonne cum te præfervidus adolescentiæ æstus, intemperans opinandi licentia, insolens rerum omnium veterum fastidium, insanum novitatis studium, effrænata gloriæ cupiditas, ingenii levitas, ambitio, amor, odium, invidia, ira, indignatio, temeritas, petulantia, audacia, & siquæ sunt aliæ impotentis animi permotiones de mente dejicient, etiam illam de solio deturbabunt?

XXXVII. Jam quid ais? qui sensus sunt tui? quid co-

cogitas de me? non enim quæro, quid machineris in me. Nam quid eſt, quod calumniari poſſis? Me æquales tuos actionibus hiſce meis deſignaſſe? qui neminem nominavi; omnium exiſtimationi peperci. Male de arte critica ſenſiſſe? qui illam ſæpius laudavi, neceſſariam dixi, & ſolummodo difficilem, quod extra omnem controverſiam eſt, eſſe contendi. Me denique eo rem adduxiſſe, ut artem per ſe difficilem, *impoſſibilem*, ut ais, reddiderim? qui illam explicari ingenio, ſapientia, judicio poſſe affirmavi. Quare nihil eſt, quod in me agas, niſi forte mihi iraſci velis; ſed iraſcaris licet; ego certe indignatione iſta tua non movebor; & quidquid etiam in me congerere jurgiorum ac contumeliarum fortaſſe placuerit, excipiam pacato animo, ac facile tibi remittam & condonabo. Equidem invitus feci, ut te vehementius, quam vellem, exagitarem; ſed morbus is erat, qui dulcem medicinam reſpueret, amaram poſceret; non lenibus fomentis curandus, ſed ferro & igni radicitus extirpandus.

XXXVIII. Sed finis ſit, neque enim ſi omnia conſectari velim, exitum tandem aliquem inveniret oratio mea. Vides, opinor, & ſatis ex his, quæ tribus actionibus hiſce meis perſecutus ſum, colligere potes; quid ſit Critici munus exercere, & quantum hac in re inter meam, & tuam opinionem, hoc eſt inter doctum eruditumque Criticum, & ineptum imperitumque rabulam interſit. Magnum eſt Critici nomen, magna di-

gnitas, magnum munus, & multo majus quiddam; quam ut & ego verbis explicare, & tu animo assequi ac ratione queas; qui, si modo tanquam stipes aut truncus stares, tamen ne tum quidem tantæ dignitatis tam gravis ac severæ vel ipsum titulum sustinere posses. Non est hujus tui, mihi crede, ingenii tot ac tanta, tam abdita atque recondita investigare, non hujus memoriæ tam multa, ac tam longe lateque dispersa comprehendere, non hujus imbecillitatis naturæ tot labores, tam graves diuturnosque perferre, non hujus prudentiæ atque consilii in rebus difficillimis sine offensione versari, non hujus denique pectoris tam angusti tantas res capere atque complecti.

XXXIX. Tu vero, si quid ex celebriore aliquo Critico deprompseris, memoriæque mandaris, si aliquot Criticorum nomina, exotica præsertim ac peregrina, continenti spiritu, æqualium tuorum plaudente corona, pronunciaveris, te satis ad tantum munus cum laude obeundum instructum putas. Erras, & vehementer erras, si leviter excusso bibliothecarum pulvere, si vix cognitis auctorum nominibus, si raptim pervolutatis librorum indiculis, si festinanter absoluto nescio cujus facultatis curriculo, si prægustatis tantum nonnullis artis criticæ regulis ac præceptis, hac ætate rudi atque inexperta, hoc vitæ genere molli ac delicato, hac contentione languida & remissa, hoc otio, hac inertia atque socordia tantam tibi sapientiam, quantam a Critico

tico requisivi, comparasse arbitreris. Grandis tibi restat via; immensum tibi stadium decurrendum proponitur, in quo tantum abest, ut aliquid spatii confeceris, ut adhuc vix pedem extra carceres extuleris.

XL. Multa, ut planum feci, Criticus sciat necesse est, atque ita sciat, ut nemo ei neque labore, neque studio, neque diligentia, neque ingenio, neque sagacitate, neque memoria, neque cognitione rerum, neque ullo doctrinarum instructu atque apparatu facile anteponendus sit. Ad hæc ipsius artis criticæ præstans omnino ac singularis notitia accedat oportet, qua fiat, ut ex illius regulis probe perspectis atque intellectis aliquid, quod plausu & commendatione excipiatur, quod sit erudito, quod sapiente Critico dignum, possit efficere. Adde prudentiam horum studiorum adjutricem præcipuam; quæ una si desit, scientiam ipsam, vel summam ac singularem, Critico non profuturam, sed obfuturam potius sine hæsitatione pronuncio. Huc refer judicium illud, de quo tam multa diximus, acre, certum, subtile, æquum, incorruptum, exquisitum, a quo ars critica nomen mutuatur, sine quo nulla est, & quo uno difficultates, quibus obsidetur, gravissimæ & maximæ superantur. Eodem pertinet auctoritas quædam atque existimatio, qua se Criticus sustentet, omnemque a se, cum opus fuerit, aut infamiam avertat, aut invidiam depellat, & nomen dignitatemque suam contra omnes adversariorum impetus tueatur atque defendat. Quæ qui-

quidem auctoritas, cum perfectæ cumulatæque sapientiæ fructus sit, non nisi in doctissimo viro ac rebus omnibus præcellentissimo reperiri potest.

XLI. Hæc sunt, quæ ego, & mecum quivis sapiens ab homine, qui sibi in litteraria Republica censoris partes deposcat, afferri volet; quorum aliqua si desiderentur, personam quam susceperit, pro dignitate sustinere non poterit. Quare, qui his præsidiis destitutus est, me auctore, animum ab hujusmodi munere avocabit, & alio, quo tandem cumque ipsi libuerit, curam omnem suam operamque convertet. Utrum ego desipio, an plus, quam ratio ipsa patiatur, a Critico peto atque efflagito? Facerem equidem libentissime, ut nostra hac præsertim ætate, hac scribendi licentia, hac vulgandorum nullo fine librorum intemperantia, Criticorum numerum augerem. Ut enim in bene constituta civitate & numero civium affluente multos esse accusatores utile est, ita non minus utile atque adeo necessarium, litterariam Rempublicam censoribus abundare. Sed, cum Critici dignitatem cogito, cum munus perpendo, cum officium considero, cum mihi versantur ante oculos incommoda toleranda, suscipiendæ inimicitiæ, adeundæ tempestates, cum animo subit doctrina illa, quæ a Critico postulatur, tam varia, tam multiplex, tam copiosa, tam exquisita, cum horum unumquodque mecum tacitus reputo, sanioribus cogor dare locum consiliis, nec facere omnino possum, quin hunc

lau-

laudis aditum, quem magnis gravibusque ingeniis semper patere volo, levibus atque mediocribus intercludam.

XLII. Quamobrem, ut te, qui cum solo mihi res hactenus fuit, postremum alloquar, & amice commonefaciam; Muta, obsecro, istam mentem, & noli in stulto proposito permanere diutius. Sine eos hanc tantam provinciam tam arduam atque difficilem suscipere, atque etiam sibi ultro appetere, quibus divino quodam naturæ habitu obtigit ingenium perspicax, mens experrecta, memoria tenax, judicium acre, auctoritas summa, prudentia singularis, firma valetudo; quos labor non frangat, quos vigiliæ non debilitent, quos molestiæ non conficiant, quos ulla difficultas non terreat; qui disciplina illa vetere, rigida ac severa, educati sint, non hac recenti, languida atque enervata instituti, qui veræ laudi ac gloriæ studeant, non abdomini voluptatibusque serviant, qui pluteo immoti quotidie assideant, non matronarum cathedris affixi hæreant, qui pene omne honestæ relaxationis genus sibi interdictum putent, qui non ludis, non conviviis, non fabulationibus, non deliciis ullis capiantur, sed toti in eo sint, ut susceptum opus dies noctesque sine intermissione urgeant, ibi habitent, ibi commorentur, nec ullis vel illecebris, vel molestiis se ab instituto abduci patiantur; ac demum facultatem tantam & animi, & corporis afferant, quantam ad munus omnium longe gravissi-

ſimum & maximum afferri oportere, huc uſque demonſtravi.

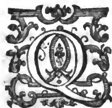
XLIII. Hac incredibili contentione atque aſſiduitate, hac ingenii præſtantia, hoc mentis acumine, hac ſingulari doctrina, exquiſita eruditione, judicio, prudentia multi doctiſſimi viri, & Critici nobiliſſimi exſtiterunt, quos enumerare longum eſſet, atque adeo ſupervacaneum, quorum cum fama tota Europa longe lateque diffuſa eſt, tum vero ſuis præclariſſimis editis operibus ſatisſuperque celebratur. Hos autem ſi vis, per me licet, adito, hos conſulito, ne omnem tibi ſcientiam videar atque eruditionem invidere; verum cum hos appellas, nunquam eorum nomen ſine laudis præfatione uſurpato; cum grandia illa, quæ reliquerunt, atque immenſa volumina pervolutas, exhorreſce; cum legis, ſiquidem aliquid intelligas, non minus de eorum eximia doctrina, quam de tua ſingulari inſcientia cogita; cum vero eoſdem non una in re peccaſſe audis, hinc etiam artis Criticæ difficultatem, quam tibi hactenus expoſui, conjice atque cognoſce; quorum demum opera non impediam, quin ſic evolvas, ut admireris, ſic admireris, ut laudes, ſic laudes, ut nunquam illorum operum auctores in hac impeditiſſima ſtudiorum ratione tibi ad imitandum proponas. Dementis enim hominis eſt illud appetere, quod conſequi nequeat, atque eo conniti, quo non ſolum non evadet, ſed nunquam ſe evaſurum certo ſciat.

DE

DE PRAVO ARTIS CRITICÆ USU AD FLORENTINOS.

Actionis II. Liber I.

Uod erat maxime providendum, & quod unum, quoad ejus fieri poterat, modis omnibus prohibendum, ne nimis multi ad Artem Criticam, omnium, quemadmodum superioribus actionibus demonstratum a nobis fuit, artium multo gravissimam & difficillimam se conferrent; id neque provideri satis, neque omnino propter summam hominum cupiditatem ullo prohiberi modo potuit, Florentini. Nam cum plerique in eligendis suscipiendisque muneribus cupiditate atque ambitione magis, quam consilio & ratione ducantur; & ea fere cupidius appetant, ambi-

bitiosiusque sibi deposcant, ad quæ minus a natura comparati instructique sunt; nulla tanta vis exstitit, quæ obstare potuerit, quin bene multi ad artem criticam, neque cognita prius, uti oportuit, artis ipsius natura, neque perspecta difficultate, neque exploratis proprii ingenii viribus, temere accesserint; rati scilicet, se ad gravissimum Critici munus satis paratos ornatosque, si ad illud cum laude obeundum animi plus & confidentiæ, quam consilii atque excellentis doctrinæ attulissent. Itaque ars critica multo plures, quam necesse fuit, & usus posceret, cultores habuit, quibus oneraretur potius, quam allevaretur; nos vero, si exiguum paucorum Criticorum numerum excipias, quibus idoneis & valde utilibus utimur, incredibilem perferre multitudinem cogeremur & ineptorum, & perniciosorum. Nam quid perniciosius generatim Reipublicæ? quid nominatim Religioni præsertim capitalius esse potuit? quam hujusmodi homines una ambitione & cupiditate incitatos ad hanc artem accedere, qui non jam sibi certam veritatis indagandæ rationem atque opportunitatem propositam, sed oblatam potius occasionem, ac prope concessam, obtentu ac simulatione artis criticæ, quælibet impune opinandi facultatem arbitrarentur. Qua in re, cum summa arti ipsi conflata est invidia; tum vero objecta nobis justi timoris causa fuit atque formidinis. Affectis enim hoc modo istiusmodi hominum mentibus, & falsa persuasione correptis animis, nihil ut sibi ejus, quam profitentur, ar-

artis jure non licere exiſtiment, quid eſt, quod nos ab illis multo potiori jure timere non debeamus? Ego ſane ſemper ita ſenſi, nullum ab hujuſmodi hominibus exſpectandum eſſe bonum; contra, nullum non eſſe malum pertimeſcendum. Atque utinam ſolus timor nos anxios haberet atque ſollicitos, ac non potius ea ipſa, quæ conjectari facile poterant, non minima ex parte mala conſecuta jam eſſent, quibus & nos miſerandum in modum conflictaremur, & Religio ſummum in diſcrimen adduceretur. Pravæ enim opiniones, ſi unquam alias, hoc certe tempore diſſeminantur ubique, opinandi licentia creſcit in dies ſingulos, pernicioſorum Criticorum augetur numerus, & impunitate ipſa magis magiſque corroboratur. Jam vero, qui de ſumma artis criticæ difficultate tam multa prioribus actionibus verba fecerim, poterone de pravo atque perverſo artis criticæ uſu reticere? potero publica ac privata incommoda diſſimulare? potero in Religionis ipſius diſcrimine atque periculo lentus haberi ac diſſolutus? Ego vero non faciam, neque committam, ut in re tanti momenti mihi, vobis, Reipublicæ, Religioni, quæ me potiſſimum ad hanc cauſam ſuſcipiendam impulit, deſim; & quandoquidem ad utilis ac maxime ſalutaris argumenti pertractationem aggredi placuit, multo potiſſimam inſtitutarum actionum mearum partem deſiderari a vobis, ac requiri a me minime patiar. Dicam igitur de pravo artis criticæ uſu, qui his temporibus maxime invaluit; dicam quod ſentio libe-

re,

re, &, quoad potero, citra cujusquam offensionem dicam. Nam quid dissimulatio prodest in re summi maximique momenti? Dicam apud vos, quibus arbitris ac disceptatoribus in hac causa uti placuit; & eo alacrius ac fidentius in causam ipsam ingrediar, quod non obscuris, immo vero perspicuis significationibus intellexi, vobis argumentum hoc meum maxime probari, ejus vero pertractandi rationem non improbari. Quo nomine summam ego vobis habere me gratiam profiteor, quod hominem natura timidum, & doctorum hominum non expressa modo, sed tacita etiam judicia, supra quam credi potest, expavescentem benevolentia vestra erigitis, & hanc debilem animi mei partem atque infirmam judicio vestro gravissimo & maximo confirmatis. Quare, ne longum sit, nostra hæc ad judiciarium tandem morem ac forensem rationem, quam tenere in his actionibus placet, causa componatur. Suscipite vos personam Judicis; Suscipiam ego partes Accusatoris; Critici intemperantes, contra quos solos acturus sim, Rei vices sustinebunt. Quanquam ego non jam accusatoris partes in hac causa, sed patroni ac defensoris potius suscipere mihi videor. Defendo enim artem ipsam criticam, quam isti summam in invidiam sua ipsorum intemperantia adduxerunt. Defendo æquitatem pluribus, ut ostendam, modis ab istis læsam ac violatam. Defendo multos sanctissimos & sapientissimos viros, majores nostros prudentissimos homines, antiquitatem totam; Religionem de-

denique ipsam defendendam patrocinandamque suscipio; ut hæc accusatio mea defensio potius, quam accusatio & appellanda sit, & re ipsa existimanda. Comparate igitur animos vestros, Florentini, ad ea, quæ dicturus sum. Si unquam vos attentos optavi, nunc maxime attentos volo. Agentur res gravissimæ & maximæ, quæ uti vos ad me attentius audiendum excitare, ita me ad dicendum vehementius debent merito suo incitare. Audietis enim de summis gravissimisque ecclesiasticæ præsertim historiæ incommodis. Cognoscetis levissimis de causis, tenuissimis suspicionibus, inanibus conjecturis per summam injuriam veteres sententias repudiatas; novas quasdam atque hactenus inauditas nullo more, nullo jure, nullo exemplo (tametsi hac ætate exempla non desunt) in earundem locum suffectas; partim ab istis, acute scilicet, excogitatas, partim, immo vero plerasque, ne dicam omnes, quod quidem sine erroris periculo affirmare possim, excerptas ab illis, a quibus minime omnium debuissent. Videbitis sanctam, venerandamque antiquitatem ab istis contemptui habitam atque ludibrio. Intelligetis majores nostros, sapientissimos prudentissimosque mortales superbius appellatos, perinde quasi in summa rerum omnium ignoratione constituti, & totius artis criticæ prorsus ignari nihil prope ingenio consequi, nihil ratione internoscere potuissent. Hæc aliaque hujusmodi a me proferentur, quæ prolatis factis & recitatis istorum ipsorum ver-

bis, tanquam certiſſimo aliquo, de quo dubitari non poſſit, locupletiſſimoque teſtimonio confirmabuntur. Quandoquidem vero hujuſmodi facta, quæ in crimen vocari poſſunt, numero prope innumerabilia ſunt, non eſt, cur quiſquam a me hoc, vel illud nominatim requirere cogitet; & in eo, quod hoc vel illud omiſerim, mihi ſuccenſendum putet. In materia uberrima ego præcipua tantum rerum capita ac genera perſequar, & in ſumma factorum copia ea ſolum in medium afferam, quæ ex una fere eccleſiaſtica hiſtoria deprompta erunt, & hæc ipſa maxime inſignia & pervagata, ut mihi etiam huic ſtudiorum generi non admodum dedito, nec reconditioris eruditionis famam captanti, ſed non ſtulto fortaſſe alieni artificii æſtimatori, propter incredibilem iſtorum in opinando licentiam, non omnino ignota eſſe potuerint. Poſtremo illud oro vos, obteſtorque, ut, ſi oblata occaſione dolentius interdum conquerar, ſi vociferabor, ſi quæ ſentiam paullo liberius expromam, mihi ignoſcatis; idque non meo ingenio, quod certe ab omni acerbitate abhorret, tribuendum; ſed rerum potius, de quibus acturi ſumus, indignitati adſcribendum putetis.

II. Atque ut a principio intelligatis, cujuſmodi cauſam acturi ſimus, quam certa, quam explorata ſit, nulla ut fortaſſe certior atque exploratior in judiciis ad hanc diem verſata fuerit, hanc ego paucis abſolvere, & quam breviſſime expedire, ſi velim, facile poſſim. Obji-

Objicio istis in arte critica intemperantiam; hæc una a me accusatur, hanc unam in crimen voco, de hac una vos judices sedetis & arbitri; quam quidem ego si tantum ex istorum vocibus atque sermonibus colligam, jam a me quam brevissime causa perorabitur; nec vero ullum vobis dubium relinquetur, quid de istis sentire, quid decernere debeatis. Nam quid, amabo vos, quid sæpius usurpatum ab istis? quid repetitum frequentius? quam; *Hoc nulla certa ratione probari*; *Illud nullo modo verisimile esse*; *Aliud manifestà cum veritate pugnare*. Atque hæc jactata quidem, ut prima specie videtur, in incertum, sed re tamen ipsa ac tacito consilio ad certum scopum designatumque directa. Quid illa? plena cujusdam spiritus, omnia & superbius fastidientis, & contumacius repudiantis, quæ passim loquuntur, & quæ non tam audientium aures feriunt, quam animos graviter vehementerque percellunt. *Huic aut illi Historico*, dummodo iis incommodet, *fidem non esse habendam*, *pugnantia*, *absurda*, *incredibilia scripsisse*, *cæcutisse*, *dormitasse*, *somniasse*. Quid illa alia? quæ in præsentia, cujusmodi sint, non expendo; sed tantum dico deteriorem in partem accipi ab istis, & malum plerunque in usum detorqueri; *Cujusquam rationem non esse ducendam ab eo, qui unam veritatem inquirat*; *Censoriam virgam nullo discrimine peræque in omnes esse a Critico distringendam*; *Stulti hominis esse credere, dubitare sapientis*.

III. Hæ ſunt horum hominum voces, quas in vulgus jactant, hi ſermones, quos uſurpant aſſidue, quos in congreſſibus habent, ad ſollicitandos nimirum imperitorum animos, quibus ſæpe ego ipſe interfui, & quos his auribus accepi, & quibus vos multo ſæpius interfuiſtis, Florentini; quo uno crimine ego eos accuſem, & vos condemnetis neceſſe eſt; ut non jam diutius in hac cauſa de veſtro mihi judicio ſit nec magnopere laborandum. Nam per Deum immortalem? quæ voces? quæ verba ſunt iſta? Quid inconſideratius dici? quid liberius jactari? quid in vulgus efferri licentius? quid denique ad immoderatam in opinando inducendam confirmandamque libertatem accommodatius poteſt excogitari? Ita ne vero? Illi, quod commodum erit, tanquam falſum rejicient? quod libebit, reſpuent? quos volent auctores, repudiabunt? neminem aliquo in numero ducent? præ ſe deſpicient omnes atque contemnent? Nos vero hoſce ſpiritus, tantam intemperantiam æquo animo perferemus? nec mala, quæ graviora in dies certiſſime conſequentur, antevertenda putabimus? Nam quid boni exſpectandum arbitramini ab iis, Florentini, qui eo animo ad artem criticam accedant, ut ſibi omnia propemodum licere arbitrentur, qui doctiſſimorum hominum auctoritatem negligant, qui veterum ſcriptorum teſtimoniis non acquieſcant, qui pene nemini fidem habeant, qui ſic in hiſtoria examinanda verſentur, ut in ea ſibi prope infinitum imperium uſurpent; omnia deſpuant, omnia faſti-

fastidiant, omnia ad arbitrium suum ac libidinem revocent, nullis denique astringi se legibus, nullo circumscribi jure patiantur. Dixi jam, & dicam iterum; Nihil esse boni, quod ab illis exspectemus; contra vero nihil esse mali, quod non pertimescamus. Quare, ut videtis, vix agitari causa cœpta est, absoluta jam dici potest atque transacta. Ut enim alia mihi argumenta, quibus objectum crimen doceam atque confirmem, desint, unum hoc, quod attuli, hujusmodi est, quod nulla ratione dilui potest, & quo uno isti sic tenentur, ut nullum ipsis effugium pateat. Nam quid optandum magis accusatori, quam testes habere judices; ipsos autem reos non solum propria malefactorum conscientia exanimatos, sed suis etiam ipsorum verbis sermonibusque convictos.

IV. Verum, ne nimis accusatorie cum istis agere videar, & ne se circumveniri a me conquerantur, quod causam non exposuerim, quod crimina non explicarim; me, si id fecissem, causam ipsam fortasse sublevaturum fuisse, quod vero secus egerim, indicta & incognita causa, sententiam per vim a judicibus extorsisse; iis morem geram, & omnem de me expostulandi occasionem eripiam. Experiar igitur utrum mihi facilius sit in perpetua oratione versari; an; citato ac convicto reo, quam citissime causam totam expeditissimeque transigere. Experientur fortasse & ipsi utrum molestius laturi sint, objecta a me generatim iis atque

universe fuiſse crimina, an ea ſingulatim afferri, & fuſius luculentiuſque explicari. Itaque deſcendam libenter, quo vocant; & illud forſitan dicendo conſequar, ut eos non molliorem, quam ego ipſis obtuli, ſed aſperiorem hanc, quam ipſi flagitant, optaſse conditionem pœniteat. Ne vero alio querimoniæ genere, & eo quidem juſto utantur, ita a me objecta eſse crimina, nullam ut interrogandi & reſpondendi ipſis poteſtatem fecerim; itaque omnem ſe defendendi facultatem ademerim; hoc etiam habeant a me, quod æquum eſt, quod abnui non poteſt, quod optima cujuſque bene conſtituti judicii forma poſtulat ac requirit. Ita fiet ut de mea fide, officio, diligentia, religione, quam in hac adornanda accuſatione adhibuerim, certius vobis conſtet, & ipſa crimina planius evidentiuſque demonſtrentur. Hoc modo præciſa omnis querimonia erit, omnis ab hoc noſtro judicio injuriæ ſuſpicio aberit, & æquo inter nos ac legitimo jure diſceptabitur.

V. Jam ut tandem aliquando cauſa conſtituatur; Ajo bene multos iſtorum in arte critica exercenda præſtitutos modeſtiæ ac temperantiæ fines facile ac temere fuiſſe prætergreſsos. Video hoc eſse mihi allatis factis demonſtrandum; video in hoc ipſo adhibendum modum; video in rebus ex vario & diverſo genere petitis certum eſse quendam tenendum ordinem. Demonſtrandum, quod poſui, ut perſpecta vobis mea fides ſit; adhibendum modum, quo ſatietati veſtræ occurram; ſervan-

vandum ordinem, quo perſpicuitati conſulam. De demonſtratione non eſt profecto, cur magnopere laborem. Facta enim mihi & plurima, & maxime inſignia ab adverſariis ipſis ſufficiuntur, & ad docendum intemperantiæ crimen, quod unum iſtis oppono, præcipue accommodata. In modo quoque mihi non difficilis ratio oſtenditur, ſi ea tantum facta eligam, quæ potiora ſunt, & memet ita circumſcribam, ut in una fere eccleſiaſtica hiſtoria conſiſtam. In ordine vero minus expedita ratio proponitur. Difficile eſt enim in rebus non variis ſolum, ſed inter ſe maxime disjunctis certum tenere ordinem; ſed ordini tamen, quoad potero, ſerviam. His ita conſtitutis, ad facta ipſa, in quibus tota noſtrarum vis actionum vertitur, & exponenda, & expendenda veniamus; & cum a me nova quædam & inaudita in medium proferentur, vobiſcum ipſi reputate, quem tandem exitum immoderatam iſtam, quam unice reprehendo, opinandi licentiam habituram exiſtimetis.

VI. Examen fuiſſe ſcitote quoddam a neſcio quo in eccleſiaſticam hiſtoriam inſtitutum, & non magno volumine comprehenſum in lucem prodiiſse. Cum examinis vocabulum auditis, nolite commoveri, Florentini; cum in eccleſiaſticam hiſtoriam inſtitutum intelligitis; nolite ſtatim de hujus hominis licentia intemperantiaque cogitare. Non eſt, cur neque ego, neque vos, neque vero quiſquam alius Critico hoc interdictum putet. Ar-

 tis

tis criticæ jus longe lateque pertinet, nihil ut pene ſit; in quod Criticus examen jure ſuo inſtituere, & de quo ſententiam interponere non poſsit ſuam. Hiſtoria vero eccleſiaſtica, uti fere omnes humanæ lucubrationes, hujuſmodi eſt, in quam tametſi a gravisſimis & doctiſsimis viris conſcripta ſit, nonnulla tamen irrepere potuerint, quæ minus probanda ſint, atque adeo ab eadem omnino expungenda. Aliqua vel imprudentibus, vel etiam ignorantibus ſcriptoribus nihil facilius, quam ut aut elaberentur, aut omitterentur, quæ vel reprehendi, vel ſuppleri a docto cenſore debeant. Quare, ſi quis examen in hiſtoriam eccleſiaſticam eo animo inſtituat, ut, ſi quid temere ſcriptum fuerit, ſi quid non ſatis probabili ratione confirmatum, ſi quid denique falſum, corrigat, emendet, inducat; in hoc ei a nemine neque ſuccenſeri debet, neque contradici poteſt; immo vero qui ita ſe gerat, & æquo & bono jure omnia inſpiciat, expendat, examinet, ſummopere laudandus eſt. Hoc jure Critici ſemper antea fuerunt, hoc in præſentia ſunt, hoc eſse in poſterum, atque adeo in perpetuum debent.

VII. Examen igitur, quemadmodum dixi, a neſcio quo in eccleſiaſticam hiſtoriam inſtitutum fuit; ſed novo more, novo jure, novo exemplo inſtitutum. Etenim auctor hic in toto paſſim opere; quid dixi opere? in unoquoque capite; non eſt ſatis; in unaquaque pagina; ne id quidem ſatis eſt; tertio quoque verbo dicere

re debueram, ita in quibuſque hiſtoricis factis examinandis dubius, anceps, incertus hæret; modo in hanc, modo in illam partem deflectit, modo in neutram inclinat, ita titubanter incedit, ita nihil de quaque re neque negat, neque affirmat, ita lectorem ſuſpenſum tenet, ut cum denique totum opus ſummo ſtudio diligentiaque pervolutarit & accurate diſcuſſerit, quid auctor ipſe, non dicam iis de rebus, quæ adhuc dubiæ ſunt, neque ſatis exploratæ; ſed de iis ipſis, quæ certiſſimæ & exploratiſſimæ habentur, quid inquam auctor ipſe ſentiat, prorſus ignoret; & illud tantum poſt attentam diuturnamque operis ipſius lectionem certiſſime aſſequatur, omnia ad opinionem quandam adduci, omnia in dubium ab auctore revocari.

VIII. Hoc modo inſtituto ab iſto, de quo dico, in eccleſiaſticam hiſtoriam examine, repertus eſt, acuti vir ingenii, qui aliud examinis genus, ſed multo rectius in hominem ipſum inſtituerit, in eumque acrius inquiſierit. Itaque inquiſitor hic, quandoquidem illud aſſequi non potuerat, ut aliquid certi ex ejus libro exſculperet, rationem cum homine habere cœpit, & illud ſaltem experiri adniſus eſt, ſi quo modo ad dubitationum ipſarum ſummam, quibus totus non modo refertus liber erat, ſed ſtipatus, ſua ipſe cura diligentiaque pervenire poſſet. Quare omnem dedit operam, ut, quod cogitarat, quantocius exequeretur, e ſententiaque conficeret. Igitur libellum totum quam diligentiſsime

me inſpexit, excuſſit, examinavit, quæ in dubium adducta erant excerpſit, fideliter adnotavit, ſingula accurate digeſſit atque ſepoſuit, ac demum dubitationum ipſarum ſummam inivit. Quid vultis? quid exſpectatis? Dicam rem incredibilem; ſed tamen veram; ſubductione facta in opere perexiguæ molis, ad duo dubitationum millia inventa ſunt. Quo comperto diligens operis cognitor, & accuratus inſpector hoc ipſum teſtatus eſt, nihil ipſe quidem dubitans, nihil hæſitans, ſed affirmans, ſed firmiſſime planiſſimeque aſſeverans.

IX. Hic vero, qua vi vocis, quo verborum pondere, qua gravitate ſententiarum ſingularem hanc, & nunquam antea excogitatam hiſtorica facta ad criticæ trutinam exigendi rationem caſtigandam exiſtimabimus? Proh ſuperum atque hominum fidem! Duo dubitationum millia in unum opus, & hoc non magni voluminis eſſe congeſta! Quid hoc eſt? quam novum! quam ſingulare! quam inauditum! quam prope monſtro ſimile! Quem Scepticum, quem Academicum huic homini anteferendum, aut aliquo ſaltem modo cum hoc homine conferendum putabimus? Quid? fierine potuit, ut in tanta hiſtoria examinanda, tam gravi, tam ſevera, tam locuplete, a tot ſanctiſſimis doctiſſimiſque viris ſummo ſtudio diligentiaque perſcripta, nihil occurreret, quod certum, quod ratum eſſet, quod ſine hæſitatione poſſet affirmari? Omniane in dubium revocari oportuit? omniane ad opinionem quandam adduci debuerunt? pe-

rin-

rinde quaſi omnia ad unum nullis nixa certis eſſent argumentis, & omni non dicam veritate, ſed omni etiam probabilitate deſtituerentur. Et hoc erit examen inſtituere? hoc hiſtoriam cognoſcere? hoc de ea ad criticæ artis leges ac præſcripta judicare?

X. Exſtitit proximioribus ætati noſtræ temporibus Philoſophus in primis nobilis & acutus, qui quos inſtituendos in philoſophia ſuſceperat, hoc ſibi modo initiandos putavit, ut nimirum omnibus primum de rebus dubitarent. Non ad eum quidem finem, ut re ipſa de rebus omnibus dubitatio induceretur, ſed tantum ut in principiis diſcendi ſuſtineretur aſſenſus, quoad uſque animus veritatem in omnibus exquirere per ſe, & ſua vi deprehendere aſſueſceret. Hæc tamen opinio communi ſententia repudiata fuit. Lumini enim naturæ officere viſa eſt, eaſque humanæ menti tenebras offundere, ex quibus nulla certa emergendi facultas oſtendebatur. Etenim non nulla ſunt, de quibus dubitare omnino nec poſſumus, nec debemus; quæ clara ſunt, perſpicua ſunt, & vel ipſa enunciatione, vel certo experimento evidentia. Jamvero quæ in philoſophicam palæſtram induci non potuit, quorſum in artem criticam dubitatio inducenda curabitur? An ut veterum illorum, quos nominavi, Philoſophorum obſoletæ jam & omnium hominum recte tum de divina, tum de humana fide ſentientium concordibus damnatæ ſuffragiis opiniones inſtaurentur? Quod quidem, quin, ſimulatione artis cri-

criticæ, ætate hac noſtra, ab immoderatioribus Criticis agatur, quis jam eſt, qui dubitet? ut hæc propemodum una ab ipſis dubitatio de animis hominum ſublata eſſe videatur.

XI. Sed ut ad hominem de quo dico, revertar, & ad eum ſpeciatim ſermonem convertam; Quid? cum id aggrediebare, ut hiſtoriam eccleſiaſticam examinandam ſuſciperes, perindene in illam, atque in Poetæ neſcio cujus carmen, examen tibi inſtituendum putaſti? An ignorabas, hiſtoriam inter atque poeſim magnum intereſse, ſemperque interfuiſſe diſcrimen? Neſciebas, hanc uno ferme niti figmento, illam maxime veritate? Quid ergo cauſæ fuit, quamobrem ſic in hiſtoria graviſsima ac ſanctiſsima expendenda verſarere, quaſi in explicandis per otium Poetæ alicujus exponendiſque fabellis operam ſtudiumque collocares? Et vero, opinor, ſi id negotii ſumpſiſſes, te moderatius fortaſſe temperantiuſque geſſiſſes. Etenim ii ipſi, qui ſuam in eo operam poſuerunt; ut fabulas interpretarentur, in ipſis Poetarum commentis abditam ac retruſam deprehendere veritatem potuerunt. *Non enim*, ut recte admonet Lactantius, *res ipſas geſtas finxerunt Poetæ, quod ſi facerent, eſſent vaniſſimi; ſed rebus geſtis quendam quaſi colorem adhibuerunt*. Tu contra, quo hiſtoriam quodammodo poeſi deteriorem faceres, atque adeo contra atque ejus natura ferat, commentitiam redderes, quam veritatem illi in fabulis reperire, tu in hiſto-

ſtoria, quæ *veritatis teſtis* jure ſemper meritoque habita eſt, invenire non potuiſti? Illi evolutam e Poetarum commentis veritatem explicarunt, tu explicatam in hiſtoria dubitationum tuarum involucris implicare conatus es? Illi latentem ac reconditam introſpexerunt, tu promptam oculis atque expoſitam non vidiſti? Illi, ut ita dicam, e mendacio veritatem elicuerunt, tu autem e veritate quodammodo mendacium emergere atque exſiſtere voluiſti? Quis poſt hominum memoriam ſe geſsit iſto pacto? quis, quis, inquam, præter unum te, tantum ſibi unquam ſumpſit? quis conatus eſt? ut unus omnem hoc modo hiſtoriam perderet, omnem hiſtoricam veritatem de medio tolleret. Nam ſi eccleſiaſtica hiſtoria omni ſpoliata probabilitate erit, quid de profana ſentiendum putabimus? ſi eccleſiaſticis ſcriptoribus fides abrogabitur, hæc ſcilicet ethnicis adjungetur? Herodoto nimirum, Thucydidi, Dionyſio, Salluſtio, Livio, Suetonio, aut etiam, ſi ſuperis placet, Apulejo & Luciano? Actum iſta ratione, ut videtis, de tota hiſtoria eſset & conclamatum.

XII. Non iſta profecto ratione ſe geſſit, vir clariſsimus, & nobilis in primis Criticus, qui neceſſitate utiliſsimi operis, quod aggreſſus erat, ad ferendum non de eccleſiaſtica ſolum, ſed de profana etiam hiſtoria judicium compulſus, timide ac modeſte præfatus nihil prius ſibi faciendum exiſtimavit, quam ut omnem a ſe immoderatioris cujuſque in judicando licentiæ ſuſpicionem amo-

amoveret. Accipite viri gravissimi gravissima verba. *Cum enim*, inquit de Locis Theolog. lib.xi. cap.iI. *non ex sermone hominum recenti, sed ex majorum memoria atque annalium vetustate eruenda sæpe sit veritatis explicatio ejus, quæ in Theologica disputatione versatur, oportebit sane de historia præsertim veteri judicare, historicos omnes internoscere, mendacesque a veracibus secernere. Quam facultatem quoniam mihi nec arrogo, nec debeo; fateor, me non sine metu ac pudore quodam hanc provinciam suscepisse, munere necessitatis, non voluntatis opere perfuncturus. Non quod mihi in tanto officio, tamque gravi causa cura defuerit; sed quod video periculosum esse eo vel maxime loco judicem velle fieri, ubi vir ille nimirum exigitur, qui & antiquitatis memoriam in numerato habeat, & prudentia summa gravissimoque judicio sit præditus*. Hæc ille, quibus quidem verbis nihil gravius, nihil moderatius, nihil viro sapiente dignius dici potuit.

XIII. Neque vero his contentus ulterius progressus est; & non solum non abrogandam historiæ sive ecclesiasticæ sive profanæ fidem censuit, sed ex utraque ad confirmandas vel ipsas Theologicas positiones certissima erui posse argumenta contendit, atque hac de causa omnis historiæ cognitionem Theologo necessariam omnino esse duxit. Sic enim scriptum reliquit, ejusdem libri cap.iI. *Etenim viri omnes docti consentiunt, rudes omnino Theologos illos esse, in quorum lucubrationibus histo-*

historia muta est. Mihi quidem non Theologi solum, sed nulli satis eruditi videntur, quibus res olim gestæ ignotæ sunt. Multa enim nobis e thesauris suis historia suppeditat, quibus si careamus, & in Theologia & in quacunque ferme alia facultate inopes sæpenumero & indocti reperiemur. Cum vero pateat, quandoque in re quondam gesta Theologicæ disputationis cardinem verti, quis est hic qui neget, interdum etiam in scholastica disputatione opus esse ex annalium monumentis testes excitare clarissimos veritatis? Quorsum tanta historiæ necessitas? quorsum tantopere ejus efflagitata cognitio? si in ecclesiastica historia, quæ reliquis & dignitate, & gravitate, & vero etiam veritate præstat, omnia dubia, incerta, suspiciosa essent? Næ iste, si ante, quam examen illud suum susciperet, tantum virum consuluisset, rectius & verius de omni historia, ac de ecclesiastica præsertim existimasset. Sed hunc hominem missum tandem faciamus, & ad alia non ita contentiosa veniamus, ne omnia jam inde ab initio agere velle cum dolore ac vociferatione videamur.

XIV. Nihil Hispanis olim salutarius, nihil ad illorum famam prædicationemque populorum illustrius accidere potuit; quam ut ad eos, cum adhuc viveret (a), Ja-

(a) Guilielmus Cuperus Parte II. Comment. Histor., quæ inscribitur: *de Prædicatione S. Jacobi in Hispania* Tom. VI. Act. SS. mens. Jul. n. 555. & ultimo hæc habet. „ Sancte profiteor me ita ad hanc disputationem illustrandam accessisse, ut „ putaverim non usque adeo solida esse

Jacobus Apoſtolus veniret, afferret divini verbi ſemina, atque inde digreſſus relinqueret aliquot ſanctiſſimos viros, ſuæ diſciplinæ atque inſtitutionis alumnos, qui quam fidem primum ipſe ſeverat, latius deinde ſpargerent ac propagarent. Quod quidem, pro ſingulari illarum gentium veræ Religionis amplectendæ ſtudio, ac propemodum inſita hiſpanæ nationi atque ingenerata pietate, non admodum factu difficile fuit. Itaque jacta in iis regionibus, tanquam in ſolo bene comparato, Catholicæ veritatis ſemina non hæſerunt modo, ſed ad ſummam etiam fœcunditatem mirabiliter excreverunt. Quare Jacobum Apoſtolum ſumma religione venerantur, & tanquam præcipuum totius nationis Patronum agnoſcunt, cujus etiam apud illos magnificentiſſimum in Gallecïæ finibus templum exſtat, ubi ſacræ ejuſdem reliquiæ eo jam pridem translatæ aſſervantur, maximo omnium Catholicarum gentium concurſu frequentiaque celebratum. Hæc eſt opinio Hiſpanorum longe vetuſtiſſima, quæ apud ipſos ſemper viguit, nec unquam, tot ſæculorum, quæ intercurrerunt, aut diuturnitate defecit, aut intercapedine præciſa fuit. Neque vero hæc ſolius opinio vulgi eſt, qui facile decipi poteſt atque in errorem induci (quanquam vulgi ipſius opiniones,

„ eſſe Hiſpanorum fundamenta ad „ prædicationem S. Jacobi in Hiſpa„ nia afferendam. Sed poſtea variis „ monumentis diligenter excuſſis, om„ nibuſque utriuſque partis argumen„ tis mature expenſis, comperi im„ memorabilem Hiſpanorum tradi„ tionem, antiquis teſtimoniis fir„ matam omnibus adverſariorum „ argumentis longe prævalere.

nes, quando consentientes sunt, non continuo repudiari debent; sed unde originem habuerint suam, debet attentius investigari) sed tamen hæc non solius opinio vulgi est, sed omnium hispaniensium Ecclesiarum, quæ ab ipsis Religionis Catholicæ primordiis, iis in regnis, amplissimæ constitutæ sunt ac nobilissimæ.

XV. Jam vero, si istos audias, tam longe abfuit, ut Jacobus Apostolus ad ea loca venerit, ut ne unquam quidem de hispaniensi profectione cogitarit. Quid? Hoc tot regna testantur, tot provinciæ asseverant, tot populi confirmant; incredibilis hac de re Hispanorum omnium consensus semper fuit, ut idem nunquam non omnes dicerent, idem omnes affirmarent, idem constantissime crederent; accedit præterea vetustissimarum nobilissimarumque Ecclesiarum gravissimum sanctissimumque testimonium; isti videlicet sese interponent? isti intercedent? isti tantæ auctoritati refragabuntur? & tot regnis, tot provinciis, tot populis, tot Ecclesiis idem attestantibus, affirmantibus, confirmantibus, asseverantibus, isti videlicet soli contradicere audebunt ac repugnare? Ecquod tandem argumentum tam certum, tam firmum, tam manifestum, tam denique evidens afferre unquam poterunt, quod tantam testimoniorum vim aut omnino infringere, aut saltem valeat infirmare? Exspecto, dum aliquid hujusmodi afferatur, quod si conferamus cum hoc tali ac tanto tot sæculorum populorumque consensu, conspiranti in unum ac pene

conflato, aliquid tandem ponderis ac momenti habiturum esse existimetur.

XVI. Jam si quæritur ab Hispanis, quo potissimum fundamento nixa hæc eorum opinio sit, quanquam hac de re multa, & ea quidem luculentissima afferre possunt, & re ipsa afferunt documenta; tamen præcipue respondent, *traditione*, quæ ab antiquissimis ducta temporibus, perpetua apud eos & nunquam intercisa derivatione, ad nostra usque tempora profluxit. Hoc illi respondent, & magnum quiddam, cum traditionem appellant, se dicere arbitrantur; tantumque momenti in uno traditionis vocabulo ponunt, & ab unoquoque, qui æquitate ducitur, ponendum censent, ut una traditio, in re vetustissima & a nostra memoria tot sæculorum intervallo remota, omnium instar rationum habenda sit.

XVII. Sciunt quidem, ut homines eruditi sunt ac sapientes, illa eis opponi; Jacobum nimirum omnium Apostolorum primum, quam evulgaverat, Hierosolymis proprio sanguine Catholicam fidem consecrasse. Sciunt, Apostolos, quod quidem scripto mandatum sit, non ante ad excolendas Christianis præceptionibus, quæ cuique obtigerant, provincias fuisse digressos, quam altera ab Herode contra Ecclesiæ primordia *persecutio* commoveretur. Non ignorant præterea, ejus temporis, quo profectus in Hispaniam Jacobus dicitur, deesse scriptores, qui id diserte testentur ac liquido confirment.

Non

Non nefciunt, ab adverfariis illa etiam objici; Rem hanc non nifi poft octavum fæculum mandari fcripto effe cœptam; fcriptorum vero auctores alios alia de caufa minus quibufdam probari. Hæc omnia probe fciunt, neque tamen dimoveri fe ab traditione patiuntur. Non investigant, quomodo tam mature digredi Jacobus ab Hierofolymis potuerit, ad feque venire. Satis eft ipfis, quod omnino potuerit, nec evidenti ratione demonftrari oppofitum queat. Scriptores vero, qui rem hanc litteris octavum poft fæculum prodiderunt, lenocinari ac blandiri quidem, ut ifti dicunt, potuifse Hifpanis vident; fed vident etiam, tantam effe, femperque fuiffe Hifpanorum gravitatem, ut majores fuos lenocinantibus ac blandientibus fcriptoribus aures facile nequaquam præbituros fuiffe certiffime teneant, nifi eo ipfo tempore, quo res hæc vulgari litteris cœpta eft, jam apud ipfos teftatiffima fuiffet. Eodem igitur revertuntur, traditionem appellant, ad traditionem confugiunt, ab traditione fe dimoveri non finunt, huic quam arctiffime adhærent, & in hac tuti, tanquam in placidiffima ftatione, conquiefcunt.

XVIII. Hæc illi; quibus quid eft, quod contra jure dici poffit? Etenim fi demonftrari non poteft, eo tempore, quo dicitur, digredi omnino Hierofolymis Jacobum non potuiffe; fi auctores Jacobi in Hifpaniam profectionem octavum poft fæculum diferte teftantur, fi credibile eft, hoc ipfum a prioribus, quorum fcripta tum exftarent, aucto-

 ri-

ribus didicisse, si incredibile est, hos ipsos auctores tanta fuisse confidentia atque audacia, ut rem novam & antea prorsus inauditam temere & nulla certa ratione vulgarent, si, etiamsi id ausi essent, non tamen fidem apud populos minime leves, & satis ad suspicandum acutos habituri fuisse videntur, si multa ante sæcula, quam factum tam insigne litteris mandaretur, hanc opinionem omnium Hispanorum animos occupasse verisimile est, si denique post ipsum octavum sæculum, quo primum, ut isti volunt, in scriptis codicibus legitur, ad nostra fere tempora, hoc est quoad per istos concessum fuit, hæc opinio mansit, inconcussa mansit, nemine refragante ac contradicente mansit, quæ tandem ratio tam certa, invicta, manifesta, evidens quemquam compellere potuit, ut tanto post intervallo vetustissimam opinionem labefactandam susciperet, eamque ex nobilissimorum religiosissimorumque populorum animis evellere conaretur?

XIX. Ego sane non assequor, quis unquam istos post diuturnum tot sæculorum silentium vocem mittere, quis clamare, quis tanto strepitu reclamitare coegerit. Etenim, quid causæ fuit aut esse potuit, cur istis tot ætatum nunquam interpellata taciturnitas displiceret, ut ei suis clamoribus ac vociferationibus obstrepere auderent? Quid inde mali? quid incommodi pertimuerunt? Florentissima interim ac religiosissima natio in summa pace atque otio constituta suam tuebatur opinionem, omnibus grati animi significationibus Apostolum ac Patronum suum

ſuum proſequebatur, cujus opem in adverſis ac duriſſimis rebus experta vel nobiliſſimas, ipſo adſtante atque conſpicuo, de ſuis hoſtibus clariſſimaſque victorias reportavit. Maxima inde Catholica Religio incrementa apud ipſos cepit, & tam alte egit depreſſitque radices, nulla ut vi, nullo ut unquam tempore evelli poſſe videatur. Quid igitur attinuit hanc opinionem tam ingenitam populorum illorum animis, tam longa temporum diuturnitate confirmatam attentare? quietiſſimis atque honeſtiſſimis gentibus hac ſuper re moleſtiam afferre? eiſque tantam quodammodo religionem auferendam eripiendamque curare?

XX. Gemina prope hujus, de qua dixi, altera Hiſpanorum ipſorum opinio eſt; qua certiſsime credunt (a), Divinam Matrem, cum adhuc inter mortales degeret, ipſi S. Apoſtolo in Iberi fluminis ripa conſtituto, ſuper columnam lapideam ſe conſpiciendam præbuiſſe, & eam maxime Hiſpaniæ partem, ubi apparuiſſet, ſibi cordi futuram affirmaſſe; propterea quia illam præ cæteris ſui ſtudioſiſsimam fore certo ſciret. Hæc quoque opinio jam inde uſque a vetuſtiſsimis temporibus ita inſedit in Hiſpanorum animis atque inveteravit, nullus ut un-

(a) Gulielmus Cuperus tom.6. de Act. Sanct. in Appendice de Cæſarauguſtana Deiparæ imagine, quam S. Jacobus ſtatuiſſe traditur, parag.4. num.600. re diligenter diſcuſſa, & expenſis Cardinalis Aguirii, qui tomo I. Conc. Hiſp. diſſert.9. excurſ.7. num.79. ſententiam hiſpanæ nationi faventem propugnat, rationibus, *piam & antiquam traditionem* Aragonenſibus gratulatur.

quam de ea ſcrupulus hæſerit, nemo unus illorum de re tam certa, tam apud ipſos teſtata, tot ſæculorum comprobata judicio dubitaverit. Quapropter ſingulari pietate ſanctiſsimam Dei Genitricem proſequuntur, cui ampliſsimum etiam Cæſarauguſtæ templum poſuerunt. Tanto autem pietatis erga Divinam Matrem ſtudio affecti ſunt, ut hoc nomine omnes Catholicas nationes facile vincant, aut certe in tam pio & debito officio ab ulla Catholicorum hominum natione vinci ſe ac ſuperari minime patiantur.

XXI. Atque hic ego ſimiliter, ac ſupra feci, non iſtis obtrudam qualemcumque opinionem, non ſermonem vulgi, non rumores temere ſparſos, non imperitorum hominum & agreſtium teſtimonium; ſed conſentientem regnorum, ſed provinciarum, ſed cultiſſimarum gentium ac graviſſimarum, ſed Eccleſiarum præcipue ipſarum ſanctiſsimam religioſiſsimamque teſtificationem. Hoc ſimiliter Hiſpani facient, & illam ipſam, quam paullo ante appellarunt, traditionem commemorabunt, atque iſtis tanquam propugnaculum aliquod, quod expugnari non poſsit, in primis opponent. Non iis ne hic quidem monumenta deſunt, quibus honorificentiſsimam illam hiſpanæ genti Deiparæ prædictionem, quam eventus poſtea, & ſingularis eorum erga Divinam Matrem pietas ſatis ſuperque comprobavit, demonſtrent; ſed tamen iterum ad traditionem confugiunt. Hæc nimirum arx, hæc ara, hoc perfugium ſemper fuit, quo vetuſtiſ-

ſtiſsimæ opiniones, & ab omni noſtra memoria disjunctas ſe reciperent, & ubi ſe contra omnes omnium adverſariorum impetus tutarentur atque defenderent. Diruatur hæc arx, evertatur hæc ara, auferatur hoc perfugium; jam non erit de ſanctiſsimarum vetuſtiſsimarumque rerum excidio, ac de Religionis ipſius, quæ, uti demonſtravimus, traditione, non minima ſui parte, nititur ac ſuſtentatur, ruina atque interitu recuſandum. Sed quidquid iſti contra moliantur, ſtabit ſemper hæc arx, ſtabit ara, hoc nunquam non patebit perfugium; cujus aditum nulla vis obſtruere unquam poterit, ac penitus intercludere.

XXII. Quod Hiſpani de Jacobo Apoſtolo, hoc Maſſilienſes, firmiſsime credunt (a) de Maria Magdalena & Martha ſororibus, quæ una cum fratre Lazaro, Maximino Chriſti diſcipulo, & Marcella pediſequa Maſſiliam acceſsiſſe dicuntur. Et Maria Magdalena quidem in antro quodam, quod adhuc viſitur, ab omni hominum ſocietate prorſus ſegregata delituit, ibique animo a terrenis rebus prorſus abſtracto, & unice in cæleſtium rerum contemplatione defixo quam diutiſſime

(a) De tota hac controverſia legendus eſt in Act. Sanct. tom. 5. Julii Jo: Baptiſta Sollerius in Commentario hiſtorico-critico quod inſcribit *de S. Mariæ Magdalenæ apud Maſſiliam*, in quo Provincialium poſſeſſio aſſeritur, & veriſimilior demonſtratur. Legendus præcipue Natalis Alexander Diſſert. 17. in Hiſt. Eccl. ſæc. 1. tom. 3. qui S. Mariæ Magdalenæ appulſum in Gallias pluribus rationibus tuetur atque confirmat, & oppoſita huic ſententiæ argumenta eruditiſſime more ſuo refellit atque confutat.

ſime manſit; quo tandem in antro extremos dies ſuos clauſit, & ſanctiſsime placidiſsimeque deceſsit. Hujus loci ſanctitatem plurimi faciunt Maſsilienſes, atque illud antrum veluti ſacrarium quoddam inter ipſos a Deo poſitum eſſe & conſtitutum arbitrantur. Itaque eo religionis cauſa frequentes ventitant, & relicta apud eos ſanctiſſimæ fœminæ veſtigia, non obſcura illa quidem, ſed maxime illuſtria ac prope manifeſta, venerantur. Eo autem non crebri Maſſilienſes ſolum veniunt; ſed eodem ejuſdem religionis ſtudio ex circumſtantibus etiam provinciis ſummi fieri nunquam non conſueverunt maximique concurſus. Avenione cum eſſet Franciſcus Petrarca, civis veſter, Florentini, eo ſe contulit, & ſanctiſſimam fœminam impenſius veneratus, cum ipſam, tum etiam antrum, ubi illa habitaſſe atque obiiſſe fertur, pereleganti carmine celebravit.

XXIII. Hæc quondam fuit de illo ſanctiſſimo ſpecu clariſſimi ac ſapientiſſimi viri perhonorifica ſane ac plena auctoritatis teſtificatio. Hæc item vetus eſt, jam inde ab antiquiſſimis repetita temporibus de illo ipſo antro conſtans Maſſilienſium & conſentiens opinio. Quid tum? Exorti ſunt iſti, qui nimiam Maſſilienſium, eorumque, qui idem atque ipſi ſentirent, levitatem credulitatemque, ut ajunt, increpantes, rem totam, propter incredibilem, quemadmodum ipſis videtur, a remotiſsimis disjunctiſsimiſque regionibus Maſſiliam uſque ſive peregrinationem, ſive navigationem, nullis eo-

rum

rum, qui illo vixerunt tempore, ſcriptis conſignatam; ab hiſtoria eccleſiaſtica removerunt ſic atque amandarunt, ut prope reliquus ei tantummodo locus aniles inter fabulas, & Poetarum commenta relictus ſit.

XXIV. Video hic quid egerim, Florentini. Erigunt ſe adverſarii, & ſperant aliquam favoris veſtri ex allatis exemplis auram ſibi afflari poſſe, propterea quia probabiles Critici tum de Jacobi Apoſtoli in Hiſpaniam profectione, tum de Cæſarauguſtana Deipara, tum denique de hoc Mariæ Magdalenæ ejuſque comitum Maſsiliam ſive appulſu, ſive adventu multo aliter, atque ego exiſtimare viſus ſum, opinantur. Hic vero quid ego dicam? quid reponam? Poſſem equidem, ſi liberet, argumenta afferre, quæ id ipſum, de quo iſti triumphum agunt, docerent ac demonſtrarent. Poſsem hic quoque ad traditionem confugere, cujus magna dignitas ſemper fuit, magna auctoritas, magna vis; quæ magnum ſemper attulit ad res confirmandas graviſsimumque momentum. Sed hoc in præſens non eſt neceſſe. Nondum enim ad ea facta venimus, quorum defenſionem placet contra iſtos patrociniumque ſuſcipere. Prima hæc de pravo artis criticæ uſu actio noſtra, tanquam in pugna, velitatio quædam eſt, in qua ſolum placet experiri, quid ego in laceſsendo, & explorare, quid ipſi in reſiſtendo poſſint. Jam ut minime negem alios aliter prolatis de factis ſentire; contendo tamen non idcirco ſtatim iſtis conceſſum eſſe, aliquod hujuſmodi factum probris inceſſere, & per

& per summum contemptum prorsus abjicere atque respuere. Hac ego nunc istos parte aggredior, quæ debilis magis est atque infirma, & qua se peti a me cum ipsi minime volunt, tum ego illos pro eo, quod susce-pi, boni accusatoris officio adoriri maxime debeo.

XXV. Age vero; res, quæ in controversiam venit, non satis liquet; alii aliud de ea existimant; alii negant, alii affirmant. Audio. Si quis aliter, atque ego, atque alius quispiam, sentiat, non contradico; nec vero a quoquam postulo, ut hanc potius, quam illam, quandoquidem res in disceptatione posita est, sequatur opinionem. Optio ejus, qui rem discutiendam suscepit, tota sit; eligat, quod placet, quod libuerit, teneat; me odiosum profecto nunquam interpellatorem habebit. Siquæ sunt, in utranque partem rationes proferantur, rationum ipsarum momenta utrinque bona fide ponderentur; nihil malitiose subducatur, nihil fraudulenter dissimuletur, ad extremum lectoribus judicium relinquatur. Quodsi quis sententiam interponere velit suam, &, quod sentit, libere pronunciare, interponat, pronnnciet, non impedio; sed contrariæ sententiæ parcat, a probris & contumeliis abstineat.

XXVI. Quod igitur damno, & jure quidem damno, illud est, quod, quotiescunque res aliqua in historia præsertim ecclesiastica occurrit, quæ exploratissima non sit, statim manifestæ falsitatis arguatur, continuo fabulis ac commentis, tanquam omni prorsus desti-

ftituta probabilitate, adjudicetur. Quid? Non placent, ut in postremo allato exemplo consistamus, rationes, quas afferunt auctores sententiæ, quæ Massiliensibus favet. Audio. Non satis quod contendunt, evincunt. Esto. Contrariæ sententiæ subscribere placet; per me licet, subscribe; fac quod vis, non repugno. Facile patior, in causa variis utrinque studiis agitata tuo te uti arbitrio. In hoc vitium non est. Verum, quod vitium est in aliquo historico facto examinando vel maximum, quo jure? qua lege? quo exemplo illico rem controversam, quæ tibi minime arridet, probris incesses? contumeliis afficies? omni probabilitate nudabis? illi, si qua habet verisimilitudinis, tanquam ingenuitatis ornamenta detrahes? turpissimam falsitatis notam inures? ex historia denique miseram, abjectam, spoliatam ejicies, extrudes, exterminabis? Quî id factum decuit? quî oportuit? quî salva fieri æquitate potuit?

XXVII. Atque hic nolite putare, Florentini, nos Italos istis, qui tantam Hispanis & Massiliensibus, quantam ostendimus, injuriam irrogarint, nos inquam Italos istis præcipuos adeo atque eximios fuisse, ut nobis pepercerint, & nullum hoc in ipso genere, de quo dico, negotium facesserint. Immo vero ita nobiscum se se gesserunt, ut nesciam, an quidquam nobis inferre gravius, majusque facessere negotium potuerint, de quo neque satis dolenter conqueri me posse video, neque vero satis vehementer vociferari me posse intelligo.

Te-

Tenuimus trecentos & eo amplius annos, atque ulla sine controversia tenuimus, Sanctissimæ Dei Genitricis ædiculam, quæ Lauretana nuncupatur, ad nos inaudito prodigio usque a Galilæa, quæ Palæstinæ regio est remotissima, cælestium spirituum opera mirabiliter deportatam. Quantum inde Italiæ nostræ decus accreverit, quantum præsidium accesserit, quæ sit populorum omnium de illa augustissima domo opinio, hic nihil dicam, propterea quia huic rei certus est a me locus atque integer his in actionibus reservatus. Nunc tantum dico; istos ne huic quidem omnium sanctissimo ac sacratissimo loco pepercisse, neque tantam religionem, tot tantisque prodigiis confirmatam esse reveritos; negasse, Lauretanam domum eam ipsam esse, quam Sanctissima Dei Genitrix, Nazarethi cum degeret, habitarit, & ita nos per summam injuriam omnium ornamentorum maximo sacratissimoque spoliasse.

XXVIII. Jam vero, quo nam pacto ornatissimas hasce, quas paullo ante nominavi, nationes tam insignes gravesque injurias tulisse arbitramini? Quem luctum Hispanorum? quos gemitus illorum populorum? quas fuisse querelas putatis Massiliensum? per summam indignitatem sibi domestica erepta esse ornamenta; vetustissima sanctissimaque monumenta immoderata istorum in opinando libertate polluta quodammodo ac violata; quod quidem est hujusmodi, ut vel ipsis barbaris immanibusque gentibus miserum semper visum fuerit & maxime cala-

calamitosum. Omnibus enim hominibus illud ab ipsa natura ingeneratum est, nihil ut iis rebus carius habeant, nihil diligentius custodiendum, nihil majori cura, si quando sive ereptum sive violatum sit, aut recuperandum, aut vindicandum putent, quam ea, quæ aliqua religione, aut etiam sola religionis opinione sunt consecrata. Reliqua sibi auferri iniquo quidem animo ferunt, sed aliquo tamen modo patiuntur. Hæc autem sibi eripi maxime indignum, miserandum, acerbum ac luctuosum existimant, & nullo modo ferendum arbitrantur.

XXIX. Nam quid nos Itali, si vere Itali sumus, & de patria dignitate solliciti, quid, inquam, de istis sentiendum existimabimus? Quo animo erga hujusmodi homines esse debebimus? qui non dicam tantum nobis invidere decus ausi sunt; sed tantam, quantum quidem ipsi assequi potuerunt, adimere religionem non dubitarunt. Ego sane, ut de me fatear, ob attentatum ab istis tam sanctum venerandumque monumentum, non solum vehementissime commotus fui, sed tantum animo cepi dolorem, quantum verbis explicare non possim. Sed hac tota de re, ut paullo ante dixi, suo loco; quo cum venero, ita sacratissimæ illius domus, atque adeo Deiparæ ipsius, cujus illa donum est, caussam suscipiam, ita nervos animi ingeniique mei contendam omnes, ut si minus ea, qua par est, dignitate, caussa ista a me tractabitur, illud perficiam profecto, quod solum de mea tenuitate præstare possum, ut omne

ne studium meum, neque Italiæ universæ, quæ cælesti hoc munere cumulata cæteris gentibus atque nationibus prælata fuit, neque meæ qualicumque erga sanctissimam atque amantissimam Matrem pietati, cui secundum Deum omnia me debere profiteor, neque vero Deiparæ ipsi, cujus singulari atque eximio beneficio donum hoc ipsum tot jam annos, atque adeo sæcula possidemus, defuisse videatur.

XXX. Sed antequam huic actioni finem imponam, atque ad reliquas, quas de pravo artis criticæ usu habiturus sum, progrediar; poterone ab istis obtinere, ut æquo inter nos, quemadmodum ab initio constituimus, & legitimo jure disceptetur? Nam, per Deum immortalem! quod genus Criticæ hoc esse dicam, quod nunc ab istis in morem inducitur? Hoc autem jus, quod novo hujusce artis criticæ generi cuditur, inconditum omnino atque ab ipso humano sensu prorsus abhorrens, quo potissimum nomine appellem? Clamat persæpe tota antiquitas, atque aliquid ita, non autem secus, se habere pronunciat; clamat traditio, quæ se omnino audiri vult; ornatissimorum populorum ac florentissimarum nationum accedit consensus, (ut nihil hoc loco dicam de ratione, quæ non raro manifeste se prodit, & luce sua istorum oculos everberat atque percellit); ecce tibi repente exsurgit unus ex istis, nova Critici dignitas, non studio vigiliisque confectus, sed unguentis oblitus odoribusque perfusus, & cerviculam jactans, ac nescio

ſcio quid de veteribus, tanquam de obliviosis ac deliris ſenibus præfatus, unus maximis totius antiquitatis clamoribus obſtrepere, unus ſanctiſſimis traditionis vocibus reclamitare, unus conſpiranti populorum ac nationum conſenſui adverſari, unus gravisſimæ tot conſentientium auctoritatum teſtificationi refragari, rationi, juri, æquitati reſiſtere unus ac repugnare non dubitat. Quæ? malum! quæ iſthæc intemperantia eſt, atque licentia? tantumne iſti ſibi facultatis ſument, quantum a nemine ante eos ſumptum aut legimus aut audivimus? Hæc autem ars tantum juris cultoribus ſuis tribuet? tantum poteſtatis indulgebit? Non igitur traditio? non poſſeſsio? non jus? non æquitas quidquam valebunt? non ſuffragabuntur?

XXXI. Atqui & jus,& æquitas, & poſſeſsio valere debent, & cujuſque generis cauſas patrocinari. Nam, utram iſti meliorem conditionem putant poſſeſſoris ne,an petitoris? Ego tot annos atque adeo ſæcula in poſſeſsione ſum; nemo adhuc mihi moleſtus fuit; nemo litem intendit; nemo dicam ſcripſit; nemo umquam dubitavit, quin eo jure eſſem, quo, qui optimo. De repente exſiliunt iſti, litem intentant, dicam ſcribunt, ac jus in judicio perſequi incipiunt ſuum. Hoc tametſi iniquum videri poteſt, tamen non repugnabo. Verum hoc loco quæro, ejuſne, a quo petitur, an eorum, qui petunt, tota probatio futura erit? Eorum arbitror. Ita plane eſt. Hos igitur proferre tabulas, hos docere, hos probare, ſiquidem aliquid

quid efficere velint, oportebit. Quod si non faciant; nunquam profecto me loco movebunt, nunquam de possessione deturbabunt. Doceant ipsi prius certissimis invictissimisque rationibus, sive me, sive eos, a quibus id acceperim, de quo lis est, in aliena jura aut venisse temere, aut dolo malo irrepsisse. Hoc nisi plane doceant, nisi demonstrent, nisi luce clarius ostendant, nulla ut mihi alia ratio suppetat, præter hanc, de qua dico, diuturnæ possessionis apud omnes judices, modo non iniquos & perditos, causam obtineam necesse est. Ita opinor fieri solere, ita oportere, ita æquum esse, ac rationi consentaneum.

XXXII. Nam si casu aliquo tabulæ interciderint, cogesne me illas proferre, testamenta expromere ac recitare, quæ vel ignis absumpsit, vel imber corrupit, vel tineæ devorarunt, vel ipsa vetustas confecit? nonne tum vel maxime inveterata me possessione tuebor? His ego armis instructus procedam in medium; his contra petitores meos stabo; his, quoad potero, resistam; quæ mihi si arma eripiantur, omnes adversariorum ictus excipiam necesse erit, quibus contra jus fasque omne juguler atque confodiar. Illud vero novum in istis præterea ac singulare, quod non annorum solum, sed sæculorum etiam possessione concessa, litem intentare non dubitant. Negas possessionem? Usitatum. Possessionis diuturnitatem inficiaris? Consuetum. Sed possessionem concedere, diuturnitatem pos-
ses-

sessionis non inficiari ; & nihilo tamen minus perstare in repetendo , & quemquam conari de possessione , (a) & de diuturna possessione depellere , hoc enim vero novum est ac plane iniquum .

XXXIII. Verum , tametsi hoc & novum est & iniquum , tamen , quoad usque potero , istis indulgendo de-

(a) De possessione ac traditione Ecclesiarum audiendus est Natalis Alexander loco supra citato , cujus præclaras sententias Parthenius noster tum in hac , tum vero multo magis in consequentibus actionibus exscripsisse videri potest . Huius, *inquit*, impugnatores traditionis si qui de generis nobilitate glorientur , vel hæreditatis feuda , agros , domos , redditus possident , adeo antiquis ac firmis titulis nobilitatem suam ac possessiones vindicare non posse confidenter dixerim ; quas si litigiosi homines falsi postularent , ingeniosis forte , sed levibus freti conjecturis , illorum conatus acriter ac vehementer repellerent . Ut ut est , Ecclesiarum Provinciæ traditionem sollicitare nolui , ubi de S. Maria Magdalena ; nec Ecclesiarum Galliæ cum Romana & Græca consentientem traditionem convellere, ubi de S. Dionysio agendum fuit, nec Dionisii Opera Areopagitæ abjudicare ; quamvis speciosis , & difficilibus argumentis opiniones illas impugnari posse probe scirem , quibus pro virili respondi, probabilesque, ut existimo, responsiones ostendi , non minus, quam contraria argumenta . Has partes ut susciperem effecit abhorrens a novitate indoles, & quod Catholici ac religiosi Theologi officium esse duxerim traditiones Ecclesiarum , ubi de illarum originibus agitur , sequi potius , quam evertere ; veterumque Patrum opera , quantum fieri potest , tueri , nec consentire Hæreticis illa Fidei , ac disciplinæ propugnacula , puros illos traditionum Apostolicarum latices ad inferiora sæcula detrudentibus, & auctoribus ignotis tribuentibus . Non enim *in destructionem* , *sed in ædificationem* talentum qualecumque scribendi a Deo mihi collatum arbitror . Minus eruditus, & reconditioris litteraturæ minus peritus hoc nomine videar neotericis quibusdam Criticis , a quibus laudari meruissem , si Launojanas opiniones adoptassem ; & quas dilui objectiones , probationum loco posuissem ; officio nihilominus fungar meo , inani gloriæ non militans, quam spernere doctor Christianus debet ; sed uni Deo placere , & vere sapientibus probari curans.

descendam, nec ea contendam, quæ in omni bene constituto judicio impetrare debeam. Volunt præcipuo esse jure? Sint, non abnuo, non recuso. Placet in omni historia liberius dominari? per me licet, dominentur. Nolunt religione ulla impediri, quo minus inveteratæ alicui ac receptæ opinioni refragari possint; quandoquidem ita cupiunt, abeant ista etiam cura per me soluti, molestiaque liberati. Illud tamen unum istis edico, atque ante denuncio, ut inanes conjecturas missas faciant, ut ineptis argumentis parcant, ut levibus pugnare rationibus ne velint; sed si aliquid hujusmodi meditantur, ea afferant, quæ merito suo cuivis inveteratæ possessioni jure anteferenda existimentur. Hoc si præstiterint, tum judicium aliquo modo agi videbitur, & aliquis æquitati locus relinquetur; si secus, omni sublata equitate, non jam amplius judicium instituetur, sed latrocinium comparabitur.

DE

DE PRAVO

ARTIS CRITICÆ

USU

Actionis II. Liber II.

Enio nunc ad Lauretanæ domus caussam, quam superiore actione mihi maxime cordi esse significavi, quamque me omni & ingenii, & virium contentione, quantum quidem hac mea facultatis mediocritate assequi potuissem, acturum, si meministis, recepi. Vos ad ea, quæ dicturus sum, animos quæso vestros erigite, Florentini; per ipsam, obsecro, Sanctissimam Dei Genitricem, eandemque omnium nostrum amantissimam Matrem, per ipsam, inquam, cujus honos agitur atque existimatio, cujus religiosissimum augustissimumque monumentum ab ipsamet in nostris sedibus constitutum & collocatum trecentos

& eo amplius annos ulla ſine controverſia tenuimus; (a) poſtea vero ab immoderatioribus Criticis in controverſiam vocatum, nobis ab iſtis, quantum quidem effici per ipſos potuit, ereptum fuit, atque omni propemodum religione ſpoliatum atque nudatum. Etenim ſi Lauretana domus ea ipſa non ſit, quam Deipara, cum viveret, incoluit, ecquis eſt, qui non intelligat, & illam multo potiſsimam religionis ſuæ partem deperdere, & nos una cum ea ornamentorum omnium longe maximum atque ampliſsimum amittere? Quid enim ad Italorum nomen famamque præclarius? quid ad prædicationem illuſtrius? quid ad exterarum gentium atque nationum, prope dixerim, invidiam magnificentius? quid denique ſanctius ac religioſius expeti aut optari a nobis potuit? quam beatiſsimam illam ædem tot miraculis nobilitatam, tot populorum concurſu frequentiaque celebratam, tanta opulentiſsimorum copia donariorum cumulatam, inaudito prodigio, per ingentes terræ mariſque tractus tranſmiſſam ad nos veniſſe, inter nos locum optaſſe, apud nos conſtitiſſe, &, quod præcipuum eſt, una cum illa tutiſſimum certiſsimumque in anguſtis rebus omnibus ac difficillimis præſidium nobis divinitus fuiſſe oblatum; nihil ut

(a) Nazarena domus translata in Dalmatiam fuit anno 1291. die 9. Maii; anno vero 1294. die 10. Decembris in Italiam aſportata; octo deinde poſt menſes anno 1295. in via militari, ubi nunc eſt, mutata ſemel, iterum, atque tertio commoratione, conſtituitur. In definiendo harum translationum tempore auctores omnes, qui de Lauretana domo ſcripſerunt, conſentiunt.

ut in vita five ad animi, five ad corporis præfentem tutelam exoptandum expetendumque fit, quod nos a Deipara, a qua Italia noftra non diligi folum, fed incoli etiam habitarique videatur, noftro propemodum jure fperare non pofsimus. Adefte igitur animis, Florentini, & fi rem paullo altius exordiar, id non tam meo qualicumque erga Deiparam ftudio, quam rei ipfius, de qua acturi fumus, magnitudini adfcribendum putetis.

II. Nazarethum eft oppidulum pervetus in Galilæa, quo Joachimus & Anna, Mariæ Parentes Sanctifsimi, bellici tumultus vitandi caufa, folum vertere coacti e Bethleemo, avita fede, concefsiffe dicuntur, ibique domicilium collocaffe. Nazarethi quæfita domus, coempta ædicula eft; parva illa quidem & humilis, fi ædificii forma fpectetur; fed plane magna & augufta, fi divina myfteria, quibus confecrata fuit, uti par eft, æftimentur. Nam ferunt, ibi conceptam & natam effe Virginem, ibi educatam, ibi cæleftem Nuncium allocutam, ibi fingulari miraculo Dei matrem, nulla integerrimæ virginitatis jactura, effectam, ibi denique magnam ætatis fuæ partem fanctifsime ab eadem fuiffe tranfactam. Loci fanctitas ea erat, quæ obliterari penitus ac deleri nec poterat, nec debebat. Itaque tradunt, Sanctos Apoftolos beatam illam ædiculam omnium primos, fummo, ut æquum erat, in honore habuiffe, atque in templi fpeciem concinnatam, ara excitata, ipfum Apo-

ſtolorum Principem Petrum rite conſecraſſe. Exinde Nazarena domus non ſolum ab accolis, ſed etiam ab advenis nunquam non impenſius culta fuit, ac frequentius celebrata. Viſebatur enim religionis ergo ab Aſianis, Afris, atque Europæis. Eo etiam venit Helena Auguſta, & pro ſua erga Sanctiſsimam Dei Genitricem pietate elegans, ut Nicephorus tradit, Virginis domicilio templum circumdedit. Conſequentibus deinde temporibus multi illuſtres viri eodem, ejuſdem religionis ſtudio impulſi, ſe contulerunt. Tenuit hæc religio multa ſæcula, donec Chriſtiana res in Oriente viguit. Verum, poſtea quam Chriſtianorum opes iis in terris comminutæ a Barbaris atque attritæ conciderunt, & capta Ptolemaide, Ægyptius Rex florentiſsimam regionem late diruit atque vaſtavit, omni ferme aditu ad loca ſancta intercluſo, ac præcipue ad Nazarenam domum Regis avaritia obſtructo, religio quoque ſanctiſsimi loci ſenſim deficere, in dies imminui, ad extremum quaſi prorſus aboleri. Non tulit Deus Matris ſuæ incunabula omni omnino cultu atque honore deſtituta inter Barbaros manere diutius. Ergo anno nonageſimo primo ſupra milleſimum & ducenteſimum, qui annus etiam ſuprema Palæſtinæ clade notatur, natale Virginis tectum cæleſtium ſpirituum miniſterio (admiranda ſane res, & ad eam diem inaudita, ſed nequaquam omnipotentis Dei facultate ſuperior, Angelo hac ipſa in domo affirmante; *non fore impoſſibile apud Deum om-*

ne

ne verbum) a fundamentis avulſum, & ex Aſia in Europam translatum in æquata non admodum editi collis planitie, Terſactum inter & Flumen, quæ duo ſunt Dalmatiæ oppida, prope Adriatici maris oram conſtitutum eſt. Illic annos ferme quatuor ad illarum gentium ſolatium ſacra ædes eſt commorata; mox repente, non ſine maximo Dalmatarum luctu ac dolore, trajecto mari, eorundem cæleſtium ſpirituum opera, in Italiam venit. Verum ne hic quidem Virginali domui a principio certa ſedes & ſtabilis. Nam deinde locum iterum ac tertio mutavit; nec tamen a nobis omnino diſceſsit. Eximium enimvero mirifici erga nos Deiparæ amoris indicium atque argumentum, quæ a nobis non ea certe, qua par erat, grati animi ſignificatione, cum primum in Italiam ſe contulit, excepta, locum quidem mutavit, ſed nos prorſus deſerere, uti meriti eramus, amantiſsima Mater non ſuſtinuit. Sacra igitur domus primum in Italiam advecta ſylvam quandam in agro Recinetenſi non procul a mari inſedit. Verum non diu manſit in loco. Nam facinoroſi quidam ac perditiſsimi homines, ſylva occupata, interceptis per inſidias, necatiſque peregrinis, omnia cruentis cædibus latrociniiſque miſcere, ac nefandum in modum polluere cœperunt. Pollutum humano cruore, & tanto ſcelere violatum hoſpitium Virgo deſeruit, atque ex eo ſaltu in collem duorum Fratrum commigravit. Verum, uti e ſylva infame latrocinium, ſic ex iſto colle turpis ac de-

deteſtanda horum Fratrum avaritia divinam Hoſpitem expulit atque ejecit. Etenim cum ab advenis juxta atque ab indigenis opulentiſsimis donis Virgo coleretur, hi ſibi hæreditatem obveniſſe arbitrati, de ea certare inter ſe inſtituerunt, ac tantis odiis diſsidere, nihil ut propius factum fuerit, quam ut prædæ cupiditate obcæcati mutuis ſeſe vulneribus avaritia ſtimulante conficerent. Antevertit Deus immane facinus, ſublata odii cauſa rixarumque, & Maternam domum e Fratrum colle ad teli jactum in viam militarem tranſtulit, ibique conſtituit, ubi etiam nunc eſt, ac tot annos atque adeo ſæcula immota perſtat, ut merito ſperare poſsimus, Sanctiſsimam Dei Matrem, cujus divinum hoc munus, tanquam prædem atque obſidem eximiæ benevolentiæ ac voluntatis erga nos ſuæ, tamdiu obtinemus, nunquam Italiam derelicturam, atque æternam ſedem apud nos ac perpetuum domicilium habituram. Habetis expoſitionem facti, rem tenetis Florentini. Audite nunc quomodo tam inſignis facti, tam illuſtris, tam pervagati veritatem iſti elevare conentur.

III. Ac primo, propter nimiam *incredibilitatis*, ſic enim loquuntur, ſpeciem, quam factum iſtud præſefert, de facti ipſius veritate jure dubitare ſe poſſe, atque adeo debere contendunt. Quid hoc loco dicam Florentini? quid reponam? quanam potiſſimum ratione ac via ad tanti prodigii ac tam memorandi propugnationem aggrediar? Negabo, hujuſmodi prodigium eſſe maxi-

ximum, ſingulare, inuſitatum, inauditum? At per Deum immortalem! quid tam novum ac ſingulare, quam domum a fundamentis avulſam, integram alio transferri, tot loca maxime disjuncta atque remota peragrare, interjecta maria tranſire, tantum ſpatii, quantum Palæſtinam inter & Italiam medium jacet, conficere? Quid unquam poſt homines natos ſimile contigit? Quis unquam tale aliquid, aut narrari audivit, aut vero etiam legendo quærendoque cognovit? Itaque prodigii magnitudinem, quæ diſſimulari non poteſt, non negabo, non extenuabo verbis; concedam id, quod neceſſe eſt, quod iſti maxime volunt, prodigium eſſe omnino inſolitum, eſſe inauditum, eſſe ſingulare. Addo etiam, quo me iſtis magis dedam, eſſe hujuſmodi, ut pene ipſam fidem ſuperare videatur. Quid igitur? Cauſa excidam? minime ſane. Sit hoc prodigium ſingulare, ſit admirandum, quod concedo; attamen ajo, non idcirco falſum continuo eſſe atque confictum exiſtimandum. Ita me Deipara ſemper adjuvet, ita viventi ac morienti bona Mater præſens adſit, cujus cæleſte hoc donum, ab ipſamet nobis datum atque oblatum, ab iſtis vero per ſummam injuriam ablatum atque ereptum in præſentia repeto, ut non modo non cauſam amittam, ut etiam hinc vel maxime ad cauſæ iſtius defenſionem viam mihi muniam, atque aditum patefaciam.

IV. Etenim primo illud valeat iis in rebus, quæ ſui admirationem in hominum animis excitare vehementius ſo-

ſolent, eas fere fingi non ſolere. Quis enim ea fingat, quæ omnem omnino fidem ſuperent, quæ vix audita, tanquam falſa atque incredibilia, convicio ſtatim repudientur. Nam, ut prætercam vix quenquam adeo effuſe petulantem, qui tantum audeat, reperiri poſſe, hoc etiam a fallendi ratione quam maxime abhorret. Quorſum enim aliquid hujuſmodi quis excogitet ac comminiſcatur, niſi plane fatuus atque amens ſit, quod neminem unum propter inſignem rei ipſius ſive magnitudinem, ſive inſolentiam crediturum certo ſciat. Fingite, aliquid ſimile nunc in vulgus efferri. Quis crederet? nemo certe, qui ſanus eſſet. Hoc ego dico, Lauretanæ ædi a principio accidiſſe. Dico, tum Dalmatas, tum Picentes tanti prodigii novitate perculſos eorum, qui rem nunciaſſent, levitatem riſiſſe, aſſeverantibus credere noluiſſe, & inſigni fortaſſe contumelia affectos ab ſe repuliſſe ac rejeciſſe. At poſtea tum Dalmatæ, tum Picentes aſſenſi ſunt. Igitur adeo prodigii veritas explorata fuit, ut vel ab invitis aſſenſum potuerit extorquere; niſi forte duas florentiſſimas nationes nullis certis argumentis, ut rem tantam, tam novam, tam inauditam, tam admirabilem crederent ac divulgarent, fuiſſe adductas, velimus exiſtimare.

V. Et ſane ſi rem ipſam paullo attentius conſideremus, patebit profecto hanc, quam nobis objiciunt, prodigii magnitudinem, prodigii ipſius veritatem adſtruere, atque huic cauſæ non ſolum non obeſſe, ſed etiam prodeſ-

desse quam maxime. Age vero; in vacua atque inani Illyrici collis planitie nova repente conspicitur stare domus. Magnum videlicet erat, certo scire nullam antea ibi neque domum, neque domus fuisse vestigia. Hoc indigenas ignorare quis sibi persuadeat? In hoc igitur colle, quem plane vacuum atque inanem fuisse constabat, præter omnium opinionem exspectationemque nova apparet ædes. Quid hoc rei est? quod monstrum? quod portentum? Quis huc lapides ac cæmenta convexit? quis opus descripsit? quis operi faciundo præfuit? Quî potuerunt tam brevi tempore comportari & coagmentari lapides, duci parietes, tectorium superinduci, culmen imponi? quî una nocte ædificari domus, atque adeo exædificari potuit? Video, hoc tanta celeritate fieri omnino non potuisse. Verum, esto, fuerit ita factum, potuerit una nocte furtim ac raptim exstrui domus, perfici ædificium. Quid illud? ecqua arte factum dicemus, ut isthuc, quidquid operis est, non recens exstructum, sed vetustum appareat, &, si unam religionem demas, quæ plurima & maxima loco inerat, sola antiquitate visendum. Affrictu exesi parietes, picturæ evanescentes, tectorium ex parte delitum, limen attritum, caminus fumo infuscatus, Deiparæ statua in loculamento ex cedro elaborata & pervetus, omnia denique unam præseferunt, unam exhibent antiquitatem. Omnia ab omnibus eo magna frequentia partim religionis, partim visendi studio confluentibus diligen-

gentius inſpecta; ſingula curioſius perluſtrata, inveſtigata ſollertius, nuſquam tamen recentis operis conſpecta ſigna, nuſquam niſi vetuſtatis indicia reperta; omnes ad unum, quod neceſſe erat, in eam ſententiam ire, aut ſacram ædem illuc aliunde divinitus advectam, aut ab ipſo cælo demiſſam.

VI. Sed fac (videte quæſo, Florentini, quid bonitate cauſæ confiſus iſtis largiar) fac, inquam, artem hoc aſſequi potuiſſe, ut tot oculos ſingula attente ac per otium contemplantes falleret. Quî potuit illud? ut hæc ipſa ædes e veſtigio ex omnium conſpectu evaneſceret. Hic certe locus arti ac fallaciis reliquus eſt nullus. Neque enim arbitror Architectum ullum reperiri, qui machina appoſita movere domum aliquam poſsit, eamque transferre, quo velit; id autem multo minus perexiguo tempore, atque adeo momento temporis. Quanta molitione celeberrimi illi Ægyptiorum Obeliſci exciſi, formati, aſportati, ac demum loco ſuo conſtituti fuerint, quis ignorat? Caii Caligulæ Obeliſcus ab antiqua ſede motus, & e proximo Circo ad templi atque areæ Vaticanæ ornamentum translatus inter admiranda Sixti V. opera memoratur; nec minus, quam unius anni ſpatio, & quadringentorum hominum opera res tanta perfici potuit. Sed ut eo redeam; ædes, quæ proximo die in colle Illyrico conſpiciebatur, amplius non apparet, nulla eſt; nihil reliqui, niſi veſtigia in loco, quem occupaverat, relicta. Quid eſt hoc? quo abiit? quo

quo concessit ? quo se ex omnium repente oculis conspectuque proripuit ? Quæ molitio ? quæ ferramenta ? qui vectes ? quæ machinæ ? qui ministri tanti operis fuerunt ?

VII. Non longum in medio tempus ; certus ex Piceno rumor affertur mare transisse , in Italiamque commigrasse . Idem stupor , ac religio , quæ Dalmatarum mentes incesserat , Picentum quoque animos occupavit . Certatim omnes ad nemus , ubi constiterat , confluere ; mirari domum tam subito eo in loco constitutam ; hærere , obstupescere , subire limen , & loci ipsius religione edocti illam non tam domum , quam ædem esse sacram , procidere in genua , Deiparæ simulacrum in loculamento conspicuum venerari . Quid dicerent homines minime creduli , & satis ad suspicandum acuti ? Ædificiumne illud raptim ibi ex lapide redivivo fuisse constructum ? At eo in loco, solis arboribus consito , rediviva non erant . Eone aliunde fuisse comportata ? At quemadmodum tam brevi atque exiguo tempore ? An ædificium ipsum integrum aliunde translatum , ibique subito constitutum ? Multo minus . Utrum somniare sese ? At probe vigilabant . An etiam vigilantes vana quadam atque inani objecti cujusdam spectri specie falli ? At oculi , manus , fidem faciebant . Deceptosne se alicujus fraude atque præstigiis ? At a quo ? at quomodo ? Quid igitur credere ? quid opinari ? quid dicere ? quid affirmare poterant ? Illud unum profecto ,

quod

quod ego, quod vos, quod quivis sanæ mentis, si præsens fuisset, illud, inquam, unum, quod reliquum erat; Inopinatum illius ædis adventum unice ad Deum tanti prodigii auctorem esse referendum.

VIII. Sed esto; fuerit aliquis inter eos tanta pertinacia, sive potius amentia, qui, quod omnes crederent, omnes ad unum affirmarent, quod ipse usurparet oculis, manibus contrectaret, credere noluisset; quid hunc dicturum? quid sensurum tunc fuisse arbitramini? cum eam ipsam ædem, quam in sylva conspexerat, e sylva in collem duorum Fratrum, cum rursus e colle duorum Fratrum in viam militarem translatam vidit. Nonne tunc amplius repugnare non potuisset? nonne dare manus, reliquis assentiri, & se plane victum convictumque ipsa oblati prodigii evidentia fateri coactus esset?

IX. At credo, hæc momento temporis acciderunt, ut intervalla stationum observari satis commode non potuerint. Immo vero si unquam locus, si tempus, si opportunitas aliquid diligentius examinandi, & sollertius ac per otium inspiciendi fuit, hæc omnia certe in hoc prodigio summa fuernnt. Mansit enim sacra ædes apud Illyricos annos tres & menses septem, in nemore Recinetensi menses octo, in colle duorum Fratrum, breviore quidem spatio; sed tamen non ita contracto, ut facile non solum ab accolis atque indigenis, sed etiam a convenis & peregrinis sæpius adiri, omnia attentius considerari investigarique potuerint. Hoc

X. Hoc autem loco quid nobis adversarii concedent? quid nos ipsis adversariis concedendum putabimus? Dabimusne Illyricos ac Picentes prodigii novitate attonitos atque obstupefactos vix sui compotes fuisse, hæsisse diu ante quam certi quidquam de tanta re statuerent ac definirent? Demus hoc, per me licet. Verum quodnam est hoc *diu*, quod non dies, non menses, sed prope quinquennium totum obtineat? Nunquamne Illyricos ac Picentes toto quinquennio ex stupore se recepisse? semperne attonitos? semperne obstupefactos hæsisse credemus? Dabimusne hosce homines ingenio esse levi, ac credulo? Demus hoc etiam, non repugno; sed usquene eo dabimus, ut illos plane stolidos ac meros stipites existimemus, qui, cum prodigii explorandi summam opportunitatem haberent, aut hanc ipsam opportunitatem negligerent, aut quod ipsis satis cognitum exploratumque non esset, in vulgus spargerent ac disseminarent. Facio injuriam cultissimis gentibus, qui de iis perinde loquar, quasi de earum ingenii sollertia ac sagacitate dubitarem. Sed mihi ignoscent opinor; bonitas causæ, quam defendo, fecit ut huc usque progrederer.

XI. Cæterum nec Illyrici, nec Picentes in re tanti momenti sibi defuerunt, ut mox demonstrabo. Interim illa consideremus quantum ad fidem tanto prodigio conciliandam valere debeant. Prodigium hoc non semel fuisse perpetratum, sed iterum, tertio, ac quarto; totidem enim vicibus Lauretana ædes locum stationemque mu-

mutavit. Age, prima vice attentius considerari non potuerit. Quid? non potuit altera, tertia, quarta denique? Esto, non potuerit ab Illyricis. Quid causæ fuit, cur neque potuerit a Picentibus? Duasne provincias in re gravissima usque adeo fuisse dissolutas, ut quoties tanti prodigii species earum oculis fuerit objecta, toties de ea aliquid certi cognoscere neglexerint? Etenim si hoc prodigium semel tantum, uti dixi, perpetratum fuisset, si apud incultas barbarasque gentes, si in ultimis Indiis extremaque Japonia, si uno tantum in loco, si clam atque obscure, si uno solum aut altero inspectante, si tempus, si occasio ejus explorandi defuisset, si ab omni nostra memoria omnino remotum, & in primorum sæculorum obscuritate delitescens, si denique ad eorum genus referretur, quo in genere oblatis per noctem speciebus quibusdam ac rerum imaginibus facile decipi atque in errorem induci homines possunt; (quanquam hoc prodigiorum genus sacris ipsis litteris consecratum, non continuo repudiari deberet) tamen si hoc nostrum in hujusmodi genere esset, haud ita ægre paterer adversarios de hujus prodigii veritate, propter summam ipsius admirabilitatem, dubitare. Admirabile quidem est, singulare, nunquam antea auditum. Quis negat? At sæpius visum, sæpius inspectum, sæpius investigatum; at palam atque aperte patratum; at clarissima luce, frequentissima celebritate, in ore atque oculis duarum florentissimarum provinciarum,

rum, at hujuſmodi, quod ſenſibus perſpectum fuerit; in quo non aſtus, non inſidiæ, non præſtigia, non vanæ rerum ſpecies, non imagines, non inſomnia locum habere potuerunt, non denique unum, ſed multiplex, ut poſteriora prodigia priorum veritatem, nova quadam, ſed hac in re ad fidem faciendam, maxime accommodata ratione confirment. Quid igitur iſti volunt amplius? quid requirunt? quid ulterius flagitant? In eo ne diutius perſeverabunt, ut mihi tanti miraculi novitatem objiciant? quæ tantum abeſt, ut hanc cauſam infirmet, ut potius ex ipſa novitate maximum cauſæ ipſi robur ac firmamentum accedat.

XII. At enim exſiſtere vetus quædam in Piceno ædicula potuit Deiparæ conſecrata, quæ falſæ opinioni, & concinnando dolo occaſionem præbuerit. Facile patior, in cauſa optima mihi iſta opponi, quæ per ſe facile diluuntur ac refutantur. Etenim hujus ſacræ ædis, de qua dico, forma, cultus, poſitus, vetuſtas, picturæ, ea ipſa, quæ reperta ſunt in æde ſacra, ſi attentius conſiderentur, eam vim habent, ut omnem ab animis noſtris doli ſuſpicionem amoveant, & prodigii veritatem mirifice confirment. Quis enim novam atque inauditam domicilii & templi conjunctionem excogitavit? quis confinxit? atque adeo excogitare quis potuit, atque confingere? Quorſum in æde ſacra caminus? quorſum armariolum fictilibus aſſervandis fabrefactum? quorſum ipſa fictilia in armariolo inventa? Video hæc ha-

habere locum in æde privata; quem vero locum in sacra habere possint, non video. Quid igitur ista sibi volunt? quid significant? quæ quidem, si minime conficta sint, quantum gravia, & ad confirmandam veritatem idonea; tantum, si conficta, levia sunt, inepta sunt, & ridicula existimanda, ac plane hujusmodi, quæ dolum non adstruant, sed potius evertant. Præterea, hujus ipsius doli verisimilius architectandi causa, altera similis exsistere in Dalmatia ædicula debuit, quæ in Italiam translata fuisse a Picentibus diceretur; & sic duas Nationes lingua, moribus, institutis dissidentes, & interjecto mari sejunctas secum convenire oportuit, ut ambæ utramque ædem, quæ apud utrasque exstitisse, aut exstare potuisse temere dicitur ab adversariis, Nazarenam esse domum ex composito affirmarent. Hæc autem quis credat? quis persuaderi sibi illa patiatur? Quare, ut videtis, omnia aperte docent, hac in re sine fraude ac mala fide Illyricos & Picentes esse versatos, eosque dolum ipsum isto modo componere nequaquam potuisse; nisi forte velimus existimare, homines maxime ingenuos, atque a fallaciis remotissimos eo usque temeritatis atque audaciæ progressos fuisse, ut turpissimo mendacio posteritatem omnem in re gravissima decipere non dubitarint.

XIII. Sed esto; videte quæso, quid istis largiar fiducia causæ; exstiterit multo ante, quam Nazarena domus in Italiam advenerit, ædicula in Laureti finibus Dei-

Deiparæ ſacra ; & , ſi vultis , ut hoc etiam amplius adverſariis concedam , Lauretana fuerit appellata . Quid tum ? quid inde poſſet evinci ? Statimne hæc ipſa ædes propter eandem nominis appellationem ea , de qua dicimus , exiſtimanda erit ? Nihil minus . Non enim de appellatione , ſi recte iſti attendunt , noſtra quæſtio eſt, ſed de re ipſa . Contendo ego Cubiculum illud, quod nunc Lauretanam domum nuncupamus , non ante extitiſſe in Italia , ſed Nazaretho in Italiam adveniſſe . Hoc argumenta docent , hoc rationes evincunt , hoc probandum demonſtrandumque ſuſcepi . Quid ergo eſt cur tabularia mihi quoque non ignota , neque vero impervia , adeant atque ſcrutentur ? quid ? cur veteres chartas fugientibus litteris vix conſpicuas inſpiciant , ut cognomines ædes Deiparæ conſecratas inveniant . His ego non tam moveor , ſi quas invenire poſsunt , quam rationum & argumentorum auctoritate commoveor . Etenim per me licet , ſanctum hoc venerandumque Cubiculum quo demum cumque libeat nomine appelletur . Deipara enim , quæ in eo colitur , perinde a vite , ab olea , a quercu , atque a lauro , ſive locus ille lauris conſitus fuiſset , ſive Lauretæ cujuſdam Matronæ Recinetenſis , quæ locum illum poſsediſse dicitur , juris eſſet (quod in præſentia nec quæro , nec moror) deducta nominis derivatione potuit appellari ; quæ quidem appellatio, quamcumque originem habeat , non impedit , quo minus Lauretana Domus re ipſa Nazarena

 ſit ,

ſit, quod ego contendo; atque ita ſua auguſtiſſimo ſanctiſſimoque loco inviolata religio maneat. Sed iſta miſsa faciamus, & ad prodigii admirandam novitatem, unde digreſſi ſumus, revertamur.

XIV. Et ſane prodigii novitas atque admirabilitas ea erat, quæ hominum animos commovere vehementer & poterat, & debebat. Sed hæc, hæc inquam ipſa miraculi novitas ita omnium oculos ad ſe attraxit; ita animos ſubita quadam atque incredibili admiratione perculit, ut mirificum etiam ac ſingulare rei mirificæ ac ſingularis certius cognoſcendæ ſtudium accenderit atque excitaverit. Neque enim difficile erat videre hujuſmodi rem, niſi firmiſſimis niteretur argumentis, niſi teſtatiſſima eſset, plus apud poſteros admirationis, quam fidei habituram. Attendite igitur diligenter & voſmetipſi judicate, utrum exploratius quidquam ac teſtatius in tota inveniri hiſtoria poſſit. Dicam primum de ſumma Terſactenſium diligentia, deinde de accuratiſſima Picentum in explorando prodigio ſedulitate.

XV. Et Terſactenſes quidem, vir in primis pius ac religioſus, qui Sacra apud ipſos curabat, nomine Alexander, primo certiores facit, ſacram ædem recens ad illos advectam eam ipſam eſse, in qua Deipara, cum viveret, Nazarethi habitaſset, cæleſtem Nuncium excepiſſet, & Dei fuiſset Mater effecta; idemque affirmavit ſe, quæ diceret, de ipſa Virgine audiſse, cujus ſibi dormien-

mienti ſpecies fuiſset oblata. Porro Alexandri dicto inſperata ac ſubita valetudo (gravi enim morbo, cum hæc acciderunt, implicitus tenebatur) fidem faciebat. Tum enim vero Terſactenſes ejus rei certius cognoſcendæ incredibili cupiditate vehementer inflammati ſunt; omnium eadem & mire conſentiens ſententia fuit, ut certi homines, qui aliquid certi reportarent, Nazarethum quam primum mitterentur. Frequentes hac de re conveniunt Nicolaum Frangipanium, nobiliſſimum Equitem Romanum, qui tunc eam provinciam Prætor adminiſtrabat, ſententiam exponunt ſuam, rogant, poſtulant, flagitant, ut ſtatim legatio decernatur. Æquiſſimis provinciæ poſtulationibus Prætor obſequendum ratus, quatuor ex omni numero ſpectatiſſimæ probitatis ac fidei viros, quorum unus ipſe Alexander in primis fuit, elegit, qui Nazarethum adeant, omnia diligentius explorent, quæ exploraverint fideliter referant. Nulla interpoſita mora Legati diſcedunt, & ſecundo curſu in Palæſtinam advecti Nazarethum veniunt. Ut ventum eſt, nihil illis magis cordi fuit, quam ut ſtatim aliquid Nazarenos de Virginis domo, quæ apud ipſos eſſe deberet, percunctarentur. Illi reſpondent fuiſſe quidem apud ſe, nunc vero non exſtare; ſe neſcire, quo pacto aut evaneſcere omnino, aut alio transferri potuerit; ſi domus veſtigia, quæ ſola erant reliqua, inſpicere vellent, ſe libenter demonſtraturos. Legati annuunt, aditur ad locum, ubi ſacra ædes

fuerat conſtituta ; fundamentornm ſacri domicilii veſtigia vident , domicilium ipſum non vident ; inanis areæ longitudinem ac latitudinem dimetiuntur , atque ad eam, quam ſecum ejus ædis , quæ apud ipſos erat , attulerant menſuram exigunt ; omnia reperiunt adamuſſim quadrare , convenire , reſpondere . Itaque alacres ac ſucceſſu læti domum regreſſi , quæ audierant , quæque ipſi viderant , quam in re exploranda diligentiam adhibuerant , quid denique compererant jurati dicunt . Eorum dicta , uti mos eſt , ad publicum tabularium referuntur . Quid accuratius fieri potuerit , exſpecto dum illi ſuggerant; ego certe exquiſitius quidquam ne cogitari quidem poſſe arbitror .

XVI. Cognoſtis Terſactenſium , cognoſcite nunc Picentum (a) diligentiam . Quatuor a Terſactenſibus Legatos diximus fuiſſe miſſos ; a Picentibus vero non minus quam ſexdecim ex honeſtiſſimis ejus provinciæ municipiis delectos , atque omnes ſuarum civitatum facile principes , primum in Illyricum , deinde in Galilæam ſcitote miſſos . Ubi primum Illyricum Legati tenuerunt , magni undique ad eos concurſus fieri . Ex omnibus oppidis paſſim matresfamilias obviam prodire flentes , clamare , vociferari ; Se quidem eorum adventus cauſam non ignorare , gratulari ipſis cæleſte donum ; ſed

(a) Picentes eos eſſe populos , quos hactenus indicare Parthenius voluit , auctor eſt Cellarius . „ Fines , *inquit* , „ Piceni in ora Æſi fluminis ſunt uſque ad Prætutianos , ſi proprie Pi„ centes intelligimus ; prima urbs in „ ora Ancona eſt . „ Anconam eidem provinciæ adcenſet Ptolemæus .

ſed ſuam vicem dolere ac lamentari. Deducuntur Legati magno virorum mulierumque comitatu ad collem, quem ſacra ædes ex Galilæa in Dalmatiam adveniens inſederat; vident, quod jam ex ipſis indigenis cognoverant, ſigna quidem, quæ ſolo impreſſa ſacrum domicilium reliquerat, ſupereſſe; domicilium vero ipſum nullum eſſe. Adhibentur Lauretanæ ædis menſuræ, quas ſecum ipſi attulerant; omnia congruunt, omnia exacte perfecteque reſpondent. Interrogant de tempore, quo ſacra ædes ex Dalmatia conceſserat; deprehendunt, eodem plane momento temporis divinum hoc munus & Illyricis ablatum, & Picentibus oblatum. Comperta re, ex Illyrico demigrant, in Galilææ fines veniunt, inde Nazarethum proficiſcuntur. Atque hic etiam omnia eadem prorſus cura explorata, eædem adhibitæ menſuræ; ne multa; facta menſurarum & locorum, quæ ſacra ædes occuparat, contentione, intervalla reperta æqualia, nihil diſcrepare, omnia cum Nazarena & Illyrica area, & Lauretanæ ædis modo ac forma plane ac mirifice convenire. Anconam, unde ſolverant, Legati revertuntur. Interpoſita fide ac jurisjurandi religione Legatorum teſtimonia excipiuntur, ac litteris publicis conſignantur.

XVII. Videtis, opinor, duas haſce religioſiſsimas Nationes inter ſe certaſſe diligentia, utra potuerit adhibere majorem, neutram viciſſe; eam enim utraque adhibuit, qua major excogitari non poteſt. Hic ve-

 ro

ro nolite putare, hæc esse a me temere conficta, atque ad tempus accommodata, quæ ex vetustissimis monumentis, ex litteris publicis, ex civitatum tabulariis eruta esse confirmo. His de rebus luculentissimum reliquit testimonium Hieronymus Angelita (*a*) Patritius Recinetensis, patre, avo, perpetuis ejus urbis, ut vocant, *Cancellariis*. Hic dicit a se diligentissime Recinetense tabularium excussum, scripta vetustissima reperta, attente perlecta, quantum per vetustatem licuit, documenta omnia collecta, nullam rei indagandæ diligentiam prætermissam; addit a Fluminensibus ipsis se multa didicisse, quæ ad hoc prodigium confirmandum pertinerent. Hac porro adhibita diligentia, omnia accurate in unum volumen contulit, quod Clementi VII. P.M.

(*a*) Hieronymus Angelita in Epistola nuncupatoria, quam scripsit Clementi VII. hæc habet.

„ Venendomi spesso in memoria quel detto; Narrino i popoli la sapienza de' Santi, e la Chiesa riferisca le lodi loro, e ritrovandomi io il minimo di tutti gli uomini dopo Vanne Angelita mio Avo, e dopo Gio. Francesco suo figliuolo, e mio Genitore, perpetuo Cancelliere della Comunità di Racanati, ed avendo spesse volte *gli antichi annali di essa con fedel proposito rivolti*, ho ridotto questa Historia in miglior forma, con stile pur assai basso; non già ch' io sia stato ardito trasmutare il vero ordine della cosa, ma ho cercato illustraria, quanto ho possuto *regendomi secondo la via mostratami dalla scrittura*, della quale ho di sopra detto. „ Porro supra in eadem epistola nuncupatoria hæc habentur; „ Ai tempi di Leone X. certi Schiavoni huomini d' integra fede portarono a Racanatì una scrittura, trovata tra gli antichi annali della terra di Fiume, che in quelle bande è un luogo posto sul lido del mare Adriatico, nella quale si leggeva, come questa Casa mirabilmente s' era la prima volta trasportata di Nazarette città, in quei paesi; e ciò a notitia venuto, subito ne fu scritto a sua Beatitudine dalla Communità di Racanati. „

P. M., qui de tanta re doceri cupiebat, exhibuit; ut suspicari nefas sit, virum æque pium ac doctum, & quem Ven. Canisius vir sapientissimus & eruditissimus appellat *summæ fidei hominem*, tanto Pontifici imponere voluisse. Volumen exstat, quod postea consequentes hac de re accuratissimi scriptores non tanti fecissent, nisi in eo certa veritatis indicia clare aperteque deprehendissent. Ante hunc Petrus Georgius Præpositus Teremanus (*a*), & complures annos Lauretanæ domus Gu-

(*a*) Petrus Georgius Præpositus Teremanus Almæ domus Gubernator Historiæ Lauretanæ Summam confecit, & peregrinis legendam proposuit, quæ Summa magno semper in pretio habita fuit. Summam Præpositi Teremani Bartholomæus Vallis Umbrosæ Monachus Italico carmine valde antiquo, ut ex pluribus idiotismis manifeste apparet, expressit. Legitur hoc carmen in *Vita B. Virginis* ab Antonio Cornazano edita Venetiis anno 1509. Porro de singulari hujus Præpositi fide, diligentia, religione legendus omnino est Horatius Tursellinus Histor. Lauret. lib. I. cap. 28. Inter alia hæc leguntur hoc loco non omnimoda. „ Sane, & historia ipsa a prima Reci„ netensium memoria repetita est; & „ ejus auctoritati religio, ac diligen„ tia Præpositi Teremani vel pluri„ mum adjecit. Is quippe *interroga*„ *tis, qui adhuc supererant, testibus* „ tantam rem, quoad ejus fieri pos„ set, voluit esse testatam. Testes „ igitur satis locupletes ab illo citan„ tur duo, *Paulus Rinalducius, &* „ *Franciscus cognomento Prior*, am„ bo cives Recinetenses, viri boni, „ spectatæque fidei. Rinalducius quip„ pe sæpe Præposito Teremano (*ut* „ *ipse met refert*) testificatus est, „ ab se *avum* suum sæpenumero *au*„ *ditum esse narrantem, se met Bea*„ *tæ Virginis Domum conspexisse,* „ *cum sublimis ab Angelis supra ma*„ *re ferretur, & in Recinetensi syl*„ *va collocaretur*. Quin etiam se sa„ crosanctam Ædem in nemore *sitam* „ cum civibus aliis compluribus sæpius „ *accessisse*. Franciscus autem Prior „ *avum suum* CXX. annos natum, in„ tegrisque adhuc utentem sensibus „ *non semel audiverat* (*ut ipse pro* „ *testimonio dixit*) cum referret, *ab* „ *se frequenter sacram Ædem in syl*„ *vam cum aliis itum: eamque sua* „ *memoria in collem duorum Fra*„ *trum esse translatam*.

Hieronymo Angelitæ, & Præposito

Gubernator Summam hujus historiæ a prima Recinetensium memoria repetitam confecit, & Pio II. obtulit. Huic Summæ, etsi stylo rudi ac simplici conscriptæ, ita magna adhibita est fides, ut in Lauretana æde proposita fuerit peregrinis legenda; quæ quidem, quoties vetustate obsolevit, toties fuit instaurata. Tantam illi aucto-

sito Teremano merito adcensendus est Raphael Riera Societatis Jesu, qui egregium de Lauretanæ domus translatione MS. reliquit, summa diligentia ac religione exaratum. Hoc MS. Martorellius in suo Theatro Historico Lauretano edidit. Hoc plurimi fecit Tursellinus, ex eoque non parum profecit.

„ Neque vero, hic prætermittendum est sacræ Domus vestigia eodem in loco, quem sacra ædes in sylva occupaverat, ad nostra fere usquæ tempora perstitisse. Qua de re audiatur Tursellinus eodem libro, capite 9., ubi hæc habet. „ Eo autem „ loco, ubi primum in Picenum sa- „ cra ædes delata consedit, quandiu „ sylva stetit; stetit autem usque ad „ annum hujus sæculi (*nimirum decimi sexti*) ferme septuagesimum quin- „ tum, haud obscura exstiterunt ædis „ ablatæ miraculique indicia; quippe „ area, quam sacra occupaverat domus „ nitebat semper vernantibus herbis „ floribusque, cum omnia circa densis obsita virgultis ac sentibus horre- „ rent. Nec dubia res. Auctor est „ Hieronymus Angelita in Virginis „ Lauretanæ Historia, quam Clemen- „ ti VII. dicavit, *eo ipso tempore*, „ *cum hoc visentibus miraculo erat*. „ Visebantur pariter cum area *sanctorum parietum solo impressa vestigia* sanctitatem & quasi divinum quid- „ dam spirantia. Id adeo *ipsemet* „ *accepi* a Raphaele Riera, qui *ædis* „ *vestigia atque areæ nitorem* sæpius „ magna voluptate se spectasse memorabat. Cæterum exciso nuper nemore, ac „ solo arationi destinato, eximia illa „ amœnitas ab imperito rerum agricola & fossione, & fatu olerum violata defecit. Itaque ad retinendam „ loci religionem ab eodem illo Riera in ipsis vestigiis quoquo versus „ parietes paullum a terra sunt excitati. *Vidi ego ipse & inspexi locum*, cum hæc ipsa litteris proderem. Animadverti, parietibus illis „ *aream* includi & *longitudine* & *latitudine* ædi Lauretanæ usquequaque „ *parem*. Verum enim vero ita amisit amœnitatem, ut retineat religionem; & hodie religionis ergo a „ multis visitur . . . In colle porro „ duorum Fratrum obscuriora argumenta cernuntur, loci tamen, aut „ loci potius vestigium monstratur.

ctoritatem religio & diligentia Præpositi Teremani adjecit. Testes enim locupletes in ea citantur, qui adhuc supererant, & quæ aut ipsi vidissent, aut ab iis, qui viderant, accepissent ipsi Teremano Præposito narrarunt, & interposito jurejurando confirmarunt.

XVIII. Neque vero apud Picentes solum facti tam insignis vetusta monumenta exstant; sed perantiqua permanent, & etiamnum visuntur apud Tersactenses. Eo ipso in loco, quem sacra ædes Nazaretho adveniens insedit, templum Frangipanius excitavit; quod, ut ad tantæ rei memoriam posteritati prodendam maxime valuit, ita non minus roboris ac firmamenti contulit ad hoc nostrum adstruendum confirmandumque prodigium. Etenim, amabo vos, quid potissimum nova hujus ipsius templi molitio spectavit? quid propositum hæc subita Frangipanii cura habuit? Solatium. Solatium? At quo solatio Tersactenses indigere poterant, si ea re caruissent, quæ nunquam in eorum potestate fuisset? Dolemus ea nobis eripi, quæ possidemus; illa vero, quæ nostri juris nunquam fuerunt, optare quidem possumus, sed, quod ea non habeamus, dolere, mœrere, angi, nisi forte ex invidia, non possumus. Si ergo nova templi molitio ad solatium illarum gentium, quæ tanto bono privatæ fuerant, pertinuit; si solatium ipsum Tersactensibus oblatum fuit; id autem & in certa re, & certo tempore, & certo in loco, & certo in genere oblatum, hoc profecto & certæ rei, & certo tempore, & cer-

& certo in loco, & certo in genere amiſsionem clare aperteque demonſtrat. Hanc porro certam rem, quæ iſta certa compenſata ratione fuit, quam aliam eſſe dicemus, niſi hanc ipſam, de qua nunc ago, & quam tota animi & virium contentione defendo.

XIX. Nam quid dicam de vetuſta inſcriptione illa, quæ adhuc in eodem templo perſpicuis inciſa notis legitur, & factum hoc totum diſertiſsime docet? HIC EST LOCUS, IN QUO OLIM FUIT SANCTISSIMA DOMUS BEATÆ VIRGINIS DE LAURETO, QUÆ NUNC IN RECINETI PARTIBUS COLITUR. Hic ego rurſus, amabo vos, Florentini. Quid ſibi vult hæc inſcriptio? quid ſignificat? quid loquitur? quæ quidem eſt hujuſmodi, ſi attente conſideretur, ut parum honorifica Nationi videri poſſit. Uti enim ſacræ apud ipſam domus commorationis teſtimonium eſt, ita eſt etiam ſubitæ ab eadem ejuſdem domus migrationis indicium. Jam quid attinuit hanc inſcriptionem propalam omnibus convenis ac peregrinis legendam proponere? Quis a Terſactenſibus apertam hujus facti confeſſionem extorſit? quis illos impulit, quod nemo ab eis quærebat, ſponte ac ſincere fateri? Nonne totum hoc diſſimulandum erat? nonne reticendum? niſi id ipſum palam omnibus facere manifeſta rei ipſius veritas Terſactenſes coegiſſet.

XX. Jam vero quid hic ego dicam, Florentini? quid vos? quid iſti? Num hæ conjecturæ ſunt, quas ſcilicet iſti contemnere poſſint, atque aſpernari? tametſi

metsi conjecturæ, quando probabiles sunt, & plurimum valere debent, & negligi jure non possunt. Verum hæ conjecturæ non sunt; luculentissima argumenta sunt, sunt invictissima certissimæ veritatis testimonia. Profero enim vetustissima monumenta, profero litteras publicas, profero gravissimam honestissimorum virorum perscriptam auctoritatem. Adsunt quodammodo Legati Illyrici, adest ipse Tersactensis Alexander, adsunt Legati a Communi Picentum in Galilæam missi. Dicunt, omnia se quam attentissime vidisse, inspexisse, examinasse, cognosse. Dicunt, nullam in re exploranda ab se prætermissam fuisse curam, nullam in tanto munere obeundo nimiam putasse ac supervacaneam diligentiam, nihil denique se omisisse, non modo ad omnem dubitationem, verum etiam ad omnis dubitationis suspicionem vel minimam tenuissimamque tollendam. Dicunt, allatas esse mensuras, arearum longitudinem ac latitudinem, crassitudinem fundamentorum fuisse dimensam; arearum, fundamentorum, mensurarum ipsarum factam esse contentionem, omnia deprehensa inter se plane convenire, ne hilum quidem discrepare, perfecte exacteque respondere; quod dicunt, jurati dicunt; qui porro id dicunt, hi sunt gravissimi viri, spectatissimæ fidei, suarum civitatum principes, Legati publici, qui etiamsi jurati non dicerent, ea est horum virorum auctoritas, probitas, gravitas, ut illos in re tanti momenti mendacii insimulare nefas esset. Excussa sunt, inspe-

ſpecta tabularia a duobus fide digniſſimis viris, Præpoſito Teremano, Angelita *Cancellario*; quæ ad rem tam memorandam ſpectarent, diligenter collecta, publici juris facta ,. & duobus ſummis Pontificibns oblata & inſcripta. Accedunt pervetuſta Terſactenſium monumenta, & templi a Frangipanio excitati, & propalam expoſitæ inſcriptionis. Adſtipulatur ſincera, aperta, & ab una veritate expreſſa Terſactenſium ipſorum confeſſio. Quid iſti volunt amplius? quid flagitant? quid requirunt? Hæc profecto hujuſmodi ſunt, quibus nihil ad tantæ rei veritatem confirmandam addi poſſe videatur.

XXI. Atque hic quiſquam quæret a me, & uſque ad nauſeam atque ſtomachum quæret, utrum ad tantum confirmandum prodigium idonea habeam documenta(*a*)? Ec-

(*a*) Præter ea, quæ ſupra attulimus, docnmenta, placet hoc loco alia ſubjicere a Turſeliino deprompta. Ac de ſitu quidem, *inquit*, lib.1. cap.10. „ Situs ipſe ſacroſanctam illam ſedem non humana, ſed „ divina prorſus arte manuque locatam facile declarat. Sita igitur eſt, „ ſiqua uſquam, ad quatuor cæli mundique regiones ex Mathematicorum „ diſciplina; neque id ſolum, ſed ex „ veteri etiam SS. Patrum inſtituto, „ qui aras ſacrarum ædium ad ſolis „ ſpectare ortum jubebant ... Hunc „ autem tam admirabilem ſanctiſſimi „ ſacelli ſitum non caſu occupatum; „ ſed divino quæſitum conſilio, vel „ illud argumento eſt, quod in ipſa „ quoque ſylva eundem plane ſitum „ a Virgine optatum, *ut egomet intentius obſervavi*, veſtigia, quæ „ exſtare diximus ſatis oſtendunt.

De poſitione autem, ſive conſtitutione ſacri ædificii illa ex eodem auctore hic exſcribenda omnino ſunt, qui libro citato cap. 16., „ Videbant „ Recenitenſes, *inquit*, parietes, & „ tenues & perantiquos ſtare ſine ullo penitus fundamento. Ingens ergo eos inceſſit cura, veritos, ne „ paullatim temporum injuria, procumbentibus parietibus, auguſtiſſima orbis terræ ſedes peſſum iret „ rueretque. Itaque optimum factu rati

Ecqua erunt documenta, si ista documenta non sunt? Ecqua idonea judicabuntur, si ista tanquam inepta repudientur? His, quotquot ante me hac de re scripserunt, viri gravissimi & sapientissimi usi sunt; hæc ipsa diligentissime explorarunt; hæc ad Criticæ severioris regulas exegerunt, & magni esse ponderis duxerunt. Ego

„rati ædem specie ruinosam undique „communire, & jactis, quantum res „ferebat, fundamentis lateritio eam „pariete circumdant. Fama est haud „dubiis vulgata auctoribus, nullo „modo potuisse novam substructionem cum sacris parietibus cohære„re. Quin etiam procedente tempo„re novi illi parietes veteribus pro „fulcimento adjecti paullatim recesse„runt adeo, ut inter utrosque parie„tes, quoties opus foret, puer cum „accensa face discurreret, quo dis„junctorum parietum fidem exploran„tibus faceret. Nec vetus est ejus „rei memoria. Vivebant paucis ab „hinc annis viri probi piique com„plures, qui discurrentem inter „parietes puerum sæpius se vidisse nar„rarunt Rhaphaeli Rieræ, *unde ipse* „*cognovi*. Huic eidem Rieræ Raine„rius Nerucius Architectus egregius, „ædificationi Lauretanæ præpositus pro „familiaritate commemoravit; Se Cle„mentis VII. Pon. Max. jussu de„moliendis lateritiis illis parietibus „præfuisse, cum marmoream cru„stam, quæ hodie cum omnium ad„miratione visitur, substituere moli„retur; ac tum admirabundum repe„risse parietes illos, contra omnem „Architecturæ rationem a sacro cubi„culo dimotos, neque tam vetusta„te, quam arcano quodam consilio „ruinosos; ut satis appareret, Dei pa„rentem ad sustendandam suam do„mum excludere hominum industriam „voluisse; quo divina vis insignior „foret, si tectum longe antiquissi„mum sine fundamentis ullove huma„no auxilio per tot sæcula staret.

Nobilissima, & antiquissima Anticiorum Recinetensis familia alia duo præclarissima monumenta exhibet. Primum quidem litteræ sunt in membrana exaratæ Pauli Heremitæ vulgo a Sylva nuncupati, qui sæpius cælestes flammas sacro domicilio imminentes aspexit, & hac ipsa de re ad Carolum Secundum Regem Neapolitanum datæ. Alterum, epistola a *Prioribus*, ut vocant, Recinetensibus hoc de prodigio ad Bonifacium VIII. conscripta. Hæc duo monumenta edita sunt a Cl. Trombellio tom.6. *de vita & gestis Mariæ Sanctissimæ* part. 2. dissert. 24., qui etiam affert Hymnum valde antiquum in Tersactensi templo a Minoritis cani solitum.

Ego ſcilicet iiſdem jure meo non utar ? ea parvi pendere, ea negligere audeam ? neque vero hæc ipſa iſtis objiciam atque opponam ? Dicam equidem quod ſentio ; Malo deſipere cum tot graviſsimis ac ſapientiſsimis viris, quorum placet auctoritati ſubſcribere, quam cum iſtis ſapere, qui nondum ex præſcripto Apoſtoli *ſapere ad ſobrietatem* norunt, &, niſi res ad demonſtrationem quandam adducantur, eas fere tanquam falſas & commentitias criminari ac reſpuere conſueverunt. Sed progrediamur ad reliqua.

XXII. Quid vero, ſi præterea hujuſmodi prodigium, de quo agimus, non ſemel & iterum, quod jam demonſtratum eſt, ſed etiam tertio per Legatos publicos fuerit exploratum ? Quid, ſi non provinciarum & civitatum juſſu, ſed ipſius Romani imperio Pontificis ; non per cives, quanquam honeſtiſſimos, ſed per lectiſſimos ex ipſa Pontificia familia viros ; non remotiore ac vetuſtiore, ſed recentiore ac proximiore memoria ? nonne quanta maxima adhiberi aliqua in re exploranda potuit, omnis hoc in negotio conſumpta fuiſſe diligentia judicabitur ? Atqui Clemens VII. Pontifex Maximus, qui Lauretanam ædem impenſius coluit atque exornavit, quo certior tanto prodigio fides conciliaretur, quamvis ſatis ſuperque exploratum videri poſſet, tamen denuo explorandum exiſtimavit. Ergo tres ex omni Cubiculariorum ſuorum numero, expertæ in primis ac notæ probitatis, fidei, ac ſpectatiſſimæ prudentiæ viros ele-

elegit, eosque primum Lauretum, deinde in Illyricum, tum ad extremum in Galilæam cum mandatis allegat; omnia inspiciant, considerent, atque intentiore cura contemplentur. Quid hic ego toties eadem repetam? Fecerunt Legati Pontificii, quæ jussi fuerant, suaque legatione eodem prorsus, quo Dalmatæ ac Picentes, felici successu functi sunt. Unum tantum ab iis novum veritatis indicium deprehensum est, quod præteriri non debet. Duos Legati Pontificii secum attulerunt lapides, quibus Nazarethi ædes vulgo ædificari solent, qui cum illis, quibus Lauretana ædes structa est, collati, omnino simillimi ac gemini reperti sunt. Quo factum fuit, ut & miraculi fides novo documento roboraretur; & simul nova isthæc legatio non frustra a Pontifice decreta videretur.

XXIII. Atque hoc deportatorum a Legatis Pontificiis lapidum indicium mihi quidem non contemnendum, sed certissimum veritatis, quam propugno, argumentum existimandum videtur, atque adeo illustre, ut oculis ipsis subjiciatur. Usque adeo in re tam certa atque explorata versamur, ut veritatem non tam ratione assequi, quam sensibus propemodum ipsis percipere possimus. Lauretana enim domus non cocto latere, sed dissecto lapide constructa est. Porro horum ipsa lapidum materies facile eos a reliquis, quibus nostra ædificia constare solent, vel oculis ipsis judicium ferentibus, segregat atque discernit. Lapidicinæ autem, ex quibus

hujusmodi lapides excidantur, in Piceno nullæ sunt; qua in provincia similiter, atque tota Italia e coctis lateribus fere ædificia coagmentantur. Hic certe adversarii non dicent, Picentes, quo certius dolum componerent, & fraudi aliquem veritatis colorem allinerent, a Palæstina, aut ab alio remoto loco hujusmodi lapides Lauretum usque convectandos deportandosque curasse.

XXIV. Nunc vero, cum tot eruta e tabulariis documenta protulerim, cum tres nobilissimas legationes decretas produxerim, cum factum hoc diligentissime examinatum a duabus Nationibus, & accuratissime inspectum docuerim, cum summi auctoritate Pontificis exploratum & confirmatum ostenderim, cum novum veritatis indicium postrema legatione Romam allatum manibus quodammodo vestris contrectandum oculisque inspiciendum obtulerim, quid est, quod exspectari praeterea a me possit? Exspectandum, credo, erit, dum perinde agam de re vetere, ac de recenti. Dura sane ac plane iniqua conditio. Sed tamen, quo me magis adversariis dedam, ad hanc ipsam conditionem veniam. Quid igitur? si de hoc facto testem non vetustum, sed recentem; quid? si recentissimum; quid? si mihi ipsi cognitum; quid? si contubernalem; quid denique? si omni exceptione majorem citare possim. Poteritne quidquam amplius a me exspectari, desiderari a vobis, postulari ab adversariis? Non opinor. At hoc est difficile. Video. At ne jure quidem id postulari potest. Arbitror. Sed ta-

tamen, quemadmodum dixi, ad propositam conditionem veniam, & hujusmodi testem dabo atque producam. Quid? quis hic est? ubi est? unde est? Adest, præsto est, a Palæstina, ab ipso Nazaretho. Is est Archiepiscopus Edensis, vir doctrina, moribus, dignitate spectatissimus, qui pene omnia, quæ hactenus persecuti sumus, non auritus, sed oculatus testis disertissime planissimeque confirmat. Recita testimonium Archiepiscopi Edensis. Testimonium Archiepiscopi Edensis. (a)

XXV. Animadvertistis religionem gravitatemque testimonii? Sancte affirmat, *tacto pectore, more sacerdotali*, Archiepiscopus Edensis cum esset, an.cIↄ.Iↄ.c.xc. sæpius religionis ergo Nazarethum adisse, se contulisse ad locum, ubi

(a) „ Io sottoscritto, *tacto pectore, more sacerdotali*, attesto ed affermo, qualmente essendo stato nell'anno 1690. Arcivescovo di Eden, più volte per mia divozione visitai il sito, ove era situata la Casa della Beatissima Vergine nella Città di Nazaret, e vidi le sue fondamenta fabricate d'alcune pietre vive, che si trovano in quelle parti; avendo poi rinunziato all'Arcivescovato nell'anno 1714. mi ritirai in Roma, e colla dispensa della felice memoria di Clemente XI., professai nella Compagnia di Gesù; avendo pertanto inteso da certi, che la santa Casa di Loreto era fabricata di mattoni, nacque in me non piccol sospetto, che la detta Casa fosse quella medesima, le fondamenta della quale aveva veduto in Nazaret; ma essendo l'anno 1731. ai 30. di Settembre in Loreto a visitar quel Santissimo Santuario, compresi di sicuro non esser mattoni quelle pietre della S. Casa di Loreto, ma pietre vive: e di più affermo esser la detta Casa di Loreto della medesima misura delle fondamenta, che si vedono in quelle parti. In fede di ciò questo dì 30. Settembre 1732. *Giorgio Beniamino della Compagnia di Gesù, olim Arcivescovo di Eden.* „

ubi *virginalis domus exſtabant fundamenta*, obſervaſse ea *conſtare vivo lapide*, qui illis in partibus reperitur. Addit, abdicato Archiepiſcopatu in Italiam ſe recepiſse; cum autem Lauretanam domum coctis fabrefactam lateribus audiſset, vehementer commotum dubitaſse ſe, an ea domus re ipſa eſset, quæ ferebatur; veniſse Lauretum anno cIↄ.Iↄ.cc.xxxi. prid.kal.Octob., comperiſse ſacram domum non cocto latere, ſed *vivo lapide exſtructam*, quæ res omnem dubitationem abſterſit; animadvertiſse præterea Lauretanæ ædis *modum cum fundamentorum a ſe Nazarethi inſpectorum menſura* plane atque omnino convenire. An quidquam certius, teſtatius, manifeſtius hac de re afferri poſsit, ego ſane non video, neque videre vos arbitror; prorſus ut divino conſilio tam locuples, tam gravis, tam religioſus ac veridicus teſtis ad hæc ipſa tempora ad edomandam intemperantium noſtri temporis Criticorum pertinaciam reſervatus fuiſse videatur.

XXVI. Jam vero, ut eo denuo redeamus; iterum iſtos interrogemus. Quid ad hæc iſti reponunt? quid dicunt? quid cogitant, aut ſentiunt? aut potius quid nos de iis dicere, quid cogitare ac ſentire debemus? Quid eſt, quamobrem taceant, tergiverſentur, & ſe tot teſtimoniis plane victos convictoſque non fateantur? Quid? ne his quidem teſtibus credent? Non igitur credent Legatis Terſactenſibus, non Picentibus, non Cubiculariis Pontificiis, non tot graviſſimis viris fide, religio-

ligione, probitate, ſapientia, virtute ſpectatiſſimis, non huic poſtremo a nobis allato teſti, oculato, recentiſſimo, graviſsimo, fide digniſſimo? Quid igitur credent, cui credent? Etenim ſi nihil credere, ſi nemini credere in animum induxerunt; quid eſt, cur hoc ipſum de ſe palam atque aperte non profiteantur? Tunc enim vero loco cedam atque abibo, neque diutius pergam operam perdere, & in iis revincendis tempus, ſpiritum, vires, contentionemque conſumere. Quod ſi omnino increduli nec eſſe, nec videri volunt, & ea credere omnino debent, quæ idoneis teſtibus confirmantur, quid eſt, quod credere debeant, ſi hoc non credunt? quid, quod planum fieri poſſit, ſi hoc non ſit? quibus indiciis ad veritatis caput perveniri poterit, ſi hæc via penitus obſtruatur? quibus argumentis hiſtoricum aliquod factum doceri, ſi publicorum Legatorum auctoritatem, religionem, jusjurandum aſpernemur; ſi duarum nobiliſſimarum Nationum conſenſum repudiemus; ſi denique ſanctiſſimi Præſulis locupletiſſimum recentiſſimumque teſtimonium negligamus.

XXVII. Hic ego clamo, poſtulo, obſecro, oro, ploro, atque imploro veſtram fidem, Florentini, non in re minima ac levi, ſed ſummi graviſsimique momenti. Advertite, cognoſcite, animadvertite. Nolo vos huic cauſæ nimio opere addictos, nolo fautores meos, nolo Deiparæ perſtudioſos; volo cenſores rigidiſsimos, volo judices acerrimos; volo, vos putetis nunc, non in con-

cione adesse, ut me singulari, quod facitis, humanitate audiatis; sed, quod jam inde ab initio constitutum fuit, in curia pro tribunali sedere, ut de tanta re cognoscatis & judicetis. Nonne, quandoquidem res hæc in judicium allata est, & vos huic quæstioni præpositi estis, hos homines gravissimis verbis castigare, redarguere oportet, & acerrime reprehendere? Quæ malum! tanta pervicacia, ut propter quandam *incredibilitatis* speciem, quam hoc prodigium præsefert, prodigium ipsum tam acri cura investigatum, tot argumentis confirmatum, tot testimoniis demonstratum negare audeant? Quid jam reliquum istis est, nisi ut Divinam ipsam Omnipotentiam circumscribant, & quod istis credibile non videatur, id fieri a Deo posse inficientur; contra atque cælestis Nuncius hac ipsa in domo diserte affirmavit; *Non erit impossibile apud Deum omne verbum*; & celeberrima ac testatissima, hoc ipso in genere Gregorii cognomento *Taumaturgi* perpetrata prodigia confirmant.

XXVIII. Nam per Deum immortalem! ut, quos hactenus produximus, testes amoveantur; *Si in ore duorum, aut trium testium stabit omne verbum*, ubi hoc ipsum *verbum*, verbum, inquam, veritatis *stare*? ubi residere? ubi inveniri posse censebimus? si ejus in hoc facto desperanda inventio sit. Tres huc Nationes, quarum hac in re maxima esse debet auctoritas, tres, inquam, Nationes tam moribus, quam regionibus disjunctissimæ, incolæ Palæstini, Dalmatæ, Itali quodammodo con-

conveniunt ; uno ore idem affirmant, nulla in re discrepant, mire consentiunt. Quam domum posfidere se Italus dicit, apud se tum incola Palæstinus, tum Dalmata exstitisse olim confirmat. Inanem aream etiamnum demonstrat incola Palæstinus, inanem nunc etiam ostendit Dalmata. Quid hoc rei sit, quid evenerit, utrique ne rogati quidem advenas ac peregrinos docent ; ut hic neque tabularia, neque veteres chartas reliquiasque blattarum requirere magnopere debeamus. Præterea sacræ Domus migrationis notatur tempus, notatur annus, mensis, dies ; loca stationum demonstrantur ; intervalla distinguuntur. Quid vero ? cum in certamen summi honoris ventum esset, tametsi certare studiis inter se æmulas Nationes oporteret, nec aliam alii præferri facile pati, contra tamen atque usuvenire solet, & humani fastus natura ferat, hæ, quas dico, Nationes non solum secum non dissentiunt, sed mirifice consentiunt. Nullam hac in re partem sibi vindicavit contentio, nullam usurpavit invidia ; quod dissimulandum certe erat, ultro Palæstini & Dalmatæ præseferunt, aperte & sincere fatentur. Quid denique ? cum eo res adducta foret, ut aut dirimi, quæ excitata inter utrasque Nationes controversia, aut tolli, quæ suborta videri simultas poterat, deberet ; quid agunt ? quemadmodum se gerunt ? Num litem intentant ? intercedunt ? prælato honori invident ? Nihil horum ; immo vero ultro cedunt, sponte succumbunt Italiæ, eique palmam in re tanti momenti

tantisque religionibus consecrata volenti libentique animo deferunt. Usque adeo veritatis vis in hominum animis dominatur, ut, nisi summa judicii ac voluntatis perversitas obstet, aut præjudicata opinio prævaleat, non solum a non repugnantibus obtineat, sed vel ab invitis assensum extorqueat. Hæc autem omnia, si istos audias, tempori accomodata, perperam excogitata, conficta, falsa; ad minus inepta, incerta, dubia, suspiciosa; nihil separatim, nihil conjunctim evincunt, nihil probant. Quid dicam? nescio. quid amplius addam? ignoro.

XXIX. Atque hic, ne quid dissimulem, mihi videmini, Florentini, vos hærere dubii, & cum animis vestris reputare, quid de istis sentiendum, quid judicandum existimetis. Video ex una parte vos de fide mea non dubitare; ex altera vero adduci non posse, ut istos tam effusæ intemperantiæ credatis, ut a nobis hac in re dissentire sustineant, nisi ad hoc ipsum certissimis sint argumentis adacti & prope demonstrationibus compulsi. Recte id quidem; & ego ipse propemodum, nisi experientia edoctus istorum ingenium jam nossem, vobis assentirer. Etenim rationes, quibus ad negandum tam illustre factum adducuntur, sane evidentes esse necesse est, quippe quæ in optimarum conjecturarum & locupletissimorum testimoniorum contentionem venire debeant. Quare video, hunc a me locum minime esse negligendum, sed omni, qua fieri potest, cura diligentiaque tractandum. Reficite vos ad

ea,

ea, quæ reſtant, Florentini, & benevolentiæ veſtræ aura orationem meam ad exitum uſque provehite. Ego levioribus omiſsis rationibus, eas potiſsimum in medium afferam, in quibus iſti ſe jactant, quas nobis opponunt, quas certiſsimas atque inviċtiſsimas prædicant.

XXX. Ajunt igitur ſe Antonini & Vincentii, quo minus tanti prodigii veritatem affirment, auċtoritate impediri. Equidem, ut, quod in memet expertus fui, libere expromam, vix ab iſtis auċtoritatis uſurpari nomen audivi, ipſo auċtoritatis vocabulo vehementer perculſus ſum. Quid? iſti auċtoritatis mentionem facere audent? Miror ſane. Etenim qua fronte? quo ore auċtoritatem appellant, quam ſæpe in ſuis ſcriptis ejurare non dubitant? Hic vero quid ego agam? cum iſti nullam inconſtantiæ notam detrectent, & nunc ad eam, a qua plerumque refugere ſolent, auċtoritatem confugiant. Nam, vel ſtandum eſse auċtoritati volunt, vel non; ſi volunt, cur ea, quæ contra communem auċtorum omnium recte ac moderate ſentientium opinionem perperam comminiſcuntur, ipſi non damnant? ſi ſecus, cur illud a me flagitant, quod ego ab iis obtinere non poſsim? Sed ſtemus auċtoritati, quandoquidem ita volunt, atque ego non repugno; immo vero huic maxime ſtandum eſse contendo. Verum, ecquid aliud hactenus egi? in quo hactenus laboravi, omneſque & induſtriæ, & animi, & ingenii mei nervos intendi, niſi in eo, ut illos ad unam ferme auċto-

ctoritatem provocarem, una ferme auctoritate revincerem? Parumne idoneos vobis hujusce facti auctores istis attulisse videor, qui tres nobilissimas legationes decretas, qui gravissima mandata Legatis data, qui jurata Legatorum ipsorum testimonia protulerim? qui eo usque progressus sim, ut in re vetere, recentissimum testem dederim atque produxerim? Etenim ubinam residebit auctoritas, si hanc a Legatis publicis, a gravissimis testibus, ab honestissimis viris abesse existimabimus?

XXXI. Verum age, quid Antoninus dicat, qui primus objectus fuit, sine cunctatione audiamus. Codex proferatur, recitentur verba, Antonini sententia clare & perspicua voce sic, ut omnes, quotquot adsunt, exaudiant, pronuncientur. Quid? hærent, hæsitant, tergiversantur. Non est cur declinent, cur subterfugium aliquod quærant. Cedo codicem, cedo verba, cedo expressam Antonini sententiam; ad auctoritatem me ipsi provocarunt, auctoritati standum esse confirmo. Miserum me! quæ verba requiro, quem codicem flagito, quam sententiam postulo? Verba, quæ hanc Antonini sententiam declarent, nulla sunt; Antoninus hac de re nullam suis in operibus mentionem fecit. Cur igitur mihi Antonini auctoritatem objiciunt, qui hoc de prodigio ne litteram quidem ullam scriptam reliquit? Quid hoc est? Illudimurne ab istis, an serio res agitur?

Sed

XXXII. Sed video quid dicant; Antoninum quidem ajunt, verbum hoc ſuper prodigio feciſſe nullum, ſed ob hanc ipſam cauſam negandi prodigii ipſis fuiſſe auctorem. O rem novam atque inauditam, & ipſo prodigio, quo de agimus, pene admirabiliorem! Quid? egone, propter unius vel ſanctiſſimi doctiſſimique viri ſilentium, tot juratorum teſtium ſanctiſſimas graviſſimaſque voces repudiabo? Taceat, per me licet, Antoninus; ſed eo tacente, clamant Legati publici, clamant Legati Pontificii, clamant Dalmatæ, clamant Picentes, duæ nobiliſſimæ provinciæ ac Nationes clamant, & prodigii veritatem affirmant; res ipſa clamat, quæ, niſi vera eſſet & teſtatiſſima, nullo modo perſuaderi potuiſſet. Hac ego tanta auctoritate confirmatus loco moveri potero? Unius aut alterius ſcriptoris ſilentium tot vocibus, tot clamoribus, ac propemodum vociferationibus, quæ undique circumſonant, anteferendum putabo?

XXXIII. Sed ne eludere videar argumenti vim, Antonini ſilentium expendamus. Siluit hac de re Antoninus. Eſto. Sed in primis mirari ſubit, cur tanti auctoritatem Antonini faciant. Non hoc ego dico, quo Antonini auctoritatem plurimi faciendam non eſſe exiſtimem; ſed miror iſtos, qui Antoninum, tanquam nimis credulum, nec recentis artis criticæ diſciplina inſtitutum, deſpicere ſolent atque contemnere, nunc tantopere ejuſdem teſtimonium, tantis vocibus, ac prope convicio a nobis requirant. Conſtantiam ab iſtis flagito, & meo jure flagito.

gito. Si multa ea de causa, quia ab Antonino non satis per istos artem criticam edocto scripta sunt, repudiant, quid est? quod hac super re verba Antonini requirant; perinde quasi, si Antoninus locutus esset, ipsi Antonino credidissent. Suis ipsorum Criticæ regulis implicentur isti necesse est. Etenim si Antonini loquentis per istos non valeret auctoritas, multo certe minus valere debet tacentis. Nam si verba auctoritate destituuntur, quæ inesse auctoritas silentio erit existimanda? Quid hoc est? Antoninus loquitur; de repente isti irrumpunt, & clamant; cave credas, cave ejus dictis fidem adjungas. Antoninus silet; iidem continuo prosiliunt; adigunt & compellunt credere. Quid, inquam, hoc est? quam absurdum! quam inconveniens! Ego scilicet per istos Antonino loquenti non credam, silenti credam? Neutram igitur in partem valeat Antonini auctoritas, & sive taceat, sive loquatur ejus testimonium nullum sit.

XXXIV. Verum maneat, uti decet, sanctissimi & doctissimi viri auctoritas, &, vel istis invitis ac repugnantibus, qui illam labefactare contendunt, me defendente ac reclamante, inconcussa maneat. Dico igitur, Antoninum, qui multos post annos ab hoc patrato prodigio scripsit, illud existimare potuisse supervacaneum esse mandare litteris, quod fama jam pervulgatum fuisset. Dico, illo sæculo, quo Antoninus scripsit, Italiam Guelforum ac Ghibellinorum factionibus fuisse distractam, ut propterea certus hac de re in Etru-

riam

riam rumor pervenire non potuerit. Incidit enim hoc prodigium in ſummam perturbationem temporum,ut mirandum non ſit tanti prodigii famam ſe primis illis temporibus unius ferme Piceni finibus continuiſſe.Dico denique, ad Antoninum non pertinuiſſe hoc de prodigio ſcribere, neque id eſſe ab eo poſtulandum, qui totos centum quinquaginta annos ab ipſo patrato prodigio floruit ; ut ſane mirari ſubeat quid ſit , quamobrem iſti ejus tantopere a nobis teſtimonium flagitent ; quod quidem ego ſummæ , qua laborant, inopiæ argumentorum adſcribendum puto.

XXXV. At credibile non eſt , Antoninum , qui multa admirabilia narravit , nos de tanto celare voluiſſe miraculo . Audio . Multa quidem narravit ; ſed non omnia ; quî probatur omnia collegiſſe , omnia narraſſe , nihil prætermiſiſſe (*a*) ? Euſebius (*b*) certe,quod jam cum de

(*a*) Quod Sanctus Antoninus in ſuo Chronicorum opere non omnia mirabilia colligere in animo habuerit ipſe declarat ſub finem libri quàrti Summæ Confeſſariorum his verbis ; „Demum de ſcientia actum eſt , cui „additur magnum opus diſtinctum „propter ſui longitudinem in tria vo- „lumina , *non præciſe Hiſtoriarum* , „ſed & multorum aliorum de Seri- „pturis ſanctis , & dictis notabilium „Sanctorum , ſed & aliorum Genti- „lium . Hactenus Antoninus de ſuo opere.

Opportune hic Guido Grandius relatus a Trombellio . „ Cum vero,*inquit*, „ & paucis poſt annis de Sacræ Domus in „ Italiam adventu monumenta regio- „ nis illius , in qua ſtationem poſuit , „ indubitata occurrant , & ipſo S. An- „ tonino pene ſeſquiſæculo vetuſtiora , „ ad quem nemo prudens pertinuiſſe „ dixerit de re tum vulgatiſſima ex- „ preſſum teſtimonium ſuis hiſtoriis „ inſerere ; hinc temere abuti ejus ſi- „ lentio contradictores , ad Lauretani „ ſacelli veritatem impugnandam , ma- „ nifeſtum eſt .

(*b*) Legendus Card. Urſius Hiſt. Eccl. tom. 5. lib. 12. num. 59. , ubi ſic legitur . „ Il ſilentio di Euſebio nella Vita di Coſtantino è paruto ad

de negante argumento egimus, animadvertimus, Eusebius, inquam, qui Constantini, cujus ætate floruit, vitam accurate scripsit, prodigia illa, quandoquidem de prodigiis agimus, quæ luculenta in primis atque illustria in salutiferæ Crucis, studiose ab Helena Constantini matre conquisitæ & repertæ, ipsa inventione patrata sunt, prorsus omisit; & eo loco omisit, quo in historia sua eorum meminisse omnino debuisset; ut etiam mirari desinamus, si idem Eusebius nullam de Nazarena domo, atque eleganti ab Helena Augusta illi, ut tradit Nicephorus, circumdato templo mentionem fecerit. Jam vero, continuone falsa prodigia illa judicabuntur, quæ consequentium scriptorum auctoritate confirmantur? Potest igitur accidere, ut gravis auctor, accuratus & diligens, quædam etiam illustria & singularia prætereat, & quamvis locus ipse auctorem quodammodo admoneat, ut hoc vel illud insigne factum minime reticeat; tamen, quacumque de causa id evenire possit, fiat, ut illud ipsum insigne ac singulare factum ab eodem reticer-

ad alcuni Eretici un sufficiente argomento non solo per non prestare alcuna fede a' mentovati miracoli, benchè attestati da gravissimi Autori, de' quali alcuni fiorirono in quel medesimo secolo; ma altresì per negare tutta l'istoria dell' Invenzione della Croce. Ma qual conto si debba fare dell' argomento, come dicono, negativo contra le positive testimonianze, se ne ha una bellissima prova in questo medesimo fatto. Conciossiachè ciò, che Eusebio non ha ricordato in quella opera, lo ha chiaramente accennato in un'altra, venuta da non gran tempo alla luce; onde si può raccogliere, che talora le cose anche più grandi ed illustri sono state omesse dagli Scrittori, eziandio in que' luoghi, ove pareva, che dovessero averne fatta menzione.

ceatur. Quod Eusebio contigit, id similiter contingere potuit Antonino. Non video, quid in simili re dissimile afferri possit, nisi nostri forte prodigii magnitudo; sed magna quoque prodigia erant, quæ Eusebius prætermisit, quorum si magnitudo Eusebium non perculit, potuit similiter magnitudo nostri non percellere Antoninum, præsertim cum hunc neque locus, neque tempus, ut Eusebium, admonerent.

XXXVI. At Eusebius ea ipsa prodigia alio in opere, quod diu latuit, & postea in lucem prodiit, indicavit. Esto; sed non eo loco, quo maxime debuit; præterea non diserte, quod oportuit, est persecutus. Quid vero, si opus illud nunquam lucem aspexisset, si in tenebris adhuc delitesceret? Ab adversariis objiceretur silentium Eusebii, in hoc se jactarent, clamarent, vociferarentur, & nos ob unius scriptoris silentium prope stentoreis istorum vocibus obrueremur. Sed tamen Eusebius, qui rem tacuisse affirmaretur, minime re ipsa, ut postea emergente codice, atque insperato in conspectum se dante patuit, tacuisset. Eusebius igitur locutus erat, & illa prodigia saltem indicarat; quod quid prohibet, quo minus nos idem de Antonino & sentiamus, & affirmemus? Hic porro videtis, opinor, Florentini, quantum hujus generis argumento, quod *negativum* appellant, fidendum sit, quam sit fallax, quam dubium, quam incertum; de quo, cum multa suo loco dixerim, hic addere plura supersedeo.

Alter

XXXVII. Alter nobis opponitur Vincentius. Mitto dicere, hunc quoque non ea, qua isti, disciplina institutum fuisse, & illis vixisse temporibus, quibus nova recentis hujus artis criticæ lux, quæ sola ignorantiæ tenebras dispulit, nondum affulserat; sed tamen nobis objicitur Vincentius, cujus auctoritatem declinare nec possumus, nec debemus. Non est, cur hoc loco, ut paullo ante, cum de Antonino diximus, istos ad proferendum codicem, ad recitanda verba provocem. Egomet novi locum, teneo verba, ipse recitabo. *Quolibet die*, inquit in concione quadam de Assumptione B. M., *quolibet die potestis ire in Nazarethum ad cameram, ubi Filius Dei incarnatus fuit*. Igitur, reponunt, Vincentius diserte affirmat Lauretanam domum Nazarethi extitisse eo tempore, quo nos translatam jam in Italiam fuisse contendimus. Bene est. Amplector primum Vincentii sententiam, veneror auctoritatem. Non enim Nazarethum auditores Vincentius allegasset suos, nisi tunc Nazarethi Lauretana domus, aut exstitisset, aut ipse saltem eam ibi exstare censuisset. At hic quoque ab adversariis requiro constantiam. Nam quomodo pro se tantam afferre auctoritatem possunt, qui sacram ædem jam inde a vetustissimis temporibus excisam, ac prorsus dirutam volunt? quandoquidem per ipsos nullam neque Hieronymus, neque Eusebius de ea mentionem faciunt. Quam igitur nunc domum somniant? quam *cameram* fabulantur? quam ædem mihi

hi opponunt? si eo tempore neque domus, neque ædes, neque *camera* Deiparæ Nazarethi per ipsos exstabat ulla.

XXXVIII. At Vincentii valere debet auctoritas. Valeat, per me licet, non contradico, non repugno; immo vero libenter assentior. Sed valeat, etiam, istis vel contradicentibus ac repugnantibus, Ven. Bedæ (*a*) auctoritas, qui memoriæ prodidit, Nazarethi alteram Ecclesiam exstare *in loco, quo Angelus ad Beatam Mariam evangelizaturus intravit*; quæ quidem Ecclesia, nequidquam oblatrante contra Baronium Casaubono, & domus & Ecclesia esse poterat; Ecclesia, inquam, sacro ritu consecrata, quin domus formam amiserit, atque adeo domus esse desierit. Valeat Nicephori, (*b*) qui scriptum reliquit, Helenam Augustam Virginalem domum eleganti conclusisse templo. Valeat Scriptoris (*c*) vitæ

(*a*) Ven. Beda de nominibus locorum, vel civitatum, quæ leguntur in libro Actuum Apostolorum, lit.N. „ Nazareth, *inquit*, viculus in „ Galilæa juxta montem Tabor, un- „ de & Dominus noster Jesus Christus „ est Nazaræus vocatus, habetque Ec- „ clesiam *in locc, quo Angelus ad Beatam Mariam evangelizaturus intravit*. „ Huc usque Beda. Hanc auctoritatem nequidquam convellere conatus est contra Baronium Isaacus Casaubonus. Partes Baronii susceperunt Ven. Canisius de Deip. lib. 5., & Turrianus in Responsione Apolog. adversus eundem Casaubonum.

(*b*) Nicephorus Callistus lib 8.Hist. Eccl. cap. 30. „ Nazareth, *inquit*, „ pervenit [*Helena*], &, salutationis „ Angelicæ domo reperta, Dei Genitrici „ peramoenum excitavit templum. „

(*c*) Acta SS. Ord. S. Benedicti Sæc. 3. part. 2. in Vita S. Wilibaldi Episcopi Eistetensis, qui Loca Sancta visitasse dicitur anno 786. parag. 16. pag. 374. hæc habent. „ Orantes „ ambulabant in Galilæam *in illum* „ *locum*, *ubi Gabriel primum venit* „ *ad Mariam*, ubi est nunc Ecclesia.. „ illam Ecclesiam Christiani homines „ sæpe comparabant a Paganis, quan- „ do illi eam volebant destruere.

vitæ S. Vilibaldi Episcopi Eistetensis, qui ad loca sancta octavo sæculo venisse dicitur, & *ambulasse in Galilæam in locum, ubi Gabriel primum venit ad Mariam*; quo in loco exstabat Ecclesia, quam Christiani a *Paganis* illam exturbare volentibus persoluto pretio *sæpe* redimebant; quod non fecissent, nisi eos summa loci religio compulisset. Valeat Scriptoris (*a*) item Vitæ S. Ludovici Galliarum Regis, qui narrat, Regem Sanctissimum, in Palæstina cum degeret, Nazarethum venisse, *pium locum Incarnationis intrasse*, ibique Eucharistica dape fuisse refectum. Valeant igitur omnes istæ auctoritates, quæ hanc, quam defendo, causam non parum certe confirmant, & sacram ædem ad id usque tempus, quo in Italiam translata fuit, perstitisse in Galilæa evincunt. Sed

(*a*) Non est, meo quidem judicio, contemnendum documentum, quod eruitur ex *Vita, & S. Conversatione piæ me. Ludovici IX. Regis Francorum per Fr. Gaufridum de Belloloco O.P. ejus Confessorem*, ex Codice ms. FFr. Prædd. Conventus Ebroicensis, Tomo 5. Scriptorum Historiæ Francorum cap. 22., ubi hæc leguntur. „ In vigilia Annunciationis Dominicæ Rex „ descendit in Nazareth. Cum autem „ a longe locum sanctum videret, de„ scendens de equo, flexis genibus de„ votissime adoravit, & sic pedes in„ cessit, donec humiliter Civitatem sa„ cram, & *pium locum Incarnationis* „ *intravit* . . . Quam devote ibidem „ se habuerit, quam solemniter, & „ gloriose fecerit celebrari Vesperas, Ma„ tutinas, Missam, & cætera, quæ ad „ solemnitatem tam celebrem pertine„ bant, testes esse possunt, qui affue„ runt; quod, *postquam Filius Dei in* „ *eodem loco de gloriosa Virgine car*„ *nem assumpsit*, nunquam tam so„ lemne, tamque devotum Officium „ fuerit ibi factum. Ibidem devotus „ Rex, Missa in altari Annunciatio„ nis celebrata, sacram communio„ nem accepit. „ Hujus auctoritatem loci confirmat vetus pictura in pariete Lauretanæ Domus expressa, quæ S. Ludovici effigiem exhibet, & cujus vestigia etsi evanescentia, non tamen omnino deleta ad hanc usque diem cernuntur. Hujus picturæ exemplar videre est in Ichonographia Lauretanæ domus apud Martorellium.

XXXIX. Sed ne hic quoque argumenti vim declinare videar ac subterfugere, accedam propius, & nihil, quod adversariis faveat, elici ex Vincentii verbis posse ostendam. Quî igitur potuit, si in Italia jam consederat Lauretana ædes, ad Nazarenam peregrinationem adhortari auditores Vincentius suos? Potuit, Florentini, iterum dico, potuit. Potuit enim implicata schismate Hispania tantum prodigium Vincentius ignorare. Potuit longinquitate locorum, quod in Italia contigerat, homo Hispanus nescire; primis enim illis temporibus tanti prodigii fama, uti diximus, unius ferme provinciæ fines non est prætergressa. Potuit denique Orator oratorio modo loqui, & non Oratoribus solum, sed vulgo etiam ipsi usitato. Qui Romæ fuit, hoc a me vere dici non ignorat. Quoties enim ad Constantinianam in agro Sessoriano Basilicam itur, toties ad Sanctam Crucem in Hierusalem iri vulgo dicitur. Cur non eodem loqui potuit Vincentius modo? Ego sane, cum Lauretum me contuli, Nazarethum ipsum adire mihi visus sum. Nam quid erat Nazarethi, de quo illud, ut sacræ Litteræ tradunt, Nathanael pronunciavit; *a Nazareth potest aliquid boni esse?* quid, inquam, erat boni, quamobrem Nazarethum, hac una excepta sacratissima domo, a peregrinis visendum esset; hac translata in Italiam, Nazarethum ipsum, & quidquid ibidem boni erat translatum aliqua vera ratione dici potuit. Quare si hoc modo locutus est Vincentius, non incondite, non

 in-

inconcinne, sed eleganter dici potest & vere locutus.

XL. Præterquamquod non admodum clare sententiam videtur Vincentius enunciasse suam. Quid enim illa verba sibi volunt? *Quolibet die potestis ire in Nazarethum*, perinde quasi paucula conficienda essent Nazarethum usque milliaria? Nonne, ut patet, interpretatione indigent? quibus quandoquidem interpretatio est adhibenda, quid prohibet, cur nos ea eam in partem interpretemur, quæ nobis faveat, & affirmemus, Vincentium aut ignorasse Nazarenæ ædis in Italiam adventum, aut de Laureto perinde ac de Nazaretho locutum esse, aut piæ aliquod peregrinationis votum auditoribus suis sive Nazarethum, sive Lauretum suasisse, aut etiam mendum aliquod sententiæ sanctissimi viri irrepsisse, quæ fideliter exscripta non fuerit, ut propterea necessario sit declaranda.

XLI. Quanquam quid est, cur diutius & in unius Scriptoris silentio, & in alterius interpretatione immoremur? perinde quasi veterum auctorum, qui de Lauretana æde in Italia jam constituta mentionem faciant, inopia laboraremus. Sunt, sunt, inquam, Scriptores, qui clare, qui diserte hoc de prodigio locuti interpretatione non indigent, atque ii quidem & nobilissimi & antiquissimi, quorum auctoritates, quandoquidem in hac causa, contra atque in aliis isti soleant, auctoritatibus delectantur, afferam. De Lauretana domo honorificentissimum exstat testimonium apud Flavium Blondum, virum ex Pon-

Pontificia Eugenii IV. familia doctissimum (*a*), &, quod præcipuum est, Antonino & Vincentio ferme æqualem. De eadem domo Leander Albertus (*b*) meminit ex eadem, qua Antoninus atque Vincentius, illustri *Prædicatorum* familia. Luculentam Lauretanæ ædis Historiam conscripsit Jo. Baptista Mantuanus (*c*) vir doctissimus & Poeta

(*a*) Flavius Blondus Eugenii IV. *Secretarius* fuit, & de Lauretanæ Domus translatione egregium testimonium dedit in sua, quam inscripsit, *Italia illustrata*, Regione quinta.

(*b*) De Leandro Alberto vide Tursellinum lib. 1. cap. 18.

(*c*) Joannes Baptista Mantuanus ex sacro Carmeli Ordine, vir doctissimus & Poeta nobilis, Historiam Lauretanam contexuit, & Cardinali Roboreo nuncupavit. Verba præstantissimi Historici hæc sunt; „ B. Virginis Lauretanæ venerabilis ac toto „ terrarum orbe celebratissimus locus, „ in quo manifestis, ac evidentibus „ miraculis quotidie divina virtus effulget, procul dubio in primis debet a „ cunctis fidelibus honorari; constat „ enim Sacellum illud sacratissimum „ B. Dei Genitricis Mariæ, Cælorum „ Reginæ, Angelorum Dominæ, militantis Ecclesiæ Patronæ, peccatorum „ Advocatæ, fuisse cubiculum, in quo „ ipsa nata, & in gremio ac sinu Annæ Matronæ Sanctissimæ dulciter educata, in quo ab Angelo salutata, „ in quo denique nostræ salutis Ductor „ fuit enutritus. „ Hæc eadem eleganti carmine persequitur lib. 5. *Agelariorum*. Quæ quidem omnia a se ex vetustiori monumento fuisse desumpta confirmat.

Idem Joannes Baptista Mantuanus relatus a Tursellino lib. 2. cap. 6. egregium aliud ædi Lauretanæ testimonium dedit. „ Cum nuper, *inquit*, „ venissem ad sacratissimæ Virginis Mariæ sanctum domicilium; vidissemque, qualia & quanta Deus ostendit „ in eo loco miracula, & suæ virtutis „ atque clementiæ signa manifestissima; „ me subito horror invasit, & visus „ sum audire vocem Domini loquentis ad Mosen; *Non appropinques huc, solve calceamentum de pedibus tuis, locus enim, in quo stas, terra sancta est*. Inde præfatus, legisse se „ in templo Lauretano tabulam parieti affixam, situ & carie corrosam, „ in qua unde & quonam pacto locus ille tantam sibi vendicasset auctoritatem, conscripta erat historia, „ hæc, inquam, præfatus adjecit. Historia igitur in tabella continebatur ejusmodi; *Templum B. Dei Genitricis Lauretanæ quondam ipsius Virginis cubiculum fuit, in quo nata, nutrita, ab Angelo Gabriele salutata, & Spiritu Sancto fuit obumbrata*.

ta nobilis, quam Cardinali Roboreo nuncupavit. Si unus civis vester, Florentini, siluit Antoninus, unius silentium Matthæus Villanus (*a*) civis item vester, vir cl.& Historicus celeberrimus compensare satis videtur posse. Quid? Pasconius *Minorita* (*b*) Tersactensis Provinciæ *Definitor* multa ad hoc prodigium spectantia, publici juris fecit, quæ a Tersactensi tabulario ab se deprompta fuisse confirmat. Quid? Ven. F. Petrus ex eodem sacro Ordine Episcopus Maceratensis *Legendam* quam vocant de Lauretana domo vulgavit jam inde ab anno cIↃ.ccc.xxx. Mitto Franciscum Milietum (*c*), Bernardinum Cyrillum, (*d*) Victorium Brigantem, (*e*) Hieronymum Radiolensem (*f*), Adricomium (*g*), aliosque, qui præclarum

(*a*) Matthæo Villano addi potest Arlottus Mainardus civis item Florentinus, qui tempore S. Antonini vixit, de quo Mannius tom. 3. Operis sui, quod inscripsit *Veglie piacevoli*, sic scriptum reliquit. „ Da Fabriano „ si determinò egli l'anno 1449. con „ quattro Fiorentini di portarsi a *Loreto*, e ad Ancona. „ Multo vero expressius in libello etrusca lingua conscripto, qui de ipsius Mainardi facetiis circumfertur, sic legitur; „ Tornando da Fabriano, dove era fuggito Papa Nicolao insieme con la „ Corte Romana rispetto alla peste, „ deliberò con quattro Fiorentini andare a *S. Maria di Loreto*, & Ancona. „

(*b*) De Pasconio & de Ven. Petro Episcopo Maceratensi, vide Trombellium loco infra citato.

(*c*) Franciscus Milietus Eremita S. August inl ex antiquis membranis Historiam Domus Lauretanæ concinnavit.

(*d*) Bernardinus Cyrillus Commissarius Apost. Historiam Millieti luculentis annotationibus illustravit an. 1573.

(*e*) Victorius Brigantes Canonicus Anconitanus laudatissimam & veracissimam Hieronymi Angelitæ Historiam non parum locupletavit.

(*f*) Hieronymus Radiolensis Vallis Umbrosæ Monachus in Opusculo, quod inscripsit; *Unde, & quomodo ædes S. Mariæ de Loreto initium sumpserit*. Floruit circa medium sæc. xv.

(*g*) De Andricom. vid. Trombel. ut sup.

His libet addere Beatum Joannem Fesulanum ex sacro Prædicatorum Or-

rum de Lauretana domo teſtimonium & dederunt, & ediderunt.

XLII. Nam quid dicam de tot ſummorum Pontificum ampliſſimis litteris? quid de eorundem honorificentiſſimis decretis loquar? quibus ſuum erga Lauretanam domum ſingulare ſtudium ad memoriam pietatis ac religionis ſempiternam teſtatum eſſe voluerunt. Quid? tot ſummi Pontifices Benedictus XII. Urbanus VI. Bonifacius IX. Martinus V. Eugenius IV. Nicolaus V. Calixtus III. Pius II. Paulus II. Sixtus IV. Innocentius VIII. Julius II. Leo X. Clemens VII. Paulus III. Julius III. Pius IV. Pius V. Gregorius XIII. Sixtus V. (1) Clemens VIII. & alii deinceps fere omnes, auctoreſne idonei per iſtos ſunt, qui in medium prodeant, qui in conſpectum ſe dent, qui hac de re teſtimonium ferant? Exſpecto dum hos etiam omni auctoritate nudent, & perſcriptis eorum graviſsimis auctoritatibus contradicere audeant ac refragari.

XLIII. Sed jam non eſt, cur ſive doctorum hominum, ſive

Ordine, Pictorem egregium, qui Lauretanæ Domus translationem coloribus expreſſit, uti exprimi nunc vulgo ſolet. Floruit circa medium ſæculi xiv.

Dantis Aligherii in *Com. Parad. cant.* 21. *terz.* 4. auctoritas paſſim a propugnatoribus Lauretanæ Domus affertur, quæ etſi clara non ſit atque perſpicua tamen non videtur prorſus abjicienda. Hanc Renzolius a Martorellio relatus pluribus illuſtrat.

(a) Sixtus V., præter Equeſtrem Ordinem ſub auſpiciis B. Mariæ Lauretanæ anno 1587. inſtitutum, præcepit ut illis verbis Evangelii S Joannis, VERBUM CARO FACTUM EST, a Divinum Sacrificium in Lauretana æde celebrantibus præponeretur particula HIC. Idem Pontifex Lauretum Urbis titulo & jure donavit.

ſive ſummorum Pontificum de Lauretana æde nimis tenuiter, & ſingillatim teſtimonia colligam? qui graviſſimum hac de re, ac pleniſsimum auctoritatis orbis terræ judicium proferre poſsim. Nam, per Deum immortalem! quid nunc communi populorum omnium conſenſione confirmatum magis reperiri poteſt, quod cum hoc prodigio, de quo dico, & jamdiu dico, conferri poſsit? cujus fama non jam amplius anguſtis unius provinciæ finibus circumſcribitur ac continetur, ſed eo uſque pervaſit, ut ad ultimas terras disjunctiſsimaſque nationes pervenerit ac penetrarit. Ecquis enim hoc tempore eſt, vel in ultimis terris poſitus atque abditus, qui aliquid de Lauretano domicilio non audierit? quis, qui illud viſendi incredibili cupiditate non flagret? quis, qui, ſiquidem ei facultas ſuppetat, vel longiſsima ad illud periculoſiſſimaque itinera terra marique non ſuſcipiat? An putamus, tantam advenarum ac peregrinorum multitudinem, tantam vim, tam incredibilem ac prope infinitum numerum (a) ex tota Italia, Gallia, Germa-

(a) Numerum Peregrinorum ſingulis annis Lauretum confluentium Renatus Foreſtius Societ. Jeſu recenſet in ſua oratione, quam edidit Laureti an. 1765. ſuper Sanctæ Domus translatione. Maxima Peregrinorum frequentia Italorum eſt. Galli numerantur ad 2000. Germani ad 5000. Poloni ad 400. Hiſpani ad 300. Dalmatæ ad 400. Belgæ ad 300. Conjunctim omnes una cum Italis, quorum numerum maximum eſſe diximus, centum Advenarum millium ſummam conficiunt. Solemnioribus diebus Peregrini quinque, aut ſex millium numerum explent. Ex eodem Foreſtio diſcimus, eorum numerum, qui ad ſacram Synaxim accedunt; Menſe Majo 80. m. Auguſto 30. m. Septembri 100. m, & ali-

mania, Hungaria, Polonia, Lithuania, Servia, Dalmatia, Pannonia, Anglia, Hibernia, Belgio, Hispania, Lusitania, ex omnibus denique vel remotissimis orbis terrarum partibus quotannis Lauretum confluere potuisse, nisi omnium gentium animos altius impressa quædam, penitusque insita sanctissimi loci religio occupasset? atque ita occupasset, ut, cum in viam se dant, ac Lauretum veniunt, non tam ad Virginis domum, quam ad ipsam Virginem se venire ac proficisci arbitrentur.

XLIV. Et sane hac una cogitatione patriam, uxores, liberos, propinquos, amicos deserunt, hac difficillima incertissimaque itinera ingrediuntur, hac ex ultimis portubus navigant, & vastissima infestissimaque maria transmittunt, hac omnia incommoda libenter sustinent, omnia alacri animo perferunt, & tum demum se beatissimos fore, ac jucundissimum tot laborum atque incommodorum fructum laturos credunt, si post tot vitæ capitisque discrimina divino eis munere concessum sit, ut tandem aliquando Virginem ipsam domi suæ convenire possint, ejus incunabula videre, ipsamque in æde propria venerari. Hoc unum scilicet ob oculos habent, hoc spectant, hoc in-

aliquoties 105. & 115. millia. Reliquis anni mensibus, quibus non adeo affluens concursus est, unoquoque mense ad duo aut tria milia numerantur. Solemnioribas item diebus in Ecclesia fere 400. Sacrificia celebrantur; minus solemnibus 150. In ipsa autem sacratissima Domo singulis diebus fere 30. Usque adeo nihil ad Sacratissimi loci sanctitatem augendam non conspirat; ut certe *In toto non sit sanctior orbe locus*.

intuentur, hoc ſuſtentantur uno; atque hac una ſpe mirum in modum confirmati ac recreati ad optatam ſuſceptæ peregrinationis metam læti alacreſque feſtinant.

XLV. Quid vero? cum longe auguſti templi faſtigia apparere incipiunt, ut ſubito quodam gaudio atque inuſitata voluptate perfunduntur, ut venerabundi in genua procidunt, ut ambas ad cælum tendentes manus, & Virginis opem enixius implorantes, ipſam Virginem de via ſalutant? Quid? cum Lauretum ingreſſi magnificentiſſimum templum vident ſacro domicilio circumdatum; quid? cum domicilium ipſum in conſpectum ſe dat; quid denique? cum ejus ſacratiſſimum limen ſubeunt, atque in ſanctiſſimo totius terrarum orbis loco religioſiſſimoque pedem ponunt. Tunc enimvero videres eos attonitos hærere primo, & quod jamdudum optaverant, & quod ardentiſſime concupiverant, ſe tandem conſecutos ſibi met ipſos vix credere; mox ex illo veluti ſtupore paullatim ſe recipere, proſternere humi corpora, pectus tundere, vocem tollere, *Mariam*, *Mariam* ſæpius cum lacrymis inclamare, *Mariam* impenſius venerari, omnia ſuſpiriis gemitibuſque complere.

XLVI. Et revera quis unquam illam domum ſiccis oculis aſpicere? quis illam ſine fletu intrare potuit? Nemo ſane, qui plane ferreus atque inhumanus non fuerit. Etenim ea eſt loci forma, cultus, religio, ſanctitas, ut nullum toto terrarum orbe ſanctiorem eſse locum facile agnoſcas, immo vero experiaris. Sic enim ubi

vix

vix intra vestibulum illud pedem intuleris, sacro quodam horrore corriperis, sic lacrymæ oculis sponte erumpunt, ut eas cohibere non posſis. Qui Lauretum accesistis, hæc a me non confingi, neque exagerandi causa dici, vestro ipsi experimento edocti estis. Ego sane cum illic fui, lacrymas certe non tenui, qui in harum ipsarum rerum commemoratione continere non posſum. Recordor enim fani, loci, religionis; venit in mentem eorum omnium, quæ vidi, quæ animadverti, quibus ipse interfui; hæc omnia nunc animo recursant, & tanquam præsens mecum ipse nunc recolo ac recognosco. Videre mihi videor peregrinorum greges circa beatissimam illam cellam affusos, alios ante aram Virginis provolutos preces effundere, alios parietibus affixos eos suavissime deosculari, illos passis manibus sacrum domicilium genibus obire totum, hos sæpius intro referre pedem, nec a sacra æde abstrahi divellique posse; omnes denique respectantes lacrymantesque discedere.

XLVII. Hic vero quid nominatim de Dalmatis peregrinis dicam? qui singulis annis mare transeunt & turmatim Lauretum veniunt; quod tam magna certe frequentia non facerent, nisi se tantum olim bonum posſedisse persuasum haberent. Quid? cum divinam Hospitem ad vetus desertum hospitium illis vocibus acerbissimi luctus & tristissimi desiderii plenisſimis non sine lacrymis ac gemitibus invitant; *Revertere ad nos Maria, re-*

ver-

vertere; & quanquam nunquam voti compotes facti fuerint; nunquam tamen singulis annis easdem iterare cum fletu ac suspiriis voces desinunt. Usque adeo hæc opinio, fuisse olim apud ipsos beatissimam hanc domum, atque adeo Deiparam ipsam, eorum non dicam insedit atque inveteravit, sed inolevit animis, ut evelli ac deleri tanta temporum diuturnitate non potuerit.

XLVIII. Cæterum tanta est hujus sacratissimi loci religio, tantos ac tam repentinos introeuntium in animis affectus excitat, ut incoli etiamnum ab ipsa Sanctissima Dei Genitrice videatur (*a*). Quod quidem huic uni ædiculæ tam proprium est ac singulare, ut cum aliis ejusdem Deiparæ celeberrimis ac nobilissimis templis commune non sit. Ignoscite, quæso, Florentini, si nimius hoc in argumento sum. De Deipara loquor, de mea, de communi parente loquor, cui quidem ego omnia, quæ hactenus consecutus sum, me debere profiteor, & reliqua etiam vel immerentem, pro ejus singulari bonitate & clementia, ab eadem in posterum, ac præcipue, quæ ad æternam animi mei salutem pertinent, certo consecuturum confido. Neque vero vos

non

(*a*) Tursellinus in præfatione Hist. Laur. „Quicumque, *inquit*, ad Lauretanam Ædem accedunt, non tam „ad Ædem Virginis, quam ad ipsam Virginem adire sibi videntur. „Et sane hic Deus Deique Mater miro quodam modo præsentiam suam „declarant. Marianus vero Augustus citatus a Benedicto XIV. in suo de Festis B. V. Opere. „Non arbitror, „*inquit*, fuisse aut futurum tam scel„eratum, tam perditum, quem non „Lauretanæ Mariæ aspectus ad ali„quem pietatis sensum commoveat.„ Sed omni auctoritate certior ipsa quotidiana experientia est.

non eandem ſpem fovere credo. Uſque adeo amantiſſima Mater omnes, qui ad eam opis, præſidii, tutelæ fiducia confugiunt, materna pietate complectitur. Quo etiam mihi acerbius accidit, ita iſtos in cauſa, mitto certa, mitto explorata, mitto prope evidenti; ſed tam juſta, ſed tam pia, ſed tam religioſa ſe gerere, ut plane neſciam, de iſtis opinari quid debeam.

XLIX. Sed ut eo ſæpius redeam, poterone hanc talem ac tantam populorum omnium ac nationum conſpirantem ac pene conflatam conſenſionem unius alteriuſque Scriptoris ſilentio, aut clare parum enunciatæ ſententiæ tuto opponere? Poterone jure ab iſtis poſtulare, ut, quod non jam amplius ſoli Palæſtini, Dalmatæ, Picentes; quod non ſoli amplius Scriptores, Hiſtorici, Pontifices; quod non ſoli eruditiores Critici & ſapientiores; ſed quod gentes omnes, populi, nationes, regna, provinciæ, orbis terrarum univerſus firmiſsime credunt, de eo deſinant tandem aliquando dubitare. *Nemo unus unquam omnes fefellit, neminem unum omnes fefellerunt*. Poterone igitur, quod tanta auctoritate confirmatur, tanta conſenſione hominum, quanta vix ulla in re hactenus exſtitit, nititur, quod lacrymis, ſuſpiriis, gemitibus comprobatur, ab iſtis ſaltem obtinere, ne convellere amplius, atque in poſterum labefactare conentur? Quanquam vellem præterea aſſenſum etiam ipſum ab iſtis, quem tot hactenus a me allata argumenta & ſeparatim, & multo magis conjunctim ſibi conciliant, extor-

torquere, si possem; atque hunc ne desperem illa cogitatio facit; Non tantam fere in hominibus judicii ac voluntatis perversitatem reperiri, quæ claræ ac manifestæ veritati pervicacius obstinatiusq ue obluctetur.

L. Ego quidem nunquam non certissima hujusce rei, de qua dico, argumenta existimavi prodigia pene innumerabilia, quibus ad hanc usque diem Lauretanam ædem Deus illustravit; quæ quidem talia ac tanta sunt, ut nusquam divinæ liberalitatis ac beneficentiæ fontes largius, quam hic, effluant atque uberius exundent sive ad ægrotantium valetudinem, sive ad solatium calamitosorum, sive etiam, quod caput est, ad perditorum hominum mentes in diversa mutandas; sed tamen illud multo certius argumentum, ad istiusmodi præsertim genus hominum revincendum; mihi semper visum est, quod ab incredibili omnium gentium consensione ducitur. Itaque ego hanc istis oppono, hanc objicio, hac sum contentus una. Non prodigia in medium affero, non miracula prædico; quanquam hoc ab instituto meo non abhorreret, prodigia prodigiis adstruere ac confirmare. Sed tamen dicant alii, per me licet, cælestes flammas (*a*) sacro domicilio im-

(*a*) Prodigium hoc cælestium flammarum testatissimum est. Tursellinius sæpius citatus Historiæ Lauretanæ lib. 1. cap. 17. „ Vicesimus, *in-* „ *quit*, circiter annus est, cum Re- „ cinetensium plures non minus pro- „ bitate, quam ætate conspicui Ra- „ phaeli Rieræ, *unde ipse accepi*; ita „ narrarunt. Sub natalem Virginis „ Deiparæ diem, nocturnos ignes de „ cælo super Lauretanum tectum labi „ visos sua memoria, inspectante Recine-

imminentes ſæpe viſas, præſentes debitaſque pœnas, ab iis, qui illud violare auſi ſunt, Deo vindice, perſolutas. Commemorent (a) lucis uſuram cæcis reſtitutam, ſurdis auditum redditum, deſperatiſsimis morbis medicinam adhibitam, optatam ſterilibus conjugibus prolem conceſsam. Addant tot hominum millia, partim certiſsimo naufragio liberata, partim duriſsimo ſervitio exempta, partim ab ipſis inſtantis jam lethi faucibus erepta. Adjiciant tot oppida Anicium, Lugdunum, Panormum, Utinam, Recinetum, diſcuſsa peſte, vaſtitatis ſolitudiniſque periculo liberata. Hæc ego omnia miſsa facio, iſtis largior atque condono; non in his me jacto, in quibus cæteroquin exſultare poſſet oratio mea populari quadam dicendi ratione, maximeque ad obtinendas cauſas accommodata; ſed, uti dixi, hæc omnia miſsa facio, atque in præſentia prætermitto. Ad populorum

„ cinetenſi Civitate univerſa; nec ſemel ab ipſiſmet cum incredibili animi lætitia eſſe conſpectos. Simul addebant, pridie ejus diei ſub noctem intendentibus ſe tenebris, Recinetenſes vulgo concurrere ſolitos ad tam gratum jucundumque ſpectaculum; ut ex mænibus tectiſque, unde modo Lauretana ſedes conſpici poſſet, admirabili illa cæleſtis flammæ ſpecie oculos atque animos paſcerent. Tenet fama, anniverſarium hoc ſpectaculum ad Pauli III. Pont. Max. tempora duraſſe. Nec ferme „ ex Lauretanis rebus res eſt alia nobilior. „ Huc revocentur, quæ ſupra adnotavimus de litteris Pauli Eremitæ hac de re ad Carolum II. Regem Neapolitanum datis. Cæleſtibus flammis illuſtratam eſſe natalem Virginis Domum ſub ipſum ejus in Italiam adventum tempore Bonifacii VIII. teſtis eſt Hyeronimus Angelita ſæpius commemoratus. Vid. Turſellinum Art. Lauret. lib. I. cap. 15.

(a) Prodigia, quæ hic indicantur, luculenter ſuis quæquæ capitibus expoſita invenies apud Turſellinum.

rum consensionem revertor, hanc apud omnes contendo gravem ac sanctam esse oportere; hic hæreo, hic habito; nec me profecto hoc loco dimoveri patiar, donec isti aliquid afferant, quod hanc talem & tantam auctoritatem, quæ non dico in unius aut alterius opinione constituitur, sed omnium gentium consensu, ac pene totius orbis terræ gravissimo quodam sanctissimoque testimonio conflatur, aut infringat omnino, aut saltem infirmet.

LI. Quanquam bonitate causæ confisus, dum istis indulgere nimis volui, eo progressus sum, unde mihi sentio omnino esse regrediendum. Prodigia atque miracula, quæ innumerabilia in Lauretana æde patrata sunt, & patrantur quotidie, nimis liberaliter istis condonavi; perinde quasi hæc ad auctoritatem, in qua potissimum argumenti sita vis est, & ad quam tota quæstio adducta jam recidit, referenda non sint. Imprudens non animadverti, in reliquis, quæ jam commemoravi, hominum; in prodigiis vero omnipotentis & veracissimi Numinis residere auctoritatem. Repeto igitur, quod concessi, nimiam liberalitatem meam damno, indulgentiam accuso. Hos ego nunc meo jure ad hanc ipsam divinam auctoritatem provoco, huc eos vel repugnantes adigo, huc accedere compello; hac, hac, inquam, divina auctoritate hos conficere prorsus volo; nisi forte in animum induxerint, Gigantum more pugnare cum Deo. Neque enim verisimile est, Deum ipsum

ſum tot prodigiis falſam in hominum animis perſuaſionem fovere ac confirmare voluiſſe, & turpi mendacio tantam ſuperinducere ſpeciem veritatis. Ac meo quidem judicio contrarium opinari, & ſentire, neſcio quid impietatis redoleret. Omnia igitur prodigia, quæ iſtis largitus ſum, repeto; ea ad auctoritatem revoco; ea iſtis oppono atque objicio. Humanæ auctoritatis vim experti jam ſunt; divinæ nunc pondus multo graviſsimum auctoritatis experiantur ac ſentiant.

LII. Neque vero eſt cur dicant, hujuſmodi prodigia ad unam *Fidem* (ſic enim loquuntur) referri debere, ac proinde ex allatis prodigiis facti hujus veritatem elici nequaquam poſſe. Ad *Fidem* utique, atque ad pietatem erga divinam Matrem referantur illa quidem; ſed ita, ut facti etiam, de quo inter nos contendimus, veritatem confirment. Qui Lauretum tanta frequentia adeunt, ſanctiſſimi loci fiducia adeunt; Lauretanæ nominatim Virginis opem, quotquot ad ejus natale tectum ſe conferunt, implorant, ea beneficiorum certo obtinendorum ſpe adducti, quia, quæ petunt, in ejus ſede ac domicilio petunt; & cum alibi id commodius poſsent, & nullo loco non præſens Mariæ Virginis ſincero eam animo invocantibus auxilium ſit; tamen illi loco ſua potiſſimum reſervant vota, quem ei maxime cordi eſſe certo ſciunt, & quem præ cæteris, ea de cauſa, quod ibi VERBUM CARO FACTUM EST, & ipſa Dei Mater effecta, a Deo & impenſius diligi, & longe ma-

joribus atque illustrioribus, quam usquam gentium; ditari prodigiis ab eodem & cumulari.

LIII. Itaque eadem de causa referetur, contra atque jam ante de prodigiis deliberaveram, referetur, inquam, thesaurus ille longe locupletissimus, non ad vanam auri argenti ac gemmarum ostentationem; sed ad novum veritatis certissimum invictissimumque argumentum. Quo in thesauro non tam collectas pene totius Catholici orbis videre opes mihi videor; quam miram quandam intueri atque admirabilem divinæ cum humana auctoritatis conjunctionem. Quid enim tot pretiosissima donaria? quid tot anathemata? quibus non dicam plenus thesaurus hic, sed confertus ac stipatus est; quid tanta auri argentique vis? quid tanta gemmarum copia? quid, inquam, tot magnificentissima dona significant? quid declarant? nisi ex hac una domo divinam beneficientiam ad tot Pontifices, Imperatores, Reges, Dynastas, Principes, Urbes, Nationes, Provincias, quorum omnium donaria extant, non solum pertinuisse; sed etiam ad omne hominum genus, ubique gentium atque terrarum disseminatum, largissime effusissimeque fuisse propagatam. Quid vero illa Lauretanæ Virginis in in prægrandi unione mirabiliter expressa effigies? quam ego ipse vidi ac demiratus sum; nonne & ipsa prodigium est & prodigia omnia hac in æde patrata novo prodigio confirmat? Ea enim unionis naturâ compactio est, ut, cum ex pluribus superinductis crustis coalescat, scalprum re-

respuat, & ad artificis arbitrium incidi ac fingi omnino non posſit. Quo miraculo videtur Deus, inter tot dona ab hominibus oblata, ſuum quoque conſpici ac ſuſpici voluiſse. In tanta autem divitiarum opulentia non dico homines liberalitate certaſse cum Deo, ejuſque divina Matre (quod enim certamen inter Deum & homines eſſe poteſt?); ſed dico, quæ iſti haberent pretioſa apud ſe, ea volenti ac libenti animo in acceptorum beneficiorum teſtificationem obtuliſſe; quod profecto non feciſſent, niſi votorum facti ſuorum compotes fuiſſent.

LIV. Jam vero quid iſti dicunt? quid habent, quod reponant? Satiſne ad rem, de qua egimus, iſtis acceſſiſſe videor? mihi quidem, niſi fallor, videor ſatis. Interea, dum nihil hujuſmodi, quod & divinam hanc & humanam infringat auctoritatem, iſti afferunt, nec vero afferre poſſunt, quis tandem mihi ſuccenſebit, ſi hoc loco dolentius conquerar, ſi vociferer, ſi iſtos vehementius accuſem, qui nec divina, nec humana veriti jura talem ac tantam religionem attentare, atque adeo convellere conati ſunt. Quid? nihilne vos omnium gentium conſenſus, nihil illa frequentia, quam dixi, nihil celebritas, nihil loci ipſius religio ac ſanctitas, nihil prodigia ac miracula pene innumerabilia, nihil humana, nihil divina teſtimonia, nihil utrorumque teſtimoniorum conjunctio vos a tanta violanda religione retardarunt ac deterruerunt? Nonne, quod in vobis fuit, & nos Itali pulcherrimum ampliſsimumque

monumentum amisimus, & vos sanctissimum atque omni veneratione dignissimum Sacrarium nobis invidistis,& per summam injuriam tollendum auferendumque curastis ?

LV. Ego vero hac in re Heterodoxis hominibus aliquo modo ignosco , si tam illustre ornamentum eripere nobis atque auferre conati sunt. Vident enim, quantum inde Catholicæ Religioni decus , quantum auctoritatis pondus accedat ; vident , & æquo animo ferre non possunt. Quare illis aliquo modo ignosco ; nostris vero immoderatioribus Criticis , nullo modo possum ignoscere. Etenim si hæc causa non omnem extra controversiam posita esset , uti certe est , quod hactenus demonstravi , si in utramque partem agitari posset , si paria hinc atque hinc rationum momenta haberentur ; nonne Catholicum hominem deceret ab ea parte stare , quæ piæ opinioni favet atque adstipulatur ? Hoc communis professio Religionis , hoc communia Fidei vincula , hoc æquitas , hoc ipsum , quo Catholici omnes erga Deiparam esse debemus , studium & pietas suo a nobis jure exposcerent ac flagitarent. Parumne bona Mater de nobis , parum de Religione Catholica , parum de universo hominum genere merita est , ut hanc ei vicem rependamus , & tam malam pro acceptis beneficiis gratiam referamus ? Ubi nam isti , qua disciplina , quo instituto officia distinguere ac pensitare didicerunt , qui tam inofficiose , ne quid gravius dicam, erga hanc amantissimam Matrem se gerunt ? Quam istos

iſtos ſcientiam conſecutos putem, ſi, quid æquitas, quid pietas, quid gratus & beneficiorum memor animus ab homine requirant, ignorent?

LVI. Quid igitur attinuit hac in re tam certa, tam teſtata, tot argumentis rationibuſque demonſtrata potius cum Oſpiniano, Vergero, Caſaubono, Heterodoxis hominibus ſentire, quos iſti præclaræ ſententiæ ſuæ auctores habent, quam cum tot Catholicis ac doctiſsimis viris (*a*), cum Baronio, Caniſio, Turriano, Spon-

Q 3 da-

(*a*) Renatus Guilielmus Foreſtius S. J. in ſupra citata Oratione, ducentos & eo amplius ex omni natione Scriptores fuiſſe affirmat, qui unanimi conſenſione Lauretanam ædem aut ſcriptis ornarunt ſuis, aut ab oppugnatorum aggreſſionibus ſtrenue defenderunt ac propugnarunt; nos præcipuos nominabimus.

Baronius Hiſt. Eccl. anno 9.

Ven. Caniſius de *Deip.* lib. 5. c. 25.

Turrianus in *Reſp. Apologet.* ad Petrum Paullum Vergerium pro Domo Lauretana.

Roeſtius in *Apol. pro Deip. Mariæ Camera*.

Eraſmus, auctore Caniſio, orationem habuit de Laudibus Beatæ Mariæ Lauretanæ.

Hieronymus Richeomus Galius librum edidit, quem inſcripſit, *Peregrinus Lauretanus*.

Georgius Hiſtæus Lauretanæ domus patrocinium ſuſcepit contra Calviniſtas ejuſdem oppugnatores.

Raynaudus contudit Launojum argumenti *negantis ſui* armis inſtructum, & nimis inſoleſcentem, T. 4. in opere, quod inſcribit; *Antemurale adverſus fortia ingenia*.

Benzonius Epiſcopus Lauretanus ſacram Domum propugnavit contra Petrum Paullum Vergerium, qui per ſummam impietatem auguſtiſſimum hoc Sacrarium *Idolum Lauretanum* appellare non exhorruit.

Spondanus Turſellinum citat, cujus Hiſtoriam Lauretanam plurimi facit.

Petra-Sancta, cujus in hanc ſententiam auctoritatem affert Benedictus XIV. lib. 4. *de Canoniz. SS.* part. 2. c. 10. n. 13.

Bzovius, cujus monita ex commentariis ad annum 1291. allegat Baſnagius.

Papebrochius, & Henſchenius in Actis Sanctorum tom. 3. Martii die 25.

Brietius ad Annum 1291.

dano, Echio, Saliano, Gretſero, Raynaudo, Papebrochio, Henſchenio, Natali Alexandro, Raynaldo, Bzovio, Honorato, aliiſque quam plurimis hujus notæ ac magni nominis viris, addo etiam nobiliſſimis atque eruditiſſimis Criticis, ſiquidem ab iſtis digni exiſtimentur, qui in Criticorum ſubſellio una cum ipſis ſedeant; quorum omnium in eo maxime eluxit pietas & cura, ut Lauretanam domum contra ejuſdem oppugnatores acerrime defenderent ac propugnarent? Quid oportuit illis, quos nominavi, impiis hominibus ſe aſseclas præbere potius, quam tot ſummis Pontificibus,

Bailetus Turſellinum citat, eique non refragatur ad vigeſimum quintum Auguſti diem, part. 7. num. 37. Baileri hac in re auctoritarem plurimi faciendam eſſe eruditi quidem omnes non diffitebuntur; mihi vero inſtar omnium auctoritatum eſt.

Natalis Alexander Hiſtor. Eccleſ. ſæc. 13. „ Pontificatus, *inquit*, Bonifacii PP. VIII. anno primo, Chriſti 1294. Sacra Deiparæ Virginis ædicula, in qua Filium Dei de Spiritu Sancto Angelo nunciante concepit, e Dalmatia in Picenum miraculo delata in Recineteuſis agri ſylva piæ Matronæ, cui Lauretæ nomen, propria conſedit. Inde Lauretanæ Domus B. Virginis eſt appellatio, quam & in ipſo Piceno ter ſedem infra annum mutaſſe repetito miraculo, memoriæ proditum eſt. Qua de re legendus Horatius Turſellinus Societ. Jeſu Scriptor elegans in Hiſtoria Lauretana. „ Huc uſque Cl. vir & nobiliſſimus Criticus.

(a) Honoratus a S. Maria Gallus ex ſacro Carmelitarum Diſcalceatorum Ordine, Criticus nobilis & egregius, in ſuis Animadverſionibus in regulas & uſum Critices.

(1) Chryſoſtomus Trombellius Abbas Exgeneralis Canonicorum Regularium Sancti Salvatoris Congregationis Rhenanæ; vir æque doctus ac pius omnium poſtremus, quod ego ſciam, *de Vita & geſtis Deiparæ Virginis* ſingulari diligentia, nec minori eruditione ſcripſit; & nominatim de Lauretana Domo pluribus agit, ac piam ſententiam & rationibus, & antiquis, quæ exhibet monumentis, & peti facile ab eo poſſunt, confirmat. Legatur tom. 6. part. 2. diſſert. 24.

bus, quorum de rebus divinum ad cultum pertinentibus, de ſacris, de ritibus, de cæremoniis judicium eſt, ac ſemper fuit, qui exemplo ſuo nobis præiverunt, & tot præterea honorificentiſſimis diplomatis editis, & decreto cultu, & imperatis precibus, & ſacroſancti Sacrificii oblatione indicta, quid tenere hac de re, quid ſentire debeamus, clare aperteque declararunt?

LVII. Sed nimirum iſti magnam ſibi eruditionis famam conciliari putant, cum quid vulgo receptum negant, præſertim ſi aliqua religione conſecratum ſit; nullam cum affirmant; perinde quaſi eruditionis fama alia parari via non poſset. Miſerum enimvero famæ atque exiſtimationis genus, ipſius famæ atque exiſtimationis jactura collectum. Verum quin iſti, quandoquidem Hæreticorum ſententiis tam facile ſubſcribunt, & eorum exemplis delectantur, eos in eam partem imitandos ſibi proponunt, qua ſine piaculo eos imitarentur? Illi, quidquid Catholicæ Religioni favet, ope omni conantur evertere; quæ vero pro ſe ſectaque ſua faciunt, omnibus ingenii nervis tueri contendunt; in hoc elaborant, in hoc vires omnes exerunt ſuas, & totam rimati ſunt antiquitatem, nec rimari deſinunt, ut aliquid ex vetere diſciplina colligant, unde & ſua confirment, & noſtra infirment. Quod illi in peſſima faciunt, cur nobis in optima cauſa faciendum non putabimus? Iſti vero contra. Student adverſariis, adverſantur ſuis; favent Hæreticis, Catholicis refragantur; il-

 los

los adjuvant, nos oppugnant; quos etiam exſpecto, dum eo uſque progredi audeant, ut hanc ſacratiſſimam domum cum Paullo Vergerio per ſummam contumeliam *Idolum Lauretanum* appellent.

LVIII. Jam vero quid hic agimus Florentini? tantæne cauſæ indormiemus? in tanta re negligentes ac diſſoluti videri patiemur? Quin expergiſcimur tandem aliquando? quin nos ad priſtinam virtutem, atque ad majorum noſtrorum pietatem religionemque noſmet ipſi revocamus? quin Italiæ univerſæ communes partes ſuſcipimus? noſtra decora tuemur? noſtra ornamenta defendimus? & hos homines qua voce, qua ſcriptis inſectamur, & nullo loco quieſcere patimur atque conſiſtere? Soluſne in tanta opinandi licentia vocem mittam? ſolus communem cauſam ſuſtinebo? ſolus erepta nobis omnibus ornamenta repetam ac vindicabo? Ego quidem ſatis mihi videor feciſſe muneri, quod recepi, qui in hanc cauſam, quidquid in me ingenii, virium, facultatis fuit, non contuli ſolum; ſed in eadem curam omnem etiam meam, ſtudium, diligentiam contentionemque conſumpſi. Reſtat ut vos quoque ipſi vobis, ſtudio veſtro, pietati, religioni ſatisfaciatis; communem totius Italiæ cauſam ſuſcipiatis, eique mecum una ornamentorum omnium maximum ſanctiſſimumque vindicetis.

LIX. Quanquam non tam nos Patriæ amor atque Italiæ decus in hac cauſa excitare debet, quam, & multo

to magis, ipsius Virginis honos ac dignitas vehementius commovere. Quis enim non videt, quam Deiparæ ipsi præclarum atque honorificum fuerit, usque adeo ejus natale tectum curæ fuisse Deo, ut illud non solum abjectum neglectumque inter Barbaros sine cultu jacere noluerit; sed etiam singulari inauditoque prodigio in cultissimas terras regionesque Catholicas, atque adeo in ipsum Romanæ Ecclesiæ gremium, a fundamentis avulsum, integrum atque intactum, transferendum asportandumque curaverit. Quod quidem huic uni ferme monumento contigit, cum interim reliqua monumenta vel sanctissimis religionibus mysteriisque consecrata, & nominatim Christi Domini Reparatoris nostri sepulchrum, sub impurissimorum ac barbarorum hominum relicta sint potestate; ut hoc etiam nomine hanc a Deo & impensius præ cæteris ædem diligi, & diligentius custodiri, & cum ipsa Virgine honorificentius actum esse pro certo habendum sit. Hoc porro sanctissimum sacratissimumque domicilium nobis oblatum fuit, nobis traditum, nostræ propemodum fidei commissum, & curæ demandatum. Nos cæteris gentibus, non humano, sed divino judicio prælati sumus, qui hoc religiosissimum monumentum tot annos, atque adeo sæcula obtineremus, & quod in veteri Testamento Obededomus ille fuit, apud quem David Rex Arcam illam tot prodigiis illustrem collocavit, hoc nos in recenti essemus, apud quos nova hæc Arca maximis & ipsa insigni-

ſignibuſque prodigiis longe clariſſima a Deo ipſo conſtitueretur, & una cum ea innumerabilibus maximiſque beneficiis Italia noſtra cumularetur. Itaque noſtrum ſit tantum donum, non merito noſtro, quod plane nullum eſt, ſed unice a divina liberalitate ac beneficentia in nos profectum tueri; atque illud pro eo, quo erga Deiparam ſtudio ſumus omnes, atque eſſe debemus, omni ope ab iſtorum injuria prohibere atque defendere.

Quæ hactenus Orator perſecutus eſt, ea Horatius Turſellinus in præfatione Hiſtoriæ Lauretanæ his verbis plane dignis, quæ ex eo exſcribantur, quodam veluti epilogo complectitur. „ Res enim, *inquit*, „ quanvis admirabilis & antea inaudita; uſque eo tamen certa jam „ explorataque habetur, ut de ea „ ambigere, ac dubitare ſit nefas. „ Quippe ſumma cura, fide a majoribus velut per manus accepta, „ deinceps traditur poſteris. Nec Illyricis Recinetenſibuſque monu„ mentis ſolum, ſed Hiſtoricorum „ quoque Romanorumque Pontifi„ cum auctoritate nixa eſt. Ad hæc „ vetuſtam fidem conſtans tot ætatum conſenſus, concurſuſque om„ nium gentium affirmavit. Porro „ loci religionem incredibilis tum „ votorum copia, tum donorum „ opulentia inſignem facit. Nec ve„ tera magis, quam nova quotidie „ illuſtrant miracula, ut de tam „ teſtata exploratáque re addubitare „ non poſſit niſi qui, aut de divi„ na vi ac providentia dubitare ve„ lit, aut eximere ex hominum ge„ nere humanam fidem.

Hæc Oratio, ſive Actio edita jam fuit an. 1770., cujus in fronte, quam hic ſubjicio, inſcriptio impreſſa legebatur.

DEIPARÆ VIRGINI LAURETANÆ
JOSEPHI MARIANI PARTHENII SOC. JESU
EJUS CLIENTUM MINIMI
ANAΘHMA.

DENT ALII GEMMAS, DENT MUNERA DIVITIS AURI,
QUOD MI UNUM, VIRGO, SUPPETIT HOC TIBI DO.
QUANQUAM, VIRGO, TUO HOC IPSUM DE MUNERE VENIT;
QUOD CUM DO, MUNUS DO TIBI, DIVA, TUUM.

DE

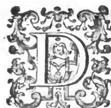

DE PRAVO

ARTIS CRITICÆ

USU

Actionis II. Liber III.

Iſpoſite ego iſtos accuſare ſi poſſem, ſummopere vellem, Florentini. Memini jam inde ab initio, cum de pravo Artis Criticæ uſu agere inſtitui, recepiſſe me, quoad in rebus maxime variis longiſſimeque inter ſe disjunctis adniti potuiſſem, aliquem in actionibus hiſce meis eſſe ordinem ſervaturum. Putabam, ſi minus id facile, ſaltem haud ita ægre ac difficulter aſſequi me poſſe, ſi, multis de accuſatione mea præciſis, ſumma tantum rerum capita, ac criminum genera perſecutus eſſem; in ſingulis autem generibus, ea ſolum, quæ aut præpoſtero intemperantioris artis criticæ uſu notarentur, aut monſtroſa quadam novitate opinionum præcipue eminerent, dedita opera elegiſſem. Ve-

rum in ipſa electionis neceſſitate conſtitutus comperi, multo aliter ſe rem habere, atque a principio falſa perſuaſione deceptus exiſtimaveram. Etenim non in rebus modo unicuique generi ſubjectis, ſed in ipſis etiam rerum generibus tot ac tanta, eaque maxime inſignia, ac plane ſingularia objecta ſunt, quæ cum perdificilem optionem fecerunt, tum effecerunt præterea, ut prorſus de ſervando ordine deſperarem. Neque vero aliter non ſolum propter res ipſas, ſed etiam propter ſummam iſtorum intemperantiam poterat evenire. Etenim cum iſti nova quædam atque inaudita in omni genere per ſe excogitarint, & multo etiam plura ab iis, qui ea ante ipſos jam excogitaſſent, liberrimis in opinando hominibus, & nullo Religionis vinculo, qui illos cohiberet, adſtrictis mutuati ſint; nihil propemodum in eorum Operibus occurrit, quod non inſigne, quod non eminens, quod omnino ab accurato ac diligenti accuſatore in judicium vocandum non ſit. Quamobrem ſentio bene multos non tam de ordine, quam de rebus multo magis ſollicitos, & eos quidem egregie erga Catholicam Religionem animatos, nec minus, quam ego ſim, iſtiuſmodi immoderatioris Criticæ generi infenſos, quorum ſenſus mihi noti ſunt, in concione non defuturos, qui multa a me omnino requirent, quæ ipſorum judicio nullo modo fuiſſent prætermittenda; quibus ego hominibus quomodo ſatisfacere poſſim, plane non video. Nam, ſi in ſumma rerum, qua in

in hac caufa circumfundor ac plane obruor copia, omnibus vel jufta petentibus ac debita flagitantibus aures præbere voluero, nullus actionibus hifce meis effet modus, nullus terminus conftitutus. Quare has in anguftias conjectus cum fim, ut & multa mihi necefsario omittenda fint, & ordo aliquis teneri a me in confequentibus actionibus omnino non pofsit; nolite, quæfo, fummo jure mecum agere, Florentini; nolite omnia ad exquifitam & artis meæ rationem, & judicii formam exigere, ut, fi minus ordini ferviam, & fi multa prætercam, id & oratoris vitio, & accufatoris negligentiæ tribuendum exiftimetis. Remittite igitur primum mihi aliquid in hac caufa de fumma rerum, quod cum dabitis, non tam mihi dabitis, quam ipfis adverfariis condonabitis. Non enim ii, ut opinor, in hoc repugnabunt; cum fua ipforum maxime interefse debeat, non omnia crimina ab accufatore in judicium vocari, & multa etiam, immo vero pleraque ab eodem compellente necefsitate prætermitti: tum vero fic audite me, ut aliquem quidem rerum delectum pofluletis, ordinem vero non magnopere requiratis. Ego quidem, quo muneri meo aliquo modo ne defim, &, fiqua ratione poffim, omnibus morem geram, electifsima quæque, quoad mihi in magna copia facultas fuppetet, confectabor; ordini autem hoc pacto medebor; Catholicam Religionem, quæ potifsima ratio fuit, cur ad hanc caufam accefserim, tanquam fcopum

pum aliquem mihi proponam, hanc unice ſpectabo, in hanc unam aciem obtutumque defigam. Quocunque tandem ordine ſagittæ emiſsæ ſint, non admodum mihi videtur eſse laborandum, dummodo electiores e pharetra expromantur, & omnes ad certum ſcopum præſtitutumque dirigantur. Itaque, ne vos pluribus morer, egregia duo iſtiuſmodi intemperantioris Criticæ, quam reprehendo, documenta nunc habetote, exquiſitiore cura e multis a me delecta, ac plane digna, in quibus exponendis tota hæc noſtra actio impendatur. Videbitis in his, & non ſine ſtomacho atque indignatione videbitis, repudiatam totius Antiquitatis auctoritatem, neglectum doctiſsimorum vetuſtiſsimorumque Scriptorum judicium, læſam graviter ſanctorum Patrum exiſtimationem, ipſis ſanctis Patribus turpiſsimam credulitatis inuſtam notam, ereptum denique, quod caput eſt, Catholicæ Religioni graviſsimum honorificentiſsimumque teſtimonium.

II. Fontes, ſpecus, arbores, lucos, ſigna præſertim ac ſimulacra exſtitiſſe quondam, ex quibus Oracula vulgo ac paſſim ederentur, res fuit prope ad noſtra uſque tempora æque omnibus cognita, atque omnem extra controverſiam poſita. Quis enim quercum illam Dodonæam Jovi conſecratam Poetarum celebrari carminibus non audivit? cui vel leviter erudito Jovis Ammonis nomen ignotum? quæ quidem Oracula ſive Jovis Dodonæi, ſive Ammonis longe antiquiſſima perhiben-

hibentur, tantaque olim in existimatione habita sunt, ut, iis per certos homines prius non consultis, nihil pe. ne a veteribus Ethnicis, quod paullo majoris momenti esset, neque terra, neque mari susciperetur. Nam quid hic ego illa commemorem ea ipsa ætate toto terrarum orbe clarissima Oracula? Serapidis Alexandriæ, Apollinis Clarii prope Colophonem, ejusdem Apollinis Delphi, Esculapii Romæ, quo de Oraculo nominatim antiqua inscriptio a Grutero relata nos docet. Mitto alia minus vulgo nota, sed certa non minus, de quibus gravissimi doctissimique scriptores meminerunt; cujusmodi illa sunt Fauni commemorata a Virgilio, Herculis a Statio, Martis a Dionysio Halicarnassæo, Apollinis Aquilejensis ab Herodiano, Clitumni a Plinio juniore, Dei Vaticani ab Aulo Gellio, Fortunæ Antiatis a Svetonio, Gerionis ab eodem Svetonio, & alia sexcenta, quæ ab aliis passim scriptoribus prodita reperiuntur. His addi possunt Cumana antra, & Prænestinæ sortes, specus, luci pasim & arbores; Usque adeo totus prope terrarum orbis Oraculis refertus erat, quæ ab Ethnicis & summa religione colebantur, & summo studio (a) consultabantur.

III. Hæc porro Oracula de more consulentibus responsa reddere fuisse solita, auctores sunt cum Ethnici scri-

(a) Legantur Ovid. Metam. Svet. in Neron. cap. 40. Tacitus in Annal. lib. 2. Sveton. in Calig. & Tib. Val. Max. lib. I. cap. 8. Laert. in Diog. Macrob. Saturn. lib. 1. cap. 23. Spart. in Adr. Herodian. lib. 5. Liv. Dec. 1. lib. 5. & alii passim scriptores Ethnici.

ſcriptores omnes, tum Catholici, ac præſertim veteres illi ſanctiſsimi doctiſsimique Eccleſiæ Patres. Ex Ethnicis quidem Cicero in ſuo Topicorum libro, ex eo ipſo diſerte affirmat Oracula fuiſse appellata, quod in illis *Deorum ineſſet oratio*. Sancti vero Patres tantum abeſt, ut idem de Oraculis non ſenſerint, ut etiam, qua potiſsimum ratione reſponſa ab illis reddi potuiſſent, inveſtigarint, & explicandum declarandumque ſuſceperint. Placet hac ſuper re in medium afferre Auguſtinum & Cyprianum, non quo horum potior hoc loco auctoritas ſit, aut eſſe debeat; ſed quia ipſos præ cæteris placet afferre, quos cum auditis, vos & Hieronymum (*a*), & Joannem Chryſoſtomum (*b*), & Cyrillum Alexandrinum (*c*), & Gregorium Nyſſenum (*d*), & Athanaſium (*e*), & Origenem (*f*), & Tertullianum (*g*), & Theodoretum (*h*), & Athenagoram (*i*), & Minutium Felicem (*l*), & Prudentium (*m*), & Lactantium (*n*) audire putatote; tantus eſt in unam eandemque ſententiam omnium Patrum conſenſus, tanta tamque mirifica conſpiratio.

Augu-

(*a*) In Commentariis ſuper Iſaiam Prophetam.

(*b*) In Pſal. 44. item Hom. 29. in c. 12. ad Corinth.

(*c*) Comment. in Iſaiam lib. 4.

(*d*) Περὶ τῆς ἐγγαστριμύθου id eſt, de Pythoniſſa, quæ Dæmonem in ventre habens vaticinaretur.

(*e*) In tract. de Incarnat. Filii Dei.

(*f*) Lib. 7. contra Celſum.

(*g*) In Apologetico.

(*h*) In Pſal. 113.

(*i*) In Apologia.

(*l*) In Octavio.

(*m*) In Apotheoſi.

(*n*) De Orig. error. lib. 2. cap. 17.

IV. Augustinus igitur lib. VIII. de Civit. Dei cap. XXIV. *Quid sunt*, inquit, *idola, nisi quod Scriptura dicit, oculos habent, & non vident, & quidquid tale de materiis, licet affabre elaboratis, tamen vita sensuque carentibus, dicendum fuit. Sed immundi spiritus iisdem simulacris arte illa nefaria colligati cultorum suorum animos miserabiliter captivaverant*. Hæc Augustinus. Cyprianus vero lib. de Idol. vanitate; *Ibi ergo*, inquit (immundi videlicet spiritus,) *sub statuis atque imaginibus consecratis delitescunt. Hi afflatu suo Vatum pectora inspirant, fibras animant, avium volatus gubernant, sortes regunt, oracula efficiunt, falsa veris semper involvunt*. Quos porro hi duo Sancti Doctores *immundos Spiritus* vocant, alii *Dæmones*, alii *Spiritus humano generi infensos*, alii *Dæmonia*, alii demum *Spiritus dæmoniacos* appellant, ut omnes iisdem prope verbis mentem suam aperuisse, sententiamque declarasse videantur.

V. Hic vero nolite exspectare, dum isti tanta tamque incredibili tum Ethnicorum scriptorum, tum vero præsertim omnium Sanctorum Patrum consensione perterriti, aut hanc ipsam consensionem inficientur, aut aliquid excogitent atque moliantur, quo summam auctoritatis vim, qua plane obruuntur, aliqua saltem ex parte declinent ac subterfugiant. Certe difficile videtur robustis adeo ac firmis cervicibus hominem reperiri, quem tam immane hoc auctoritatis pondus non deter-

reat, & qui ſubire illud ac ſuſtinere ſe poſſe confidat. Sed tamen, ut dixi, nolite exſpectare, dum iſti tantæ auctoritatis pondere commoti illud ſubterfugere conentur ac declinare. Procedunt in medium alacres, onus ultro ſubeunt ac tollunt, & tanta objecta difficultate ne vel minimum quidem animo perturbantur. Nihil agunt obſcure, nihil callide, nihil diſſimulanter. Fatentur ſincere id, quod eſt; ultro atque aperte concedunt, Patres ad unum de Ethnicorum Oraculis idem ſenſiſſe, idem affirmaſſe, idem omnes de iiſdem uno prope ore fuiſſe locutos. Obſepto hoc aditu penituſque intercluſo, qui unus honeſto cuidam effugio patere videbatur, nunc quam viam ſingulari illi, cujus auctores dici cupiunt, ſententiæ muniant, videte, quæſo, Florentini; &, dum licet, novi hujus Criticæ generis ſpecimen capite, quæ quam temperans ſit, quam moderata, vel ex hoc uno facto cognoſci poteſt.

VI. *Quid prohibet*, inquit unus ex iſtis paullo cæteris promptior atque animoſior, *quo minus hac in re, quæ magis arridet, ſententiam poſſimus eligere?* Quid eſt hoc? *Quid prohibet, quominus hac in re ſententiam poſſimus eligere?* Multa in primis, ſi neſcis, prohibent. Prohibet ratio, de qua videbimus poſtea; prohibet totius antiquitatis auctoritas; prohibet ſcriptorum omnium tum Ethicorum tum Catholicorum conſenſus; prohibet præcipue ſanctorum Patrum mire conveniens hac in re conſpiranſque ſententia; & cum hoc tot ac tanta prohibeant,

beant, ab homine sanæ mentis quæri potest, quid sit, quod hoc ipsum vetet atque interdicat? Deinde utrum serio res agitur, an in causa gravissima doctissimis ac sanctissimis viris illudendi occasio captatur? Si, ut docuimus, una omnium scriptorum hac de re opinio ad hoc usque tempus fuit; neque vero tu id negas, sed ultro fateris atque concedis; si omnes sancti Patres idem senserunt, idem affirmarunt, idem diserte, idem uno ore pronunciarunt, per Deum immortalem! qui locus unquam eligendæ sententiæ reliquus esse poterit? Ecquod genus electionis illud appellandum existimabimus, ubi optio nulla sit, nulla eligendi potestas fiat? nisi forte hoc tu loco illam optionem appellare malis, quæ te in eas conjiciat angustias, ut aut idem atque omnes dicas, quod certe non vis, aut omnibus, quod velle non debes, aperte contradicas.

VII. Nam illud, quod additur, dari facultatem eligendi sententiam, *quæ maxime arridet*, cujusmodi esse dicam? Quid? in re tam gravi, tam certis auctoribus probata, tot sententia, quæ consignata testimoniis, *potissimum arrideat*, eligi poterit? Non igitur amplius in sententiarum delectu certum judicium, non probabiles rationes, non firma ad persuadendum argumenta, non auctoritatem, sed unam libidinem tanquam arbitram nostrarum opinionum sequemur ac ducem? Cujusmodi autem opiniones prodituras in lucem existimabimus, quas non ratio gubernet, sed una temeritas moderetur; quas non

 ad

ad rationem exigere, ſed ad arbitrium confingere, & perperam excogitare cuique permiſſum ſit? Præclara enim vero dux & opinionum noſtrarum moderatrix diſceptatrixque libido! ſi nos ei ſemel regendos gubernandoſque dediderimus. Et mirabimur, hoc tam gravi in re conſtituto veluti principio, ſi novæ non dicam opiniones, ſed nova opinionum monſtra atque prodigia ad ipſius Catholicæ Religionis perniciem quotidie erumpant, & majora in dies eruptura ominari poſſimus?

VIII. At *hoc*, inquit, *ad dogma non ſpectat*. Video. quid igitur? illudne ſtatim conſequetur, rem hanc eſſe hujuſmodi, ut de ea cuique liceat impune ac pro libito opinari? Nunquam profecto te tam acutum ac ſubtilem Dialecticum exiſtimaſſem, niſi te hoc novo more ratiocinationes concludentem audiſſem. Præclare enim vero hiſtoricis monumentis conſultum eſſet, ſi hæc tua ratio valeret, & cujuſque arbitrio ea, *quæ ad dogma non ſpectant*, ſive admittere ſive reſpuere conceſſum foret. Quam multa ſunt, quæ ad dogma non pertinent, quæ quidem aut ſi negaris, aut ſi etiam tantummodo in dubium adduxeris, næ tu amens eris, atque omnium judicio non reprehendendus ſolum, ſed in cuſtodiam tradendus. Ad dogma certe non pertinet exſtitiſſe olim Romulos, Remos, Numas Pompilios, Tullos Hoſtilios, Ancos Martios, Scipiones, Metellos, Marios, Cæſares atque Pompejos; eoſdem porro alios clariſſimos fuiſſe Reges, alios fortiſſimos Impertaores, alios alia laude com-

commendatissimos; hos igitur, quandoquidem isto tuo ratiocinandi genere delectaris, negato exstitisse, & illa inania ac commentitia fictorum Heroum nomina esse dicito.

IX. Hic autem non, opinor, aut ad omnium Historicorum auctoritatem, aut ad communem persuasionem confugies, quam quidem responsionem cæteroquin optimam, tua tibimet ipse licentia intemperantiaque præcidisti. Nam quid aliud tibi nunc a me objicitur, nisi hæc ipsa totius antiquitatis persuasio, nisi communis sanctorum Patrum auctoritas, nisi unanimis veterum scriptorum omnium tum Ethnicorum tum Catholicorum conspiransque consensus? Etenim utram tandem in partem tanta hæc tamque incredibilis conspiratio valere debet? Nonne, cum nulla potior occurrat ratio, & nihil, quod contrarium manifeste persuadeat, afferatur, nec vero afferri possit, eadem utrobique ratio eandem ad vincendum & convincendum vim debet obtinere? ut, si propter auctoritatem & communem persuasionem, quos clarissimos commemoravi viros exstitisse fateri adigeris, similiter id, quod contendo, & eadem evincitur auctoritate & persuasione, non diffiteri cogaris?

X. Præterea, tametsi hoc ad dogma nequaquam pertinere concedam, non tamen liberum hoc ipsum usquequaque velim tibi fingas ac solutum, ut cum ipso dogmate non sit aliquo modo implicitum & cohærens.

Non aperte quidem in ſacris Scripturis enunciatur, Dæmones inſediſſe ſtatuas, unde ab impuris ſpiritibus reſponſa conſulentibus redderentur. Sed ſi hoc ipſum Divina volumina diſerte non enunciant, tacite ſaltem indicant. Quid enim frequentius in ſacris Litteris occurrit, quam Gentium Deos eſſe Dæmonia (*a*)? quæ vero a Gentibus ſacrificia Idolis offerebantur, ea oblata eſſe Dæmonibus? Quid? cum Iſraelitæ ipſi redarguuntur eo nomine, quod, quas infames victimas Ammonitarum Idolis mactaſſent, eas Dæmonibus obtuliſſent. Quid? quod eadem Scriptura tradit, certos ab Ocozia Rege miſſos eſſe homines, ut Oraculum Accaron conſulerent, & reſponſa fideliter renunciarent. Quorſum Legati miſſi? quorſum conſultum Oraculum? quorſum exſpectata reſponſa? ſi mutum, ſi elingue fuiſſet Oraculum; ſi nulla dabantur reſponſa; ſi fruſtra conſulebatur. Quod Oraculum cum aliud non eſſet a Beelzebub; Beelzebub autem non Dæmonium fuiſſe ſolum ex Matthæo diſcamus, ſed etiam *Principem Dæmoniorum*, conſequitur Oraculum illud & inſeſſum fuiſse a Dæmone, & per eundem reſponſa conſulentibus reddita. Non igitur res hæc, etiamſi dogmate non contineatur, eſt hujuſmodi, ut

(*a*) *Pſal.*.95. *v.*5. Omnes Dii gentium Dæmonia. *Pſal.* 105. *v.* 37. Immolaverunt filios ſuos, & filias ſuas Dæmoniis. *Deut.* *c.* 32. *v.* 27. Immolaverunt Dæmoniis, & non Deo. IV. *Reg.* *c.*IV. 2. Ite conſulite Beelzebub Deum Accaron, num vivere queam de infirmitate hac, & *v.*3. Numquid non eſt Deus in Iſrael, ut eatis ad conſulendum Beelzebub Deum Accaron? *Matth.* 12. *v.* 24. Hic non ejicit Dæmonia, niſi in Beelzebub principe Dæmoniorum.

ut quivis impune prorſus de ea ac libere poſſit opinari. Catholicum enim hominem non expreſsam ſolum, ſed tacitam etiam revereri ſacrarum Scripturarum auctoritatem omnino decet, & vero etiam oportet.

XI. Verum præſtat tandem aliquando graviſſimi viri hac ſuper re audire ſententiam. *Non eſt*, inquit, *cur, quod Antiſtitum & Sacerdotum aſtu ac fraude fieri potuit, illud Dæmonibus immundiſque ſpiritibus tribuamus*. En præclara ſapientis & moderati Critici ſententia; en inventum ſingulare; en novum pulcherrimumque cogitatum. Quid hoc loco dicam, Florentini? quandoquidem res eſt hujuſmodi, nihil ut in eam, quod quidem gravius ac vehementius dici poſſit, non convenire videatur. Quid? Idcircone a communi tot ſapientiſſimorum ac ſanctiſſimorum Patrum ſententia, a graviſſima totius antiquitatis, ac veterum ſcriptorum omnium auctoritate recedere oportuit, ut non dicam novam aliquam opinionem, ſi minus probabilem, at tolerabilem ſaltem, ſed opinionis monſtrum quoddam atque prodigium in medium afferres? Vide porro ac perſpice, quid oſtendendum ſuſceperis; vide, quid oneris tibimet ipſe impoſueris, cui haud ſcio an ferendo eſſe poteris; ut præſtabilius ſane fuerit illud non ſuſcepiſse, quam ſemel ſuſceptum cogi cum ignominia deponere atque abjicere. Illud enim docere debes, atque adeo demonſtrare, ſi fidem aliquam ſententiæ iſti tuæ conciliare velis; Tantum aſtu, dolis atque menda-

 ciis

ciis Ethnicos Sacerdotes valuiſse, ut non uni vel alteri ſæculo, ſed duobus, ſed tribus, ſed quatuor, atque adeo eo amplius annorum millibus; non uni aut alteri nationi, ſed nationibus univerſis; non in una ſolum aut altera orbis parte, ſed ubique gentium atque terrarum, tota nimirum Europa, Africa, Aſia, & incomperta antiquis, nunc vero nobis cognita America; non barbaris tantum incultiſqe populis, ſed cultiſſimis & nobiliſſimis gentibus; non ſolum credulis ſenibus, non rudi vulgo, non imperitis mulierculis, ſed omnibus omnium ordinum præſtantiſſimis doctiſſimiſque viris, Regibus, Ducibus, Imperatoribus, Philoſophis, Oratoribus, Hiſtoricis, Poetis, omni denique hominum generi, Ægyptiis, Syris, Caldæis, Hircanis, Parthis, Medis, Perſis, Arabis, Indis, Gallis, Britannis, Germanis, Hiſpanis, præſertim vero Græcis, & Latinis, a quibus in omne hominum genus omnis humanitas ac ſapientia effluxit & derivata eſt, nullo non tempore flagitioſiſſime turpiſſimeque, addam etiam ad majus orbis terrarum univerſi dedecus atque infamiam, feliciſſime impoſuerint.

XII. O rem novam! o rem prorſus inauditam atque incredibilem! Tantumne aliquot Sacerdotes cogitare potuiſse? tantumne eſse auſos? tantumne fuiſse aſsecutos, ut omne hominum genus deceperint, fefellerint; in fraudem induxerint? Paucorumne hominum aſtu ac dolis omnes homines illuſi? paucorum mendaciis

ciis orbis terrarum deceptus universus? Et hoc quisquam credet? quisquam sibi persuaderi sinet? quisquam erit tam patulo gutture, qui talem ac tantam absurditatem uno esu deglutiat? cujus guttur, ut profundissimus gurges sit & immensa vorago quædam, tamen arbitror tam immane atque horrendum capere monstrum non posse. Tu vero id docere? tu id ostendere? tu planum facere? tu demonstrare poteris? ut omnes undique rationes conquiras, ut omnia argumenta colligas, ut omnes locos ad conciliandam fidem a Rhetoricæ artis magistris inventos adeas, scruteris, effodias, egeras, ut ingenii tui vires omnes nervosque contendas. Age sis, vide, quære, pervestiga, si quid forte, occurrat, quod commode possis dicere. Refer te ad illos ipsos tuos Sacerdotum dolos atque fallacias, easque in subsidium voca, & experire an; ut illi toti orbi feliciter imposuerunt, sic tu quoque nobis æque feliciter possis imponere. Illud enim docere ac demonstrare necessario debes, aut aliquot Sacerdotes ita astutos fuisse & callidos, ut omnes homines soli circumvenerint, aut contra omne hominum genus ita stupidum fuisse ac stolidum, ut ab aliquibus tantum Sacerdotibus facile potuerit circumveniri. Unum ex his duobus, quandoquidem tantopere, ut paullo ante vidimus, optione delectaris, eligere nunc adigeris, unum de duobus docere cogeris ac demonstrare. Eligito igitur, quod libet; utrum elegeris contra te futurum, opi-

opinor, vides; de neutro autem non eſt cur cogites. Quamobrem quem in locum, ubi nullus patet exitus, unde honeſte poſſis evadere, progreſſus ſis, non dubito, quin ipſe intelligas ac plane ſentias. Quid igitur attinuit in re vetere novum figmentum comminiſci? Quid veterem repudiare, & novam adoptare opinionem? niſi ut, dum nimium Sacerdotum calliditati tribuis, tibi ipſe, nomini tuo exiſtimationique detraheres.

XIII. At inquies, hoc eſt Idolorum Antiſtites improbiſſimos homines ac nequiſſimos omni improbitate nequitiaque abſolvere. Immo vero hoc eſt tot ſapientiſſimos Ethnicos, Ægyptios præſertim, Græcos, & Latinos, qui illis ſæculis ingenio, doctrina, eruditione, ſapientia, omnium bonarum artium ſtudiis ſupra omnes gentes floruerunt, viros & ad excogitandum ſagaciſſimos, & ad ſuſpicandum acutiſſimos turpiſſimæ credulitatis ſtoliditatiſque damnare; hoc eſt eandem ſtoliditatis calumniam ſapientiſſimis Eccleſiæ Patribus inferre, eiſque graviſſimam injuriam irrogare, quorum hac in re auctoritas negligitur, ſapientia contemnitur, teſtimonium repudiatur. Hoc primum; deinde ſi recte attendis, ego non Idolorum Sacerdotes improbitate nequitiaque abſolvo, ſed te dementiæ ſtultitiæque condemno. Do, uti te velle intelligo, Ethnicos Sacerdotes impuriſsimos fuiſſe homines, do nocentiſsimos, do avariſsimos, furaciſsimos, do omni ſcelerum genere coinquinatos; do etiam, quod tu maxime expetis, ab ipſis aſtus & fraudes

des ad animos hominum pervertendos adhibitus. Quid tum? Vide, quid dicam, ſemperne eoſdem fraudibus? ſemperne aſtu? ſemperne mendaciis uſos fuiſſe dicemus? Hoc dici non poteſt. Dico igitur, ad fraudes atque fallacias confugiſſe; ſed non ſemper, ſed interdum, ſed tantum cum eis ſe dexter locus & commoda offerebatur occaſio. Addo etiam præterea has ipſas fraudes fuiſſe nonnunquam ſummo cum ipſorum dedecore vulgatas ignominiaque detectas. Notum eſt illud, quod Beli Sacerdotibus contigiſſe ſacræ Litteræ (Dan.xiv.) tradunt, qui noctu clam per pſeudothyrum in templum ſubeuntes, quos cibos quam lautiſsime magnificentiſſimeque apparatos Aſſyriorum Rex Belo apponendos curabat, abligurirent; quorum quidem fraus ſubtiliſſimo Dianelis conſilio detecta fuit, eorumque improbitas a Rege merita morte ſupplicioque mulctata. Quare quod ab impuriſsimis & edaciſsimis Beli Sacerdotibus factitatum fuit, hoc idem non alienum a reliquorum etiam Sacerdotum moribus fuiſſe concedo.

XIV. Sed, ſi recte animadvertis, in hoc noſtra quæſtio non vertitur; neque hac in re ego a te diſſentio, immo vero mihi tecum convenit. Igitur ad id, quod dico, animum aureſque erigito. Dico te, ut id, quod poſuiſti, aliqua ratione confirmes, docere omnino debere Idolorum Sacerdotes nunquam non fraudibus eſſe uſos, Oracula omnia Antiſtitum aſtu ac dolo fuiſſe reddita. Quod ſi aliquando malos Dæmones, aut in partem flagitioſiſſimi

ſimi operis fuiſſe vocatos, aut ſua ſponte veniſſe concesseris, non eſt, cur neges Oraculorum reſponſa Dæmonum præſtigiis, non quidem ſingillatim, quod non eſt neceſſe, ſed univerſe ac generatim eſſe tribuenda. Quo ſemel conceſſo, omnis iſta tua machinatio corruit, & ita corruit, ut in machinatoris ipſius recidat caput, & ſua Architectus ipſe obruatur atque obteratur machinatione.

XV. Quanquam quid eſt, quod diutius diſsimulem? Dicam id, quod eſt, Florentini, dicam clare, dicam aperte; nec de re graviſsima & maxima, quæ unumquemque noſtrum commovere ſummopere debet, reticebo. Quo quidem loco non jam amplius ego te, ſed illum potius alloquar, cujus ſententiæ, ſanctorum Patrum auctoritate neglecta, ſubſcripſiſti, cujus etiam libellum pene totum exſcripſiſti, qui, ut tute ais, ingenii, ut ego ſentio, intemperantiæ tibi palmam præripuit, illum inquam Hæreticum Anabaptiſtam appellabo, cui cum ob eam, quæ mox indicabitur, cauſam Dæmones illi atque immundi ſpiritus vehementer incommodarent, idcirco eos omni ſtudio ac contentione ab Idolorum ſimulacris, ab arboribus, a ſpecubus, a fontibus omni contentione arcendos removendoſque curavit. Non hòc illi ſententia Patrum diſplicebat, quod aut eſſet falſa, aut minus rationi conſentanea; neque enim credibile eſt, eum in re clara atque perſpicua tam parum vidiſse; ſed, quod Hæreti-

ticum hominem Catholicæ Religioni infenſum, torquebat maxime ac diſcruciabat, illud erat, quod, qui Patres Dæmonum arte atque præſtigiis fundi Oracula affirmaſſent, iidem hos ipſos Dæmones poſt ſalutarem ac vivificum Chriſti Domini Reparatoris noſtri adventum a Deorum ſignis ac ſimulacris pulſos exterminatoſque, & tunc primum loquaciſsimis ac mendaciſsimis fuiſse Oraculis ſilentium indictum uno ore ſimiliter affirmarent. Non ignorabat ille quidem, hac ſuper re inter cæteros ſententiam ſuam declaraſſe Athanaſium (a), Cyrillum Alexandrinum (b), Tertullianum (c), Hieronymum (d), Lactantium (e), Minutium Felicem (f), & omnium elegantiſſime Prudentium (g) illis carminibus;

Delphica damnatis tacuerunt ſortibus antra;
Perdidit inſanos mendax Dodona vapores;
Mortua jam mutæ lugent Oracula Cumæ,
Nec reſponſa refert Libycis in ſyrtibus Ammon.

XVI. Neque vero ad ejuſdem notitiam teſtatiſsimum illud pervenire non potuit, atque adeo debuit, quod Juliano Apoſtatæ accidiſſe narratur, cum ejus facti locupletiſsimos teſtes haberet Jo. Chryſoſtomum (h), Theodoretum (i), Sozomenum (k), Socratem (l), & omnium noviſsime Baronium (m). Nam cum Julianus Apollinem con-

(a) De Incarnat. Verbi Dei.
(b) Comment. in Iſ. & Orat. 2.
(c) In Apologetico.
(d) In cap.41. Iſaiæ.
(e) Lib.4. Div. Inſtit. c.27.
(f) In Octavio.
(g) In Apotheoſi.
(h) De S. Babyla Ep. & Mart.
(i) Hiſt. lib.10.
(k) Hiſt. lib. 5. cap. 19. 20.
(l) Hiſt. lib 5.
(m) Anno 362.

consuleret, & Oraculum de more expeteret, Apollinem ipsum miratus elinguem, non aliud responsum tulit, nisi sibi a Babyla Sanctissimo Episcopo Antiocheno & invictissimo Martyre os esse obstructum. Quo quidem facto nihil illa ætate illustrius fuit, nihil magis omnium linguis sermonibusque celebratum. Julianus vero tantum abfuit, ut sanctissimo Martyri, qui loquacissimo Dæmoni linguam præciderat, irasceretur, ejusque sacros cineres perderet, ut potius ejusdem Martyris reliquias contra Ethnicorum omnium exspectationem atque adeo voluntatem, ipsis nequidquam reclamantibus ac contradicentibus, eo quidem loco movendas, sed in veterem ejus nomini Antiochiæ consecratam Basilicam transferendas honorifice asportandasque curaverit. Quo in facto omnipotentis Dei numen maxime eluxit & potestas declarata fuit, qui tanto prodigio & vim suam ostendit, & præclarissimum Catholicæ Religionis æque a malo Dæmone, atque ab homine nequam & ipsi Dæmoni amico & ejusdem Religionis acerrimo hoste luculentissimumque testimonium extorsit.

XVII. Hæc, aliaque hujusmodi, quæ hic commemorare non est necesse, homo non ineruditus ignorare non poterat; sed, quod Catholicum nomen oderat, & hæresi pertinacissima implicitus erat, hoc, inquam, tale ac tantum Catholicæ Religioni testimonium invidit. Ussit nimirum hominem Heterodoxum

ac

ac pupugit, ipsis Dæmonibus internunciis patefieri veritatem, quam, si quomodo posset, suis ipse cogitatis obruere conabatur; cui quidem neminem, qui sano sensu uteretur, adstipulatorem præbere se, subscriptoremque oportebat; hominem vero Catholicum nullo modo decebat. Hinc illæ Sacerdotum fraudes, hinc illi doli perperam excogitati, hinc inepti astus illi atque fallaciæ, hinc vel ipsi Dæmones scelere nequitiaque absoluti, hinc denique præclara ista, de qua satis multa dixi, contra omnium veterum scriptorum opinionem, contra sanctorum in primis Ecclesiæ Patrum auctoritatem perperam excogitata, & tandem post tot sæcula nova plane ac monstrosa derepente exorta sententia *(a)*.

XVIII. Verum an hoc solum Catholicæ Religioni testimonium auferendum isti eripiendumque curarunt? Quid illud longe luculentissimum nobilissimumque de Sibyllis? At quemadmodum! Deus immortalis! quam licenter! quam intemperanter! quam nulla, non dicam aliquo modo probabili, sed ne tolerabili quidem ratione! Etenim si sententiam de Oraculis Ethnicorum, de qua jam audistis, cum hac de Sibyllis, de qua nunc dicturus sum, conferre volueritis, hanc præ illa multo superiorem licentia intemperantiaque reperietis.

Ve-

(a) Qui plura super Ethnicorum oraculis desiderat, legat Joan. Franc. Balthus S. J. in Responsione adversus Historiam Oraculorum ab N.N. conscriptam. Hoc opus eximium & eruditissimum duobus tomis comprehensum prodiit in lucem Strasburgi anno 1707.

XIX. Vetus eſt opinio, quæ antiquiſſimis litterarum monumentis continetur, Ethnicas quaſdam exſtitiſſe Virgines, quas ferunt divino Numine afflatas futura præſenſiſſe, ac multa præſertim de Chriſto Domino Reparatore noſtro Jeſu Chriſto, ejuſque Sanctiſſima Genitrice Virgine Maria fuiſſe vaticinatas. Propter hujus opinionis vetuſtatem, propter rerum prædictarum ſanctitatem opinio iſta uſque ad ſæculum ſextum decimum viguit; & tanto temporis intervallo nemo exſtitit tam effuſe intemperans, qui rem tam certam atque teſtatam, tanta tamque diuturna atque inveterata tot ſæculorum auctoritate roboratam, non dicam infringere, ſed ne attentare quidem auſus ſit. Res igitur fuit hæc olim omnino certa, & ante tempus illud, quod indicavi, a nemine negata, a nemine in dubium, aut vero etiam in minimam dubitationis ſuſpicionem adducta. Conſtat enim Sibyllinos libros, cum ab Ethnicis omnibus, tum etiam, quod noſtra maxime intereſt, a Sanctis Patribus magno ſemper in pretio fuiſse habitos. Nam & ab hiſce libris firmiſsima ad Catholicæ Religionis adſtruendam veritatem confirmandamque teſtimonia ſumpſerunt; & in iis tantum ineſse auctoritatis pondus exiſtimarunt, ut Ethnicos ipſos vehementer hortari, atque adeo impellere non dubitaverint, ut eos libros adirent, eos legerent, eos attentius inſpicerent, & quid demum de Catholica Religione ſtatuendum eſset, etiam atque etiam conſiderarent;

quæ

quæ teſtibus adeo certis atque idoneis ad eos revincendos uteretur, quos nimirum non ipſa de ſinu ſuo apponeret, ſed de ipſorum numero daret atque produceret. Hos minime ipſis ſuſpectos eſſe debere, hos ab ſe corrumpi, hos ad tempus accommodari omnino non potuiſſe; viderent proinde, quid agerent, quid ſibi conſilii in negotio ſummi momenti capiendum exiſtimarent. Quæ quidem ſi ita ſe res haberet, ut in controverſiam vocari nullo modo poſſet, neque de ejus veritate dubitari, ſi in hoc negotio bona fide ageretur, ſi omnis mala fraus & dolus abeſset; darent tandem aliquando manus, nec veritati diutius, quam a ſuiſmet popularibus aſſertam ac confirmatam viderent, pugnacius obſtinatiuſque obluctarentur.

XX. Hæc de libris Sibyllinis ſenſiſſe Patres, his ad convincendos Ethnicos fuiſse uſos, & ad hos libros, tanquam ad certos & incorruptos veritatis teſtes, Ethnicos ipſos rejeciſſe adeo exploratum eſt, ut id ne vel ipſi quidem adverſarii inficientur, qui neſcio quo pacto fieri dicam; ut, cum fere omnia aut negare, aut in dubium revocare ſoleant, ſæpe tamen cum ad auctoritatem venitur, non inſtitutum tenent, & his nominatim in rebus, in quibus univerſi conſenſerunt Patres, unanimem eorum fuiſſe ſententiam, ſponte ſua atque ulla ſine tergiverſatione concedant. Quod quidem utrum honorificæ, quam de Patribus habent exiſtimationi, an ſingulari cuidam modeſtiæ tribuendum putem, non

facile dixerim. Ipsorum verba recitabo, quo vos & rem definire, & præclaram, quam de sanctissimis illis doctissimisque viris modestissimi ac temperantissimi homines foveant opinionem, per vos ipsi liquido cognoscere possitis.

XXI. *Non esse*, inquiunt, *quid Patres de libris Sibyllinis ac vaticinationibus senserint, magnopere laborandum*. Quid hoc est? Male enim vero exordiuntur. *Quid de libris Sibyllinis Patres senserint, non esse magnopere laborandum?* Non igitur, istis auctoribus, Patres idonei erunt, qui audiantur, quorum sententia exquiratur, & auctoritas plurimi facienda in hujusmodi controversia existimetur? Cur? qua de causa sanctissimorum doctissimorumque virorum in re, quæ Catholicam Religionem maxime attingit, negligendum erit contemnendumque judicium? Qui erunt per istos idonei, qui audiantur, his si in rebus sententia Patrum testimoniumque repudietur? Sed præstat audire reliqua, quæ principio concordant & mirifice consonant. *Patres*, inquiunt, *vulgi rumores plus nimio aucupari, & res non satis accurate ad recentis Criticæ trutinam exigere fuisse solitos, compertum exploratumque est; eos videlicet illud unum habuisse propositum, ut Catholicam Religionem propagarent, de ratione autem ac via qua id potissimum assequerentur, non admodum fuisse sollicitos*. Hæc isti; omnino illi, ut videtis, quo usi sunt, exordio consentanea.

Quid

XXII. Quid hoc loco primum? quid postremum reprehendam, Florentini? Quæ verba satis idonea ad castigandam tantam coercendamque licentiam reperire me putem posse? Moderabor mihimet ipse quidem, quoad potero, in verbis; & illa audaciæ, improbitatis, temeritatis, petulantiæ, impudentiæ, aliaque hujusmodi ad tantam importunitatem reprimendam facta vocabula, de mea oratione tollam prorsus atque præcidam, ne ejus temperantiæ, quam ab istis flagito, oblitus videar, & in eo peccem, in quo istos reprehendo. Sed tamen quî facere possum, quin dolori meo tam pia præsertim ac justa de causa suscepto paream, & in summa animi ægritudine vehementius conquerar atque vociferer? Quid? sanctissimosne Patres? doctissimosne Viros? Ecclesiæne Antistites? Catholicæ Religionis Doctores, Propagatores, Propugnatores tam superbe ac licenter appellari? At a quibus? Ab Heterodoxis, credo, hominibus, qui, ejurata Catholica Religione, Catholicæ ipsius Religionis vindicibus atque assertoribus nefarium perpetuumque bellum indixerunt, qui quorum Orthodoxam oderunt Fidem, eorum contemnunt sapientiam, & quorum premi se atque opprimi sentiunt auctoritate, eorum modis omnibus minuere existimationem contendunt? Immo vero, o rem miseram ac maxime luctuosam, & nunquam satis deplorandam! ab iis ipsis, qui minime omnium debuissent, qui in Ecclesiæ sinu

 nati,

nati, alti, atque instituti nobiscum sunt, & se Catholicos dici volunt ac profitentur. Istis porro tot amplissimos gravissimosque viros prope ludibrio esse; Catholicæ Ecclesiæ Patres non, uti par est & pietas flagitat, observari, quis tandem æquo animo ferendum putet? Etenim, amabo vos, Florentini, in tanta indignitate atque atrocitate injuriarum lenti ac dissoluti, si cupiamus, esse quî possumus? Ego certe, quoad spiritus & vita suppeditabunt, tantam sine merita reprehensione elabi intemperantiam, non patiar, non feram, non sinam. Non committam ut in gravissima causa, apud Catholicam concionem, apud Catholicæ Religionis studiosissimos Judices remissioris ac dissolutioris animi nomine merito coarguar atque condemner. Præstat quascumque subire inimicitias, quæcumque adire discrimina, quam nullam in tanta sanctissimis ac doctissimis viris obloquendi libertate vocem mittere, vocem, inquam, testem cum doloris mei, tum etiam meæ erga veteres Patres & Ecclesiam universam observantiæ.

XXIII. Nam, per Deum immortalem! quæ voces? quæ verba sunt ista? *Patres plus nimio vulgi rumores aucupari solitos*; *Patres res accuratius expendere non consuesse*; *Patres recentis Criticæ regulas ignorasse*; *Patres de modo amplificandæ Catholicæ Religionis non laborasse*. Quid interest, utrum ista dicatis in Patres, an eos nullius ingenii, nullius consilii, indoctos, imperitos

tos, vecordes fuisse affirmetis? nihil recte examinare, nihil expendere novisse, nihil certo definire judicio? Quid? vosne igitur soli rerum momenta pensitare? soli artis criticæ leges? soli jura? soli præcepta noritis? Ingens, superba, immoderata, & non ferenda gloriatio. Ecquid unquam, lutei homines, in litteris atque doctrina tantum profecistis, ut non dicam mortalium ominum sapientissimis anteponendi, sed cum iis aliqua vel minima saltem ex parte aut ingenio, aut bonarum artium studiis, aut etiam ista ipsa, qua tantum subnixi ambulatis, arte critica comparandi esse videamini? Quis vestrum Augustino (a) subtilior? quis Hieronymo (b) ingeniosior? quis Origene (c) doctior? quis Theophylo (d) Antiocheno, Clemente Alexandrino (e), Justino (f) Prospero (g) Lactantio (h) sapientior? Atqui omnes hi vaticinationes istas, de quibus dico, unanimi consensu Sibyllis adjudicarunt, vos contra intoleranda licentia abjudicatis.

XXIV. Quod vero addunt, *Patres rumores vulgi plus nimio aucupari solitos, & de modo amplificandæ Religionis non laborasse*, ad quem tandem intemperantiæ gradum pervenire dicam? Quid? gravissimos & sanctissimos viros *de modo amplificandæ Religio-*

(a) De Civit. Dei lib.18. cap.46. & 47.
(b) Contra Jovinianum.
(c) Lib.7. contra Celsum.
(d) Lib.2. ad Autolycum.
(e) Lib.6. Stromatum.
(f) In Apolog. 2. ad Antoninum Pium Imp.
(g) De Prædest. par.2. cap. 19.
(h) Lib.4. de vet. sap. cap.15.

ligionis non laborasse? eam ad illum finem obtinendum rationem adhibuisse, ut *vulgi rumores plus nimio aucuparentur*? hos adversariis suis opponerent? his eos adorirentur? his denique eosdem sibi esse convincendos existimarent? Præclara enim vero propagandæ Catholicæ Religionis ratio, si hanc Patres tenuissent, ab ipsis fuisset inita; perinde quasi Catholica Religio vulgi auctoritate niteretur. Multum sane apud Ethnicos profecissent, si se cum iis isto gessissent modo, a quibus etiam irrideri, & magno cum dedecore ignominiaque repelli potuissent. Si igitur his, de quibus dicimus, testimoniis ad Catholicam veritatem confirmandam Patres usi sunt, si ea Ethnicis objecerunt, si ad eadem Ethnicos ipsos adegerunt, reliquum est, illa rumores vulgi neque Patres existimasse, neque vero pro vulgi rumoribus ab Ethnicis ipsis fuisse habita. Cur igitur? quam ob causam? quem ad finem tot in Patres jactatæ contumeliæ? cur eorum nomini, famæ, sapientiæ, auctoritati, sanctitati irrogata injuria tam gravis, & tam atrox illata calumnia?

XXV. Abjudicatis hoc, quo audistis, modo a Sibyllis vaticinationibus his, de quibus loquimur, cui potissimum eas adjudicarint, videamus. *Cæterum*, inquiunt, *non dubium, quin hæ vaticinationes purum merumque commentum sint Christiani nescio cujus primis Ecclesiæ sæculis otio & litteris perperam abutentis*. Audio. Verum, quî hoc probatis? quî docetis? qua ratio-

ne

ne ostenditis ac planum facitis? Quis tandem iste *Christianus* fuit, cujus nomen ignoratis? ubi natus? ubi institutus? ubi græcis litteris eruditus? quæ provincia? quæ regio? quæ urbs? hominem hunc sine nomine in lucem edidit. Nonne vos hæc omnia non indicare solum, sed etiam clare, aperte & distincte proferre deberetis, ut aliquam saltem veritatis speciem huic vestræ sententiæ inducere, & eam aliquo modo credibilem reddere possetis? Singularis ista vestra sententia est, ut vos ipsi fatemini; quapropter vobis non facio injuriam, si singularis sententiæ singularia documenta requiro ac flagito. Vos autem sola enunciatione contenti estis; perinde quasi vobis affirmantibus aliquid, & non docentibus fides illico adjungenda foret, &, quod dicitis, tanquam Oraculum habendum statim esset ac venerandum. An obliti estis, Oracula omnia a vobis paullo ante de medio fuisse sublata? An idcirco ea Dæmonibus & immundis spiritibus eripuistis, ut vobis ea solis propria faceretis?

XXVI. Sed inquirendo pergamus ulterius. Quæro igitur, quandoquidem commentum hoc *Christiani*, ut dicitis, hominis fuit, ecquando commentum hoc ipsum vulgari, legi, in manibus hominum esse cœperit? *Primis Ecclesiæ sæculis.* Audio. Verum, quo? primone? an altero? an tertio? an quarto denique? Quid? hæretis, hæsitatis, & quid de tempore, quo præclarum hoc opus publici juris factum sit, certi ac definiti

constituatis, non habetis. Miror sane, vos, qui tempora sollerter inquirere, acute distinguere, & accurate signare gloriamini, miror, inquam, nihil certi de tempore, quo præclarus hic harum vaticinationum auctor floruit, proferre posse. Ubi nunc illi vestri, quos toties appellatis, *Synchroni* auctores? ubi illa *autographa*? ubi prima *apographa*? aliaque hujusmodi, quæ soletis tanta importunitate ab aliis expetere atque efflagitare? Hic nihil horum profertur, nihil occurrit, exhibetur nihil. Non tempus, non locus, non ipsum nomen designantur. Nonne vos hæc omnia, quibus illustrari veritas solet, & ad rerum, quarum disquisitio instituitur, caput certo perveniri, indicare, docere, demonstrare; appellare personam, notare genus, patriam, locum, regionem, urbem ostendere, definire tempus oporteret, ut fidem aliquam singulari huic vestræ sententiæ conciliare possetis?

XXVII. At res est vetustior atque ab omni memoria remotior, quam ut hæc tam exilia atque minuta sciri atque indicari a quoquam possint. Quid? Minuta atque exilia vobis ea videntur esse, sine quibus tanta illustrari veritas nullo modo potest? Non ego, si recte attenditis, minuta a vobis quæro, non exilia flagito; sed ea, quæ necessario afferri debent ab iis, qui novam, singularem, & hactenus inauditam contra omnium sæculorum auctoritatem confirmare aliquo modo sententiam veliat. Novitas ipsa sententiæ facit, ut ego
ista

ista ipsa a vobis flagitem, quæ in alia controversia prætermittenda existimarem. Cur igitur, si res vetusta est, uti dicitis, tantum vobis sumitis, ut ejus cognitionem vobismet ipsi tanto post tempore arrogetis? cur vetustissimæ rei vetustissima, quæ ego profero, & vos proferre non potestis, testimonia repudiatis? Quid est, quod de illa tanquam de recenti judicium instituitis? quid est, quod in re vetere non veterum testimonia accipitis; in re vetere novum commentum confingitis; in re vetere omnium veterum Patrum auctoritatem negligendam putatis? Ego scilicet vestro recenti judicio in re vetere mihi standum esse arbitrabor? & vetera ipsa Patrum testimonia præ nova vestra opinione negligenda ducam? Patrum, inquam, quos constat illis ipsis sæculis, quibus Sibyllæ floruerunt, multo proximiores, quam vos, vixisse, & magna cum doctrinæ laude, & sanctitatis commendatione vixisse; quos Sibyllinos libros in manibus habuisse, legisse, pervolutasse ex ipsorum testimonio compertum est, qui in iis nihil falsi, nihil simulati, nihil commentitii deprehenderunt, qui denique eos libros, usque adeo illorum veritas explorata erat, Ethnicis legendos exhibere, ad eosque tanquam ad certissimos Catholicæ Religionis testes provocare Ethnicos ipsos non dubitarunt.

XXVIII. Dicunt, hujusmodi libros tanta cura a Romanis fuisse custoditos, ut eos nemo adire, nemo legere, nemo inspicere potuerit. Quid? eos nemo lege-

gere? nemo inſpicere? nemo adire? Excipient opinor multos ex Ethnicis, & Catholicis (a), qui eos libros & vidiſſe ſe, & legiſse, & inſpexiſse diſerte teſtantur. Doceant iſti Sibyllinos libros ab Ethnicis & adiri & legi potuiſse, a Patribus vero non potuiſse. Doceant, ſi ipſa *autographa*, propter diligentem cuſtodiam adiri, legi, inſpici non potuerint, quid cauſæ fuerit, cur deſcripta ab iis exemplaria & haberi & legi & commode inſpici ac conſiderari nequaquam potuerint.

XXIX. At hi libri eodem, quo Capitolium conflagravit, incendio abſumpti ſunt. Si igitur incendio abſumpti ſunt, ii certe ante incendium exſtiterunt. Si enim nulli fuiſsent, conflagrare profecto cum Capitolio non potuiſsent. Verum eſto, abſumpti fuerint, conflagrarint. Quid igitur? Nullane toto terrarum orbe eorundem reliqua fuiſſe exemplaria cenſendum erit? quibus aliquo modo tanta reparari jactura potuerit. Exſpecto quid dicant. Si concedunt; non eſt, cur nobis hoc Capitolii incendium ac flammas opponant. Si negant; quid fuit? quamobrem Auguſtus Legatos in Aſiam, in Africam, atque Erythram hos ipſos libros quæſitum mitteret, & ubique terrarum ſummo ſtudio

(a) Non deſunt, qui ad confirmandum hoc ipſum Virgilianos illos verſus Eclogæ quartæ a Poeta Salonino Pollionis filio accommodatos a Sibylla Cumana deſumptos contendunt, alii autem negant, & ab Heſiodo fuiſſe deſcriptos volunt. Cæterum Conſtantinus Auguſtus in Oratione, ut eſt apud Euſebium, habita ad Sanctorum cœtum meminit Sibyllæ Erythrææ, ejuſque nonnullos verſus refert, in quibus nominatim Jeſus Chriſtus deſcribitur. Vid. Nat. Alex. tom.3. ſæc.1. Diſſ.1.

dio conquirendos ac Romam aſportandos curaret? Exſtare igitur exemplaria putabantur, ſi tanta diligentia conquirebantur. Studium vero inquirendi ipſum, magno ſemper in pretio libros iſtos fuiſſe habitos, ac proinde, ne prorſus interirent, ſæpius fuiſſe deſcriptos clare aperteque demonſtrat.

XXX. Jam omnibus excluſi rationibus ad neſcio quæ ipſis incredibilia confugiunt. *Quis credat*, inquiunt .... Nemo ſane, qui uti vos, nihil credere, omnia in dubitationem adducere, negare omnia in animum induxerit. Verum age, quid hoc rei eſt, 'quod omnem adeo fidem ſuperet, ut credi non poſsit? Quis credat, inquiunt, Virgines Ethnicas (a) divino numine afflatas tantorum fuiſſe conſcias myſteriorum? Primum credent omnes, præter vos, qui pene nihil credere, omnia tanquam falſa reſpuere conſueſtis. Credent deinde quotquot ſacrorum Codicum non ſunt ignari, & aliquid de Balaamo impio homine legerunt, cujus pervulgatum illud de Chriſto Vaticinium exſtat; *Orietur ſtella ex Jacob, & conſurget Virga de Iſrael*. Credent præterea, qui Theologiam vel primoribus, ut ajunt, labiis attigerunt, qui non ignorant Prophetiæ, quæ vocatur, donum non eſſe

(a) Sibyllas Prophetiæ donum Virginitatis merito conſecutas, auctor eſt Hieronymus lib. 1. adverſus Jovinianum. Hieronymo Criticus quidam refragatur, & tanti Doctoris inanem hanc eſſe commentationem affirmare non dubitat. Hujuſmodi annotationibus totum hoc opus explere potuiſſem, niſi lex, quam mihi met jam ab ipſa hujus præfatione operis indixi, ſive verius Auctor ipſe Editori indixit, vetaret.

esse hujusmodi, quod hominem Deo conciliet & amicum reddat; qua de causa homini nequam, sine divinæ sanctitatis injuria, tribui potest. Hoc Theologi unanimi sententia docent; *Prophetiam* nimirum, ut loquuntur, *esse donum non gratum faciens, sed gratis datum*; unde recte colligit S. Thomas a sanctitate morum esse posse sejunctum; quod summus ille Doctor ac plane *Angelicus*, sed bonus videlicet vir, qui ex istorum schola non prodierat, nec recentibus novæ hujus artis criticæ præceptis institutus erat, allato Sibyllarum exemplo confirmat. Hoc autem, quod a tam multis creditur, non est cur ego magnopere angar, si isti diutius negare pergant, & credere obstinatius recusent.

XXXI. Estne aliud, quod istis incredibile videatur? Immo vero est. Sibyllinas ajunt vaticinationes contra atque vaticinationum ipsarum natura ferat, apertas esse nimis atque perspicuas. Sed hoc est hujusmodi, ut de rebus, quas Sibyllæ prædixerunt, non perinde, ac de futuris, sed de præteritis isti judicium instituant. Præclare in hanc rem more suo Lactantius de Vera Sapientia cap. xv. *Non dubito*, inquit, *quin illa carmina prioribus temporibus pro deliramento habita sint, cum ea nemo intelligeret. Denunciabant enim monstrosa quædam miracula, quorum nec ratio, nec auctor, nec tempus designabantur*. Non perinde igitur de vaticinationibus ante eventum, ac post eventum judicandum est. Multa hujusce generis extant in Scripturis, quæ, clara nunc

nunc atque aperta sunt,obscura tum erant & prorsus retrusa atque abdita, cum primum fuerunt a Prophetis enunciata. Sed fingamus has ipsas vaticinationes obscuras etiamnum esse, fingamus, vocum & sententiarum ambagibus involutas; nonne tunc vel maxime, atque hoc potissimum nomine illas isti rejicerent ac repudiarent. Igitur hæ vaticinationes istis non placent, quia perspicuæ sunt; displicerent profecto, si essent obscuræ. Quid tandem est, quod istis placere possit? illud unum, mihi credite, Florentini, refragari omnibus, adversari, contradicere, repugnare.

XXXI. Quæ cum ita se habeant, quemadmodum demonstravi, non est cur isti in hac nostra controversia me provocent ad numerum Sibyllarum, neque ad earundem edendum nomen, neque ad ea carmina, quæ in Bibliotheca Patrum leguntur, neque ad carminum ipsorum genus; acrostichane fuerint, an alterius cujusque generis, neque ad alia hujusmodi, quæ ad rem non pertinent, & in quibus nostræ disputationis ratio non vertitur. Non ego hic laboro de numero Sibyllarum, non angor de nomine, carminum genus non moror, cujusmodi fuerit, non quæro; qui circumferuntur Sibyllini versus quanti faciendi sint, non inquiro; hæc omnia missa facio, nec in præsentia investigo. Non est, cur in his mihi negotium isti facessere meditentur. Itaque animadvertant, quemadmodum totam hanc controversiam circumscribam, & quid dicam, & quomodo dicam diligenter attendant.

dant. Dico igitur, Ethnicas quasdam exſtitiſse Virgines, quo tandem cumque nomine fuerint appellatæ, qui tandem cumque earum numerus fuerit, quod tandem cumque carminum genus adhibuerint, dico has fuiſse fatidicas, dico multa de Chriſto Domino, dico multa de ejus Virgine Matre prædixiſse, dico has prædictiones Ethnicis fuiſse notas, dico has ipſas prædictiones ab antiquiſsimis Eccleſiæ Patribns fuiſse perlectas, dico nihil in iis falſi, nihil ſimulati, nihil commentitii eoſdem deprehendiſse, dico his prædictionibus contra Ethnicos fuiſse uſos, quod certe non feciſsent, ſi fabuloſa illa carmina fuiſsent, dico ad Sibyllinos libros tanquam ad certiſsimos veritatis teſtes a Patribus Ethnicos fuiſſe rejectos; dico eoſdem Patres id minime facturos fuiſse, niſi res hæc teſtatiſsima fuiſset & vulgatiſsima, ut neque negari, neque ignorari ab Ethnicis poſset. Addo præterea, ab iis, qui ſecus, atque hactenus demonſtravi, ſentiant, non ſolum ſcriptoribus Ethnicis, quibus, quando conſentiunt, abroganda fides non eſt, ſed etiam, & vero præſertim graviſsimam Patribus irrogari injuriam, quorum auctoritas in re tanta contemnitur, quorum integritas, fides, religio, doctrina, ſapientia, fraudis, falſitatis, ignorantiæ, ad minimum nimiæ credulitatis nomine arceſsitur. Addo etiam & dico, contrariam opinionem nullo prorſus niti fundamento, nullo modo probabilem eſse, ſingularem, inauditam, falſam denique, atque idcirco merito ab omnibus repu-

pudiandam. Hæc ego dico, quibus, ut opinor, nemo, nisi qui aversus a vero sit, contradicat.

XXXII. Satis jam mihi videor, Florentini, quæ duo istorum intemperantiæ maxime insignia atque illustria proposui documenta, luculenter explicasse, ex quibus vos similiter intellexisse arbitror, quomodo duo item illustria ac maxime luculenta ab istis erepta testimonia sint Catholicæ Religioni, quæ tametsi se per se ipsa tuetur, & externa suffragatione non indiget, hoc tamen ipsi præclarum est, atque honorificum semper fuit, quod ad domesticos testes externi quoque veritatis suffragatores accederent. Verum unde nam harum tam singularium ac novarum opinionum originem repetendam existimabimus? Audistis jam, cum de Oraculis ageremus, ejus opinionis Hæreticum Anabaptistam principem a me appellari, hujus autem de Sibyllinis libris sententiæ Calvinianum hominem scitote fuisse auctorem. En Florentini saluberrimi fontes, quos isti adeunt; neque vero aliter esse posse apud me jam inde constitueram, cum tam monstrosas ab istis atque adeo Catholicæ Religioni adversantes proferri opiniones animadverterem. Ex his, ex his inquam fontibus, sive potius lacunis isti ebibunt, quod postea in circulis ad captandam passim novæ cujusdam ac reconditioris eruditionis famam, atque animos imperitorum sollicitandos eructent.

XXXIII. Et mirabimur, istos, qui se hujusmodi magi-

giſtris in diſciplinam dederint, de ampliſsimis Eccleſiæ Patribus tam male ſentire, tam licenter detrahere, & quorum ſingularem ſapientiam admirari ac revereri deberent, eorumdem graviſsimam reſpuere ac negligere auctoritatem? O tempora ſane miſera & calamitoſa! Jacent in tenebris abdita & conſepulta præclara Auguſtini, Hieronymi, Ambroſii, Cypriani, cæterorumque Eccleſiæ Patrum volumina, &, ſi quid ad nos aut tranſalpinis, aut tranſmarinis prælis excuſum defertur, hoc ſtatim nullo delectu arripitur; & quod uſuvenire in mercibus ſolet, ut illæ pretioſiores habeantur, & ingenti ſumptu comparentur, quæ peregrinæ ſunt atque adventitiæ, hoc uſu ſimiliter venire in libris editis quotidie non ſine ſummo animi dolore videmus. Quotus enim quiſque nunc eſt, qui hujuſmodi libros magno ſtudio non conquirat, ſummo pretio non coemat, aſſidue in manibus non habeat, avidiſſime non legat, &, cum ex iis aliquid excerpſerit, quod alicui jam receptæ opinioni adverſetur, tum demum ſibi tanquam de ſingulari ac recondita eruditione placeat atque blandiatur. Cautum nimirum eſt ſaluberrimis Tridentini Concilii decretis, ne quis hujuſmodi libros Catholicæ Religioni & bonis moribus peſtiferos ac noxios abſque legitima facultate legat, neque apud ſe retineat; cautum utique; verum huic tanto malo magis in dies magiſque gliſcenti non uſquequaque proviſum. Quæ neceſſaria cautio eſt, ea jam a quibuſdam ſupervaca-

nea

nea quædam diligentia prædicatur. Itaque sanctissimis hujusmodi decretis quam nulla prope religione se quidam intercedere posse arbitrentur, quid me attinet dicere? Verum isti, si me audient, quid agant, quo progrediantur, & quibus se gravissimarum pœnarum vinculis adstringant, serio considerabunt.

XXXIV. Et hic a me quisquam quæret, cur hujusmodi libris, qui jam prope soli bibliothecas istorum occuparunt, usque adeo non delecter, ut eorum etiam auctoribus maxime infensum me præbeam atque inimicum? Quid? Qui veterum Ecclesiæ Patrum auctoritatem tueri velit, qui traditas a majoribus nostris, sapientissimis mortalibus, opiniones retinere, qui mores integros, qui sinceram Fidem, qui Religionem salvam esse cupiat atque incolumem, poterit his libris delectari? poterit horum librorum auctoribus inimicum se atque infensum non profiteri? qui id unum omni contentione agere videntur, id unum omni ope studere, ut a qua sanctissima Religione turpiter ipsi ac flagitiose desciverint, ab eadem nos turpiter æque ac flagitiose desciscamus. Nam quid aliud istos velle? quid aliud spectare? quid moliri existimabimus novis his excogitandis disseminandisque opinionibus, nisi ut sensim ac veluti per cuniculos Catholicæ fidei fundamenta subruant atque convellant? Demus hoc illis, quod solum dari sibi in præsentia postulant, ut omnia, quæ testatissima ac prope luce ipsa clariora non sunt, repudiemus,

ut pias quasdam traditiones tanquam imperitorum hominum ac vulgi rumores aspernemur, ut sanctissimos illos Ecclesiæ Doctores, eo, quo par est, in numero non habeamus, tum denique, mihi credite, illud etiam dabimus, atque ii sine dubitatione a nobis auferent, ut desertis ac relictis Catholicæ Religionis signis, transfugæ in ipsorum castra veniamus. Hoc funesta eorum, qui a Romana Fide olim defecerunt exempla docent, quorum exitus luctuosissimos cum recordamur, quæso de nostra, quæso de communi salute cogitemus. Porro hæc qui videat planeque perspiciat, ac prope certo eventura præsentiat, poterit his tantis malis instantibus jam atque imminentibus graviter non commoveri? poterit in eos homines, quos tantorum futuros malorum auctores pertimescat, non vehementissime concitari?

XXXV. Ego vero nunquam Heterodoxorum hominum odi industriam, nunquam despexi doctrinam; laudo etiam, si quid operis, & eos quidem multum posuisse fateor, in id contulerunt, ut bonas artes liberalesque disciplinas excolerent ac propagarent. Magni atque adeo plurimi facio eorum Mathematicos, Astronomos, Geometras, Physicos, Philosophos, Philologos, quibus his maxime temporibus abundant, & quorum tota Europa propter singularem atque excellentem eruditionem nomina prædicantur, & quoad bonæ artes vigebunt, prædicabuntur. Nam quod a Romana communione distracti dissociatique

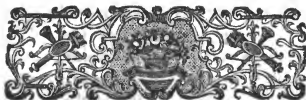
tique sunt, hoc ego ipsis petulanter non exprobro; immo vero doleo & vehementer angor, tot ac tanta doctrinæ lumina falsis de Religione opinionibus, quasi quibusdam tenebris, obnubi atque obscurari. Quare illud a Deo Opt. Max. iis ex animo apprecor, ut densissima illa errorum, qua miserandum in modum circumfunduntur, discussa caligine tandem aliquando, divina bene juvante gratia, ad Catholicæ veritatis lumen aspirent. Deferbuit ardor ille, quo olim acerrime concitati in nos eorum animi erant, ut a nobis tanquam ab infensissimis hostibus abhorrerent atque refugerent. Detumuit æstus ille, qui eos e sinu communis Matris tanquam e tutissimo portu abripuit, & in medium turbulentissimarum tempestatum discrimen abstraxit. Quid reliquum jam nunc est, nisi ut æquitatem ac veritatem sequentes ducem antiquam exquirant Matrem, in ejusque gremium tandem aliquando se ab diuturno errore ac jactatione recipiant. Hæc eos blande invitat, modis omnibus allicit, passis ulnis exspectat, qui quidem si redierint, omnibus maternæ benevolentiæ significationibus reduces certe excipiet ac complectetur. Hoc sperare nos & commodi mores, & singularis humanitas, & illa ipsa, qua nunc maxime florent, doctrina jubet, & confidere plus apud illos & æquitatem & veritatem, quam qualecumque propriæ persuasionis defendendæ studium, momenti habituras.

XXXVI. Verum, ut eo redeam, unde digressus

ſum, quod nunc bene multi e noſtris a rectiſsimis Catholicæ diſciplinæ inſtitutis ſe ab Heterodoxis hominibus abduci ſinunt; quod eorum libris, quibus facile perverti poſsunt, & ad prava, quæ in iis partim aperte & palam propugnantur, partim clam & latenter animis improvidorum infunduntur, dogmata perduci; quod iis unice delectentur, unice eos legant, pervolutent, ediſcant, hoc ego, pro eo, quo erga Catholicam Religionem ſtudio ſum & eſse debeo, ſine merita reprehenſione elabi atque abire pati nullo modo poſsum. Itaque dico iſtiuſmodi libros aut omnino non legendos, aut certe non paſsim ac vulgo ab omnibus legendos, aut ſi facta legitima poteſtate legantur, ne nobis nocere poſsint ſumma cura diligentiaque eſse providendum. Addo etiam, quæ in hos ipſos libros decreta lata ſunt, hæc ſanctiſsime obſervanda, in re graviſsima Eccleſiæ obtemperandum, nec temere ab ejus edictis præſcriptiſque diſcedendum. Hæc ſunt, quæ in hanc rem ex intimo animi mei ſenſu ac dolore dicenda exiſtimavi, quæ quidem quam in partem accipi poſsint, nihil curo; dummodo & ita ſentire Catholicum ſit, & ita loqui, in tanta præſertim licentia, neceſsarium.

DE

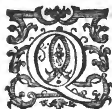

DE PRAVO

ARTIS CRITICÆ

USU

Actionis II. Liber IV.

UI ſemel effrænata quàdam impotentis animi cupiditate abrepti præſtitutos æquitati ac temperantiæ fines tranſilire non dubitarunt, Florentini, ægre admodum continere ſe poſſunt, quin acrioribus ejuſdem cupiditatis incitati ſtimulis in multo majora, quam ipſi ab initio ſuſpicari potuiſſent, atque in dies graviora prolabantur. Etſi enim a natura ita comparatum eſt, ut, ſi quando ab officii ratione declinemus, ad eandem naturæ ipſius admonitu revocemur; ita tamen ingenio noſtro in vitia proni ſumus, ut naturæ bonitas animi pravitate perſæpe vincatur. Neque vero cum lubricam inſiſtere viam cœperimus, fines quoſdam nobis conſtituere poſſumus, quos temere non tranſ-

transſgrediamur, nec ita noſmet ipſos ſuſtinere, ut in certo aliquo nequitiæ gradu conſiſtamus; ſed invaleſcente magis ac magis illa ipſa cupiditate, quæ nos primum de recta virtutis ſemita deduxit, plerunque flagitia flagitiis addimus, ſcelera ſceleribus cumulamus. Quare illud ſapienter præcipitur; ut, quantum poſſumus, initiis conemur obſiſtere, & dum res aut in integro adhuc ſunt, aut non ita deteriores effectæ, ut reſtitui non poſsint, nobis tum maxime, ſi nos ſalvos eſſe cupimus atque incolumes, provideamus. Qui ſaluberrimum hoc conſilium neglexerunt, quantum in eo opis, quantum præſidii ad vitam ſancte integreque ducendam contineretur, proprio ipſi experimento edocti ſunt. Voluiſſent ii quidem, poſteaquam proclives in vitia, atque adeo præcipites ferri cœperunt, ſe in priſtinum ſtatum revocare, & ad bonam, ut ajunt, frugem reverti; ſed partim rei difficultate deterriti, partim prava conſuetudine irretiti, partim peſſimo ſui ſimilium exemplo confirmati in iis vitiis fere miſerabiliter hæſerunt, quæ facile a principio aut vitare omnino, aut ſaltem ab iiſdem non ita difficili negotio emergere potuiſſent. Hoc ego immoderatioribus Criticis noſtris eveniſſe ſi dixerim, non me aberaſſe longius a vero arbitrabor. Non enim dubito, quin etiam iſti, cum lubricum Criticæ genus primum ingreſſi ſunt, non dubito, inquam, quin certos ſibi conſtituerint fines, ultra quos non temere ac facile progrederentur. Ve-

rum

rum ne ipsi quidem in eo gradu, quem sibi ab initio præstituerant, consistere procedente tempore potuerunt. Quare a contempta, uti demonstravimus, venerandæ Antiquitatis auctoritate, a repudiatis sanctorum Patrum testimoniis, a despecta vetustissimarum sanctissimarumque rerum Traditione, eo sensim devenerunt, quo ne ipsi fortasse quidem unquam se perventuros, & vero prolapsuros cogitarunt. Hinc porro effectum est, ut superiorem intemperantiam nova semper ac majori intemperantia cumulantes, mihi quoque novam uberioremque criminum copiam suppeditarint, unde acriorem in eos inquisitionem instituerem, eosque vehementius accusarem. Itaque non jam amplius de sublatis piis quibusdam Traditionibus, non de Oraculis Idolorum simulacris istorum judicio abrogatis, non de vaticinationibus a Sibyllis abjudicatis, aliisque similibus Catholicæ quidem Religioni aliquo modo, sed fortasse tolerabili adversantibus opinionibus agemus; sed novæ res, & eæ multo sane graviores, quam quas hactenus persecuti sumus, agentur, ac plane hujusmodi, quæ Catholicam ipsam Religionem propius attingunt, & hac ipsa de causa Catholicum quemque commovere acrius debent ac vehementius. Vos igitur me diligenter attendite; quem non recuso quin sic in consequentibus actionibus audiatis, ut, quo magis accusatio nostra progredietur, eo etiam majora hujus ipsius, quam accuso, intemperantiæ documenta, & ejusdem quos-

dam quasi processus atque incrementa postuletis.

II. Illud ad Catholicæ Religionis singulare decus atque ornamentum non pertinere solum, sed ad ipsam etiam Catholicam Religionem spectare propius, nunquam non sanctis abundasse viris, qui rebus præclare gestis eximiisque virtutibus eandem mirum in modum illustrarunt, nemini non compertum est, Florentini. Horum nomina ritu a majoribus tradito sacris Fastis inscribuntur, iis aræ dedicantur, excitantur delubra; eorumque non tam imagines ad venerandum publice exhibentur, quam virtutes Catholicis omnibus ad imitandum proponuntur. Qui hoc apud nos jure sunt, nemini fas publica veneratione privare, quam cum semel legitime adepti fuerint, eadem perpetuo gaudere debent. Itaque colendi sunt, & non colendi solum, sed divina aspirante gratia etiam imitandi. *Imitatores mei estote*, Gentium Apostolus ad Corinthios scriptum reliquit, *sicut & ego Christi*. Primum exemplar, & omnium certe quidem absolutissimum Christus est, in quod præcipue animum debemus intendere, & unum conari in nobismetipsis, quantum possumus, exprimere. Verum ut hanc virtutum omnium absolutionem, quoad usque humana infirmitas patitur, assequamur, non dubium, quin plurimum propositis etiam sanctorum virorum exemplis juvemur. Id enim habent domestica præsertim exempla, ut iisdem incredibiliter non commoveamur solum, sed ad re-

ćte

ĉte facta admotis veluti quibufdam calcaribus acriter etiam vehementerque incitemur. Atque hoc præcipuum Ecclesiæ consilium est, semperque fuit, cum sanctos viros nobis ad venerandum proponit; nimirum, ut *quos celebrare delectat*, eosdem *imitari non pigeat*.

III. Hæc clara sunt atque perspicua, & apud omnes Catholicos rata ac definita. Quapropter hac de re nulla controversia esse debet, neque vero potest. Sed Ars Critica, quæ de rebus omnibus sibi judicium sumpsit, de sanctis quoque viris cognoscendi potestatem usurpavit. Quo jure, qua facultate, quo exemplo, quo more, nescio, Florentini; sed tamen harum etiam rerum sibi cognitionem artem criticam vindicasse certum est. Exorti sunt isti sacrorum Fastorum inspectores in primis acuti, & vero correctores animosi, qui a re tam sancta manus cohibere non potuerunt. Quo jure id præstiterint, iterum dico, nescire me. Sed nunc de jure non disputo, neque hoc istis objicio, neque in crimen voco; quod unice in præsentia reprehendendum condemnandumque suscipio, illud est, quod hac ipsa in re plura singularis intemperantiæ exempla constituere, suique similibus imitanda proponere ac relinquere non dubitarunt.

IV. Ne vero hoc a me accusatorie magis jactatum in istos, quam vere dictum quisquam suspicetur, afferantur in medium sacri ipsi Romanæ Ecclesiæ Fasti, in quibus, quemadmodum dixi, sanctorum virorum no-

nomina veteri consuetudine perscribi solent, circumferantur, legantur, inspiciantur. Videtisne ut pluribus in locis frequentis lituræ vestigia appareant? ut plura nomina in ipsa litura demersa prorsus jaceant atque depressa? Jam quid istæ sibi lituræ volunt? quid indicant? quid significant? Quid erat isthic antea scriptum, quod postea inductum fuit? quæ tandem menda lituræ istæ tam crebræ, tam spissæ, tam perspicuæ correxerunt? Ego quidem nihil dico. Fasti sunt in medio; codices prostant, qui adiri facile ab omnibus & considerari commode possunt. Nonne, vel tacente me, codices ipsi loquuntur, & se corruptos, interpolatos, interlitos, & fœde ab istis mutilatos clamant? nonne hujus ipsius, quam nunc coarguo, intemperantiæ crimen accusant, docent, condemnant? Quid? Istine tantum sibi sument ac vindicabunt, ut levibus de causis, inanibus conjecturis, futilibus argumentis, quæ de sacris Fastis nomina ipsis libuerit, expungere sibi jure concessum arbitrentur, & re ipsa licenter hoc jure atque intemperanter abutantur? Atqui ita est, uti dico; neque vos de mea fide in re tam gravi dubitare velim, nec vero ullo modo patiar.

V. Itaque scitote exstitisse hominem, non Italum illum quidem, sed externum, qui in hac licentia ita libere intemperanterque versatus est, ut ab hac cognomen dignum re, dignum facto, dignum prava, qua laborabat, consuetudine apud populares suos invenerit.

Nam

Nam cum ſanctos viros Criticus nimis acer paſsim in operibus ſuis alios alia de cauſa inſectari, & de ſacris Faſtis conſueſſet eximere, hoc adeo viſum eſt popularibus ipſis ſuis indignum & nullo modo ferendum, ut inde, quemadmodum dixi, proprium ei ac ſingulare cognomen adhæſerit. Quod? quodnam? Verbum latinum ad id explicandum quam vellem idoneum non reperio; ſi vero circumlocutionem adhibeam, vereor ne vocabuli vis corrumpatur, & quod intelligi volo non apte ſatis atque aperte ſignificetur. Vocabulo igitur utar italo, quod domeſticæ hujus, de quo dico, auctoris linguæ omnino reſpondet; *Snicchia Santi*. Non quia ſanctos viros e loculis, quibus eorum veneranda populo ſimulacra proponuntur, re ipſa exturbaret; ſed quia, ſi, quæ in ipſos ſcribere ſolebat & vulgare, rata habenda eſſent, exturbari omnino debuiſſent. Quo vocabulo, ut videtis, & mala hominis conſuetudo oſtenditur, & facti indignitas juſto meritoque convicio notatur.

VI. Hic vero tantæ rei atrocitate commoti & vehementer perturbati exſpectare mihi videmini, Florentini, dum hunc hominem, qui tantum audere & conari potuit, proprio nomine appellem. Verum ego, quod hactenus præſtiti, neque hujus, neque huic ſimilium hominum nomen unquam adducar, ut edam. Perſtringam intemperantiam, quod unum mihi propoſui, quam in hujuſmodi auctoribus deprehendero; auctoribus

bus vero ipsis parcam, & eorum famæ atque existimationi nominis subductione consulam. Novi qui sim, apud quos loquar; quid a me dici conveniat, quid vos a me audire deceat non ignoro. Sic ergo habetote. Intendo vocem, ut etiam ii, qui extremi in concione sunt, exaudiant. Ego neminem, nisi cum laude nominavi, neque nominabo; si quem autem reprehensione dignum judicavero, rem notabo, hominem præteribo. Quare vulgatum illud a me recte usurpari posse video; *Nemo mihi irasci poterit, nisi qui de se ante voluerit confiteri*. Vos autem, quæ vestra modestia est & temperantia, ulterius inquirendo progredi ne velitis, quos solo, quod enunciavi, cognomine contentos esse decet.

VII. Ac ne illud quidem ego velim vos a me postuletis, ut tale ac tantum, quod dixi, crimen, longe lateque pertinens, & fere per omnes Sanctorum historias diffusum singillatim agam, & sanctos quosque viros ab isto tam insigni affectos injuria commemorem, & qua quemque de causa ex sacris Fastis sustulerit, vos doceam. Possem utique, si vellem, *Liturgicos* codices, quibus insignis Ecclesia utitur, vobis ostendere, & deletos ex iis expunctosque sanctos viros nominatim indicare. Sed cum id ipsum præstitum ante me a Critico docto atque idoneo jam fuerit, non ego nunc tantum mihi negotii imponam, ut explicandum in præsentia exponendumque suscipiam, quod circumscriptior actionum nostrarum modus non patitur. Ita similiter nolim, a me exspectare vos

dum

dum hunc ego hominem meritis verbis reprehendam atque castigem, qui in hac licentia aut singularis omnino fuit, aut certe neminem habuit superiorem. Video, nihil esse, quod quidem gravius ac vehementius dici possit, quod in tantam licentiam intemperantiamque non conveniat; sed hac etiam me cura Romana ipsa Ecclesia molestiaque liberavit. Auctoritatem enim interposuit suam; Hominem merita affecit censura; & quid de eo judicare vos ac sentire debeatis suo ipsa judicio sententiaque praeivit.

VIII. Verum ne sine peculiaris alicujus expositione facti, nostra haec, praeter institutum jam morem, elabatur actio, unum nunc maxime insigne sigillatim afferam, de quo sic vos me audire convenit, quandoquidem in singulis exponendis insistere, vel etiam percurrendo singula tantummodo commemorare non possumus, sic, inquam, vos audire me convenit, ut de reliquis, quae praetermittere necessitas cogit, conjecturam capiatis. Hilarionem eremi incolam celeberrimum fuisse scitis, eundemque sanctissimum hominem, qui vita caste integreque in summa rerum abstinentia atque asperitate traducta, cum ad extremum devenisset, illud de ipso pervulgatum ac prope nemini non auditum saepius usurpabat; *Egredere, quid times? Egredere anima mea, quid dubitas? septuaginta prope annis servisti Christo, & mortem horres?* Ita se in supremo agone constitutum ad mortem alacriter constanterque obeundam

dam vir sanctissimus confirmabat. Hilarionis vitam accurate scripsit Hieronymus, auctor omnium certissimus & locupletissimus, de cujus ingenio, sapientia, eruditione, cognitione linguarum & artium, quid ego possim dicere, quod vobis cognitum non sit planeque perspectum? qui inter cæteras, quibus floruit, præclarissimas laudes tantum in sacris Scripturis partim interpretandis, partim recognoscendis studio suo doctrinaque perfecit, ut unius prope interpretis ore Spiritus Sanctus locutus esse videatur. Itaque, tametsi multi in Ecclesia Doctores, præstantissimi illi quidem & sacrarum litterarum peritia eximii, extiterunt, adeo tamen unus Hieronymus ingenio valuit, adeo facultate cæteris antecelluit, ut sibi *Doctoris Maximi* nomen proprium fecerit ac singulare.

IX. Jam vero cum, de qua dicere instituo, Hilarionis vitæ Hieronymum auctorem tam certum, tam locupletem, tam religiosum habeamus, quis unquam de ejus veritate ambigendi locus fuit, aut esse potuit? quæ dubitatio de tanti viri diligentia, fide, integritate ac religione suboriri? Mihi quidem hoc in facto videtur omnis omni non dubitationi solum, sed vel ipsi etiam suspicioni obseptus esse aditus ac prorsus interclusus. Ita quidem mihi videtur; nec dubito quin vobis quoque idem videatur, qui pro vestra æquitate ac sapientia suis momentis atque ponderibus res expendere, non levia quæque atque incerta consectari indicia con-

consuestis. Verum istis non ita; qui tanquam venatici canes omnia sagacius odorantur ac pervestigant; & uni præ reliquis nominatim, qui tantum absuit, ut historiam hanc veram judicarit, ut etiam fictam esse totam & commentitiam, atque ab Hieronymo exercendi styli causa fuisse conscriptam affirmare non dubitarit.

X. O rem prorsus novam atque inauditam! Quid hoc est? utrum hanc nos opinionem dicemus? an potius singulare quoddam opinionis monstrum atque portentum appellabimus? Igitur non sanctus re ipsa Vir in Ecclesiam ab Hieronymo, sed novus quidam Heros, tanquam a Poeta in scenam Hilarion inducitur, fictus omnino & commentitius, atque ad effervescentis ingenii arbitrium excogitatus. Sed si hoc est, quid hic agimus, Florentini? quid hic stamus? quid sedemus? quin repente consurgimus? quin imus? & nostris ipsi manibus Hilarionis templa diruimus, aras evertimus; simulacra disturbamus? quin tantam superstitionem a delubris, ab aris, a templis, ab Ecclesia universa avertimus ac prohibemus? quin denique Hieronymi scripta, quæ hoc tantum ac tam insigne mendacium continent, æternis tenebris oblivionique mandamus? Etenim si hoc vere ab isto affirmatur, si Hilarionis vita ficta est, si commentitia, si ab auctore suo exercendi tantum styli causa conscripta, necessario, ut videtis, illa consequuntur, & sunt omnino intemperantissimi hujus, de quo dico, Critici judicio consentanea.

At

XI. At non hoc certe de hoc ſancto eremi cultore Eccleſiæ judicium fuit, non hæc Eccleſiæ ipſius de Hieronymo opinio, non hæc de hac ipſa nominatim hiſtoria ſententia. Etenim, ut te potiſſimum novæ hujus ſententiæ ſive auctorem, ſive exſcriptorem appellem, harum rerum cognitionem ad Eccleſiæ ſpectare judicium, opinor, dabis. Audi ergo, quid de vitis ab Hieronymo conſcriptis in LXX. Epiſcoporum Concilio ſenſerit Gelaſius Pontifex auctor graviſſimus. *Exiſtimo*, inquit, *Hilarionis hiſtoriam, ut & cæteras, quas ſcripſit Hieronymus, cum omni honore ac reverentia ſuſcipiendas*. Dicam iterum, ut cum rubore quo intemperantia progreſſus ſis tua cognoſcas, & te tuimet ipſius pudere incipiat; *cum omni honore ac reverentia ſuſcipiendas*. Nihil profecto ad veritatem oſtendendam illuſtrius, nihil ad ſanctiſſimi Scriptoris fidem vindicandam præclarius, nihil ad tuam licentiam coercendam neque gravius dici potuit neque vero opportunius.

XII. Vide porro nunc ac perſpice, quid inter tuam & ſapientiſſimi Pontificis opinionem interſit. Gelaſius hiſtorias omnes ab Hieronymo conſcriptas veras dicit, & ab omni falſitatis ſuſpicione liberat, tu contra in falſitatis ac mendacii ſuſpicionem vocas; ille certa de cauſa id ipſum affirmat, tu neſcio qua inductus ratione inficiaris; ille re cognita ſententiam pronunciat ſuam, tu vero incognita opinionem obtrudis tuam; ille de ſapientiſſimi Concilii auctoritate æquiſſimum decretum inter-

ter-

terponit, tu unam secutus opinandi licentiam sapientissimo & æquissimo decreto intercedis; denique ille Hilarionis nominatim historiam suscipit, tu rejicis; ille *omni cum honore ac reverentia* suscipit, tu cum insigni contumelia rejicis. Quem ad gradum tantam evadere intemperantiam existimabimus?

XIII. Sed quid tandem censori nostro displicuit in hac vita, aut displicere potuit, ut & ipsa tanquam falsa traduceretur, & Hieronymus tantus Scriptor turpissimi mendacii insimularetur? Gravis enim vero ratio esse debuit, quæ hunc hominem eo adegerit, quo ne vel ipsa quidem licentia progredi potuisse videatur. Itaque, si placet, Florentini, hanc ipsam Hilarionis vitam parumper sumamus in manus, eamque paullo diligentius consideremus. Ac primo quidem ejus exordium gravius esse non potest, nec ad conciliandam rebus, quæ narrandæ sunt, fidem accommodatius. Religiosissimus Scriptor Spiritum Sanctum invocat, ut sibi de sancto viro scribere instituenti adsit, quo ejus vitam & fideliter narret, & luculenter exponat. En sancti Historici ipsa ipsissima verba. *Scripturus vitam beati Hilarionis habitatorem ejus invoco Spiritum Sanctum, ut qui illi virtutes largitus est, mihi ad narrandas eas sermonem tribuat, ut facta dictis exæquentur.* Jam si aliquid fictum & commentitium mandare litteris Hieronymus habuisset in animo, quî hoc uti exordio potuisset? Tantumne flagitium admisisse Hieronymum existimabimus,

ut Spiritus Sancti opem in re falsa imploraret? ejus in re commentitia interponeret auctoritatem? falsitatis ac mendacii testem Spiritum ipsum Sanctum adhiberet? Horret animus, refugit mens hoc non dicam de tanto viro & Scriptore sanctissimo affirmare, sed vel tantummodo suspicari.

XIV. Ab hoc exordio reliqua profluunt, & quam sincere narrata sint; quanta fide, quanta integritate, quanta religione conscripta, legenti manifeste apparet. Et vero in tota narratione nihil occurrit, quod verisimile non sit, nihil, quod incredibile videatur. Omnia ab initio suo deducta, & usque ad finem perpetuo ac non interciso filo perducta. Designantur sancti viri, ortus, natio, patria, institutio, & prima adolescentiæ disciplina, tum omnium rerum terrenarum abdicatio exponitur; consequitur secessus in eremum, in eaque diuturna commoratio; deinde sanctæ, ut ajunt, *conversationis* studium, & vero summus etiam in omni virtutum genere profectus;ad extremum sancti viri obitus accurate luculenterque describitur. Ubique elucet veritas, ubique Scriptoris fides, ubique religio. His accedit, quod sanctus Scriptor, quo majorem sibi conciliet fidem, adstipulatorem adhibet, & testem citat eorum, quæ narrat, sanctum Epiphanium Salaminæ Cypri Episcopum, qui plurimum Hilarione usus fuerat, eumque pro familiaritate, quæ inter ipsos intercesserat, intime norat, cujus virtutes brevi etiam commen-

mentariolo, quod tunc legebatur, comprehenderat. *Quanquam*, inquit, *Sanctus Epiphanius Salaminæ Cypri Episcopus, qui cum Hilarione plurimum versatus est, laudem ejus brevi epistola scripserit, quæ vulgo legitur, tamen*, & reliqua. Jam, ut videtis, non uno res testimonio nititur, sed duplici gravissimo teste certissimoque fulcitur; prorsus ut nihil appareat, quod dubium quenquam facere posset, ut aliter de hac vita, quam par erat & æquitas postulabat, tantorum virorum auctoritate contempta sentiret.

XV. Ego vero, ut hoc loco qualecunque judicium interponam meum, quoties eam legi, legi autem sæpe, toties in ea nihil offendi, quod non dicam dubitationem, sed ne dubitationis quidem suspicionem injicere posset; immo omnia reperi ad priscorum *Anachoritarum* morem, institutionem, disciplinam perfecte exacta, omnia denique ita a sancto Scriptore digesta, uti re ipsa gesta erant, & probabiliter, vere, fideliterque narrata. Non dubito, vobis idem videri, si eam legistis, & visum iri, si eam legere volueritis. Quid igitur causæ fuit, cur hac tanta calumnia hæc historia dehonestaretur, & non uni solum, sed duobus sanctissimis & doctissimis viris tam gravis injuria uno tempore irrogaretur? Cur tibi Critico in primis acuto & sollerti aliter de hac vita, atque omnibus, qui illam legerunt, aut in posterum legent, visum est?

XVI. Dicis, *exercendi styli causa ab auctore suo fuis-*

fuiſſe conſcriptam. Fuerit; non abnuo, non repugno. Quid igitur? idcircone continuo falſa, & ad arbitrium confiCta exiſtimanda erit? Novum ſane conſecutionis genus, quod hactenus Dialectici ignorarunt; perinde quaſi ſtylus non, niſi in re ficta, poſſit exerceri. Dic, amabo te, quid eſt, quamobrem in re ficta ſtylus exerceri poſſit, in re geſta non poſſit? cum idem in utraque æque facili ratione præſtetur. Cujus quidem rei exemplum ſi flagitas, non longe petendum eſt, & tibi Hieronymus ipſe ſuppeditat. Hoc enim ipſum præſtitit in altera hiſtoria, quam *de Muliere ſepties icta* conſcripſit. Excuſat initio narrationis, epiſtola ad Innocentium data, ſtyli deſuetudinem, &, *Otium*, inquit, *quaſi quædam ingenii rubigo parvulam licet facultatem priſtini ſiccavit eloquii*. Quare ut remiſſum ac deſueſcentem ſtylum acueret ac renovaret, & eloquii venam, quo iterum exuberantior efflueret, ſollicitaret, hanc ſcribere eſt aggreſſus hiſtoriam, qua in ſcriptione duo præſtitit, & ſtylum exercuit, & vera narravit. Potuit igitur, quod fecit in hac, ſimiliter facere in vita Hilarionis, quin ulla prudens ſuſpicio de Hieronymi fide anxios nos reddere debeat atque ſollicitos. Hæc clara ſunt, atque perſpicua.

XVII. Sed nos hebetes nimirum ſumus, noſtri caligant oculi, iſti ſoli acuta, qua pollent, oculorum acie, ea vident, quæ præter eos videre nemo neque potuit, neque vero poteſt. Exſpectemus igitur lippi, dum oculis

lis noſtris novæ hujus artis criticæ, ut ita dicam, iſti collyrium illinant, ut tum demum aliquid videamus, & aliquid his de rebus judicemus. Quanquam, ut quod ſentio, dicam, quamlibet novus hic Hieronymi cenſor ſibi de acumine mentis, & de acuta oculorum acie vehementer placeat, ut, quod nemo ante ipſum viderit, ſolus ipſe ſe vidiſſe arbitretur, dubitare ſubit utrum quas Hieronymus ſcripſit vitas unquam legerit ac pervolutarit. Si enim eas attente legiſſet ac diligenter pervolutaſſet, quandoquidem calumniari in animo habebat, ex iis ſaltem aliquam elegiſſet, cui aliquo modo tanta hærere calumnia potuiſſet. Nam, cum vitam Hilarionis vita Malchi Monachi captivi ſtatim conſequatur, miror ſane, cur illam potius optarit, quam commentitiam eſſe diceret, hanc præterierit, quæ propter rerum, quæ exponuntur, admirabilem quandam ſeriem adornandæ componendæque calumniæ aptior videri poterat, & re ipſa erat accommodatior. Mirabilis enim in ea deſcribitur captivitas, & multo admirabilior non multis ſine prodigiis e captivitate inſperato conſecuta narratur libertas. Quid igitur cauſæ fuit, quamobrem tam pulchram occaſionem elabi ſibi iſte pateretur? Si in hac Malchi vita elaboraſſet, & aliquid ſaltem ſtudii poſuiſſet, aliquid fortaſſe profeciſſet, nec ſe prope orbatum oculis oſtendiſſet. Sed nimirum ſua nimia iſtum opinandi licentia fefellit, & quæque ſine delectu arripiendi conſuetudo excæcavit; niſi forte illud affirmare

velimus, iſtum ea de cauſa, præterita vita Malchi Monachi, Hilarionis vitam optaſſe, ut, cum eo honore, quo Hilarion gaudet, qui ſanctus & habetur & colitur, Malchus non gaudeat, ejus idcirco intemperantia inſignior eſſet, atque exſtantior emineret.

XVIII. Sed quod tandem cumque hac in re hujus hominis conſilium fuerit, quod nunc non inveſtigo, illa certe ex ejus opinandi licentia Catholicæ Religioni vehementer incommoda conſequuntur. Etenim ſi Hilarionis vita, quæ auctorem tam gravem, tam idoneum, tam ſanctum habet, falſitatis inſimuletur, quid, obſecro, in hoc ſcriptionis genere reperiri poterit, quod veridicum, quod ratum ac certum habendum ſit? Hiſtorias omnes expungamus licet, omnes omnium Sanctorum vitas tanquam falſas & commentitias inducamus. Ego ſane non video, quæ major auctoritas reſideat in Athanaſio, qui Antonii Magni, in Gregorio Magno, qui Benedicti, in Ennodio, qui Epiphanii, in Gregorio Nazianzeno, qui Gorgoniæ, in Joanne Chryſoſtomo, qui Philogonii, in Petro Damiano, qui Romualdi, in Bernardo, qui Malachiæ, in Bonaventura, qui Franciſci, & in aliis hujus notæ, exiſtimationis, ſapientiæ, ſanctitatis Scriptoribus, qui ſive vitas, ſive elogia Sanctorum ſcriptis mandarunt ſuis, non, inquam video, quæ major reſideat auctoritas, quam in Hieronymo Doctore Maximo, ut, ſi ejus ſcripta hoc in genere repudientur, non ſint aliorum ſimiliter ſcripta eodem in ge-

genere repudianda. Itaque non ego hic reliquos inferioris notæ auctores commemorabo, qui præclaram operam in conficiendis sanctorum virorum historiis & magno Catholicæ Religionis ornamento, & summo Christianæ pietatis incremento posuerunt. Perculsa enim atque abjecta principum illorum, quos nominavi, auctoritate, reliquorum etiam omnis omnino auctoritas, ut videtis, concidat necesse est.

XIX. Quare non alia hic ego amplius hujus intemperantiæ documenta afferam, nec plura hac de re exempla congeram, ne & me dicendo, & vos audiendo fatigem. Dixi jam, ita vos me audire oportere, ut ab uno alterove crimine reliquorum in eodem genere, quæ explicari ab accusatore per tempus non licet, conjecturam capiatis. Et sane utinam, Florentini, crimen hoc, de quo dico, ad unum tantum alterumve Criticum pertineret. Utinam de istiusmodi Criticorum paucitate lætaremur potius, quam de eorundem multitudine quereremur. Verum multo latius, quam ut & ego possim oratione mea comprehendere, & vos assequi cogitatione vestra possitis, pestifera hæc diffusa contagio est, atque pervasit. Quem enim istorum invenias, qui se hujus Criticæ generi dediderunt, quibus aliquis hoc in genere auctor probetur; qui numeris omnibus per ipsos absolutus sit; quem iidem sive nimiæ credulitatis non insimulent, sive falsitatis non arguant, sive aliis nominibus non criminentur; quorum etiam nonnullos usque

adeo despectui habent, ut eorum objectam auctoritatem una mollitie cervicis atque argutia digitorum satis elevare se putent; vero nomen cum risu excipiant, & modesti ac temperati audire velint, si cachinnis ac subsanationibus parcant. Horum ego nunc scriptorum causam non suscipiam, quæ suscepta jam fuit ab viris doctissimis (a) atque idoneis, qui temperantia ac moderatione usi ea norunt distinguere ac separare, quæ acervatim isti confundunt atque permiscent.

XX. Nam quid præterea hoc loco commemorem ab istis non in Scriptores solos, sed in ipsos etiam sanctos viros intemperantius inquiri, omnia singulorum prope Sanctorum dicta ac facta ad acerrimam censuram revocari, pene omnia infinitis dubitationum ambagibus involvi, pene omnia in falsitatis suspicionem adduci. De nomine, de ortu, de patria, de peregrinationibus, de rebus mirabilibus patratis quæstiones nullo fine instituuntur, dubitationes sine numero commoventur, suspiciones sine modo coacervantur. Quid illos nominatim appellem? qui ab istis propter rerum gestarum simili-

(a) Legenda omnino est Præfatio, quam Actis Sanctorum premittit Joannes Bollandus plenam judicii, plenam moderationis, & vero ac sapiente Critico dignam; quæ duæ virtutes moderationis & judicii toto hoc immenso in opere ab Heriberto Rosveido adumbrato, suscepto a Joanne Bollando, Godefrido Enschenio, Daniele Papebrochio, tum ab aliis subinde egregii laboris consortibus & sociis continuato, & si non adhuc ad exitum post tot annorum contentionem perducto, saltem valde producto elucent sic, ut in illo lector nihil requirat, quod ad absolutum boni ac probabilis Critici officium implendum pertineat.

militudinem quandam omnino rejiciuntur, perinde quasi in tot Sanctorum millibus aliqua sive in cultu vitæ, sive in peregrinationibus, sive in perpetratis prodigiis similitudo esse non potuerit. Alii quidem aliam fere tenuerunt viam, sed cum omnes eodem, ad cælestem nimirum patriam, tenderent, quid est, cur in eadem vestigia eorum nonnulli aliquando non incurrerint? Quid denique illa referam? quæ passim in *Liturgicis* ipsis codicibus (a) isti condemnant, aspernantur, despuunt, quasi apocryphis & commentitiis referti essent narrationibus. In his aliisque hujusmodi infinita istorum disquisitio se jactat, in his istorum labor versatur assidue, quæ si vellem singula colligere, nullum modum habitura esset oratio.

XXI. Atqui aliquis certe modus tantæ intemperantiæ meo quidem judicio est constituendus. Nam quod Criticæ genus istud esse dicam? quod exlex, sine modo, quo libet impune vagetur, & sacratiora ipsa adyta pervadat atque perrumpat? Non jam tentatur solum, quod ille *expertus vacuum aera pennis non homini datis*, sed *cælum ipsum petitur stultitia*; ut ego sane, qui voca-

(a) Melchior Canus de Loc The. lib. 11. cap. 5. „ Esto in publicis Ecclesiæ precibus habeantur quædam „ etiam falsa; num idcirco historiis „ Ecclesiæ omnibus fidem abrogare „ perges? . . . Mihi quidem illud „ Gelasii consilium placet, ut cum „ hujus generis historias Catholici „ legerint beati Pauli sententia præcedat; *Omnia probate, quod bonum est tenete* . . . Maneat Divorum gesta, quæ in Ecclesia legi solent, despici nullo modo oportere.

cabula omnia poteſtatis, imperii, dominationis, licentiæ, intemperantiæ jam conſumpſerim, quo potiſſimum nomine artem hanc, ut ab iſtis exercetur, appellem, non inveniam, niſi forte illud in eam quadrare exiſtimetur inauditæ cujuſdam proſcriptionis, qua illius cæleſtis patriæ coloni ex illis ipſis ſupernis ſedibus, quas ſibi vigiliis, jejuniis, laboribus, ſudore multo, & fuſo etiam non raro ſanguine acquiſiverunt, iniquiſſimo jure propemodum exturbandi exterminandique denotentur.

XXII. At enim multa in Sanctorum hiſtorias irrepſerunt, quibus cenſura non parcat, & quæ merito ab eorundem hiſtoriis removeantur. Audio; atque in hoc non repugno, non contradico. Potuit, ego quoque concedo, interdum humana Scriptorum ipſorum infirmitas labi, potuit credulitas decipi, potuit *ſimplicitas captivari*; potuit his in rebus ſe vulgus immiſcere, &, ut eſt natura ad rerum admirabilitatem augendam proclive, nonnulla depravare, potuit denique verum admixto falſo corrumpi. Quid igitur? projiciamne aurum, quod fere purum non eſt, & multa ex diverſis inferioris notæ metallis, & vero etiam luti ipſius ac terrenæ fecis concreta habet? Sanctorum hiſtoriæ non plus fere quam humanam ſibi vindicant fidem, non ſolidiori, quam quod humana ſubſternat fides, fundamento nituntur. Sed hoc ipſum fundamentum ab iſtis ſubrui, humanam hanc fidem iis abrogari, hoc ego dico, & ſæpius dicam, & ſine intermiſſione dicam nullo modo eſſe feren-

ferendum. Itaque per me licet Historicorum, qui hæc vel illa de sanctis viris posteritati tradiderunt, ingenium, gravitas, eruditio, probitas, fides exquirantur; historiarum ipsarum veritas expendatur, omnia suis ponderibus examinentur, vera a falsis secernantur; &, si quod est aliud, omne boni censoris officium expleatur. Sed adsit modus, adsit æquitas, adsit sobrietas, adsit aliqua præscriptio, & illa præsertim, quam sæpius appellavi, & qua una virtutes omnes, quæ a Critico requiruntur, comprehendisse mihi videor, temperantia adhibeatur.

DE

DE PRAVO ARTIS CRITICÆ USU

ACTIONIS II. LIBER V.

CREDO ego vos ſuperiore actione vehementer eſſe miratos, Florentini, eo uſque iſtorum in opinando evaſiſſe licentiam, ut ſanctiſſimis viris, quorum memoriam venerari ac revereri ſanctitatem maxime debuiſſent, non modo non pepercerint; ſed eoſdem etiam in ſupernis illis ſedibus conſtitutos, in quibus cum Chriſto beati regnant ac vivunt, propemodum adoriri novo atque inuſitato more non dubitaverint. Verum, ut, quod ſentio, libere dicam, tametſi hoc indignum valde & effuſæ cujuſdam intemperantiæ eſt, mihi tamen neque novum in iſtis, neque inuſitatum, neque vero magnopere pro cætera intemperantia mirandum videtur. Dixi antea, ſemel iſtos præcipi-

cipitem nimium lubricæ artis ingressos viam nequaquam futurum, ut se intra præstitutos cujusdam moderationis terminos continerent, quin in deterius ruerent, & superiorem intemperantiam nova semper eaque majori intemperantia cumularent. Quod jam fore certo prædixeram, hoc ut demonstravi, & novis a me documentis confirmabitur, non sine Catholici nominis probro, nec minore Catholicæ ipsius Religionis detrimento evenit. Atque utinam secus, atque ante denunciaram, accidisset; utinam a me graviora istis, quam quæ hactenus objecta sunt, opponi non possent, & interceptus nunc actionum mearum consistere hic necessario cursus atque hærere cogeretur. Mihi sane molestum hoc (ita me Deus adjuvet, ut ex intimo animi sensu loquor, & quod latet in pectore vere sincereque expromo) mihi, inquam, molestum hoc ac grave non esset; immo vero gauderem maxime, & pro eo, quo erga Catholicam Religionem amore sum atque esse debeo, addo etiam, pro meo erga istos ipsos studio, mihi in præsens ademptam ulterius in accusando progrediendi facultatem incredibiliter vehementerque lætarer. Non enim me ad hanc accusationem privatæ ullæ simultates inimicitiæque, quæ cum his intercederent, pertraxerunt; quæ quidem si intercessissent, facile eas ego cum ipsis, tum præcipue Religioni remisissem, libenterque condonassem. Verum ista ipsa Religio, quæ me, quod sæpius professus sum, ad hanc causam suscipien-

piendam impulit, dies noctesque stimulat, quietum esse non sinit, & non solum ad perstandum in instituto, sed ad idem acrius etiam ac vehementius urgendum impellit. Quo quidem loco non dubito, quin isti ægre admodum laturi sint, & deteriorem fortasse in partem accepturi odiosi accusatoris in incœpto perseverantiam. Sed, præterquamquod privata incommoda publicæ utilitati sunt anteponenda, sciant me bono animo agere cum ipsis, nec tam communem in hoc judicio respicere, quam peculiarem ipsorum spectare utilitatem, illudque habere propositum, & pro viribus contendere, ut, si quo modo possim, ipsis prosim, & ita prosim, ut in posterum meliore conditione sint, quam hactenus fuerint, & ipsi fortasse esse volunt. Etenim non ego ex eorum condemnatione ulla mihi spolia flagito atque deposco; neque vero ullam nominis famam atque existimationem quæro, unde crescere mihi liceat, qui in novissimo loco recumbens ad altiores gradus ascendere nec laboro nec volo, sed satis amplum qualiscumque hujus contentionis meæ præmium me reportasse arbitrabor, si eos ab immoderata opinandi licentia ad certam quandam temperantiam ac moderationem, a pravo Artis Criticæ usu ad rectum ejusdem artis usum Deo bene juvante traduxero. Quapropter, quamcumque tandem in partem ea, quæ dicturus sum, accepturi isti sint, non magnopere laborabo, & nihilo secius persequar institutum, urgebo propositum, obsequar studio erga Catho-

licam

licam Religionem meo, obsequar vestro, & pergam, quantum assequi potero, bonorum omnium votis satisfacere. Ita mihi favor vester atque humanitas, quam hactenus expertus sum, adsit, & me ad exitum usque prosequatur, ut ego hujus ipsius, quam accuso, intemperantiæ progressiones, quod jam recepi, vobis non ostendam solum, sed etiam, quoad per vires licebit, efficiam, ut vos quoque, quos summa de nimia istorum in opinando licentia admiratio cœperat, novis iisque gravioribus de eadem ipsa licentia edocti exemplis mecum una in posterum mirari desinatis.

II. Sancti viri, quorum de historiis jam egimus, non solum rebus præclare gestis eximiisque virtutibus, quibus, dum viverent, floruerunt, sed etiam admiranda illa a Deo ipsis tradita potestate, qua multa supra humanæ naturæ modum facere poterant, & re ipsa consueverant, quam maxime celebrantur. Hoc autem ipsum Christi Domini denunciatum fuit Oraculo, qui disertissimis verbis affirmavit; Discipulos suos non solum mirabilia, quæ fecisset ipse, facturos, *sed horum etiam majora facturos*. Eventus porro ipse, ut in Sanctorum ipsorum monumentis passim legitur, tantæ prædictionis veritatem confirmavit. Jam qui prodigia sanctis viris aliqua ratione adimere conatur, is non tam in eos criminosus ostenditur, quam in Deum ipsum, cujus omnipotentiam quodammodo videtur circumscribere, injuriosus esse convincitur. Nihil enim est, quod Dei Opt. Max. nume

men clarius evidentiusque declaret, quam prodigia, quæ a sanctis viris vulgo & passim perpetrata dicuntur. Hæc immoderatiores Critici nostri non negant ea quidem; sed, quod in hujusmodi rebus factitare consueverunt, quantum assequi vel commovendis suspicionibus, vel congerendis dubitationibus, vel siqua alia ratione possunt, convellunt, ut ex hoc capite major, ut videtis, eorum semper ac major intemperantia, quod demonstrandum suscepi, convincatur.

III. Atque ut sine cunctatione, & a me instituto jam more ad hoc ipsum docendum veniamus, Historiam scitote quandam, quæ sanctorum virorum res gestas complectitur, in lucem fuisse editam. Hæc autem ab auctore suo homine externo tanta tamque exquisita diligentia, tanto artificio, tanta sollertia contexta fuit, ut ab ea, quæ hic vel ille sanctus vir patrasse fertur, sublata miracula ac præcisa inveniantur. Sed præstat facti tam singularis ab ipsomet auctore exquirere & audire rationem, quam sane gravem fuisse necesse est, quæ hominem eo adigere potuit, ut prodigia contra omnium Ecclesiasticorum Scriptorum consuetudinem atque auctoritatem ex historia sua expungeret atque deleret. Excogitate, Florentini, rationem, quam potestis, acutam, novam, singularem; vincam tamen exspectationem vestram. Hunc igitur auctorem, qui Sanctorum vitas tam fœde, ut dixi, circumcisas ac mutilatas edidit, tantum abfuit, ut facti sui puduerit, ut excusandum

dum etiam defendendumque ſuſceperit. Accipite rationem peracuto ac religioſo homine dignam. Ait *ſe noluiſſe ea ſcribere, quæ homines admirarentur; maluiſſe, quæ imitarentur, litteris conſignare.*

IV. O rem novam atque hactenus inauditam! O cogitatum plane incredibile! quo id agitur ac molitur, ut, ſi quo modo fieri poſſit, omnis prorſus admiratio de mundo tollatur. Hic ego miror vehementer, miramini vos, Florentini, & omnes, qui hiſtoriam hanc in manus ſument, non minus, quam ego, quam vos, profecto mirabuntur, quid cauſæ fuerit, cur auctor hic adeo admirationi infenſus extiterit, ut eam in lectoribus ſuis ſibi nequaquam excitandam putarit; nec vero animadverterit, ſe, dum omnem comprimere admirationem conatus eſt, hoc ipſo magnam de ſe, magnam de ſuo ſingulari facto omnium admirationem commoviſſe. Quanquam, ut caſtigatius loquar, ſtomachor ego, ſtomachamini vos, & omnes, quotqnot hoc opus legent, profecto ſtomachabuntur; ut re ipſa non iſte quidem admirationem ſui excitarit, ſed omnium & moderate, & recte, & pie ſentientium in ſe indignationem concitarit.

V. Sed quid tandem vitii in admiratione deprehendit iſte, aut deprehendere potuit, ut eam in lectoribus commovere refugerit, ac propemodum exhorruerit ſuis? Atqui Deus ipſe tantum abfuit, ut ab admiratione refugeret, ut eam etiam in condenda pulcherrima

hac rerum universitate dedita opera industriaque quæsierit. Quorsum enim tantopere ornatui indulsit? quorsum cælum tot luminibus, signis, planetis, syderibusque distinxit? quorsum terram tanta tamque admirabili arborum, herbarum, stirpiumque varietate convestivit? quorsum, inquam, tantus in tanta molitione rerum ordo, varietas, species; copia, venustas? *Perfecti*, inquit, *sunt cæli & terra*, (Gen. II. 1.) *& omnis ornatus eorum*. Tantam, credo, speciem jumentis & brutis animantibus spectandam Deus admirandamque proposuit, & non potius expositam esse voluit hominibus, quibus & omnipotentiam ostenderet suam, & in eorum animis justam ac debitam tot admirandis ab se constitutis operibus admirationem conciliaret.

VI. Neque vero in tam admirabili rerum condenda ordinandaque varietate admirationem quæsivit solum, sed eam etiam, ac præcipue quidem, & nominatim ab hominibus requisivit. Nam quid frequentius in sacris Scripturis occurrit? quam illa; *Recordor mirabilium tuorum*, & *Laudans altissimum de mirabilibus suis*, & *Narrate omnia mirabilia ejus*, & *Considera mirabilia Dei*, aliaque hujusmodi sexcenta, quibus passim Deo ipso hortatore atque adeo impulsore ad supremi numinis, ejusque operum admirationem erigimur atque excitamur. Quid? Deus *mirabilia* sua suspici vult, considerari vult, laudari, narrari, prædicari vult; iste nimirum sese interponet, &, si qua admiratio in hominum animis excitari

tari cœperit, eam comprimere, atque in ipſo exortu ac ſemine elidere prorſus non dubitabit? Iſto ſcilicet auctore ac ſuaſore tantam pulcherrimarum rerum varietatem, ſpeciem, venuſtatem, tantum ornatum, quo perfecti ſunt cæli & terra, non admirabimur, nec tenue ſaltem hoc munificentiſſimo ac magnificentiſſimo Domino tot nominibus debitum admirationis tributum exſolvemus?

VII. Jam qui in condendis rebus inanimis ſenſuque carentibus tam admirabilis fuit, multo ſane admirabilior idem exſtitit in ſervis ſuis, non ſolum propter eximias, quibus illi excelluerunt, virtutes, ſed etiam propter ſigna atque miracula, quæ patrarunt; ab eodem enim fonte & eximiarum virtutum copia, & patrandorum miraculorum poteſtas in eoſdem redundavit. Verum, quanquam virtutes merito ſuo prodigiis ſint anteponendæ; tamen neſcio quomodo hæc præ illis vehementius homines commovere ſolent, & acrius eorum animos percellere atque ad ſui admirationem excitare. Quos igitur tanta collata poteſtate Deus admirabiles effecit, & in quibus ipſe admirabilis exſtitit, & ſe admirari profecto voluit, nos iſto auctore nequaquam eos ſuſpiciemus atque mirabimur? & quo omnis admirationis occaſio tollatur, novo more atque exemplo prodigia ab eorum hiſtoriis removebuntur?

VIII. Veteres certe illi ſanctiſsimi ac ſapientiſſimi Eccleſiæ Patres, quibus novum hoc conſilium

ignotum prorſus erat, nec vero ingenio ipſi ſuo aliquid hujuſmodi excogitare poterant, non ita ſeſe profecto geſſerunt, nec ſibi a referendis ſanctorum virorum prodigiis abſtinendum eſſe exiſtimarunt. Hoc inter cæteros, ut de Cypriano, Athanaſio, Ambroſio, Hieronymo, aliiſque Patribus bene multis ſileam, præſtitit Auguſtinus lib.xxII. cap.VIII. *de Civit. Dei*, ubi narrat miracula, quæ ad Aquas Tibilitanas, quæ in Caſtello Synicenſi, quæ Calamæ, quæ alibi paſſim ea ætate beatiſſimi Protomartyris Stephani implorato auxilio copioſa atque illuſtria patrabantur. Quid illa, quæ ſermone CCCXXIII. ex iis, quos *de Sanctis* inſcribit, ab eodem beatiſſimo patrata Stephano fuſe luculenterque perſequitur? Quid illa, quæ leguntur in ejus Confeſſionum libris, ubi illius nominatim prodigii meminit, cui ipſe, Mediolani cum eſſet, interfuit, & quod Deus oſtendit, cum ſanctorum Martyrum Gervaſii & Protaſii corpora recenti reſperſa ſanguine, ac ſi eo ipſo die martyrio affecti fuiſſent, a Sancto Ambroſio reperta ſunt. Miracula, credo, doctiſſimus ac ſanctiſſimus vir & ſcribendo, & concionando perſequebatur, ut nimirum lectores auditoreſque ſuos minus de imitatione ſollicitus, vana quadam atque inani admiratione defixos ac ſuſpenſos teneret.

IX. At enim fortaſſe ſterilis, & bonæ frugis prorſus expers exiſtimanda admiratio eſt, ut propterea iſte ei ſe jure iniquum adeo infeſtumque præbuerit. Sterilis

lis admiratio! Bonæ frugis expers! O noster osor admirationis huc ades, ac paullisper adsta, & vide, quam multa quamque excellentia ab admiratione, quæ in nostram utilitatem derivari possint, bona proficiscantur. *A magnitudine*, inquit, (Sapient. xiiI. v.) *speciei, & creaturæ*, quæ utique sui admirationem excitant, *cognoscibiliter poterit Creator horum videri*; neque videri solum, sed etiam divinæ ejus perfectiones aliquo modo intelligi possunt atque cognosci. *Invisibilia enim*, ut ait Paulus Apostolus, (ad Romanos I. xx.) *ipsius a creatura mundi per ea, quæ facta sunt intellecta conspiciuntur; sempiterna quoque ejus virtus, & divinitas*. Jam, si ex admiratione hoc solum boni proveniret, ut specie ac magnitudine *creaturarum* objecta ad Creatoris cognitionem erigeremur, parumne utilis ac frugifera admiratio existimanda esset? Nam quid homini in hac vita expetendum est magis, quam conditorem suum auctoremque cognoscere? Atque hac fere via, multi Gentiles & considerando opera Dei & admirando ad Dei ipsius notitiam evaserunt. Nisi forte eam fingis admirationem, quæ stupida sit, & quam nulla consideratio consequatur. Bestiæ enim admiranda videre posſunt, admirari non possunt, quia carent intelligentia. Porro ex cognitione Dei illa proveniunt; nisi prava voluntas obstet, ut eum colat, diligat, ei pareat, & fidelem se præstet in hac vita, quoad usque illum in altera tanquam finem consequatur. Species

cies rerum admirationem commovet, admiratio considerationem gignit, consideratio cognitionem Dei, cognitio Dei & cultum, & obedientiam, & amorem parit, ex quibus illa demum superna ac sempiterna emergit beatitudo. Hæ sane bonæ fruges sunt, quæ ex hoc, veluti admirationis agro, quem tu inanem ac sterilem videris existimare, copiosæ atque uberes efferri possunt, & vero efferuntur.

X. Nam quid de prodigiis nominatim dicam? quot, & quanta bona ex iis proveniant; quantæ erumpant utilitates, quid commemorem? Prodigiis nutrimur, atque alimur ad Fidem. Prodigiis in ipsa Fide confirmamur. Prodigiis Catholica olim Religio longe lateque per totum terrarum orbem diffusa fuit ac propagata. Prodigiis etiamnum propagatur; quod recentissima utriusque Americæ & Indiarum exempla declarant. Prodigiis ad fiduciam erga Deum, & Sanctos ipsos excitamur, ut ea etiam, quæ supra naturæ modum sunt, nos similiter, atque alios, quos aut legimus aut audivimus, aliquo in discrimine sive animi, sive corporis constitutos, consecuturos esse confidamus. Prodigiis sæpe terremur, & proposita Dei vindicis in scelestos animadversione a vitiis ad bonam frugem revocamur. Prodigiis & Sanctorum cultus augetur, & debita Deo prodigiorum auctori veneratio incrementum capit. Tolle prodigia, jam uno eodemque tempore tot ac tanta bona sustuleris. Nunc quid vis amplius? ut

cum admiratione in gratiam redeas, nec eam pergas bonæ frugis vacuam atque inanem criminari.

XI. Dicis, *te uni imitationi studere voluisse, & ea scribere, quæ homines non admirarentur; sed quæ imitarentur*. Audio. Sed primum, quomodo doces, admirationem cum imitatione componi non posse? Meo quidem judicio admiratio nunquam imitationi impedimento fuit, quominus proficere propositis Sanctorum virorum exemplis possemus, etiam si conjunctim cum prodigiis virtutum exempla proponantur. Nisi forte tu pertimuisti, ne lectores tui cum miracula legerent, posthabitis virtutibus, ea sibi tantum imitanda arbitrarentur; ut exempli causa qui mortuum ab inferis excitatum legerit, sibi similiter imitandi causa excitandos esse ab inferis mortuos existimaret. Facile quivis lector, quæ admiranda, quæ vero imitanda sint, separare novit atque distinguere. Cur igitur ea tu, quæ copulari inter se possunt, dummodo ad diversa referantur, dissocianda existimasti? Deinde, quî ostenditur a te, prodigia ipsa ad imitationem, hoc est ad mores nostros componendos, & vitam recte instituendam nihil conferre posse. Atqui, ut inquit Apostolus (ad Romanos xv. iv.) *Quæcumque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt*. Jam in Scripturis sanctis quam multa a Moyse & Josue clarissimis populi Israelitici Ducibus, quam multa ab Elia & Eliseo celeberrimis Prophetis, quammulta a Christo Domino Reparatore nostro in Evange-

gelio, quam item multa ab Apostolis in Actis Apostolorum patrata illustria prodigia narrantur? Hæc nimirum omnia tibi, qui idcirco admirationem excluseris, ut certius imitationem obtineres, fortasse a sacris codicibus removenda videbuntur, ne forte Spiritus Sanctus, cujus afflatu sacri codices conscripti sunt, minus de imitatione sollicitus unam captare legentium admirationem voluisse arguatur. Prodigia igitur illa cum *ad nostram doctrinam scripta sint*, existimandum sane est, multum ad ipsam etiam morum institutionem plurimumque conferre; quod si illa, cur non ea quoque simili ratione, quæ passim in Sanctorum historiis referuntur? Hæc autem aliaque hujusmodi si ante tibi proposuisses, & attentius considerasses, quam operi tuo manum admoveres, te multo profecto aliter in conficiendo illo ipso opere tuo gessisses.

XII. At inquis, te excepisse prodigia Divina auctoritate consecrata. Credo equidem; sed ista ipsa præclara exceptio parum tibi suffragatur. Etenim ratio illa tua, si recte animadvertis, cum omnia æque afficiat prodigia, inde consequitur necessario, ut si propter imitationem, cui admirationem officere videris existimare, ab Ecclesiastica, propter eandem causam etiam a divina Historia miracula omnia removenda sint. Tu vero, qui sacram reveritus auctoritatem ea admittis prodigia, quæ in Scripturis enunciantur, cur ea respuis, quæ in ipsis Scripturis divina inter-

terposita auctoritate esse in posterum perpetranda disertissime apertissimeque affirmatur. *In nomine meo*, Christus inquit (Marc.xvi. xviii.) *dæmonia ejicient, linguis loquentur novis, serpentes tollent, & si mortiferum quid biberint, non eis nocebit; super ægros manus imponent & bene habebunt*. Quorsum tam ampla ac magnifica promissio? si nullus post ipsam promissionem nullus inquam fuisset aut dæmon ejectus, aut æger sanatus, aut serpens sublatus, aut mortifera veneni sublata vis. Prodigia igitur, præter ea, quæ in sacris codicibus leguntur, multa fuisse consequentibus ab hac promissione temporibus patrata, universe ac generatim negari non potest. Quod si ita est, cur ea tu omnino ab historia tua removenda existimasti, perinde quasi omnia suspiciosa essent, & omni prorsus auctoritate destituerentur?

XIII. An, si tu aliquam vel mediocrem diligentiam adhibuisses, fieri poterat, ut in collectione tot prodigiorum atque acervo unum alterumve saltem non invenires, quod probares, quod dignum, cui aliquis in historia tua locus esset, arbitrarere? Quid? nullum igitur auctorem reperire potuisti, cui fidem haberes? Nullum prodigium, quod certum existimares? prorsus nullum? Non illa, quæ passim a sanctis Patribus referuntur; non illa, quæ a gravissimis auctoribus commemorantur; non illa, quæ ab ipsis Conciliis rata habentur; non denique illa tanto tamque exquisito studio examinata, de quibus Romana nunc Ecclesia, cum sanctis viris publicam venera-
tio-

tionem decernit, judicium interponit suum. Magnum videlicet aliquid erat, & intolerandi, credo, laboris, illam, quam dixi, diligentiam adhibere, aliquem habere delectum, &, si aliqua adhibita diligentia nullum probabilem auctorem, quem sequereris, si nullum habito delectu prodigium, de quo dubitari non posset, invenisses, tum demum, quod tibi visum esset, faceres, tuum institutum teneres, & novo more atque exemplo omnia ab omnibus omnium Sanctorum historiis miracula prorsus tolleres atque præcideres. Quid igitur causæ fuit, cur in re tam certa atque explorata, in qua nullum esse poterat, dummodo aliquam in referendis prodigiis certam rationem tenuisses, errandi periculum, in qua Sancti Patres, in qua Scriptores omnes, qui Sanctorum res gestas vulgarunt, immo ipse Spiritus Sanctus exemplo suo tibi præiverunt, quid, inquam, causæ fuit, cur tu solus hac in re tam diligens, tam religiosus, tam cautus & acutus, tam denique singularis esse volueris, cum præsertim tibi conficiendi operis, quod ad fovendam pietatem maxime conduceret, provinciam suscepisses?

XIV. Sed quid ego longius hunc hominem insequar? perinde quasi solus esset in crimine; nec hujus ipsius, quod nunc redarguo, criminis socios haberet multo fortasse perniciosiores, qui contra atque hic, de quo diximus, præstitit, cum miracula omnia verbo tenus admittere videantur, nullum respuere, re ipsa nullum admit-

mittunt, omnia respuunt. Eos enim veritati, certitudini, probabilitati, verisimilitudini constituunt terminos, tam presse definitos, tam arcte circumscriptos, ut prope miraculo habendum sit, si aliqua inter hujusmodi cancellos prodigia locum inveniant, & intra illos per vim compingi possint, quin loci angustiis excludantur. Etenim si miracula, quæ paullo inusitatiore modo naturæ modum superant, ea incredibilia existimentur, jam de omnibus pene miraculis actum esse, nemo est quin videat. Quid vero illi multo prioribus perniciosiores? qui in re sancta male falsi, ne dicam impii, *visiones*, quas vocant, *raptus*, *extases*, aliaque hujusmodi per corporeas species sanctis viris oblata contemnere solent atque ridere; perinde quasi similibus corporeis refertæ speciebus Scripturæ non essent, quibus aliud ostenditur, aliud indicatur. Præclare Augustinus generatim atque universe de prodigiis omnibus; quæ acriorem sui excitant admirationem, animosque hominum vehementius percellunt, præclare, inquam, Epist. LXIV. *Si hoc*, inquit, *quod de Jona scriptum est, Apulejus Medaurensis, vel Apollonius Thyanæus fecisse dicerentur, quorum multa mira nullo fideli auctore jactant, non jam in buccis creparet risus*.

XV. Sed pergant porro isti de re Catholica isto modo bene mereri; pergant criminari prodigia; pergant eorum, qui ea narrant, elevare auctoritatem. Magnam profecto gratiam se ab infensis Catholicæ Religio-

gioni hominibus inituros certo ſciant, quibus certiſſima Fidei noſtræ indicia remittunt atque condonant. Ecquando enim ipſis prodigia, quæ paſſim in Eccleſia Catholica perpetrantur, objecta ſunt, ut iis ſe vehementiſſime oppugnatos non ſenſerint? Cum huc pertrahuntur inviti, quid dicant ignorant, quid reponant non habent; hoc convicti argumento obmuteſcunt, & Catholicam Religionem præ ſua veram & unice veram taciti coguntur agnoſcere. Quod quidem *credibilitatis*, uti vocatur, argumentum tanti ſemper ipſi fecerunt, ut cum veris prodigiis deſtituerentur, falſa confingerent, quo errores ſuos populo perſuaderent, qui hujuſmodi veritatis teſtimonia, quibus fere unicis convincitur ac tenetur, flagitat atque repoſcit. Nunc vero hac cura, quæ eos ſemper maxime torſit, per iſtos liberati ſunt. Aculeus hic, qui eos nunquam non acrius pupugit, de eorum animis ſublatus eſt. Jam minime in poſterum ad aſtus, quibus falſa miracula confingant, confugere neceſſe habebunt. Jam noſtrorum liberalitate cenſorum utentur; nec ſibi profecto deerunt, quin hanc tantam & defendendi ſui, & nos oppugnandi oblatam a Catholicis ipſis opportunitatem arripiant, ex eaque ad Catholicæ Religionis damnum exitiumque proficiant.

XVI. Hic jam, quod propoſui, cum ſatis docuerim, actioni huic meæ modus a me imponi poſſet. Sed ignoſcite, quæſo Florentini, ſi ulterius progrediar, & date mihi hanc veniam, ut, quandoquidem de prodigiis agi-

agimus, peculiari cuidam meo ſtudio obſecundem, & unius nominatim eximii hoc ipſo in genere Scriptoris cauſam contra iſtos defenſionemque ſuſcipiam. Veſtra in me audiendo ſingularis humanitas fortaſſe facit, ut ego iſta ipſa veſtra humanitate, & vero etiam patientia abutar, ac longius, quam par eſt, producam orationem meam; ſed iterum quæſo vos, date hoc mihi, quod enixius poſtulo; quo, quam breviſſime fieri a me poterit, tranſacto, perorabo.

XVII. Quam multa Gregorius ille cognomento Magnus, quam omni doctrina referta, quam toti Eccleſiæ ſalutaria ſcripſerit, nemo eſt, qui ignoret, cum luce ipſa meridiana clariora ſint tanti viri opera; inter quæ ſumma laude ii feruntur libri, quos Dialogos inſcripſit, in quibus conficiendis perficiendiſque ita vir ſummus elaboravit, ut in illis ſuam effigiem plane ad vivum expreſſerit, nobiſque ſpectandam atque oculis propemodum ipſis uſurpandam exhibuerit. Quæ duo conſocianda divinus Præceptor diſcipulis edixit ſuis, *prudentiam* nimirum *ſerpentis*, & *columbæ ſimplicitatem*, hæc, meo quidem judicio, non in omni ſolum actione vitæ conjunxit ſic, nihil ut de ſimplicitate prudentia, nihil de prudentia ſimplicitas decerperet; ſed etiam in ſcribendo ita copulavit, ut in omnibus ſuis operibus inſigniter emineant & mirabiliter eluceant. Atque ut ſingillatim de ejus Dialogis, de quibus ſermo nunc inſtituitur, quod ſentio, dicam, hos ego libros legi perſæpe, & ve-

vehementer in his demiratus ſum non ſingularem tantum in rebus narrandis fidem, ſed ipſum etiam elocutionis genus. Quare his libris nihil puto eſſe, nec vero eſſe poſſe venuſtius. Stylus enim, *(a)* ſi quid de ſtylo judicare poſſum, mira quadam & ſubtiliſſima, ac plane aurea mediocritate temperatus eſt; atque ejus generis, ut, qui eum penitus non introſpiciat, illum facile aſſequi imitando ſe poſſe confidat, idem vero expertus, in ipſo conatu ſuccidat atque deficiat. His de cauſſis hi libri mihi ſemper ita probati fuerunt, ut eos, quemadmodum dixi, ſæpe legerim, & nunquam expleri eorum lectione potuerim, neque vero poſſim, uſque adeo & legendo delector, & ſine ſatietate delector.

XVIII. Porro his ipſis in libris multa admiranda, mul-

(1) Contra atque hic de Gregorii ſtylo Parthenius ſenſit, de ſuo ipſe Gregorius ſtylo videtur ſenſiſſe, qui in fine Præfationis, quam Enarrationibus ſuis in Sanctum Job præmittit, & S. Leandro Hiſpalenſi Epiſcopo inſcribit, diſerte affirmat ſe de ſtyli elegantia non admodum laborare; *Indignum*, inquit, *vehementer exiſtimo, ut verba cæleſtis Oraculi reſtringam ſub regulis Donati*. Sed, præterquamquod pro ſua animi demiſſione ita ſanctus vir locutus eſt, ſic ad eloquentiam natura ipſa factus erat, ut non poſſet non eſſe elegans. In coagmentatione verborum, in clauſulis periodorum ſane harmonicus eſt & ſuavis. Neminem autem adeo inſulſum futurum arbitror, qui ei vel barbariſmos vel ſolœciſmos objiciat, quos linguæ, qua tunc homines loquebantur, uſus effecerat ne barbariſmi vel ſolœciſmi eſſent; uſus, inquam, *Quem penes*, ut ait ille, *arbitrium eſt, & jus, & norma loquendi*. Delicati nimium atque adeo inepti exiſtimandi ſunt, qui ſecus ſentiant. Cæterum Patres omnes ſuum proprium eloquentiæ caracterem habent, quem qui probe internoſcat, non poterit eorum lectione non vehementer delectari.

multa supra naturæ modum a sanctis viris perpetrata continentur. Multa de sancto Benedicto Monachorum parente ac magistro longe clarissimo, multa de aliis præcipuæ sanctitatis viris mira narrantur;ut hoc etiam nomine magnam ei habere gratiam Historia Ecclesiastica debeat,quam incredibilem in modum locupletavit. Plurima enim vir accuratissimus collegit, quæ nisi ipse litteris posteritatique commendasset, in tenebris consepulta oblivionis perpetuo jacuissent. Quare opera atque assiduitate sua effecit, ut, qui rerum copia munumentisque Græcos superabamus, ab iisdem, qui in prodenda rerum suarum memoria sane accurati fuerunt, studio diligentiaque ne vinceremur.

XIX. Hæc a me vere de tanto Ecclesiæ Doctore dicta esse arbitror; & non tam a meo, quo præcipue in eum feror, pietatis atque observantiæ studio, quam ab unius veritatis amore profecta. Porro hunc talem ac tantum virum, qui in tam præcelso culmine locatus omnem extra teli jactum constitutus esse debuerat, quis non crederet istorum censuram evasisse? Evasisse! immo vero hunc ipsum, de quo dico, talem ac tantum virum non sua divina virtus, non sapientia, non gravitas, non dignitas, non locus, non auctoritas ita sepsit atque munivit, ut ad illum, perfractis tot repagulis, licentior istorum censura intemperantiorque non pervaserit. *Multo patentiores*, inquiunt, *quam opus erat, & vero etiam patientiores hominum ser-*

sermonibus mirabilia ferentibus aures Gregorius præbuit; quasi vero nos non multo, quam oportuit, *patentiores*, ac *patientiores* tot jactatis in Patres conviciis aures hactenus præbuerimus, & adhuc præbere cogamur. Nimiæ igitur, ut videtis, credulitatis insimulatur Gregorius in conficiendis illis suis Dialogorum libris referendisque prodigiis; minimi consilii, nullius prope judicii, qui mira omnia, quo tandem cunque auctore oblata, nullo delectu arripuerit, litterisque mandarit.

XX. Agite vero nunc, & primum vosmetipsi an accuratius quidquam ac diligentius fieri potuerit, cognoscite; tum vero utrum illæ contumeliosæ voces, quas ego met hisce auribus accepi, quibusque non sine stomacho & non raro interfui, jactari debuerint, judicate. Qui mirabilia narraturus erat, quæ de sua veritate dubitationem fortasse aliquam suspicionemque commovere possent, quo omnem dubitationis ac suspicionis ex legentium animo scrupulum eximeret, & nostrorum nimiam Criticorum in inquirendo diligentiam anteverteret, opus suum ab hoc exordio auspicatur, quod præstat audire, quo tanti viri diligentiam simul, ac prudentiam admiremini. *Ea*, inquit (Petrum Diaconum suum alloquitur, quem in his Dialogis interlocutorem adhibet), *ea*, inquit, *quæ mihi sunt virorum venerabilium narratione comperta incunctanter narro, sanctæ auctoritatis exemplo, cum mihi luce clarius constet, quod Lucas & Marcus Evangelium, quod scripse-*

pſerunt, non viſu, ſed auditu didicerint; ſed ut dubitationis occaſionem legentibus ſubtraham, per ſingula quæ deſcribo, quibus hæc narrantibus mihi comperta ſint, manifeſtabo. Hoc vero ſcire te cupio, quia in quibuſdam ſenſum ſolummodo, in quibuſdam vero & verba cum ſenſu teneo; quia ſi de perſonis omnibus ipſa ſpecialiter verba tenere voluiſſem, hæc ruſticano uſu prolata, ſtylus ſcribentis non apte ſuſciperet; Seniorum valde venerabilium didici relatione, quæ narro.

XXI. Quod hoc in exordio recipit, nimirum, ut quibus hæc vel illa mira ſibi narrantibus comperta fuerint *manifeſtet*, hoc toto in opere præſtat ſic, ut fere in principio uniuſcujuſque capitis illa ſuo quæque loco accommodata legantur; *Libertini viri Reverendiſſimi, Fortunati Venerabilis Abbatis, Leandri Epiſcopi, Gaudentii Presbyteri*, & reliquorum, quorum hic non eſt neceſſe indicem texere, *relatione, narratione, cognovi, accepi, didici*. Præterea in ſingulis narrationibus loca, tempus, perſonæ deſignantur; locorum, temporis, perſonarum notantur adjuncta; nec ea ſibi objicere interdum omittit, quæ dubiam ac ſuſpicioſam facere narrationem poſſent; nec vero etiam ea non diluit ac plane diſſolvit, quo omnis omni dubitationi ac ſuſpicioni aditus intercludatur. Hic ego rogo vos, Florentini, qui iſto ſe modo geſſerit, potueritne credulitatis & nimiæ credulitatis jure inſimulari? Ego certe non video, quid gravius ad veritatem oſtendendam,

quid ad omnem dubitationem, & vel ad minimam tenuissimamque dubitationis suspicionem amputandam non dicam fieri, sed ne excogitari quidem a diligentissimo accuratissimoque Scriptore accomodatius potuerit.

XXII. Miracula quidem sanctus Scriptor narrat, & multa narrat, & illustria narrat, & inusitata narrat; sed ea, quæ narrat, singula sibi virorum fide dignissimorum narratione comperta narrat. Prodigiis utique totum illud opus contextum est, sed non tam prodigiis, quam summis gravissimisque auctoritatibus coagmentatum. Dicit, se quæ narrat de *Seniorum valde venerabilium relatione didicisse*. Dicit, se multa iisdem verbis, quibus sibi narrata sunt, scripto mandasse fideliter. Dicit, se in quibusdam narrationibus sensum tantummodo; in quibusdam vero verba cum sensu retinuisse. Quæ qui dicit, apposite profecto ad conciliandam fidem dicit. Addit præterea, minime esse necessarium, ea, quæ narrantur, visu, sed satis esse si auditu percepta sint, & hoc ipsum allato Lucæ & Marci Evangelistarum exemplo confirmat. Neque vero quemquam, opinor, rusticana illa verba, quæ usurpare se nolle dicit, commovere debent, perinde quasi quæ narrat a rusticanis accepisset & minus fide dignis hominibus. Nam, præterquamquod *pleraque a Senioribus valde venerabilibus* se didicisse diserte affirmat, non rusticana idcirco verba rejiciuntur, quasi falsi aliquid contineant, cum sententia teneatur; sed quia sermonis elegantiam perderent at-

atque corrumperent. Qua re ſatis oſtendit, ita ſe veritati ſtuduiſſe, ut linguæ nitorem, qui ſummam rebus dignitatem conciliat, non neglexerit.

XXIII. Hic ego iterum rogo vos, utrum vobis accuratius aliquid fieri ac diligentius poſſe videatur. Ego ſane non video, quæ nam major atque exquiſitior adhiberi potuerit diligentia. Si in hoc erro, cupio doceri a vobis, cupio corrigi, atque adeo redargui non ægre feram. Sed vobis tacentibus, & mecum ſentientibus, & approbantibus irrumpunt iſti, omnium hominum plane confidentiſſimi, & certius de rebus ipſis a Gregorio narratis ſibi judicium vindicant. Audite quomodo? Ego, Gregorius inquit, rem vidi, rem perſpexi, aut rem ab eo, qui vidit & perſpexit, cognovi; opportunitatem habui, rogandi, quærendi, & quidquid ad rem ipſam certam faciendam pertineret, ſciſcitandi, ac demum omnibus rite perpenſis & examinatis, ita hoc, vel illud, quod narro, & non aliter ſe habere pronuncio. Hæc Gregorius. Quid iſti? Non illi, qui rem vidit, qui perſpexit, qui ſingula, quæ opus erant, ſciſcitari potuit, aut rem ipſam, de eo, qui & vidit & perſpexit, ſe didiciſſe aſſeverat, fidem adhibe; ſed quam illi fidem detraxeris, nobis, qui tanto poſt tempore fuimus, qui rem nec vidimus, nec perſpeximus, nec ab eo, qui vidit & perſpexit, cognoſcere potuimus, adjunge. Numquid tibi idonei non videmur, qui his de rebus judicemus? Ido-

nei quidem eſtis, ſed pervellem his temporibus, quibus hæ res actæ dicuntur, proximiores eſſetis; cuperem certis auctoribus vobis eaſdem eſſe cognitas; vobis etiam oblatam fuiſſe interrogandi, quærendi, ſciſcitandi facultatem. Quam proximitatem, reponunt, temporis flagitas? quam interrogandi opportunitatem requiris? Nos his de rebus, quanquam in ſumma temporum longinquitate conſtitutis, ſine tot percunctationibus multo certius ars noſtra critica ferre ſententiam docet. At enim ars critica judicium eſt, quo tantum Doctorem deſtitutum eſſe quis credat? Judicium ſit; ſed hoc ipſum judicium recentioribus hujus ipſius artis præceptis inſtitutiſque perpolitum multo rectius cenſeri debet atque limatius. At hæc ipſa ars ex earum artium genere non eſt, quæ conſequentibus temporibus, ut Phyſica, ut Aſtronomia, ut plures aliæ, incrementa ſua debeat. Quare cum multis opportunitatibus, quando de rebus a memoria noſtra disjunctis agitur, ars iſta veſtra neceſſario careat, minus idcirco idonea ad ferendum ſuum de iis judicium interponendamque teſtificationem videtur eſſe exiſtimanda, ut in contentione teſtificationum illæ, quas antiquitas commendat, jure ſint anteponendæ. Præterea ...

XXIV. Sed quid eſt, cur ego ulterius ſtomachando progrediar, & plura congeram? Audiſtis jam, & mecum etiam doluiſtis, quo in numero Eccleſiæ Patres iſti ducant; quam iis generatim atque univerſe pietatem impendant,

dant, quam reverentiam & re & verbis exhibeant; ut omnes prope ordinis, loci, dignitatis gradus (*a*) sustulerint, ut omnia denique ad arbitrium suum licentia intemperantiaque exæquarint. Nunc autem, ut de reliquis sileam, quem isti Patrem, Deus immortalis! tanta affecerunt injuria? quem Virum credulitatis, perinde ac si judicio prorsus destitutus fuisset, insimularunt? quem Scriptorem infra sequioris notæ Historicos detrudere cogitarunt? ut mihi quidem in tanto Patre, Viro, Scriptore statutum ab istis tantæ intemperantiæ exemplum esse cum maxime acerbum propter indignitatem rei, tum propter auctoritatem hominis (*b*) omnino intolerandum videatur.

XXV. Etenim essne hic Gregorius ille Magnus, cujus præclarissima merita toto terrarum orbe diffusa ad Ecclesiam universam pertinuerunt? cui cognomen illud dignitatis atque auctoritatis insigne, uni tantum inter summos Pontifices, si Leonem I. excipias, propter singularem sanctitatem & doctrinam & res præclare ge-

 stas,

(*a*) Egregie, ut cætera, Melchior Canus de Loc. Theol. lib. 1. cap. 6. „ Modeste, *inquit*, & circumspecto „ judicio de tantis viris, (*Gregorio* „ *nimirum*, *cui Bedam adjungit*) „ pronunciandum est ... Pauca enim „ in eis possis arguere, quanvis „ Historiam Ecclesiasticam revocare „ ad severiora judicia contendas. „ Ac si necesse est in alteram peccare partem, omnia eorum pro„ bari legentibus, quam multa re„ probari malo.

(*b*) Ad elevandam tanti viri auctoritatem nescio quid de anima Trajani ab inferis precibus S. Gregorii liberata nonnulli blaterant. Hanc fabellam egregie confutat Baronius in suis Annalibus. Legendus omnino est Natalis Alex. tom. 3. sæc. 2. diss. 1. qui rem non tam expendit, quam definit.

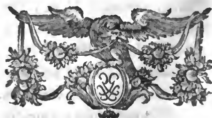
ſtas communi Eccleſiæ ipſius conſenſu ſententiaque tributum eſt. Eſtne hic Gregorius, de quo ſanctus Iſidorus Hiſpalenſis Epiſcopus ampliſſimum illud & longe honorificentiſſimum ab ſe conſcriptum reliquit elogium, his verbis; *Gregorius Papa, Romanæ Sedis Apoſtolicæ Præſul, compunctione Dei plenus, humilitate ſummus, tanto per gratiam Spiritus Sancti ſcientiæ lumine præditus, ut non modo illi præſentium temporum quiſquam Doctorum, ſed ne in præteritis quidem illi par fuerit unquam?* Eſtne hic, quem Honorius Auguſtodunenſis *Organum Spiritus Sancti, incomparabilem omnibus ſuis prædeceſſoribus* nuncupat? quem Jo: Tritemius *Theologorum principem, ſplendorem Philoſophorum, Rhetorum lumen* nominat, *& virum in divinis Scripturis eruditiſſimum, & in ſæcularibus litteris doctiſſimum* appellat? Eſtne hic, quem Venerabilis Beda tanquam Anglorum Apoſtolum, ut re ipſa fuit, & colit, & prædicat? Eſtne hic, qui Catholicam Fidem multis locis labefactatam reſtituit, qui Donatiſtas in Africa contudit, qui Arianos in Hiſpania coercuit, Agonitas Alexandria ejecit, Neophytos hæreticos e Gallia exterminavit, Gothos peſtiferam ſectam ejurare adegit, Mauritium Imperatorem ab iniqua ſententia deterruit? Eſtne hic, cui Spiritus Sanctus, quæ ſcripto mandabat, dictaſſe fertur, quem Petrus ipſe Diaconus columbæ ſpecie ejus capiti inſidentem ſæpius ſe vidiſſe teſtatus eſt? Eſtne hic, qui librum, quem Euthymius Patriar-

cha

cha Constantinopolitanus contra veram *carnis resurrectionem* scripserat, confutans ita Tiberii Imperatoris animum commovit, ut eum librum tradendum flammis Imperator ipse absumendumque judicarit; Euthymium autem ita convicit, ut in extremo vitæ suæ termino constitutus pellem manus suæ contrectans multis præsentibus illud testificaretur; *Confiteor*, *quia in hac carne omnes resurgemus*? Estne hic, qui Joannis Patriarchæ item Constantinopolitani sibi *universalis* Ecclesiæ Episcopi nomen arrogantis audaciam fregit petulantiamque compressit, & nomen illud uni Romano Pontifici asseruit ac vindicavit? Postremo estne hic, qui summum honorem fugiens, & in spelunca alieno vestitu, ne agnosceretur, delitescens, indicio igneæ columnæ ostensus ad Petri Cathedram invitus & multum repugnans evectus eam virtutibus, moribus, sanctitate, doctrina, institutis, edictis, legibus, libris editis, & prodigiorum patratorum fama mirandum in modum illustravit? In hoc igitur tali ac tanto viro intemperantiæ tam gravis exemplum constitui oportuit? Hunc, quem sine aliqua significatione honoris ne nominare quidem licet, credulitatis & nimiæ credulitatis insimulari? O rem acerbam ac maxime luctuosam! de qua nec satis graviter conqueri, nec satis digne vociferari, nec vero ad id ipsum præstandum verba satis idonea, qui vehementiora omnia vocabula jam de mea oratione præciderim, & unum, mite

ſane illud ac moderatum, intemperantiæ mihi reſervàrim, reperire me poſſe intelligo.

XXVI. Sed moliantur, machinentur iſti licet omnia, omnem lapidem moveant; ſudabunt, ſi Superi volent, & nihil tot molitionibus ac machinationibus aſſequentur. Iſtis vel invitis, contradicentibus, repugnantibus, oppugnantibus, quæ ab auctore graviſſimo, ingenio, ſapientia, fide, religione, integritate, ſanctitate, prodigiis clariſſimo ſcripta ſunt, manebunt, & inconcuſſa manebunt. Exſtabunt ſanctiſſimi Pontificis & ſapientiſſimi Doctoris opera omnia, & hi nominatim Dialogorum libri, non ſolum ad tanti Scriptoris commendationem, ſed ad rerum ipſarum, quæ his in libris narrantur, recordatione & fide digniſſimarum, notitiam ſempiternam exſtabunt; & Opus hoc eximium, ſingulare, admirandum, divinum, quam in Eccleſia Græca, cujus etiam in linguam converſum eſt, ſemper obtinuit, in Latina nunquam non retinebit auctoritatem.

DE PRAVO ARTIS CRITICÆ USU

Actionis II. Liber VI.

ON dubium, Florentini, quin inter omnes ſanctos viros, quorum cauſam proximis duabus actionibus defenſionemque ſuſcepi, ſancti in primis Martyres, & egregiarum virtutum copia, & miraculorum patratorum fama maxime emineant, & longe multumque antecellant. Hi ſunt fortiſſimi Athletæ, qui in duriſſimo agone conſtituti pro Religione Catholica ſtrenue decertarunt, hi ſunt, qui impiis Tyrannorum edictis invicte reſtiterunt, qui eorum minas, quibus illos a vera fide abducere, & ad nefandum Idolorum cultum traducere conati ſunt, intrepide contempſerunt, qui carceres, vincula, exilia, ignes, gladios, ſecures, cruces, inaudita cujuſque ge-

ne-

neris tormenta fortiter constanterque perpessi de ipsis demum Tyrannis clarissimum obita morte & fuso sanguine triumphum reportarunt. Tantam autem inde gloriam Catholica mater Ecclesia, quæ tam fortes ac generosos partus edidit, instituit ad fidem, armavit ad pugnam, erudivit ad coronam, consecuta est, ut non majorem a reliquis, quorum vita, etsi acta sanctissime fuerit, non ita tamen *per omnia probata fuit*, adepta sit. Quapropter jure ac merito illos peculiari honore ac veneratione dignos semper existimavit; eorum nomina sacris Fastis jam inde a vetustissimis temporibus inscripsit; præclara eorum certamina quotidie prædicat, triumphos celebrat, & augustioribus indictis solemnioribusque cæremoniis eorundem annuos dies festos memoriamque prosequitur. Vidit hoc æmula Hæresis; vidit, & invidit, ac nigro livore tabescens tanto se honore nudam prorsus ac spoliatam ingemuit. Itaque, ne quidquam hoc in genere laudis Catholicæ Ecclesiæ concederet, ad astus atque fallacias confugit, ac Marcionitas primum & Cataphrygas, tum alios subinde mendacissimos homines nequissimosque commovit, & nescio quos ab illis excogitatos Martyres colendos imperitæ multitudini venerandosque proposuit. Sed sua eam fefellit astutia; non enim illud providit, quod providentissime Catholica Ecclesia in Martyribus suis, quos *non facit pœna, sed causa*, multo ante, atque adeo a suo ipsius exordio præcaverat. Hac igitur spe de-

dejecta, quam conceperat, fore, ut iisdem nobiscum insignibus ornata procederet, alio consilia sua, immo vero astum atque fallaciam improba veteratrix contulit, aliamque sibi ineundam esse rationem existimavit, ut, si quo modo assequi posset, Ecclesiam Catholicam, aut tanto ornamento spoliaret, aut certe multum de tanto ornamento detraheret. Sed conatus omnes licet exerat suos, omnia moliatur; nihil sane proficiet, nihil conatibus, nihil molitionibus suis assequetur. Quos Hæresis desiderat Martyres, quibus caret, & carebit in posterum, iis nullo non tempore Catholica abundavit Ecclesia; &, quoties se præbebit occasio, nunquam non abundabit. Ardor ille, quo gloriosissimi olim & fortissimi Heroes incensi fuerunt, restinctus non est; viget adhuc, & multorum pectora succendit, ut non longe a memoria nostra repetenda recentiorum Martyrum æque certa atque illustria exempla declarant. Jam vero ægre admodum fero accusationem meam in eum esse locum necessario adductam, ut istorum, hoc etiam in genere intemperantiam dissimulare non possim, quæ tanto gravior existimanda est, quanto insignius meriti de Ecclesia Catholica Martyres sunt, majusque ei decus præ reliquis sanctis viris atque ornamentum contulerunt. Verum, quando ipsi hac in re non se dissimulanter gesserunt; dabunt mihi, opinor, hanc veniam, ut ego quoque nihil dissimulem, & ea non obtegam ac silentio premam, quæ ipsi primum palam facere, & editis libris

bris vulgare non dubitarunt. Vos attendite, Florentini, & quantum poteſtis in re graviſſima maximique momenti áttentionem veſtram intendite. Contendam & ego, atque omnes ingenii animique mei nervos in hac cauſa, quoad potero, exeram. Digna res eſt genere ſuo, quæ luculenter tractetur, digna, quæ diligenter audiatur, digna communi pietate, digna communi Religione, atque hujuſmodi, in qua meum in dicendo ſtudium cum veſtra in auſcultando diligentia certet.

II. Sanctorum Martyrum agones, ſupplicia, cruciatus, quæſtiones, reſponſa, cauſa ſuppliciorum & necis, exitus denique ipſe, qui vitam ſanctiſſime plerunque atque innocentiſſime traductam clauſit & conſecravit, vetuſtiſſimis litterarum monumentis continentur, quæ *Martyrum Acta* nuncupantur. Hæc ſumma diligentia collecta olim fuerunt, ne tantarum rerum ſempiterna plane commemoratione digniſſimarum memoria prorſus interiret, ac diuturnitate temporis aboleretur. Egregiam huic rei operam jam inde ab Eccleſiæ ipſius exordio Clemens ſanctiſſimus Pontifex & Martyr navandam curavit, qui Urbem in ſeptem regiones a ſe deſcriptam totidem Notariis aſſignavit, quorum munus eſſet Acta Martyrum accurate perquirere, litteriſque mandare. Idem præſtitit Fabianus ejus ſucceſſor & item Martyr, qui illud præterea addidit, quo Acta Martyrum fide digniora & quam teſtatiſſima eſſent, ut ſeptem a Clemente ad pium hujuſmodi munus jam deſtina-

ſtinatis Notariis totidem Subdiaconi præeſſent, qui, quæ Notarii collegiſſent, accurate diligenterque cognoſcerent. Eccleſiarum omnium Principis & Magiſtræ exemplum reliquæ ſecutæ ſunt Eccleſiæ, & eandem ferme rationem in conquirendis deſcribendiſque Actis Martyrum adhibuerunt.

III. Neque vero quomodo fortiſſimi Athletæ in agone ſuo ſe gererent certo cognoſcere ac plane habere perſpectum difficile admodum erat, immo vero perfacile. Non enim fere ea judicii forma adhibebatur, ut indicta cauſa Chriſtiani nullo more, nullo exemplo, temere condemnarentur. Accuſabantur, evocabantur, interrogabantur; nomen edere, Religionem profiteri cogebantur; proponebantur edicta Imperatorum, contra quæ feciſſe arguerentur; ad ſtatuas Deorum, quas colerent, quibus thus adolerent, adducebantur; quod ſi recuſarent, torquerentur, ac demum morte afficerentur. Omnino in his quæſtionibus uſitata ac plane forenſis ratio ſervabatur; palam atque aperte res agebatur, in conſpectu atque oculis omnium, ut, qui vellet, adeſſe poſſet, & Chriſtiani ipſi Ethnicis immixti adeſſe non nollent, quo Martyrum ipſorum reſponſis atque exemplis erudirentur, & ſe ad eadem, ubi oblata foret occaſio, fortiter atque alacriter perpetienda, & ad fundendum etiam, ſi opus eſſet, libenter pro Chriſto ſanguinem tanta propoſita conſtantia confirmarent.

IV. His de cauſis factum eſt, ut, quæ geſta erant, cer-

certo cognosci possent, quippe quæ, aut ab Ethnicis, qui hac in re mentiri non poterant, audita, aut ab ipsis, qui adfuissent, Christianis accepta tenebantur. Itaque multa de Sanctis Martyribus præclarissima ad nostram pervenerunt notitiam, & illa præsertim, quæ interrogati Martyres constanter intrepideque responderunt, in quibus omnino divina vis & sapientia elucet, ut re ipsa impletum manifeste appareat disertum illud Oraculum atque illustre, quod jam ante Christus pronunciarat illis verbis; *Cum steteritis ante Reges, & præsides nolite cogitare, quomodo, aut quid loquamini; dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini; non enim vos estis, qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis*. Et illud aliud non minus disertum atque illustre; *Dabo vobis os, & sapientiam, quibus non poterunt resistere ac contradicere omnes adversarii vestri*. Quapropter responsa Martyrum & dicta, utpote quæ Divino afflatu juxta Christi ipsius pollicitationem ac vaticinium edita cælestem doctrinam continent, non dubium, quin Catholicis omnibus non solum probata esse maxime & commendata, sed summam etiam apud eosdem obtinere debeant auctoritatem.

V. Et sane, si Acta Martyrum sumere paulisper in manus voluerimus, ubique non tam singularem in perferendis cruciatibus fortitudinem eminere, quam cælestem in dictis atque responsis elucere sapientiam reperiemus. Cum Secunda nobilissima Romana Virgo immanis-

nissime cæderetur, Ruffina soror, quæ cum in eadem esset causa, non eadem afficiebatur pœna, Tyrannum appellans; *Quid est*, inquit, *quod sororem meam honore, me autem afficis ignominia? jube ambas simul cædi, quæ simul Christum Deum confitemur*. Quo, quid constantius ac divinius dici potuit? Crudelissimis torquebantur cruciatibus Marcus & Marcellianus fratres, quos cum his verbis Judex affaretur; *Resipiscite miseri, & vos ab his cruciatibus eripite*, responderunt; *Nunquam tam jucunde epulati sumus, quam hæc libenter Christi causa perferimus*. Quid? cum Processus & Martinianus sævissime verberarentur, ecqua alia vox inter dolorem crepitumque plagarum exaudiebatur, quam hæc? *Sit nomen Domini benedictum*. Quid? Joannes & Paulus proposita Imperatoris gratia a Terentiano sollicitati quam intrepide illa intulerunt? *Si tuus Dominus est Julianus habeto pacem cum illo; nobis non alius Dominus est, nisi Jesus Christus*. Quid denique nobilissimam Virginem & Martyrem Luciam commemorem? quæ Præsidem affata; *Caste*, inquit, *& pie viventes templum sunt Spiritus Sancti*; cui cum Præses interminaretur se jussurum illam eo raptari, ubi ejus castitas violaretur, & sic templum Spiritus Sancti esse desineret, illa addidit præclarissima; *Si me invitam jusseris violari, palma mihi duplicabitur ad coronam*. Hæc aliaque hujusmodi dicta, quæ passim in Actis Martyrum leguntur, & hic colligere non vacat, nemo non videt plena invictissimi roboris

boris esse, plena sapientiæ cælestis, saluberrimorum plena documentorum. Quo nomine, quemadmodum dixi, nobis Acta Martyrum commendata maxime esse debent, & tanto commendatiora, quanto ea legendo & salubrioribus instruimur præceptis, & acrioribus ad omne virtutum genus stimulis excitamur.

VI. Jam vero cum tanta, quantam demonstravi; Martyrum Actis sanctitas, tanta religio, tanta auctoritas insit, tantus inde fructus, tantus in omni virtutum genere profectus consequatur; quis unquam Catholicus esse poterat, qui ea, quoquo modo attentare auderet? Dodvvellus fuit homo Heterodoxus, qui cum videret quantum ex prope innumerabili Sanctorum Martyrum numero Ecclesiæ Catholicæ & ornamentum & firmamentum accederet, illud aggredi non dubitavit, ut, si qua ratione posset, Catholicam Ecclesiam tanto simul & ornamento spoliaret, & firmamento nudaret. Quapropter opus edidit, quod inscripsit, *De paucitate Martyrum*, quo in opere negat tantum esse Martyrum numerum, quantus ad vanam ostentationem a Catholicis prædicatur. Hoc, ut confirmet, omnia fere acta Martyrum de medio sustulit, alia falsitatis, alia incredibilitatis insimulavit, alia alio modo labefactare conatus est. Quandoquidem autem contra omnem omnium sæculorum auctoritatem, contra omne omnium Scriptorum testimonium pugnare instituerat, ut cæco quodam præjudicatæ opinionis impetu repiebatur;

tur, eo delatus eſt, ut Nerones, Decios, Valerianos, Maximianos, Domitianos, Diocletianos, aliaque hujuſmodi inauditæ inhumanitatis monſtra atque prodigia crudelitatis abſolveret. Verum cum plane conſtaret, infinita Chriſtianorum millia ſupplicio eſſe affecta, abſolutis nocentiſſimis hominibus, ſæviſſimæ cladis culpam aut alio derivavit, aut in ipſos innocentiſſimos Martyres per ſummam injuriam contulit. Sed homo alienæ laudis invidus auſu ſuo neque lætatus, neque vero potitus eſt. Ipſi Heterodoxi (a) nimiam hominis in re teſtatiſſima abominati licentiam, eundem adoriri ac confutare non dubitarunt. Plus apud eos valuit æquitatis amor, quam qualecumque, quod de propria Secta, cui opinio illa ſuffragabatur, fovebant ſtudium; &, damnata iniqui obtrectatoris ſententia, præclarum veritati,& vero etiam perhonorificum Catholicæ Religioni teſtimonium dederunt.

VII. Hoc modo omnis prorſus aditus ad acta Martyrum non dicam convellenda, ſed vel carpenda tantum omnino præcluſus videri poterat; quando Heterodoxi ipſi patrocinium veritatis, contra ejuſdem Sectæ hominem, cauſamque ſuſceperunt. Quid igitur?

(a) Dodvvellum confutarunt Chriſtianus Guillelmus Loeſcherus, & Joannes Leonardus Buchta, ambo Heterodoxi. Hæ confutationes editæ ſunt Vittembergæ, altera an. 1697., altera an. 1703. Eundem Dodvvellum e noſtris egregie confutavit Theodoricus Ruinartius e ſacro S. Benedicti Ordine, vir doctiſſimus & eruditiſſimus, ac de S. Martyribus inſigniter meritus in præfatione, quam preclariſſimo Operi ſuo præmittit, quod *Acta Martyrum ſelecta atque illuſtrata* inſcribit.

Hanccine isti opportunitatem sibi tantam exercendi artem illam suam elabi sinent? Nihilne in summa vetustissimorum monumentorum copia molientur? nihil machinabuntur? Temperabuntne sibi a veneranda antiquitate, quæ, cum res tantas, tam varias, tam illustres, &, quod præcipuum est, a memoria nostra disjunctissimas exhibeat, videtur quodammodo istis & cavillandi ansam præbere, & ingenitam illam, qua laborant, quælibet carpendi libidinem commovere acriter ac provocare? Hoc certe fieri nullo modo potuit, nisi forte prorsus ingenium isti exuerint suum, & pravum morem diuturna consuetudine confirmatum correxerint. Attendite igitur, Florentini, & videbitis, istos aliam quidem, atque ille Antesignanus, quem paullo ante commemoravi, tenuisse viam; sed tamen eundem spectasse terminum, atque eodem varia per diverticula tandem aliquando evasisse.

VIII. Ac primo quidem ita ad Acta Martyrum cognoscenda aggressi sunt, ut in ea severissimum examen acerrimamque disquisitionem instituerint. Laudarem consilium, si temperantia consilii comes ac moderatrix affuisset; sed quando una fere hoc in negotio dominata intemperantia fuit, consilium ipsum non possum non reprehendere. Tot enim veritatis notas, tot falsitatis indicia excogitarunt, ut si quis ea singulis Martyrum Actis accommodet, omnia propemodum tanquam falsa & commentitia damnare cogatur. Has porro veritatis no-

notas, hæc ipsa falsitatis indicia saltem præcipua (neque enim omnia per tempus licet) nunc, si videtur, paullo diligentius expendamus.

IX. Volunt igitur in primis Acta Martyrum, ut veridica habeantur, esse brevia. Quid? quæ nova isthæc lex est? quæ hujusmodi Actorum Scriptoribus tanto post tempore edicitur. Lex, si eas res excipias, quæ sponte sua malæ sunt, ut, etiam si lex non esset, vitari deberent, futurum tempus respicit, non præteritum; sed tamen quæ nova isthæc lex est? Si multa narrari debuerint, si sæpius hic vel ille Martyr cruciatus fuerit, si diversis tormentorum generibus affectus, si non semel, sed si iterum, si tertio, si quarto denique ad Judicis tribunal adductus, si pluribus interrogationibus fatigatus, si multæ propositæ ad dissolvendum quæstiones, si alia ex alia, uti fit, emergente controversia sermo productus, si *amplius* pronunciatum & reus comperendinatus, si alia præterea multa, quæ usu in judiciis venire solent, inciderint, quamobrem judicium ipsum non expeditius transigeretur, hæcne omnia istis auctoribus omittenda a Scriptore erant, ut brevitati, quam veritatis notam esse contendunt, studeret? Brevitas, ut ego arbitror, neque veritatis, neque mendacii indicium est, cum utrisque æque possit accommodari; sed tamen ista ipsa brevitas Scriptoris negligentiam interdum oscitantiamque coarguit, qui multa omiserit, quæ posterorum memoriæ mandare omnino debuisset. Bre-

vitas quidem inepta, ridicula, supervacanea, ad rem non pertinentia respuit; sed non verborum, nec rerum paucitate definitur ac circumscribitur. Brevis oratio longa esse potest, si superfluis redundet; contra vel longissima, si nihil redundans in ea sit, brevitatis virtute commendabitur. Cur igitur brevitas ista hic tantopere postulatur? quæ Martyrum Actis omnino attemperanda erat, ut Acta ipsa pro natura quæstionum & Judicum & personarum, pro varietate rerum & temporum, alia aliis contractiora, alia aliis productiora esse necessario debuerint.

X. Brevitati adjunctam esse volunt, quam vocant *simplicitatem*. Non repugno. *Simplicitas*, si recte intelligatur, falsitati, quæ duplex dicitur, opponitur. Da mihi veram narrationem, non ex ingenio confictam atque compositam, hanc ego *simplicem* appellabo. Absit mendacii fucus, absint rerum extranearum pigmenta, & meo judicio, &, ut credo, etiam vestro, narratio & vera & *simplex* erit. Si quid aliud desideratur, nos doceant. Hic autem, ut quod sentio dicam, tum illa brevitas, tum ista *simplicitas* mihi valde in istis suspecta est. Certe Joannes Chrysostomus (in arg. Epist. ad Philem.) tantum abfuit, ut brevitatem in iis, quæ ad sanctos viros quoquo modo pertinent, reposceret, ut potius minima quæque posterorum memoriæ a Scriptoribus consignari voluisset. Loquitur ille quidem de sanctis nominatim Apostolis; sed nihil prohibet, quominus de reliquis sanctis vi-

viris ejus verba intelligantur. Nam quid ego eam prolixitatem non amem, qua erudior, quæ mihi prodeſt, qua melior fio? Iſti vellent Acta Martyrum eſſe brevia; ego contra Chryſoſtomi ſententiæ adhærens multo eſſe vellem, quam re ipſa ſunt, productiora. *Simplicitatem* vero quemadmodum iſti interpretentur plane non aſſequor; ſed veteri ſubit, ne hanc quoque malam in partem accipiant atque detorqueant.

XI. Et ſane tum brevitatis, tum *ſimplicitatis* nomine ſancti Juſtini Martyris Acta iſti mirabiliter efferunt, & tanquam veridicorum Actorum ſpecimen vulgo legenda proponunt. Gaudeo nobiliſſimi Martyris Acta iſtis vehementer probari. Lætor hæc ſaltem eorum feliciter evaſiſſe cenſuram. Quid vero, ſi omnia fere Martyrum Acta oppugnari vehementius, quam hac ipſa ſimulatione laudis non potuerint? Attendite diligenter; nemo Judex bonus eſſe poteſt, qui ſuſpicione non moveatur. Ego ſane tanta liberalitate laudum commotus Acta Juſtini illico adii, legi, & inter legendum illud ſtatim menti objectum fuit, quod eſt apud Poetam; *Concurritur, horæ Momento, aut cita mors venit, aut victoria læta*; tolle disjunctionis particulam jam prope abſoluta Juſtini Acta habebis atque perfecta. Ruſtico Præſidi Juſtinus ſiſtitur cum ſociis; ad obtemperandum Imperatori, & Diis ſacrificandum invitantur, recuſatur; pauculæ fiunt interrogationes, reſpondetur; capitalis pœna proponitur, excipitur; Judex *feciſſe videri*

deri pronunciat; confestim decretam animadversionem lictor exequitur, Martyres verberibus affecti securi feriuntur, humantur; prorsus nullum ut citius transigi judicium expeditiusque potuerit.

XII. Jam, si ad hanc brevitatis & *simplicitatis* normam reliquorum Martyrum Acta exigantur, non est, cur de omnium propemodum hujusmodi monumentorum jactura recusemus. Plurima certe vel optimorum judicio Criticorum probatissima repudianda erunt, propterea quia nequaquam consimili & brevitate & *simplicitate* commendantur. Quid igitur ista brevitas sibi vult? quem ad finem ista tantopere efflagitatur *simplicitas*? nonnullis quidem Martyribus æqua, sed reliquis iniqua atque exitialis. Isto modo Justinus ipse Acta sua laudari non vult; vestram repudiat laudem cum reliquorum Martyrum vituperatione injuriaque conjunctam. Multa occurrunt, ut videbitis, in Actis Martyrum, quæ illi ab eorum Scriptoribus commemorata nollent; multa, quæ expuncta omnino vellent, idcirco Asiatici ipsi in refellendis Martyrum Actis, in iis cognoscendis & examinandis Lacones repente facti sunt. Quanto consultius, quam in Actis Martyrum damnant prolixitatem, eandem in se ipsi damnassent; quanto salubrius quæ multa in eos scriptitarunt, brevitati studentes contraxissent, aut etiam omnino de suis operibus sustulissent.

XII. Sed quid censores nostri de stylo quoque sentiant, audiamus; neque enim hunc sine censura abire passi

passi sunt, atque in veritatis indicium advocarunt. In hoc autem illud plane singulare, quod styli varietate graviter offenduntur, perinde ac si unus atque idem istiusmodi Scriptorum stylus esse debuerit. Quid hoc est? cui unquam venit in mentem, eundem a Scriptoribus stylum efflagitare? Stylus uniuscujusque Scriptoris ingenio & eruditioni accommodari solet, & pro varietate rerum & artium varius esse atque diversus; ut, qui unum atque eundem in Scriptoribus stylum postulet, perinde faciat, ac si una atque eadem in omnibus hominibus oris lineamenta requirat. Suus cuique, ut sua cuique facies, sic in scribendo color est; qua in re tantum abest, ut idonei rectæ dictionis æstimatores offendantur, ut ipsa varietate elocutionis ac dissimilitudine delectentur. Est quidem in hujusmodi scriptis idem fere atque unum narrationis filum; sed unus atque idem postulari stylus jure non potuit. Quæ igitur varietas in Historicis æque, atque in Oratoribus laudatur, qui in eloquendo exponendoque inter se dissimiles sunt; fusior hic, pressior ille, ornatior hic, ille minus ornamentis abundans; hæc Criticis nostris displicebit? hæc Actorum Scriptoribus vitio dabitur? hæc in suspicionem ementitæ veritatis adducetur?

XIII. Nam quid de superbissimo istorum judicio, sive potius fastidio dicam? qui usque eo delicati sunt, ut ipsis voculis, siqua pro aliqua affini ac consimili, contra atque debuit, fuerit usurpata, ad nauseam us-

que soleant commoveri. Equidem non dubito, quin prima Actorum exemplaria recte scripta fuerint, sed cum sæpius exscripta sint, quid facilius, quam in affinibus hisce vocibus errare librarium? cui nota non est venalium hujusmodi hominum inscitia, negligentia, oscitantia? Quanquam similitudo ipsa vocabulorum facit, ut aliud pro alio vocabulum sua prope sponte sub acumen styli in scribendo subeat, ut auctores ipsi, ne dum excriptores, nisi diligentius caveant, ipsa vocabulorum affinitate decipiantur. Atqui scitote, ab istis de industria conquisitas hujusmodi voces, in quibus librarii errarunt, & tanquam falsitatis notas sanctorum fuisse Martyrum Actis objectas. Quid? Quod antiquis omnibus MSS. commune est, & æquo animo ferimus; hoc in Actis Martyrum singulare erit, & nullo modo ferendum? Quæ nova isthæc diligentia est? quæ morositas? quod fastidium? Esto; librarius dormitans pro *Fabio Fabianum, pro Fabiano Flavianum* scripserit; idcircone ob unius voculæ crimen Acta ipsa minus sincera judicabuntur? in falsitatis suspicionem adducentur? tanquam falsa repudiabuntur? Sed tamen ita est, uti dico; hæserunt isti ad hasce voculas, & tanquam ad scopulum graviter impegerunt; sed, quod dolendum summopere est, ad hunc ipsum scopulum multa sanctorum Martyrum Acta forte fortuna delata naufragium miserabiliter subire coacta sunt.

XIV. Verum, quandoquidem isti prope censoriæ artis

artis obliti Rhetoris perſonam ſuſceperunt, qui multa de brevitate, multa de *ſimplicitate* narrationis, multa de ſtylo diſputarunt, nunc quid præſertim de Eloquentia præcipiant, audire præſtat. Iſtorum verba afferam, quo vos etiam de eorum ſtylo judicetis, & quomodo illum in Patres acuant novis edocti exemplis cognoſcatis. *Cum Acta Martyrum*, inquiunt, *aut eorumdem Elogia a Patribus deſcripta legimus unumquemque noſtrum meminiſſe oportet* ... Meminiſſe oportet! Quid hoc eſt, quod, cum Acta illa aut Elogia legimus, oporteat nos meminiſſe? Ego ſane quoties ea lego, toties de ſanctiſſimorum Patrum officio, religione, fide, gravitate, integritate cogito; toties eorum mihi ſapientiam, doctrinam, eruditionem, auctoritatem propono; horum memini, horum recordor; hæc una cogitatio ſubit. Ne in mentem quidem venit, quod nefas eſſet ſuſpicari, eos in narrandis ſanctorum Martyrum rebus geſtis, celebranda conſtantia, prædicandis virtutibus quidquam addidiſſe de ſuo, ut res ſupra modum efferrent, ſupra veritatem exaggerarent. Quid ergo eſt, quod *unumquemque noſtrum meminiſſe oporteat*? Niſi iſthuc ipſum, quidquid tandem illud ſit, nobis iſti ſuggerant, nec mihi certe, nec vobis, ut credo, in mentem venire poteſt; nihil præter ea, quæ dixi, nihil prorſus, quod meminiſſe debeamus, occurrit aliud.

XV. Audite reliqua, & tum denique quid *meminiſſe nos oporteat intelligetis. Non neglexerunt*, addunt, *Patres*

tres Eloquentiæ privilegiis uti, quibus eos artificiose colloquentes inducerent, quos in scenam producebant. En, quod meminisse debemus ; en , quod nos recordari oportet. Itane vero ? quæ Patres de sanctis Martyribus posteritati tradiderunt , perinde scripta a sanctissimis viris existimabuntur , ac si non de veritate iidem laborassent, sed unice de locupletanda novis commentitiis Heroibus scena cogitassent ? Et mirabimur, hanc ipsam calumniam Hieronymo, ut audistis, jam ab istis affictam, nunc prope omnibus communem Patribus fieri ? Hæc igitur erunt *Eloquentiæ privilegia* , quibus Patres usi sunt ? abuti nimirum arte ceteroquin optima , eamque ad pessimum usum per summam improbitatem nequitiamque conferre. Nam quod tandem novum hoc *privilegiorum* genus esse dicemus , hactenus ab omnibus , qui Eloquentiæ præcepta tradiderunt , ignoratum , & ab istis solis excogitatum ? Non aliis ad hanc diem *privilegiis* Eloquentia gavisa est , quam gaudeat Historia . Oratori æque atque Historico in narrando rebusque exponendis communis semper fides fuit , a qua si utrique recedant , uti non hic Historici , ita neque ille Oratoris nomine dignabitur ; nisi forte istis Eloquentiæ *privilegia* sint , res supra veritatem efferre , fallere , decipere , mentiri , ut nullum jam inter Oratorem , & improbum veteratorem circulatoremque discrimen intersit.

XVI. Sed quem potissimum e Patribus novis hisce atque inauditis *privilegiis* isti designent , quæ Acta vel Elo-

Elogia indicare velint, mihi videor assecutus. Ambrosium designant; Elogium Agnetis, Acta Laurentii indicant. Age vero, quo specimen hujusmodi *privilegiorum* capiamus, eloquentissima Ambrosii ipsius de Agnete primum, tum de Laurentio verba recitentur, plane digna, quæ etsi alias audita, tamen iterum ac sæpius audiantur, & quibus impolita hæc atque inficeta oratio mea non tam ornetur, quam persperso veluti quodam disertissimi Patris oratorio lepore condiatur. *Hæc*, inquit, (lib. de Virg.) *tredecim annorum martyrium fecisse traditur; quo detestabilior crudelitas, quæ nec minusculæ pepercit ætati; immo magna vis fidei, quæ etiam ab illa testimonium invenit ætate. Fuitne in illo corpusculo vulneri locus? & quæ non habuit, quo ferrum reciperet, habuit, quo ferrum vinceret. Hæc inter cruentas carnificum impavida manus; hæc stridentium gravibus immobilis tractibus catenarum; nunc furentis mucroni militis totum offerre corpus, mori adhuc nescia, sed parata, vel si ad aras invita raperetur, tendere Christo inter ignes manus, atque in ipsis sacrilegis focis trophæum Domini signare victoris; nunc ferratis colla manusque ambas inserere nexibus; sed nullus tam tenuia membra poterat nexus includere. Novum martyrii genus. Nondum idonea pœnæ, & jam matura victoriæ; certare difficilis, facilis coronari; magisterium virtutis implevit, quæ præjudicium vehebat ætatis. Non sic ad thalamum nupta properaret, ut ad supplicii locum, læta successu,*

gra-

gradu festina virgo processit. Flere omnes, ipsa sine fletu. Mirari plerique, quod tam facile vitæ suæ prodiga, quam nondum hauserat, jam quasi perfuncta donaret. Stupere universi, quod jam divinitatis testis exsisteret, quæ adhuc arbitra sui per ætatem esse non posset. Quanto terrore egit carnifex, ut timeretur? quantis blanditiis, ut suaderet? quantorum vota, ut sibi ad nuptias proveniret? At illa; Et hæc Sponsi injuria est, inquit, expectare placituram. Qui me sibi prior elegit, accipiet; quid percussor moraris? pereat corpus, quod amari potest oculis, quibus nolo. Stetit, oravit, cervicem inflexit. Cerneres trepidare carnificem, quasi ipse addictus fuisset, tremere percussoris dexteram, pallere ora alieno timentis periculo, cum puella non timeret suo. Habetis igitur in una hostia duplex martyrium, pudoris & religionis. Et virgo permansit, & martyrium obtinuit.

XVII. Hic vero quid ego dicam? Negarim nobilissimæ Virginis Martyrium elegantissime ac plane oratorie a sancto Doctore fuisse descriptum? Sed nihil certe ornatius scribi potuit atque eloquentius. Quid igitur? idcircone minus vera descriptio judicabitur? quia elegans & eloquens est, quam si incompta fuisset & rudis. Mitto illa verissima, *detestabiliorem Tyranni crudelitatem*, quæ *minuscula non pepercit ætati*; magnam extitisse vim fidei, quæ *testimonium ab ea invenit ætate*; *magisterium implesse virtutis*, *quæ præ-*

præjudicium vehebat ætatis. Illa vero, in eo *corpusculo non fuisse vulneri locum*, *nullum* reperiri *nexum* potuisse, qui *tenuia* delicatioris puellæ *membra* constringeret; *quam nondum hauserat*, *vitam* profudisse, & his similia quemadmodum intelligi debeant, istos docere hoc loco prætermitto. Sed eorum, in quibus tota narrationis sita vis est, quid isti negant? Stridentium tractus catenarum? cruentas carnificis manus? impavidum Martyris pectus? incensos ignes? expansas in ignibus Christo manus? addictam morti tenerrimam atque innocentissimam victimam? stetisse? orasse? cervicem inflexisse? magnanimam, intrepidam, in communi luctu ac pallore lætantem supremum ictum, quo Martyrii corona decoraretur, excepisse? Quid, inquam, horum isti negant? quid infirmant? quid reprehendunt? Exspecto quid dicant, quid reponant? Re enim ipsa hæc, quæ affirmantur omnia, præstitit invictissima Martyr; & læta processit, & expandit manus inter ignes, & stetit, & oravit, & jugulum præbuit, & ictum excepit. Ubi hic *privilegia* Eloquentiæ ab istis perperam excogitata? ubi scenæ? ubi theatra, quæ isti ad elevandam non tam disertæ, quam veræ narrationis fidem comminiscuntur?

XVIII. De Laurentio autem illa sunt non minus digna, quæ† audiantur. *Non prætereamus*, inquit,† iterum & sæpius, *S. Laurentium*, *qui*, *cum videret Sixtum Episcopum suum ad martyrium duci*, *flere cœpit*, *non passionem illius*, *sed suam remansionem. Itaque his verbis appellare cœpit*;

Quo

Quo progrederis sine filio, Pater? Quo, Sacerdos sancte, sine Diacono properas? Nunquam sacrificium sine ministro offerre consueveras. Quid in me ergo displicuit, Pater? Num degenerem probasti? Experire certe, utrum idoneum ministrum elegeris. Cui commisisti dominici sanguinis consecrationem, cui consummandorum consortium Sacramentorum, huic consortium tui sanguinis negas? Vide, ne periclitetur judicium tuum, dum fortitudo laudatur. Abjectio discipuli, detrimentum est magistri. Quid? quod illustres & præstantes viri discipulorum certaminibus, quam suis vincunt? Denique Abraham filium obtulit, Petrus Stephanum præmisit; & tu, Pater, ostende in filio virtutem tuam; offer quem erudisti, ut securus judicii tui comitatu nobili pervenias ad coronam. Tunc Sixtus; Non ego te, fili, relinquo ac desero; sed majora tibi debentur certamina. Nos quasi senes levioris pugnæ cursum recipimus; te quasi juvenem manet gloriosior de Tyranno triumphus. Mox venies, flere desiste; post triduum me sequeris. Inter Sacerdotem & Levitam hic medius numerus decet. Non erat tuum sub magistro vincere, quasi adjutorem quæreres. Quid consortium passionis meæ expetis? Totam tibi hæreditatem ejus dimitto. Quid præsentiam meam requiris? Infirmi discipuli magistrum præcedant, fortes sequantur; ut vincant sine magistro, qui jam non indigent magisterio.

XIX. Hactenus Ambrosius libro I. Officiorum cap. XLI. Quanquam hæc non Ambrosii, sed Laurentii

tii *(a)* & Sixti existimanda sunt verba, quæ pariter si negem esse eloquentia ac plane oratoria, ejus, quam profiteor, artis ignarus omnino videar. Plena quidem, non diffiteor, pietatis ea sunt, plena luctus, plena amarissimæ conquestionis; sed omnia invictissimi Martyris in sanctissimum Pontificem pietati, omnia incensissimo, quo Laurentius ipse flagrabat, Martyrii desiderio, omnia fortitudini, quam in perferenda inauditorum tormentorum atrocitate idem præ se tulit, plane consentanea, omnia denique hujusmodi, quæ ex intimo animi sensu a clarissimo Martyre prolata esse appareat; quo ex sensu si quando loquimur, omnes sine istorum ***privilegiis*** eloquentes & diserti sumus. Male isti de Eloquentia opinantur; nec miror; si enim veræ Eloquentiæ studuissent, multo aliter de ea sentire & loqui didicissent. Ejus semina in nobis insita a natura sunt, quæ quidem accedens ars explicat, sed ea non ad mendacium, sed ad veritatem educit. Ars perficit naturam, non corrumpit. Quapropter si illa ipsa verba attentius perpendantur, nemini dubium esse

(a) Legatur Ruinartius, qui in *Admonitione in Martyrium S. Laurentii* hæc habet. „ Subjungimus „ duo loca insigniora ex S. Ambro- „ sii Officiis, ne extrema aliquot „ tanti Martyris ad mortem pro „ Christo subeundam anhelantis ver- „ *ba tantopere celebrata* hic a nobis „ prætermissa nonnemo queratur „. Porro hæc eadem verba saltem præcipua animadversionibus leguntur illustrata apud Augustinum Tract.27. in Joan., & Maximum Hom.1. de S. Laur., quod indicio est, non esse ex arbitrio conficta, sed internuncia traditione accepta, ut reipsa fuerunt tum a Sanctis Pontifice & Levita pronunciata, qui sine ullis *privilegiis* ferventissima in Christum sola charitate eloquentes esse potuerunt.

esse potest, quin ita, uti ab Ambrosio relata sunt; re ipsa a SS. Martyribus Sixto & Laurentio fuerint pronunciata. Omnino nescio quid divinum sonant, & tantum flexanimæ vis adjunctum habent, ut in audientium mentibus infigi atque hærere debuerint, & dignissima existimari, quæ posteritati nullo, vel tenuissimo apice immutato traderentur. Hic ego iterum quæro ab istis, ubi in his verbis Eloquentiæ *privilegia*? ubi scenæ? ubi theatra? ubi fictitii Heroes illi ab istis perperam excogitati, qui a Patribus *artificiose secum colloquentes in scenam producerentur*? ubi denique ea, quæ, cum Patres de Sanctis Martyribus scribentes legimus, nos *oporteat meminisse*? Monita isti sua sibi habeant, sibi reservent, & meminerint in posterum de Patribus & honorificentius sentire, & temperantius loqui.

XX. Ab Oratoria ad Poeticam gradum faciunt. Atque hic quoque audite rursus, audite, inquam, istorum verba & ea vos momentis suis pro vestra æquitate ac sapientia penditote. *Est cur credamus*, inquiunt, *S. Paulinum ex Poeticæ disciplinæ ingenio S. Felicis virtutes celebraturum ab ejus artis licentia se nequaquam abstinuisse*. Quid hic ego dicam, aut agam? Nolo dolentius vociferari; nolo conquestionibus intemperantius indulgere. Quid faciam igitur aut dicam? Parco misellis; parco ignorantibus, qui sicuti nunquam veræ Eloquentiæ studuerunt, ita, quid Poesis sit, nunquam didicerunt; redarguendi quidem certe, sed non minus etiam docendi. Poeta fictor est, Poema

est

est compositio. Itaque hi tantum Poetæ habendi sunt, qui aliquid ad arbitrium quidem, sed substrata facti alicujus illustris veritate componunt ac fingunt, & ita nobis naturam suis expressam coloribus in aliquo Heroe exhibent, ut ad vitam recte instituendam illo veluti proposito exemplari erudiamur. Cæterum qui tantum res gestas adstricta poeticis numeris oratione persequitur, is non Poeta, sed Versificator habendus est. Electioribus quidem verbis in rebus exponendis hic uti potest, sed res ipsas fingere omnino non potest; ut non aliud inter Oratoris & Versificatoris orationem discrimen intersit, nisi quod altera adstricta numeris est, altera plane incedit libera ac soluta; nisi forte communes utrique numeri judicentur, ut una oratoriis vincta sit, altera poeticis numeris adstringatur. In hujusmodi autem Poeta, qualis Paulinus fuit, mitto reliqua tanti viri ornamenta a sanctis Ambrosio, Hieronymo, Augustino, Gregorio scriptis suis celebrata, quorum gratia plurimi ejus ab istis fieri debuit auctoritas; sed tamen in hujusmodi Poeta quæ suspicio exaggeratæ aut ementitæ veritatis esse potuit? Sed hæc isti neque distinxerunt unquam, neque distinguunt, qui illud unum videntur habuisse propositum, ut Acta Martyrum poetico expressa metro in falsitatis suspicionem adducerent.

XXI. Quapropter non hoc loco eorum ego mentionem faciam, quæ de Martyribus bene multi versibus exararunt, quorum egregios labores isti tanquam *e poeticæ* di-

disciplinæ ingenio, & ab *hujus artis licentia* profectos criminabuntur. Neque vero quidquam dicam de Hymnis & Rithmicis hujusmodi carminibus, quæ quidem carmina, si vetustate commendentur, magnam obtinere debent his in rebus auctoritatem. Picturas autem quid hic in medium afferam? quæ non solum nos delectant cognitione formarum, sed rerum etiam notitia erudiunt. Non enim dubito, quin illa statim *potestas quidlibet audendi Pictoribus atque Poetis* communis mihi ab istis sit opponenda. Esto; Acta nobilissimæ Martyris Euphemiæ Asterius Amasenus Episcopus expressa tabulis tanti fecerit, ut ea digna putarit, quæ a se descripta posteritati spectanda propemodum transmitterentur. Esto; eadem contra Iconoclastas a Concilii Niceni Patribus fuerint adhibita ad sacrarum imaginum asserendam confirmandamque venerationem. Hæc ab istis nullius auctoritatis, nullius momenti existimantur, in quibus Poetarum videlicet & Pictorum *licentia* dominari potuit. Itaque per istos retexantur licet Coronæ illæ ac lacerentur, quibus Prudentius Poeta nobilis & pius Martyres insignivit suos. Inducantur Elogia illa, quæ sanctus Damasus carminibus exarata Martyrum sepulcris pro sua erga eos pietate ac religione insculpenda curavit. Picturæ denique amoveantur, ne Pictorum licentia ad confirmandam veritatem abuti videamur. Hæc aliaque hujusmodi ex eorum loquendi formulis, si eas recte interpretemur, necessario consequi, mentientur isti profecto, si videre se negent.

Quan-

XXII. Quanquam, si me audire volent, non erit, cur tot circumlocutionibus utantur, cur *nova Eloquentiæ privilegia* excogitent, cur *poeticæ licentiæ* fines amplificent, atque his similia comminiscantur, quibus incauti facile decipiuntur. Dicant aperte quod sentiunt; quidquid isthic latet in eorum pectore, tandem aliquando erumpat in lucem. Si ita fiet, non mihi contendendnm ulterius erit, non diutius laborandum; non eliciendæ sententiæ, atque a verborum involucris, quibus eas circumvestire solent, mea magna molestia, & vero etiam vestra explicandæ. Nam quid est? quod eos impediat, quo minus, quod sentiunt, aperte enuncient. Pudor? at eos non puduit nova, uti vidimus, opinionum portenta in medium afferre, & ea plusquam *Oratoria ac Poetica licentia* confirmare. Antiquitatis auctoritas? at ei refragari ac contradicere in multis, ut demonstravi, non dubitarunt. Reverentia erga Patres? at eos quo in numero ducant,& supra in aliis actionibus,& paullo ante vidimus, ac suis ipsi verbis perspicue declararunt. Religio Catholica? at huic fortasse plus nocent hoc modo tecto atque obscuro, quam si eam illustri atque aperto, nulla simulatione, dissimulatione nulla adoriren_tur. Facilius enim ab imperitis caveri tum possent, qui cum ancipitia quædam vocabula usurpari audiunt, facile in errorem inducuntur. Prodant igitur sine tergiversatione mentem suam sententiamque declarent. Dicant, Acta Martyrum, quæ ab se temere excogitatis ve-

veritatis indiciis carent, esse dubia, esse suspiciosa, esse commentitia, esse falsa, plena verborum esse, inania veritatis. Hæc si dicent, si hoc modo sententiam enunciabunt suam, magna me primum, ut dixi, cura liberabunt; tum imperitis non offendiculo erunt, non piis *scandalo*. Ita dicent, ut nemo sapiens eos audiat; ita dicent, ut eorum dicta nemo pius excipiat; ita denique dicent, ut eos sua ipsorum oratio refellat & sermo condemnet.

XXIII. Sentio, Florentini, mihi vestræ occurrendum esse satietati; sentio in magna rerum copia moderationem adhibendam. Sed ignoscite, quæso, si ulterius dicendo provehar; & ad ea, quæ restant, mentes animosque vestros, quæso, reficite, & quam sancti ipsi Martyres, quorum nunc causa agitur, in tolerandis cruciatibus patientiam exhibuerunt, eandem mihi de illis dicenti exhibere ne recusetis. Quanquam haud scio, utrum majorem mihi, an istis, de quorum intemperantia jamdiu dico, hanc ipsam eritis patientiam exhibituri. Neque enim his, quæ hactenus exposuimus, veritatis ac falsitatis indiciis contenti ad alia & multo graviora progrediuntur, quæ quidem ego nunc temporis angustiis exclusus non singula persequar, sed præcipua solum, quam brevissime potero, expendam.

XXIV. Homines, quod miremini, Philosophiæ cæteroquin amantes philosophari Martyres nolunt, & siqua hujusmodi, quæ Philosophiam sapiant, in co-

eorum Actis occurrunt, omnia ab Actorum Scriptore addita ex ingenio criminantur. Non negarim, interdum in Actis Martyrum aliqua reperiri, in quibus dialecticum acumen, & respondendi ac lacessendi prompta vis ac plane insignis apparet. Ego certe quoties Acta sanctissimæ Virginis & nobilissimæ Martyris Cæciliæ (a) legi,

(a) Antonius Bosius de SS. Martyribus egregie meritus omnium primus sacra Urbis Cœmeteria exquisita indagatione perlustravit, & inde quæ colligi potuerunt spectantia ad Martyres monumenta eruit, quibus opus illud longe utilissimum coagmentatum fuit, quod *Roma subterranea* inscribitur. Idem Acta sanctæ Cæciliæ edidit una cum *Passione* S. Urbani I. & Litteris S. Paschalis I. de *Revelatione*, *Inventione* & *Translatione* corporis B. Cæciliæ in avitam ejus domum jam a S. Urbano in Basilicam consecratam. Hæc omnia ex Vaticanis aliisque optimis MSS. deprompsit, atque eruditis adnotationibus illustravit. Postremo ne quid, quod ad nobilissimam Martyrem pertineret, omitteret, recentiorem ejusdem corporis sub Clemente VIII. P. M. *Detectionem* adjecit. Volumen hoc Paulo Sfondrato Cremonensi Gregorii XIV. fratris filio Tit. S. Cæciliæ Cardinali nuncupavit; non tam quia is eo Titulo decorabatur, quam quod ipsum Titulum magnificentissime decorandum curavit. Quæ pia ad ejusdem ornamentum Cardinalis munificentia contulit hic breviter adnotabo. Corpus B. Cæciliæ arca argentea, Clem. VIII. quæ fuit munus, pondo CCLI. conclusit. Sepulchrum lapidibus pretiosis ornavit. Conspicuo in loculo lydio lapide constructo ejus statuam eo corporis positu, quo reperta fuit, egregie elaboratam locavit. Antiquum *Ciborium* sepulchro imminens, subterraneam *Confessionem*, *Presbyterium*, *Oratorium* beatissimæ Martyris, *Balneum*, in quo Martyrium passa est, marmoribus pretiosis, ære inaurato. egregiis picturis nobilitavit. Ad alendos lychnos XC., fere omnes argenteos, qui perpetuo collucerent, annuos redditus attribuit. Annuos item redditus Presbyteris, Clericis aliisque ministris constituit. Pretiosissimas Sanctorum omni ex parte Reliquias collegit, & auro argentoque inclusas in eandem Basilicam intulit, quam demum ex asse hæredem reliquit. Non dubium quin pius Cardinalis tam insigni munificentia tantæ Virginis & Martyris, cujus etiam *ad pedes* tumulari voluit, patrocinium sibi conciliarit. Cer-

legi, legi autem sæpe, toties philosophantem, toties acutas ratiocinationes concludentem, instantem Quæsitori suo Almachio, ejusque dicta repellentem & refellentem sum demiratus. Sed miror, non minus istos, qui multa ad rem non pertinentia *meminisse* nos volunt, eorum oblitos esse,quæ diserte servis suis promisit Christus; ipsis, *cum stetissent ante Reges & Præsides,* verba non defutura, quibus non tam ipsi loquerentur, quam Spiritus Sanctus in ipsis loqueretur. Spiritus igitur Sanctus, istis auctoribus, in Martyribus suis philosophari non potuit? Eadem est ratio locorum sacræ Scripturæ, quæ passim in Actis citantur, & quæ isti a Martyribus prolata negant; perinde quasi quo magistro Petrus, qui piscator antea fuerat, & sacris certe Scripturis non studuerat, tantam Scripturarum, quantam ab Cœnaculi egressu ostendit, cognitionem acquisivit, eodem Martyres acquirere magistro non potuerint.

XXV. Verum, qui philosophari Martyres nolunt, & quibus notitiam Scripturarum negant, non tam ex Philosophiæ, quam ex Scripturarum ipsarum præscripto majorem fuisse ab ipsis adhibendam in dictis moderationem contendunt. *Optandum fortasse*, inquiunt, (opportune apponitur particula *fortasse* ad mitigandam asperitatem acerbioris duriorisque sententiæ) *optandum fuisset in*

Certe apud posteros immortalitatem nominis consecutus est, qui tam pie opes suas impendit, easque in operibus non quam citissime defecturis, sed diu ac perpetuo mansuris collocandas existimavit.

in posteritatis exemplum, ut Martyres suavitatem & moderationem a Christo Domino discipulis suis praescriptam, & cum re, tum verbis in semetipso expressam, operibus retulissent. Neque enim credendum est Divinum Spiritum ita esse locutum, ut multi Martyres locuti esse perhibentur. Optandum, dico ego, & multo quidem potiori jure *optandum*, ut *moderationem a Christo Domino, tum re, tum verbis in semetipso expressam, ipsi* in ejus servos, quos modis omnibus exagitare non sunt reveriti, *retulissent*; neque hujus tam intemperantis licentiæ *exemplum posteritati* reliquissent. Quo loco, ut videtis, isti nescio qua religione ex improviso correpti nonnullis sanctorum Martyrum dictis graviter offenduntur; quasi vero, exempli causa, illa constanter æque ac juste clarissima Virgo & Martyr Agatha Tyranno non exprobrasset suo; *Impie, crudelis Tyranne non es confusus amputare in fœmina, quod in matre suxisti*. Quid est? quod in his verbis quisquam reprehendat? quid? quod *scandalum* creet? nisi forte isti propriæ dignitatis obliti se ab amplissimo Criticorum ordine ad infimum *pusillorum* vulgus sponte sua demiserint atque abjicerint. Itaque dico, hæc aliaque hujusmodi dicta in sanctis Martyribus reprehendi non posse; multo vero minus tanquam a Christiana mansuetudine ac patientia aliena in crimen vocari.

XXVI. Patiens profecto erat & mansuetus Joannes ille Christi Præcursor, & tamen Judæos cum repre-

henderet, *viperarum genimina* appellare non dubitavit. Patiens certe & mansuetus Stephanus erat, & illa tamen suis popularibus exprobravit; *Vos semper Spiritui Sancto resistitis*, & quæ sequuntur, satis gravia ac vehementia. Omnium certe Christus & mansuetissimus & patientissimus fuit, qui non præcepta solum patientiæ & mansuetudinis dedit, sed luculentissima harum virtutum nobis ad imitandum reliquit exempla; Herodem tamen *vulpem* nominavit; *dicite vulpi illi*. Mitto hic ea commemorare, quibus idem Scribas & Pharisæos, & omnes generatim hypocritas exagitavit. Possunt igitur hæc aliaque hujusmodi dici, & sine piaculo dici, cum justa ita loquendi causa adsit, & ita dici, ut a mansuetudinis & patientiæ præscripto non discedamus. Pro sua quidem potestate ita locutus est Christus; pro ea, quam impertiri servis suis ipse potuit & Martyres loqui potuerunt. Doceant isti, a sanctis Martyribus hujusmodi dicta extra locum, extra tempus, nulla de causa esse usurpata; demonstrent, præfracte, petulanter, odio, ira, invidia, indignatione jactata; ostendant, eos animo malo incitatos ac prava conviciandi voluntate locutos esse, tum a patientiæ ac mansuetudinis præscriptione discessisse concedam. Cæterum si loco, si tempore, si certa de causa, si quiete, si pacate, si nulla prava animi commotione permoti locuti sunt, quid est? quod eorum quisquam dicta reprehendat atque condemnet. *Non est ista*, recte & præclare Hilarius adversus

Con-

Constantinum, *non est ista temeritas, sed fides; neque inconsideratio, sed ratio; neque furor, sed fiducia*.

XXVII. At Tyranni excandescebant. Quid igitur? num parcendum idcirco erat veritati? num præferenda ignavia? animus humilis, demissus, abjectus, ostendendus? At illi sæviebant atrocius. Esto; sed eorum crudelitati robur invictum, & incredibilis constantia opponebatur; & fortasse non magis commovebantur Martyrum dictis,quam eorundem in perferendis tormentis constantia irritarentur. Constantia igitur, animus excelsus atque erectus, firmum robur, pectus impavidum minus erat exhibendum? minus libera Catholicæ Religionis facienda professio? tacenda multa? multa dissimulanda? quibus Tyranni, si vellent, proficere & corrigi possent, ne illi sævirent atrocius, ne vehementius in rabiem ac furorem agerentur. Quæ nova isthæc ratio est? quod Tyrannorum ipsorum culpa fiebat, id Martyribus vitio vertere? innocentes condemnare? nocentes absolvere? Atqui, quod vix credibile videatur, hanc ipsam mansuetudinis laudem, quam patientissimis Martyribus negant, quibus omnium minime debuissent, concedunt. Adduci non possunt homines subita commiseratione perculsi, ut credant, tantam expromptam esse in Martyres crudelitatem, quantam Acta ipsa præseferunt & docent. Itaque exquisitiora quædam & inusitata tormenta ab Actis Martyrum removent; qua re & invictæ Martyrum patientiæ insigniter

ter derogant, & eorum Tyrannos novo manſuetudinis ac clementiæ præconio ornant.

XXVIII. Hic vero, quandoquidem ut in multis, tum præcipue hoc in genere Acta Martyrum iſtis ſuſpecta ſunt, quo certius de eorum veritate conſtet, amotis parumper Actis, hujuſce rei veritatem aliunde exquiramus. Ac primum; parum ne atrocia illa ſunt, quæ Paulus Apoſtolus (Hæb. xi. xxxvii.) de Martyribus jam inde ab exordio Eccleſiæ ſcripta reliquit? *Lapidati*, inquit, *ſunt, ſecti ſunt, tentati ſunt, in occiſione gladii mortui ſunt; circumierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, anguſtiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus; in ſolitudinibus errantes, in montibus & ſpeluncis & in cavernis terræ*. Quæ vero conſequentes Martyres multo atrociora paſſi ſunt, eorum certiſſimi Scriptores meminerunt. Inter hos præſtat audire Gregorium Nyſſenum & Euſebium. Et Nyſſenus quidem in vita Gregorii Thaumaturgi graviſſimis verbis immaniſſima a Martyribus tolerata ſupplicia ita deſcribit, ut ea nobis quodammodo ſpectanda exhibeat. *Unus*, inquit, *carnificinarum apparatus omnem afferebat concuſſionem. Enſes, ignis, beſtiæ, ſcrobes & foveæ; item inſtrumenta, quibus membra conſtringerentur & torquerentur, tum ferreæ ſellæ ignitæ, tum ligna erecta, in quibus ſtantium corpora dum intenderentur terribilium unguium violentis admotionibus lacerarentur; atque alia item innumera ad varia corporum tormenta exquiſita ab iis excogitaban-*

bantur. Studium iis, qui eas potestates susceperant, unum erat, ne quisquam alteri secundus exsuperantia sævitiæ mitior videretur. Non misericordia infantium, non honor canitiei, non virtutis verecundia in mentem veniebat infensis; ne mulierum quidem naturali sexus infirmitati indulgebatur, ut ejusmodi periculis exemptæ manerent; sed una adversus omnes crudelitatis erat lex, eodem modo pœnæ, nullo discrimine sexus habito.

XXIX. Non minori verborum gravitate eandem suppliciorum, quibus Martyres affecti sunt, immanitatem exsequitur Eusebius Hist. Eccl. lib. VIII. cap. XII., cujus oratio longe lateque discurrit, & totam Ægyptum, Thebaida, Antiochiam, Syriam, Pontum, Arabiam, Cappadociam, Mesopotamiam, Alexandriam peragrat. *Quid nominatim*, inquit, *attinet commemorare, aut varia plagarum & suppliciorum genera, quæ insignes Martyres perpessi sunt, oratione depingere? partim securibus cæsi, sicut his qui erant in Arabia, contigit; partim cruribus confractis divexati, veluti his, qui in Cappadocia versabantur, accidit; partim etiam pedibus in sublime appensis capiteque in terram demisso, igne paullatim accenso, & leniter exardescente, & fumo e materia accensa ascendente suffocati, quemadmodum illis, qui in Mesopotamia morabantur, evenit; partim naso, auribus & manibus amputatis, cæterisque corporis membris dilaniatis deformati, ut his, qui incolebant Alexandriam, obtigit. Quid opus est etiam eorum, qui Antiochiæ marty-*

tyrium ſubierunt , memoriam renovare ? quorum alii candentibus craticulis ſuppoſitis , non ad mortem uſque , ſed ad longinquum & diuturnum cruciatum aſſati ſunt . Ab his autem regionibus idem digreſſus , & oratione ſua ad Pontum deflectens ; *Cruciamenta* , ſubdit , *que Martyres in Ponto tolerabant auditu videntur horrenda . Quidam enim digitos manuum ab extremis unguibus acutis arundinibus transfixos habuere ; aliorum terga plumbo igni liquefacto , ejuſque materia jam ebuliente efferveſcenteque perfuſa , & corporis partes , quas natura maxime ad neceſſitatem fabricata eſt , flammis aduſtæ . Nonnulli membris pudendis ac viſceribus cruciatus turpes , intolerandos , & ejuſmodi , quos exprimere reformidat oratio , ſubierunt .*

XXX. Jam vero, quid ad hæc noſtri miſericordes, qui uſque eo atrocitate inſolentiaque ſuppliciorum commoventur, ut ab Actis Martyrum omnino expuncta velint, quid hic dicunt aut ſentiunt ? Nam per Deum immortalem ! ſi enſes , ſi ignes , ſi beſtiæ , ſi ſcrobes , ſi ferreæ ignitæ ſellæ , ſi candentes craticulæ , ſi ligna erecta , ſi acutæ arundines unguibus infixæ levia cruciamenta exiſtimabuntur , quæ gravia judicabuntur ? Si nullis corporis partibus parcebatur , quæ amputabantur , concidebantur , dilaniabantur , aſſabantur , liquefacto plumbo torrebantur ; ſi ne vel ipſa quidem pudenda reveriti tortores , ea modis omnibus dilaniabant , ſi tormenta erant hujuſmodi , quæ *refugit exprimere ac reformidat ora-*

oratio, si vel solus instrumentorum & *carnificinarum apparatus omnem afferebat concussionem*, si hæc aliaque hujusmodi supplicia non inaudita, inusitata, atrocia, horrenda nominabuntur, quod tandem suppliciorum genus erit, quod his vocabulis exprimi debeat atque indicari? Postremo si Præsides ipsi de crudelitatis palma secum certabant, eamque alius alii præripere conabantur, *ne quisquam alteri secundus exsuperantia sævitiæ mitior videretur*, quid ad tantam immanitatem addi queat, exspecto, dum isti dicant nobisque significent. Nonne hujusmodi sunt, ut ea malus Dæmon Præsidibus suggessisse dici possit? Quod si ita est, & hæc ipsa aliaque hujusmodi supplicia nobis a certissimis auctoribus tradita verissimisque tenentur, quid est, quamobrem eadem in Actis Martyrum locum habere non possint?

XXXI. At enim in edictis Imperatorum hæc & his similia horrenda supplicia perscripta non erant. Esto. Sed primo non quæritur nunc, quid in edictis scriptum fuerit; sed quid re ipsa factum sit indagatur. Fuerint nec ne in edictis hujusmodi tormenta perscripta, hoc ad rem non pertinet; quod ad rem pertinet, illud est innocentissimos Martyres crudelia quæque atque atrocia fuisse perpessos; quod certissima, etiam amotis Actis, quæ istis suspecta sunt, testimonia manifeste evincunt atque declarant. Deinde quis non intelligit, hæc fere ex eorum arbitrio ac voluntate pendere, quorum munus est edicta Principum exsecutioni man-

mandare; neque vero ex eorundem arbitrio tantum & voluntate, ſed etiam ex natura plerumque atque ingenio, quo, qui aliis immaniores efferatioreſque erant, ita fiebat, ut immanioribus etiam atque atrocioribus ſuppliciorum generibus Martyres excruciarent. Quid? quod Proconſules, Præſides, Præfecti, Judices expromenda in Chriſtianos crudelitate Imperatorum ſe gratiam inituros putabant. Quid? cum videbant ipſa vel atrociſſima ſupplicia a Chriſtianis vulgo negligi atque contemni. Quid? cum vinci ſe a pueris interdum puelliſque iniquiſſimo animo paterentur. Quid denique? cum hæc ipſa tormenta ſupra naturæ infirmitatem imbecillitatemque ſexus alacriter atque intrepide tolerari viderent, hoc autem magicis artibus tribuerent, ut ſibi jam non cum ipſis Martyribus, ſed cum infernis poteſtatibus certamen eſſe crederent, quorum vim atrocitate pœnarum atque immanitate tormentorum a ſe vincendam ſubigendamque eſſe arbitrarentur; nonne tum vel maxime ad multo atrociora ſupplicia animum convertere, & ad inaudita ac ſingularia, quo inauditam ac ſingularem conſtantiam edomarent, excogitanda tormentorum genera propemodum adigebantur? His igitur de cauſis fiebat, ut efferatiores evaderent, vehementius excandeſcerent, atrocius ſævirent, atque extrema quæque, etiamſi in edictis ſcripta non eſſent, contra innocentiſſimos homines ſupplicia experirentur.

XXXII. Sed quo tandem cumque modo ſcripta eſſent

Im-

Imperatorum edicta, non est, quamobrem eos isti immanitatis conetur absolvere, & in tantæ partem cladis atque excidii venisse negent. Quidquid illis vel non repugnantibus, vel conniventibus, vel consentientibus fiebat, etiamsi in eorum edictis perscriptum non esset, ipsis tamen erat præcipuo jure tribuendum. Præsidum, Præfectorum, Proconsulum, Judicum iniquissima contra Christianos edicta, quoquo modo & vel sua etiam sponte ab iis lata, ipsorum Imperatorum jussa atque edicta censeri debebant. Immo vero ipsi Accensi, Apparitores, Satellites, Lictores, Carnifices non tam Judicum ac Præfectorum, quam ipsorum Imperatorum manus putandæ erant, quibus illi ad expromendam in mansuetissimum atque innocentissimum hominum genus crudelitatem utebantur. Ipsi igitur Imperatores Christianos divexabant, ipsi cruciabant, ipsi exilio, carceribus, morte, inauditis tormentorum generibus afficiebant.

XXXIII. Ac ne illud quidem dici potest, quæ fiebant Imperatores longe positos atque absentes ignorasse. Multa enim hujusmodi facta sunt ipsis jubentibus, præsentibus, adstantibus, videntibus, lætantibus. Sed absuerint licet disjunctissimis longe in terris regionibusque constituti. Quid? totus terrarum orbis inauditæ crudelitatis testis erat, testes omnes mortales, omnes nationes, vel in intimis terrarum orbis partibus abditæ ac retrusæ, atrocissimæ cædis testes erant & consciæ, & hæc po-

poterant Imperatores ignorare ? Palam atque aperte Chriſtiani conquirebantur, capiebantur, ad tribunalia, ad ſellas Judicum raptabantur, quæſtiones publicæ habebantur; prope infinitum eorum numerum carceres non capiebant; fora, theatra, amphitheatra innocenti ſanguine redundabant, ubique luctus, ubique gemitus ubique plurima & teterrima imago mortis omnium oculis obverſabatur, & hæc Imperatores ignorabant ? ignorabant hæc omnia ? Tantiſne rebus, tam gravibus tantique momenti, quæ regimen imperii, pacem atque otium provinciarum atque regnorum propius ſpectabant, quæ præcipuam boni Principis curam ac vigilantiam merito ſuo requirebant, eos indormiſſe credemus ? Sed dormierint, licet, arctius graviuſque dormierint atque ſtertuerint. Quid ? toto terrarum orbe contra Chriſtianos perſonante, tantis clamoribus nequaquam excitatos e diuturno veterno Imperatores fuiſſe, nunquam evigilaſſe cenſebimus ?

XXXIV. At certe neque Trajanus, neque Antoninus, neque Marcus Aurelius, quorum Imperatorum in pluribus Martyrum Actis mentio fit, quidquam in Chriſtianos ſanxerunt. Quomodo non ſanxerunt ? Si in quæſtionibus habitis, his ipſis Imperatoribus, eorum nomina a Judicibus appellabantur, quî dici poteſt, nihil in Chriſtianos ſanxiſſe ? ſi nihil ſanxerant, quid erat, cur illa vocabula, quæ *juſſionem ac præceptum* ſignificabant, ſæpius a Judicibus inculcarentur ? quid ?

cur *voluntatem* Imperatorum toties obtruderent? Quam *voluntatem*? quam *jussionem*? quod *præceptum* Judices somniabant, si neque *voluntatem*, neque *jussionem*, neque *præceptum* ulla lege lata, ullo edicto Imperatores ipsi indicassent? Præterquamquod, si nihil illi contra Christianos sanxissent, quid causæ fuit, cur Justinus Apologia Antonino oblata de nimia edictorum atrocitate quereretur? Quid, cur Apologiam item Meliton Sardicensis Episcopus M. Aurelio exhibuerit? in qua illa leguntur; *Persecutionem nunc patitur piorum hominum genus novis per Asiam decretis exagitatum*; & illa; *Delatores ex Imperialibus edictis occasionem nacti palam diu noctuque grassantur*. Quid, cur Apollinaris Hierapolitanus, cur Athenagoras, cur Miltiades, crudelibus per ea tempora sævientibus *persecutionibus* luculentissimas pro Christianis Apologias & scripserint & obtulerint?

XXXV. Verum esto; nulla hujusmodi horum edicta Imperatorum nomine re ipsa fuerint promulgata. Absolvendine idcirco erunt Imperatores isti, atque omni prorsus crimine liberandi? Nullo modo, Florentini, dicam iterum & sæpius, nullo modo. Sunt enim in crimine ob illa ipsa edicta, quæ eorum nomine lata nunquam fuisse isti contendunt. Fuerint illa decessorum, facile patior, non repugno. Sed quandoquidem ea nec rescinderunt, nec abrogarunt, quod facere omnino debuissent, si pro suis habere noluissent, sua ip-

ſorum ac propria exiſtimanda ſunt. Jure igitur eorum nomina a Præſidibus appellabantur; jure eorum edicta proponebantur; jure auctoritas interponebatur; jure illa vocabula *juſſio*, *præceptum*, *voluntas* & uſurpabantur, & inculcabantur; ac proinde jure ipſis quidquid contra Martyres agebatur adſcribendum erat ac tribuendum. Non enim magis alicui id imputatur, quod per ipſum fit, quam ei, cui adſtricta demandati muneris officio poteſtas ſit aliquid perhibendi, ne per alium fiat.

XXXVI. Neque vero ſolum, quo Imperatorum cauſam ſublevare pergant, atrociora ſupplicia negant, ſed etiam iterata pernegant. Et certe ſuppliciorum iteratio in edictis Imperatorum ullo modo neque perſcripta erat, neque præſcripta. Quo loco, deſerta ſanctorum Martyrum cauſa, propemodum cogor Judicum ipſorum patrocinium defenſionemque ſuſcipere. Nam cum ſæpe eveniret, ut divina virtute enſium atque ſecurium acies retunderetur; rogis impoſiti Martyres non conflagarent; flagellis lacerati, atque *ungulis* diſcerpti ſubito curarentur & convaleſcerent; carceribus incluſi januis clauſis ſeriſque intactis manentibus educerentur; in profluentem dejecti aquis ſupernatarent, & ſalvi atque incolumes in ripa ſiſterentur; objecti leonibus rabidos eorum morſus evaderent; quam in rem illa præclariſſima ſunt Ignatii Antiocheni; *Utinam beſtiis fruar*, & quæ ſequuntur ſatis nota ac pervulgata; hæc aliaque hujuſmodi cum uſu venirent, nonne, ob-

ut ita dicam, iterare Judices supplicia cogebantur, nec finem facere alia aliis cumulandi, donec vel igni, vel aquis, vel ferro, vel alia qua tandem cunque ratione, quos prorsus consumptos volebant, absumerent? Quid enim facere poterant Judices, siquidem invictos Christi Confessores perdere omnino vellent, quid magnopere facere Judices poterant? Qua in re non tam crudelitas Tyrannorum apparet, quam suprema divini Numinis potestas maxime elucet, qua fiebat, ut non eo mortis genere, quo Tyranni vellent, sed quod decretum jam ab ipso fuerat, atque adeo horæ momento Martyres interirent.

XXXVII. Ab iteratis suppliciis ad iterata demum prodigia delabuntur, ne sine censura, quæ pars hujusmodi Actorum est multo potissima, & sanctis ipsis Martyribus longe gloriosissima, elabatur. Quid? Prodigiorum igitur numerum, mensuram, modum libito suo statuent illi atque definient? Pauca miracula probabunt? plura non probabunt? sæpius iterata improbabunt? perinde quasi in divinæ potestatis arbitrio non fuerit illa aut omnino non patrare, aut, si ita visum esset, semel, iterum, tertio, quarto denique & eo sæpius patrare? Quæ nova isthæc & inaudita licentia est? præscribere Deo hac in re, & divinam ipsam Omnipotentiam ad Criticæ leges adducere. Atqui, ut ad has ipsas leges res adducatur, si opportunitas, si tempus, si locus, multa eaque clarissima patrandi prodigia unquam fuit, ea profecto opportunitas, illud

tempus, is locus certe fuit, cum sancti Martyres teterrimis in suppliciis constituti cælesti magis ope indigebant, qua divinitus allevarentur. Vulgo despecti atque contempti, gravissimis criminibus accusati, ab omnibus oppugnati cum essent, nonne tunc vel maxime eorum patrocinium a Deo suscipi, innocentia defendi debuit, Tyrannorum retundi improbitas, atque insignioribus de cælo signis Martyrum virtus & constantia illustrari.

XXXVIII. Quid? quod patrandorum prodigiorum, & magno numero patrandorum illa aderat causa sane præcipua & multo maxima, amplificandæ nimirum Christianæ Religionis. Prædicabant illustres ac generosi Athletæ *Jesum Christum & hunc Crucifixum, Judæis quidem scandalum, Gentibus autem stultitiam.* Ista porro sapiens stultitia superbis hominibus & humanæ sapientiæ fastu intumescentibus persuaderi quomodo potuisset? nisi ad summam Martyrum pro illa ipsa sapienti stultitia acerbissima quæque tolerantium fortitudinem ingens prodigiorum numerus & divina etiam testificatio accessisset. Itaque Magnus ille Gregorius ob hanc ipsam causam prodigiorum copiam in exordio Ecclesiæ necessariam fuisse probat, atque ut *ad Fidem cresceret multitudo credentium, miraculis fuisse nutriendam* affirmat; *quia & nos cum arbustà plantamus, tandiu eis aquam infundimus, quousque in terra coaluisse videamus.* Cæterum si Martyrum ipsorum se-

ſepulchra, ſi ſacri cineres, ſi oſſa arida (a) perennes prodigiorum ſcaturigines ſunt & fontes inhexauſti, ex quibus in nos omne beneficiorum genus *exuberat uſque in hodiernum diem*, quæ fere hujuſmodi Actorum concluſio eſt; quanto exuberantior hæc vena & ſcaturigo eſſe debuit in primordiis Eccleſiæ, quo ipſa Eccleſia copioſius uberiuſque irrigata non ſolum altius radices ageret, ſed quam latiſſime ramos ſuos toto terrarum orbe propagineſque diffunderet.

XXXIX. Multa, ut hactenus demonſtravi, ab iſtis ad abrogandam ſanctorum Martyrum Actis fidem excogitata ſunt; multa. Eſtne aliquid ultra, quo progredi iſtorum intemperantia potuerit? Eſt, eſt inquam, cum dolore ac gemitu dico. Intemperantia neſcit modum, quem ſi noſſet, intemperantia non eſſet. Sed quem ipſa modum non adhibet, mihi adhibendum eſse intelligo. Quapropter plura non addam, quandoquidem ex his, quæ vel curſim & ſtrictim perſecuti ſumus, ſatis per vos ipſi colligere poteſtis, & vobiſcum animo reputare, quanta hujuſmodi

(a) S. Joannes Damaſcenus de Fide Orthodoxa lib.4 c.16. „ Chriſtus „ Dominus Sanctorum reliquias velut ſalutiferos fontes præbuit, „ quorum nobis beneficia manant, „ ſuaviſſimumque unguentum profluit. Nec vero quiſquam huic „ ſermoni fidem detrahat. Nam ſi „ aqua in deſerto ex aſpera & ſolida rupe, atque ex aſini maxilla „ ad ſedandam Sampſonis ſitim, Deo „ ita volente, proſiliit; eritne, cur „ cuiquam incredibile videatur, ex „ Martyrum reliquiis ſuave unguentum ſcaturire? Per eos Dæmones „ expelluntur, morbi profligantur, „ ægroti ſanantur, cæci proſpiciunt, „ leproſi mundantur, tentationes ac „ mœrores diſcutiuntur, ac denique „ omne donum optimum a Patre „ luminum eorum opera ad eos, „ qui fide minime dubia poſtulant, „ deſcendit „.

monumentorum jactura necessario facienda sit, si istorum pati licentiam voluerimus. Nam per Deum immortalem! ex Actis Martyrum cæde, quam isti appellant, narrationis prolixitatem; præcide verba paullo elegantius atque eloquentius elata; expunge poeticos, si qui usurpati sunt, numeros; amputa quæstiones aliquanto longius productas; tolle responsa Martyrum, siqua aut asperiora aut subtiliora istis videntur; aufer iterata supplicia; mitiga suppliciorum ipsorum diritatem; dele edicta contra Christianos ab Imperatoribus lata; exaggera eorundem in eosdem clementiam ac mansuetudinem; suscipe causam Proconsulum, Præfectorum, Judicum, &, si superis placet, Lictorum etiam atque Carnificum; absolve nocentissimos homines atque nequissimos; remove prodigia atque miracula, aut saltem ea verbis extenua; carpe, quæ potes, detere, imminue; quid, tot de vivo ista ratione resecatis, quid per Deum immortalem! quid, amabo vos, Florentini, quid demum reliqui, quid puri fiet? Quid tot commotis suspicionibus, tot veritatis & falsitatis indiciis exaggeratis quid, inquam, quod minime dubium, quod certum, quod ratum, quod sincerum in Actis Martyrum habendum sit, relinquetur?

XL. En cur sanctissimi Pontifices jam inde ab exordio Ecclesiæ tanta cura ac diligentia Acta Martyrum conquisierint. En cur ea tanto studio cognoverint. En cur summa fide exarata ad nos transmittenda curarint.

rint. Designati Notarii, qui ea describerent; destinati Diaconi, qui, quæ Notarii scripserant, accurate fideliterque cognoscerent. Nihil omissum, quo certius de Actorum ipsorum veritate constaret. En cur non raro Martyres ipsi summis defuncti suppliciis, & suis superstites cruciatibus Acta ipsi sua, quo minus nos de eorum fide dubitare possemus, descripserint; quod inter cæteros nobilissima Martyr Perpetua, Saturus, & Flavianus præstiterunt. En ea, magno interdum persoluto pretio, Christiani ab Ethnicis ipsis cur emerint & compararint. En cur tanta a majoribus nostris in iis asservandis custodiendisque adhibita fuerit diligentia? Jam quid attinuit tantum in iis conquirendis, cognoscendis, describendis studium impendere? quid in custodiendis & asservandis tantam curam insumere? quid tot sumptus in comparandis facere? si huc tandem aliquando & diligentia, & cura, & studium, & sumptus evadere debebant atque recidere, ut illa demum ad istorum manus pervenirent, qui ea fœdissimum in modum distraherent, conciderent, lacerarent, discerperent.

XLI. O rem, vel in maxima hujusmodi monumentorum copia, acerbam ac luctuosam! sed quanto in summa eorundem paucitate acerbiorem ac luctuosiorem? Et sane, parumne multa sanctorum Martyrum Acta interierunt? exiguusne eorum numerus amissus? ut quæ pauca reliqua facta fuerint, isti perderent atque corrumperent? Itane vero? quæ nobis non ulla vis abstulit,

non Tyrannorum iniquitas intercepit, non Hæresis improbitas interpolavit, non tempus invidit, non vetustas confecit, non incendia absumpserunt, non alluviones asportarunt, non ullus ex innumerabilibus eventis, quibus antiqua monumenta obnoxia fuerunt, eripuit; hæc, hæc, inquam, nobis una istorum intemperantia auferet, intercipiet, interpolabit, invidebit, conficiet, absumet, asportabit, eripiet? Attamen ita est, uti dico. Plus hæc una, mihi credite, plus iterum dico una hæc, quam illa conjunctim omnia, ad nocendum valuit; & quod neque ulla vis, neque Tyrannorum iniquitas, neque Hæresis improbitas, neque tempus, neque vetustas, neque incendia, neque alluviones, neque casus ulli effecerunt, hoc una istiusmodi Criticorum effecit intemperantia, ut hæc sanctissima monumenta non tam ex tot infortuniis erepta & conservata, quam ad istorum injurias funestamque censuram delata propemodum ac reservata esse videantur.

XLII. At enim in Actis Martyrum non pauca occurrunt, quæ minus consentanea veritati videri possunt. Audio. Et per me licet examen in illa instituatur; studium & diligentia in iis cognoscendis, discutiendis, & pristinæ integritati restituendis adhibeatur. Secernantur Acta inter se, & *Autographa*, *&* *Apographa*, *&* *Archetypa*, *&* *Proconsularia*, *&* *Præsidialia*, & vetustiora, & minus vetusta, & hoc aut illo sæculo descripta, &, si qua alia observanda sunt, per me licet obser-

serventur, expendantur, distinguantur, Nolo acervatim omnia & nullo delectu proponi; nolo permisceri; nolo confundi; sed clare, apte, ordine, loco, tempore distingui quæque ac separari. Non ego hoc, si quid hujusmodi ab istis factum sit, non recte factum criminor, non accuso, non condemno. Non usque eo arti criticæ infensus sum, ut quidquid illa moliatur, modo justa, modo certa de causa, modo sobrie ac moderate fiat, criminandum putem. Fecerunt hoc, non me latet, in hujusmodi monumentis clarissimi & doctissimi viri, sed quod fecerunt, consilio fecerunt, sobrie & moderate fecerunt, & magno Ecclesiæ bono fecerunt. Quid ergo est, in quo ego istos accuso? quid, quod reprehendo? illud unum, quod sæpe dixi, quod jamdiu queror, quod uno vocabulo toties complexus sum, *intemperantiam*. Hanc ego unam in crimen voco, hanc unam accuso, hanc condemno. Quorsum enim spectat tot ac tanta, quorum nullus finis est, exstruere & superexstruere? Quorsum novam prope *Babelicam* ædificationem moliri, qua in immensum producta tandem certissima rei ipsius, quæ constitui ac stabiliri debuit, ruina consequatur? Quorsum tot notas ad internoscendam Actorum veritatem excogitare? ut cum demum eas Actis ipsis accommodaveris, non solum in summa rerum ignoratione verseris, sed de omnibus dubitare cogaris. Sed præcidam, ut finis sit; Unum de duobus omnino necesse est, aut istorum cohibenda licentia, aut hujus-

jusmodi monumentorum jactura necessario subeunda.

XLIII. Quæ cum ita sint, expergiscimini tandem aliquando, Florentini, & vosmet ad vestram virtutem revocate; frænate istiusmodi hominum licentiam; cohibete dominationem, & tantam importunitatem a sanctissimis vetustissimisque monumentis avértite. Suscipite, obsecro, causam Martyrum, suscipite causam Religionis, suscipite patrocinium fortissimorum Heroum, qui *per fidem vicerunt regna*, *adepti sunt repromissionem*, qui *viventes in carne plantaverunt Ecclesiam sanguine suo*, qui *venerunt ex magna tribulatione & laverunt stolas suas in sanguine Agni*, qui *tradiderunt corpora sua ad supplicia propter Deum, ne servirent Idolis*, qui *amaverunt Christum in vita sua, & ideo coronas triumphales meruerunt*, qui *sicut aurum in fornace probati sunt, & per ignem & aquam educti in refrigerium*, qui cruciatibus & certaminibus suis nobis hanc pacem atque otium, quo Religionem professi Catholicam nunc fruimur, conciliarunt, qui nobis ad cælestem patriam, quo omnes contendimus, præiverunt, atque iter proprio triumphali cruore signarunt, quorum dictis cælesti sapientia refertis erudimur, quorum eximiis virtutibus proficimus, quorum singulari fortitudine ad aspera quæque pro æterna animi salute subeunda roboramur, quorum invicta constantia in sancto susceptæ Fidei instituto confirmamur, quorum clarissimis sanctissimisque exemplis ad imitandum cuique nostrum expositis & propositis non instrui-

ſtruimur ſolum, ſed ad omne virtutum genus incredibiliter incitamur; & ſi ob tantam virtutem & egregia ipſorum erga Catholicam Eccleſiam promerita annua eorum memoria nobis ſemper læta recurrit ac jucunda, ſi eorundem patrocinium nunquam nobis apud Deum defuturum confidimus, ſi ſperamus fore, ut eorum *candidato* exercitui tandem aliquando in cælis jungamur, ſi eorum agones celebramus, ſi vel ipſa duri agonis inſtrumenta lanceas, enſes, ungulas, ſagittas, flagella, rotas, cruces, laureis revincta ramis ſuſpicimus, & pio cum religionis ſenſu intuemur; ſi eorum reliquias colimus, ſi imagines veneramur, ſi oſſa auro argentoque ornamus, ſi ſacros cineres marmoreis loculis includimus, ſi iis aras ſacramus, ſi templa exſtruimus, ſi ſtatuas ponimus, ſi Patronos, ſtatores, defenſoreſque urbium ac provinciarum agnoſcimus, ſi harum ipſarum appellationum vim ſentimus, ſi patrocinium anguſtis in rebus atque adverſis experimur, ſi denique Martyres omnibus obſequii atque honoris ſignificationibus jure meritoque proſequimur; nobis etiam eorum Acta; quæ ipſorum virtutem, exempla, fortitudinem, conſtantiam, certamina, coronas, triumphos continent, commendata eſſe debent, & ita commendata, ut ea omni ope a cujuſvis injuria, ac nominatim ab iſtorum intemperantia tueri conemur atque defendere. Satis, ut credo, meo erga Sanctos Martyres ſtudio ego feci; vos providete, ne ſtudium illis veſtrum defuiſſe videatur.

DE

DE PRAVO ARTIS CRITICÆ USU

Actionis II. Liber VII.

Ideo, Florentini, non ea solum, quæ jam præcidere de mea accusatione decreveram, sed ea ipsa, quæ agere ex hoc loco deliberaveram, mihi esse necessario prætermittenda, ut aliquis tandem aliquando actionibus hisce meis finis adsit & modus constituatur. Sollicitus a principio nimis fortasse fui de argumenti copia & gravitate; itaque ad eam causam accedere placuit, quæ sane gravis esset & copiosa; nunc autem sentio, me & ejusdem copia obrui, & gravitate debilitari. Quare, si propriam infirmitatem confessus ingenue, hanc, quam suscepi, provinciam oppido gravem ac laboriosam

aliis

aliis tradidero, qui integris & firmioribus viribus fesso jam & longa contentione enervato succedant, hoc & optimum factu duxerim, & jure a quoquam minime reprehendendum existimarim. Confido enim non defuturos, qui ad eandem causam accedant, ac multo majoribus, quam ego sim, & ingenii, & doctrinæ, & eloquentiæ præsidiis instructi quidquid a me omissum fuerit, abunde compensent, & causam ipsam multo pleniore atque uberiore tractatione explicatam feliciter ad exitum usque absolutionemque perducant. Quid igitur? inquiet fortasse aliquis; cum tam multa de Historia Ecclesiastica verba feceris, Divinam, cujus inde ab ipso initio summam exposueris difficultatem, tacitus prætermittes? Nihil de hac audietur a nobis? nihil dicetur a te? & quæ multo potissima hujus accusationis pars esse debuerat, ea prorsus relinquetur, ut illa non tam per incuriam omissa, quam dedita opera prætermissa esse videatur? Quid? Istosne ea, qua par est, reverentia divinos libros esse reveritos? ab iis se consulto abstinuisse? Quis hoc credat? An vero mutasse ingenium? vel novam Criticæ rationem adhibuisse, ut, qua potestate reliquis in rebus usi sunt, hac una in re minime fuerint intemperanter abusi? Multo id quidem minus. Etenim, si locus unquam aut usquam fuit, in quo se jactare liberius isti licentiusque potuerint, is profecto est, & omnium quidem longe patentissimus, quem vel sola, & ea propemodum immensa iis exhibere potue-

potuerunt ſpatia Scripturarum? Quid? Peregrinæ linguæ, quibus ab origine ſacri codices conſcripti ſunt, diverſæ codicum ipſorum *verſiones*, ratio interpretandi exponendique Scripturas tam varia & multiplex, Iſraelitici populi mores, leges, inſtituta, ritus, cæremoniæ, aliaque hujuſmodi prope dixerim infinita, quæ in ſacris libris occurrunt, parumne amplam & locupletem materiam ad captandam exquiſitioris reconditioriſque eruditionis famam iſtis ſubminiſtraſſe? parum acuiſſe ingenium? minus acriter iſtorum opinandi licentiam ſollicitaſſe exiſtimabuntur? Hoc omnino eſſe non potuit. Silebitur igitur a te de tot graviſſimis & maximis rebus? nihil de iſtorum hoc in genere intemperantia dicetur? & hujus ipſius intemperantiæ ne ſpecimen quidem aliquod exhibebitur? Hic ego tam ſubita interpellatione oppreſſus quid agam, Florentini? Repudiabo æquiſſimam poſtulationem? at hoc ab ingenio meo abhorret. Morem geram? at portum ſpectans immenſo adigor me rurſus pelago turbulentiſſimoque committere. Verum, quandoquidem poſtulatio non æqua ſolum eſt, ſed moderationis finibus circumſcripta, ne inofficioſus omnino videar, non abnuam ſtudio veſtro, &, quod enixius petitur, impetrari a me facile patiar. Poſtulatur tantum ſpecimen; ſpecimen dabo; & quidem hujuſmodi, quod reliquis, quæ afferri poſſent, merito ſuo anteponendum ſit, & quo uno vos ipſi contenti eſſe poſſitis.

II. Chriſtum Dominum, qui nunquam non Moſaicis le-

legibus diligentissime religiosissimeque paruisset, iisdem se in extremo vitæ suæ exitu obsequentissimum præstitisse, itaque ante quam sanctissimam mortem obiret ritu a majoribus tradito solemnique cæremonia Pascha cum discipulis suis celebrasse, vetustissima fuit opinio, & ; quoad per certum hominem licuit, sæculorum omnium mirifice consentiens & conspirans, nullo prope contradicente, sententia. Mitto hac super re tum Latinorum, tum Græcorum Patrum certissima afferre documenta; mitto hic de sacro codice verba recitare; nihil dico de Concilii Tridentini auctoritate, nihil de totius Ecclesiæ consensu, nihil de inveterata traditione, nihil de consensione Scriptorum omnium tum Catholicorum tum Heterodoxorum, propterea quia qui contrariam opinionem tuetur, id non diffiteatur modo, sed ultro etiam concedat ac præseferat. Sed præstat hac super re Auctoris hujus audire verba, quæ sane dignissima sunt, quibus aures vestras quam attentissimas præbeatis. *Quandoquidem*, inquit, *opinio, quam tueri aggredior, in universum deserta erat, propterea congredi cogor cum Theologis, Scripturarum Interpretibus, Historicis Ecclesiasticis, Chronologis, & generatim cum omnibus iis, qui cum inter Catholicos, tum inter Heterodoxos celebriori eruditione præstiterunt. Cuncti adversarii mei sunt, quos partim adorior, partim repello, ut de me dici possit, quod de Ismaele tradunt litteræ sanctæ; Manus ejus contra omnes, & manus*

nus omnium contra eum. Huc uſque auctor hic, de quo dicere inſtituo.

III. Hic vero inexſpectata hujus exordii novitate perculſi hærere attoniti mihi videmini, Florentini, & quorſum tantus tantarum rerum apparatus evaſurus ſit, dubii atque ancipites cum animis veſtris vobiſcum ipſi reputare. Novus Iſmael in lucem prodit, & præfidens atque interritus procedit in medium; unus contra omnes in arenam deſcendit, unus contra communem omnium ſententiam ſtare, unus omnibus objicere ſe atque opponere non reformidat. Cum hoc autem novo Iſmaele quis tandem congredi audebit? quis manum conſerere? cui tantum animi & virium ſuppetet, ut ejus ictus repellere, impetum ſuſtinere, & vel ſolum aſpectum ferre ſe poſſe confidat? Quid igitur? Audentiorne ego, & tanto animoſior, quam cæteri, ut propius accedere non dubitem; nec ejus mihi certamen in præſentia fugiendum congreſſionemque vitandam putem? Fuit hoc animo quondam adverſus Goliatem Philiſtæum arrogantius inſoleſcentem, & agmina Dei viventis conviciis petulantius inſectantem tener adoleſcens & paſtor David, qui divina virtute fretus contra Gigantem ſtetit, proceſſit intrepidus, ſtrenue pugnavit, feliciſſime depugnavit. Ego vero, qui novo huic Iſmaeli par eſſe nullo modo poſſum, quid conſilii capiam? Illud unum, quod optimum duco, & ab eo capi neceſſe exiſtimo, qui propriæ infirmitatis conſcius ſalvum ſe atque incolumem cu-

cupiat. Arma tantum, quibus novus hic Ismael usus est, vobis spectanda proponam, ut ex iis & pugilis virtutem, & pugnæ exitum conjicere per vos ipsi possitis. Hoc de armis Goliathis factum in divinis codicibus reperio, cujus hastæ modus a sacro Scriptore definitur, & loricæ pondus quantum esset indicatur; nimirum ut ex armis qualis quantusque foret is, qui ea tractabat, quam terribilis, quam metuendus agnosceretur. Ego quoque sic faciam; arma tantum istius vobis ostendam, hoc est rationes, quibus sententiam propugnat suam, exponam; vestrum judicium erit, an his armis feliciter usus hostes suos re ipsa confecerit, de iisque triumphum, quem sibi ante tempus propemodum gratulatur, reportarit.

IV. Atque ut inde initium ducam, unde iste exorsus est; quid de magnifica illa, quam audistis, ostentatione sentiendum putatis? quæ quidem est hujusmodi, ut ego certe, quod iste de se profitetur, vobis non fuerim enunciaturus, nisi iisdem prorsus, quibus ipse usus est verbis, uti potuissem. Abhorret enim a boni accusatoris officio aliquid proponere, quod statim atque propositum sit, aures ipsæ tanquam falsum & incredibile respuant atque repudient. Sed ejus audistis verba, & reliqua etiam deinceps audietis, quibus ego pressius, quoad potero, hac tota actione mea inhærebo. *Opinio*, inquit, *quam tueri aggredior in universum deserta erat*. Si igitur *deserta erat*, co-

gnita ante fuerat ac probe explorata; si non *desertâ* solum, *sed in universum deserta*; non igitur unus aut alter, sed doctissimi viri illam cognorunt diligentissimeque examinarunt; & quod nullo ea modo propugnari poterat atque defendi, idcirco unanimi consensu repudiandam, & in *universum deserendam* existimarunt. Sedit quodammodo pro tribunali tota Antiquitas, assederunt Ecclesiæ Patres atque Doctores, Theologi, Scripturarum Interpretes, Historici Ecclesiastici, Chronologi, sapientissimi quique inter Catholicos viri, ipsi etiam Heterodoxi celebriori eruditione præstantes in consilium adhibiti sunt; citata ad comparendum opinio, examinata, discussa; & demum cognita causa, ac probe perspecta, quid de ea sentiendum fuerit, unanimi consensu suffragioque pronunciatum Jam vero hoc modo transacto tali ac tanto judicio? quis non subscriptor accedat? quis audeat refragari, quis intercedere? Vix credibile videtur, exsistere unquam potuisse tanta confidentia hominem, qui hunc ipsum consessum tam gravem, tam frequentem, tam unanimem, non solum, quod par erat, non reveritus fuerit, sed ei, quod minime decebat, unum se objicere atque opponere non dubitarit.

V. Et vero exstitit, & quas afferat rationes ad elevandam primum consentientem Patrum auctoritatem, qua maxime premitur atque oppugnatur, ex ipso præstat audire. *Patres*, inquit, *penitus hanc con-*

controversiam non cognorunt , quippe qui neque satis otii ad id præstandum habuerint , neque si habuissent , id ipsum illos præstitisse putandum esset ; propterea quia toti in eo erant , ut & populorum pietati utilitatique consulerent , & Hæreticorum errores refellerent ; ac propterea Scripturas sacras facili quadam ac populari ratione interpretarentur . Quot verba , ut videtis , non tot certe Patrum elogia , de quibus nihil dico , propterea quia hujusmodi loquendi formulis valde istis familiaribus & usitatis aures jam nostræ obduruerunt . Patres igitur *ad hanc controversiam penitus cognoscendam satis otii non habuerunt* ? Quis est iste , qui Patrum occupationes scrutetur ? qui , quid otii , quid negotii , quid liberi ac vacui temporis habuerint , acrius & curiosius inquirat? ac ne illud quidem tempus iis concedendum putet , quod certe nancisci non potuissent , si quantum temporis plerique somno , ludis atque conviviis tribuunt , ii tantundem in studiis suis non impendissent . At erant in populorum institutione occupati . Fuerint sane . Sed has inter ipsas occupationes fierine potuit , ut aliquid vacui temporis non reperirent , quod ad penitiorem Scripturarum cognitionem intelligentiamque conferrent ? Alienum scilicet erat ab ejus , quam susceperant , vitæ ratione , ut populos erudirent , attentius sacras Scripturas meditari , quo certius rectæ populorum institutioni prospicerent ? Immo vero non aliunde , quam a Scripturis , uberius iis suppetere poterat , unde-

illud ipsum, quod susceperant erudiendorum populorum munus & cumulatius explerent & salubrius exsequerentur. Quid vero illi? qui nullo publico munere distinebantur, qui frequentiam exosi in solitudinem se receperant, qui institutum fuerant amplexi *monasticum*, quo liberius, nulla procuratione districti, Deo ac sibi viverent, studiisque suis impensius vacarent. His certe satis otii, satis vacui ac liberi temporis & fuit,& esse debuit, quod in acerrima divinorum codicum meditatione impenderent.Hosne etiam populari tantum Scripturarum intelligentia contentos fuisse credemus, ut in Scripturarum ipsarum intimiora adyta non penetrarint? Quid? Summo præditi erant ingenio, abundabant otio, divinos libros diurna nocturnaque manu versabant, meditabantur, contemplabantur, & intimum eorundem sensum reconditioremque cognitionem non assequebantur?

VI. Sed quale tandem cumque hoc studium a Patribus divinis libris impensum pro diversa vitæ ratione fuerit, sive ipsi occupati, sive vacui, sive publica procuratione districti, sive soluti dicantur, sive quo se cumque modo habuerint, quomodo studium hoc ipsum non ad erudiendos populos tantum, sed ad confutandos etiam Hæreticos, ut ille posuit, conferre poterant, si populari tantum & cuique obvia Scripturarum intelligentia contenti fuissent? Hæresis ingenium quale sit nemo ignorat, quam callidum, quam subtile et acutum. Pugnat omni ratione, doctrina, eruditione, cognitione lin-

linguarum & artium. Sacros vero codices armamentarium putat esse suum, unde arma sumat, quibus adversarios minus fortasse infeliciter, quam iste præstiterit, *adoriatur* atque *repellat*. Præclaros enim vero Catholicæ Religionis propugnatores contra acerrimos hostes omni ratione pugnantes hic noster opponit, qui eos populari tantum divinorum librorum notitia instructos non tam ad contentionem producere, quam ad certum objicere interitum videatur.

VII. Sed non est, cur de Patrum otio sive negotio plura disseramus, qui, ut multum otii habuerint, ut animum ad Scripturarum studium adjecerint, ut summo fuerint ingenio præditi, ut plurimum contenderint, in intimam tamen Scripturarum cognitionem pervadere omnino non potuerunt. At quî hoc esse potest? Me interrogatis? ex ipso quærite; ipsum audite. *Patres*, inquit, *multis caruerunt cognitionibus ad enucleandas penitus Scripturas necessariis*; *ac propterea hærere multis in locis coacti sunt*, *quæ expeditissima sunt iis*, *qui rem altius a fonte ipso haurire possunt*. Mitto hoc loco quærere, quænam sint hujusmodi *cognitiones ad enucleandas penitus Scripturas necessariæ*, *quibus Patres caruerunt*. Non percontor quæ nam *loca sint*, *ubi iidem hæserunt*, ut ex iis expedire se non potuerint. Non investigo nunc novos istos *fontes* Patribus clausos penitus atque obstructos; istis vero apertos solis atque patentes, unde tanta salubrium aquarum copia erumpit, quas Patres non

guſtarunt, & quibus ſola iſtorum ingenia ubertim irrigantur. Hæc omnia miſſa facio, & tantum quæro, quod noſtra maxime intereſſe debet. Si gravior aliqua ſuper implexiori aliquo ſacræ Scripturæ loco inciderit difficultas, ſublata iſto modo Patrum auctoritate, qui *caruerunt multis cognitionibus ad enucleandas penitus Scripturas neceſſariis*, qui *hæſerunt multis in locis*, qui *fontes ignorarunt*, *unde res altius hauriri poſſunt*, quæro, inquam, nec quærere deſinam, quid nobis, in eo, quem dixi, rerum articulo conſtitutis faciendum? quid conſilii capiendum ſit? quo confugiendum?

VIII. Etenim ſi hoc perfugium, quod in Eccleſia ſemper maxime patuit, adeundi Patres, eorumque de difficilioribus Scripturarum locis exquirendi ſententiam obſtructum atque interclusum ſit, quo iſte nos allegat? quo amandat? ubi reſponſa atque oracula petamus. Dicat ipſe, audiemus nos; ſi conſilium probabitur, utemur etiam. Delphumne? an Dodonam proficiſcemur? At Oracula omnia ab illis prorſus ſublata meminiſtis opinor, quæ elinguia fuiſſe contendunt, & ſolum fraude atque aſtu Sacerdotum diſerta. An proprio ex ingenio Scripturas quiſque interpretabimur? At periculoſum hoc nimis eſt, & omnino vitandum, quippe hoc modo *ſpiritus*, qui vocatur, *privatus* induceretur, quo nihil exitialius ac peſtilentius eſſe poteſt; unde exortæ Hæreſes omnes, quæ ſtatum Eccleſiæ miſerandum in modum labefactarunt. An Eccleſiæ ipſius judicium exquirendum

dum? Recte id quidem. Ecclesia enim sola est magistra Fidei, sola nuncia veritatis. Sed Ecclesia ipsa, inconsultis Patribus atque inauditis, nihil constituere, nihil decernere consuevit; Patres semper in consilium adhibuit; Patrum sententiam requisivit; Patribus plurimum detulit; nec vero, si præsertim aliqua in re consenserint, ab eorum opinione judicioque recessit; atque id quidem more a majoribus tradito, & in Ecclesia nunquam non retento, & in ipsis Œcumenicis conventibus sancte religioseque servato. Quo igitur tot viis obstructis deveniendum nobis erit? Quid tandem fiet? quis doctor? quis magister adeundus? quis consulendus?

IX. Verum tametsi supra allata verba hujusmodi sint, quæ omnem propemodum eripere, intimam certe Scripturarum cognitionem Patribus adimere videantur; nolo tamen quemquam falso insimulare, & video illa ad hanc citra *dogma* potissimum controversiam ab auctore suo referri. Subdit enim *desiderari Patrum opus, quo in opere hanc de Pascha controversiam examinandam susceperint*. Audio. Sed primum; si Patres non satis otii ad id præstandum habuerunt, si contenti populari tantum Scripturarum intelligentia ad populos erudiendos accommodata fuisse dicuntur, quem ad finem implicatissimam de Pascha quæstionem instituerent, quæ ad populi institutionem non pertineret, eamque exponendam rudi vulgo explicandamque aggrederentur? Deinde si cognitionibus ad *enucleandas penitus Scripturas necessariis caruerunt*, quid erat, quam-

obrem in eam ſe quæſtionem longe dificillimam conjicerent, in qua certe *hæſiſſent*, & ex qua ſe explicare nullo modo valuiſſent? Quid ? non conceditur otium Patribus, & opus a Patribus, quod ſine otio elucubrari non potuit, efflagitatur ? Negatur intimior cognitio Scripturarum, & opus, quod ſine ſumma earundem intelligentia nemo conficiat, poſtulatur ? Hoc quid eſt ? niſi geminum ac ſimillimum illi, quod Hebræis contingit a Pharaone, quibus lateres imperabantur, & neceſsaria ad lateres ipſos conficiendos non præbebantur.

X. Affirmatur igitur,nullum a Patribus ſuper hac controverſia opus eſſe confectum. Atqui egregium volumen de Paſcha edidit Anatolius Pontifex Laodicenus in Syria, cujus ingenii præſtantiam ac ſingularem doctrinam Hieronymus & Euſebius laudant atque ſuſpiciunt. Aliud item, & eximium illud quidem de Paſcha volumen ſcripſit Theophilus Patriarcha Alexandrinus, & Theodoſio Imperatori nuncupavit. Quid ? triginta, quas vocant, Homiliæ de Paſcha a s. Cyrillo Patriarcha item Alexandrino elucubratæ. Quid ? Proterii,qui eandem Alexandrinam ſedem tenuit, epiſtola hoc ſuper argumento ad ſanctum Leonem Magnum data. Quid ? alia item epiſtola Ambroſii, eadem ſubjecta materia, ad Epiſcopos Æmiliæ. Quid ? Canon Paſchalis Victorii. Quid ? ejuſdem hac ipſa de re ad Hilarum Pontificem Max. litteræ miſſæ. Quid ? Dionyſii cognomento *Exigui* de Paſcha graves epiſtolæ duæ.

Quid? Cycli Paſchales a veteribus bene multis ſummo ſtudio diligentiaque elaborati, e quibus ille etiamnum exſtat, qui in marmorea Pontificali ſede S. Hyppoliti Portuenſis Epiſcopi perſpicuis inſculptus litteris adhuc Romæ patentibuſque conſpicitur. Nonne hæc opera Patrum, niſi forte ea in libros, in capita, in ſectiones digeſta velit, hac ipſa ſuper controverſia ſunt? quæ iſte ignorare neque debebat, neque vero poterat; cum præſertim Chronicon Paſchale rimari totum ac ſcrutari aggreſſus ſit, ut inde pro ſe auctoritatem aliquam, quæ tota eſt a nobis, eliceret, atque ut, ſi quo modo poſſet, auctoritate ipſa ſententiam ſuam adſtrueret & confirmaret.

XI. Sed qua demum ratione ſententiam hanc ipſam adſtruat iſte atque confirmet ſuam, tandem aliquando præſtat audire. Magnam exordio illo ſuo, quod a me recitari audiſtis, de ſe excivit exſpectationem; omnium in eum unum intenti animi, omnium arrectæ aures; magna, illis verbis commota exſpectatio fuit, cui non ſatisfaciat ſolum quomodocumque oportet, ſed eam vincat ac longe multumque ſuperet neceſſe eſt. Non enim parva res agitur; totius Antiquitatis infirmandum judicium, omnium Patrum multo ſane felicius, quam hactenus præſtitit, elevanda auctoritas, infrigendum omnium Scriptorum teſtimonium, Theologorum tum veterum tum recentiorum, Chronologorum, Heterodoxorum ipſorum in unum conſpirans diſturbanda conſenſio, formidandum tot adverſariorum agmen invaden-

dendum ac profligandum omnino est, de eoque insignis reportanda nemine non acclamante victoria. Tale tantumque negotium, aut ego fallor, aut una confici demonstratione potest, una effici evidentia debet; & ea sane hujusmodi, cui obluctari ne ipsa quidem impudentia possit. Rebus hac ratione, quam æquissimam puto, constitutis ipsum audiamus.

XII. Atque in primis *abjicienda esse* ait *præjudicia*. Verbo ancipiti valde, & satis periculoso utitur atque suspecto. Parco quid nomine *præjudicii* intelligat sciscitari; & quænam potissimum *præjudicia* abjicienda sint, non percontor. Sed abjiciantur licet *præjudicia*. *Opus est etiam rem, de qua agitur, funditus percipere*. Quantum quidem hac nostra infirmitate ingenii poterimus, *rem percipere*, & *funditus percipere* conabimur. *Neque enim reperies quod vis, nisi prius noveris probe, quod quæris*. Sententia admodum obvia atque vulgaris. *Exquisitum judicium monet intelligendum prius esse quid hoc Pascha sit, & quo tempore celebrandum*. Satis hoc quidem videtur ab ipsa disci Scriptura sine *exquisito judicio* posse; sed tamen si hoc *exquisitum judicium* afferre non poterimus, nobis auctoris ipsius judicium non defuturum confidimus. Numquid est aliud, quod præcaveri debeat? Immo vero, inquit, est; *Si namque tempus Paschæ nondum advenerat, evidens est Christum licet legi obsequentissimum non debuisse illud celebrare*. Satis quidem verbose, quæ præmisit; hoc au-

autem postremum, quod addidit, apte sane ac recte circumscriptum, & res, ut ajunt, ad terminos juris redacta. Tota igitur, nisi fallor, rei summa huc revocatur, ut *evidenter* iste nos doceat, legitimum Paschæ tempus, pridie quam Christus moreretur, non advenisse, ut necessario idem, qui legi semper paruisset, a celebratione Paschæ excluderetur? Hic vero, Florentini, si unquam alias, attentos vos maxime volo. Tenetur, ut videtis, & iis constrictus cancellis tenetur, quos ipse sibi circumdedit; nullum patet effugium, in eum locum provectus est, unde vel evadere cum laude debet, vel ubi hærere parum honeste cogitur. Non qualicumque confirmatione contentus esse potest; sed demonstrationem afferre omnino debet. Demonstrationem ipse recepit se allaturum, demonstrationem nobis afferat necesse est; nos demonstrationem poscimus jure nostro, demonstrationem ipse denegare non potest.

XIII. Age vero, ut flagitata a nobis, & promissa ab isto demonstratio conficiatur, præstituenda certa dies est, qua die peragi ex lege Pascha debuerit, & ita præstituenda, ut *evidenter* constet, eam nondum advenisse, ut propterea legitimo exclusus tempore fuerit Christus, atque a Paschæ celebratione prohibitus. Hoc *evidenter* si ostendatur, tantopere expetita demonstratio habebitur; si secus, omnes conatus incassum recident, & concitata exspectatio decipietur. Jam solemnem, statum, legitimum diem, atque adeo horam nondum advenisse qui *evi-*

evidenter docebitur? qui demonſtrabitur? Audiamus. Auctoritate, inquit. At qua? ea fortaſſe, quam repudiavit? & cui in ſententia totius antiquitatis ſuffragio confirmata ſtare noluit? Sed hoc omiſſo, qui tandem erunt auctores tam graves, tam idonei, tam locupletes, tam omni exceptione majores, qui non ſolum cum Patribus, Theologis, Chronologis, Hiſtoricis conferendi ſint, verum etiam his conjunctim omnibus anteferendi? Quis horum primus prodire audebit? quis in conſpectum ſe dare? Verum ne vos diutius teneam; procedit in medium, & primus omnium *Talmud* (*a*) in conſpectum ſe dat. *Talmud*! quid hoc eſt? quod monſtrum? quod prodigium? Neque monſtrum, neque prodigium hoc eſt, ſed gravis nimirum auctor ad tantam definiendam controverſiam evocatus. Quis huic ſuccedit! alius non minus idoneus auctor & gravis, qui nos de legitimo tempore *evidenter* doceat certoſque faciat; adeſt, præſto eſt, nec deſiderari exſpectarique ſe patitur. Quis hic eſt? *Miſchna*. *Miſchna*! inuſitata inconditorum barbarie vocabulorum ne commoveamini, Florentini, & vos met ad

(*a*) *Talmud*, hoc eſt *doctrina*, complectitur legis explicationem, cæremonias, & Jus Civile Judæorum. In duas partes dividitur, quarum prima *Textum* continet, & *Miſchna* appellatur, altera *Gloſſam*, & *Guemara* dicitur. Duo *Talmud* habentur, primum Hieroſolymitanum ea in urbe congmentatum anno circiter 469., alterum Babylonium Babylone elucubratum anno 476. Utrum utri præſtet non eſt quærendum, cum plane conſtet Opus hoc peſſimum eſſe, & falſis traditionibus, & anilibus fabulis, & horrendis blaſphemiis redundans, ac proinde merito a multis Summis Pontificibus damnatum. Porro *Maimonides* celebris Rabbinus fuit, & *Talmud* publice profiteri anno 999. aggreſſus eſt.

ad ſimilia vocum portenta comparate. *Miſchna* inquam, cui tertius adjungitur auctor longe locupletiſſimus.. Quis? quiſnam? *Kalendarium*. *Kalendarium*! utique *Kalendarium*, & illud quidem, quo nunc ad feſtos dies notandos Judæi utuntur, cui graviſſimo & certiſſimo auctori nefas eſt contradicere, id non tam affirmante, quam confirmante, atque adeo aſſeverante, & vero etiam jubente *Bartolocio* neſcio quo. Jam ſi de ritibus Paſchæ celebrandi, de loco, de cæremoniis plenius doceri voluerimus, *Majmonides* nobis erit adeundus, *Majmonides* conſulendus.

XIV. Quid hic ego dicam, aut potius querar? O rem ſane miſeram atque acerbam, Florentini, & maxime luctuoſam? Solebamus antea in divinarum expoſitione Scripturarum audire præclara Hieronymi, Gregorii, Auguſtini, Ambroſii, Hilarii, Cyrilli, Chryſoſtomi, aliorumque hujuſmodi doctiſſimorum ſanctiſſimorum virorum nomina, quæ cum audiebamus neſcio quid plenum ſapientiæ, plenum dignitatis, gravitatis, auctoritatis plenum audire nobis videbamur; & vero re ipſa digna erant, quæ omni cum pietatis tum religionis ſenſu audirentur. His nominibus aures noſtræ jam aſſueverant; his nihil gratius, nihil jucundius nec uſurpari a nobis, nec uſurpatum ab aliis percipi poterat. Nunc autem incondita *Talmud*, *Miſchnæ*, *Maimonidis* nomina audire cogimur, & barbarorum his ſimilium inſolentiam vocabulorum immanitatemque perferre. Expun-

puncta jam prope de catalogo Interpretum Patrum nomina dici possunt, in eorumque locum suffecta *Rabbinorum*. Illis de medio remotis, qui divino afflati spiritu sacras nobis litteras interpretabantur, novi Doctores successerunt, qui eorum locum occuparent, sacros libros exponerent, & abjecta priorum auctoritate Doctorum in Scripturis sanctis dominarentur. Quis unquam tantam rerum conversionem, atque adeo perversionem fieri potuisse existimasset? Et vero facta est. Usque adeo vix quidquam incredibile videri potest, quod tempore non fiat credibile, & alicui verum sit, ac propugnandum etiam existimetur.

XV. Atque hic nolite ulterius postulare, ut ea colligam, quæ multa de phasibus Lunæ, de cyclis, de novis Astronomorum tabulis disputat. Illa quoqne nolite quærere, quæ de diebus *artificialibus ac naturalibus* fuse persequitur; ut hos ab illis distinguat; ut de primis evangelicos semper esse Scriptores intelligendos contendat. Nam, quæ ad amovendam, qua maxime premitur, invidiam subtexit; Quæstionem hanc ad *dogma* non pertinere; non ad morum spectare doctrinam; liberum esse hac in re cuique opinari, quod libet; jus sibi negari non posse appellandi petendique, ut causa, quæ probe discussa non fuerit, iterum cognoscatur; ineptire Theologos, qui nova comminiscendi *dogmata* nunquam finem faciunt; hæc aliaque hujus generis evidentiam non conficiunt. Quapropter, ut pau-

paucis multa complectar, eo quæstionem totam adducit, ut a solis Chronologis atque Astronomis dijudicanda sit, & pene una *Rabbinorum* auctoritate definienda. Hi nimirum sunt *fontes* a Patribus ignorati, hæc *loca*, ubi Patres *hærere coacti sunt*; hæ *cognitiones ad enucleandas penitus Scripturas necessariæ*, quibus illi novis hujus recentis Criticæ adminiculis destituti caruerunt.

XVI. Verum ne vobis oratio mea suspecta sit, & ne quibusdam eo artificio, quod imperiti oratorium, ego veteratorium appello, usus videar; neve huc commentitia illa, de quibus superiore actione audistis, me advocasse *privilegia* quisquam criminetur; non negarim Chronologiam atque Astronomiam ad hujusmodi quæstiones dissolvendas magno usui esse posse atque adjumento. Neque vero illud inficiabor, subsidia non contemnenda his in rebus suffici nobis item posse ab eruditione ac peritia Hebraicorum rituum & cæremoniarum; &, si vultis, non minimum etiam opis a *Rabbinis* eruditioribus doctioribusque conferri. His usus est divinarum Scripturarum scientissimus Interpres & cognitor Hieronymus, quem non puduit Hebræorum doctissimos consulere, ab iis nonulla discere, eosdemque eruditæ suæ peregrinationis, qua totam obivit Palæstinam, habere comites. Quid igitur causæ fuit? quamobrem Patres, si Chronologiam & Astronomiam ignorabant, non Chronologos sui temporis & Astronomos hac super controversia consulerent, qui Lunæ phases

ſes ſolerter diſtinguerent, diligenter notarent, certo deſignarent, qui tabulas ad Aſtronomiæ leges exactas oſtenderent; unde omnia, quæ ad hanc quæſtionem explicandam pertinerent, adjumenta Patribus ſuppeditarentur. Totamne antiquitatem defeciſſe Chronologos? nullumne olim extitiſſe Aſtronomum in cæli ac planetarum ratione verſatum exiſtimabimus? quem Patres adire poſſent atque conſulere. Nulluſne omnibus retro actis ſæculis paullo doctior ac peritior *Rabbinus* fuit? *Talmud* nullum? *Miſchna* nullum? nullus *Maimonides*? Philo certe & Joſephus antiquiſſimi auctores ſunt, & inter Hebræos magni nominis & laudatiſſimi. Eoſne Patres nunquam vidiſſe? legiſſe nunquam? ignoraſſe prorſus? nihil ut ex eorum lectione notitiaque profecerint. Quod ſi a Patrum gravitate, ut exemplo Hieronymi docuimus, non abhorrebat ab aliis, atque adeo a *Rabbinis* ipſis, quod ſibi non ſuppeteret, mutuari, eoſne in re tanti momenti ſibi defuiſſe cenſebimus? ut neque *Rabbinos*, neque ſui temporis Chronologos atque Aſtronomos hac ſuper re interrogarent, eorumque exquirere judicium ſententiamque negligerent.

XVII. Video recentes Aſtronomos & Chronologos veteribus jure anteponi. Quare non eſt, cur recentium præ veterum ſcientia magnificentius extollatur. Facile concedi poteſt, Chronologiam atque Aſtronomiam multo majora; quam habuerunt præteritis ſæculis, ætate hac noſtra cepiſse incrementa. Verum ſi hos

hos ipſos recentes Chronologos atque Aſtronomos Patres adire ac conſulere non potuerunt, quos ætas poſterior tulit; hi certe a ſapientiſſimis & eruditiſſimis viris, quos in hac cauſa acerrimos habuit adverſarios, & aditi & conſulti ſunt. Nam ſimul atque nova hæc erupit ſententia, doctiſſimos quoſque excivit ad ſeque convertit. Hi profecto recentioris Chronologiæ & Aſtronomiæ præceptis inſtituti erant; exquiſita ac recondita eruditione cenſebantur; nec *Talmud*, nec *Miſchna*, nec *Maimonidem*, nec præſtantiores *Rabbinos* ignorabant, nec certe quidquam illis deerat, quo minus hac de controverſia recte judicare poſſent. Hi tamen tantum abfuit, ut promiſſæ ab iſto evidentiæ acquieverint, ut potius demonſtrationes demonſtrationibus, & has quidem ab recenti Aſtronomia & Chronologia petitas objecerint, teſtimonia teſtimoniis, *Talmud Talmudi*, *Miſchna Miſchnæ*, *Maimonidem Maimonidi*, & univerſe *Rabbinos Rabbinis* oppoſuerint. Non igitur majus a recentibus Aſtronomis & Chronologis, quos Patres conſulere non potuerunt, quàm a veteribus ad hanc definiendam controverſiam peti ſubſidium potuit. Quod ſi credibile eſt nullam hac in re prætermiſſam fuiſſe a Patribus diligentiam, qua quæſtionem hanc penitus cognoſcerent; illud neceſſario conſequitur, aut Chronologorum Aſtronomorumque rationes repertas ab ipſis congruere cum tempore, quo Chriſtus Paſcha celebraſſe dicebatur, aut, ſi aliquo modo diſcrepare viſæ fuerint, tantum momenti apud

ipsos evangelica habuisse verba, ut receptæ jam opinioni adhærere satius existimarint, quam ab eadem cum erroris periculo recedere.

XVIII. Et sane quid clarius atque apertius a sacris Scriptoribus enunciari potuit, quam Christum re ipsa Pascha cum discipulis suis celebrasse, si evangelica verba tantummodo cursim perlegantur? *Misit Petrum & Joannem dicens, euntes parate nobis Pascha, ut manducemus*. Discipuli reponunt *ubi vis paremus?* Docet eos Christus quid facto opus sit, & quomodo se gerere in exsequendo mandato debeant. Indicia certa demonstrat, quæ si sequantur, falli non possint. Illi imperata faciunt, & *paraverunt Pascha*. Quid vero illa multo prioribus clariora atque apertiora? *Discubuit, & duodecim Apostoli cum eo, & ait illis, desiderio desideravi hoc Pascha manducare vobiscum, antequam patiar. Dico enim vobis, quod ex hoc non manducabo illud, donec impleatur in Regno Dei*, & reliqua, quibus opportune cæna *legalis* ab *Eucharistica* distinguitur sic, ut illa præcesserit, hæc fuerit consecuta. Et hic quisquam in tanta luce nobis tenebras offundere conabitur? Chronologos & Astronomos ingeret? Lunares phases opponet? Cyclos obiiciet? infinitam numerorum seriem obtrudet, quibus ab obvia Scripturarum intelligentia nos abducat, & ad implicatissimam controversiam adducat?

XIX. Quanto igitur illud æquius fieri & rectius debuisset? quandoquidem evangelica verba ita sonabant, ut

ut ad eorum veram germanamque ſignificationem Patres omnes, totamque cum Patribus antiquitatem attraxerint, ad eam ipſam ſignificationem Aſtronomorum rationes & Chronologorum *tabulas* adducere, ut & Aſtronomia & Chronologia enunciatæ a divino Scriptore veritati ſervirent ac famularentur. Nec vero difficile erat ipſam etiam eruditionem, quo tandem cumque a fonte petitam, eodem detorquere ac derivare. Quod quidem ſi generatim a quovis requirendum fuerat, nominatim ab iſto & potiori quidem jure poſtulandum fuit. Etenim ſi Evangeliſtæ non ſatis concordare ſecum videbantur, ita temperari poterant, ut concentus plane conſentiens exſiſteret. Nam quid aliud exſpectandum erat ab eo, qui optimo uſus conſilio divinos Scriptores conciliare inter ſe & *Harmoniam* quandam efficere inſtituerat.

XX. Hæc ſunt arma, quibus iſte uſus eſt; his adverſarios ſuos provocavit, his contra omnes ſtetit, his pugnavit; an vero his feliciter uſus depugnaverit, palmamque de tot acerrimis hoſtibus, quos ſe *partim adoriri*, *partim repellere* jam inde ab initio profeſſus eſt, reportarit, vos judicate. Hic etiam exſpectabit, opinor, dum ei triumphum decernamus, & victoriam voce maxima gratulemur. Sed quomodo ei victoriam vir graviſſimus & doctiſſimus, popularis ſuus, & quibus potiſſimum verbis, epiſtola ad eum miſſa, gratulatus ſit, operæ pretium eſt hoc loco cognoſcere. Digna ſane eſt hæc epiſtola, quæ tota legatur, ſed ego aliquot tantum

 eju-

ejusdem particulas excerpam, ex quibus quid hac de sententia, quam hactenus exposui, sentiendum sit, intelligetis. *Novi equidem*, inquit Scriptor epistolæ, *præstantes ingenio atque eruditione viros sentire alteram tui Operis partem*, ea est, in qua nova opinio propugnatur, *ansam præbere....* Quam ansam? cui rei? *Ad reverentiam Patribus debitam imminuendam*. Dicatur iterum, & pronuncietur clarius sic, ut omnes exaudiant. *Ad reverentiam Patribus debitam imminuendam*. Jam non ego solus hoc sentio, non ego solus damno, & accuso; *Præstantes ingenio & eruditione* viri idem mecum sentiunt, idem damnant & accusant. Ex imminuta porro auctoritate Patrum quid incommodi ac detrimenti metuendum sit, ex eodem Scriptore discite. *Quod perincommode accideret sæculo nostro*. Cur peculiare sæculum commemoratur? cur *nostro* potissimum *sæculo* scribitur? Quod uni perincommode accidit sæculo, alteri certe commode accidere non videtur posse, si præsertim perniciosa per se res aliqua sit atque exitialis. Quid igitur causæ fuit, quare illud *nostrum* ad reliquorum sæculorum discrimen apposuerit? Audite reliqua. *Perincommode accideret sæculo nostro, quo calamitosa patet hominibus celebriores Ecclesiæ Patres in contemptum adducendi licentia*. Potuitne quidquam scribi verius, gravius, vehementius? *Calamitosa*, inquit, funesto vocabulo utitur ac lugubri; *calamitosa licentia* non Patres tantum, si qui inferioris notæ sunt, sed *celebriores Ecclesiæ*

clesiæ Patres in contemptum adducendi. Quid? quod affirmat hanc *calamitosam licentiam patere*. Quid sibi vult *patere*? quid verbum hoc indicat? quid significat? nisi multorum hominum animos istam ipsam *calamitosam Patres in contemptum adducendi licentiam* corripuisse, & longe esse jam lateque diffusam. Sed quid tandem ab hac *calmitosa licentia*, quæ hoc etiam sæculo patet latiusque diffunditur, incommodi consequatur, ex eodem auctore audiamus. *Quo sæculo*, ait, *religione nulla a Fidei nostræ Patribus Deique amicis*, magnifice laudantur Patres, & merito ornantur præconio, *non pauci transfugiunt, & haud raro ad utriusque hostes*, videlicet Fidei & Dei, *infensissimos devolant*. Huc nimirum accedunt, qui *religione nulla* a Patrum auctoritate recedunt, atque hic demum nimiæ in opinando licentiæ exitus esse solet.

XXI. Hactenus Scriptor Epistolæ (Tillemont. tom.II. ep. ad N.N. art.LXIII. Criticus Critico, Criticus nobilis Critico nobili, eruditus erudito, popularis populari, civis prope civi suo. Quare non est, cur iste de me conqueratur, perinde quasi alienis a meo instituto me quæstionibus immiscuerim. Protuli litteras Critici nobilis, protuli viri docti, protuli popularis, verba epistolæ recitavi. Nec vero aliter me cum ipso gessi, cujus etiam verba hac tota actione attuli, & tantummodo sententias exposui, ut non tam ego locutus sim, quam ipsum ex hoc loco loquentem induxerim. Cæterum,

quod ad me attinet, laudo summum hominis ingenium, singularem doctrinam, exquisitam eruditionem, quibus virtutibus inter paucos censetur atque eminet. Fateor, hanc quæstionem ad *Dogma* non pertinere. Scio, suffragatorem etiam magni nominis esse nactam. Sed quid inde in Catholicam Ecclesiam commodi redundarit, non video; illud sane video, magnam præberi *ansam* potuisse ad infringendam Patrum non singulorum tantum, sed conjunctim omnium auctoritatem in re quidem non *dogmatica*, sed exemplo valde suo periculosa; quæ unica causa fuit, quare, cum bona viri doctissimi & eruditissimi venia, ejusque suffragatoris, non sententiam ego meam pronunciarem, sed qualemcumque animi mei sensum vobiscum hac super re communicarem. Sed nimirum homines sumus, & humani interdum aliquid patimur. Gloriæ cupiditas non raro nos de instituto deducit, & quo nollemus adducit. Placet novitas opinionum, & illæ ipsæ, quæ nostra causa excitantur, contentiones & turbæ non displicent. Jactatur hoc modo nomen nostrum, Opera nostra cupidius expetuntur, leguntur avidius, magno pretio comparantur; nec vero persæpe non auctor ipse minimo in lucro compendioque versatur. His de causis nobis ipsi blandimur, & inanem ac falsam laudem, vera contempta ac solida, aucupamur.

XXII. Quanquam ne hanc quidem laudem, si laus dicenda est auctorem dici novæ ac periculosæ opinionis, iste

iste sibi vindicare potest, quam alii multo ante ei, ipso ultro fatente, præripuerunt. *Nullum*, inquit, *vidi, qui opinionem hanc propugnaverit in Europa, ante Nicolaum Villegagnonum, Antonium de Dominis, & Hieronymum Vecchiettum*. Hi sunt, quos sententiæ suæ auctores, duces, magistros habuit, quique vexilliferi ad invadendum omnium Patrum, Theologorum, Scriptorum Ecclesiasticorum, Chronologorum invictum agmen ei præiverunt; a quibus ego nominatim appellandis fortasse abstinuissem, si eorum ipse nomina reticuisset. Nihil dico de Villegagnono, quem ipse multis verbis collaudat. Antonius vero de Dominis, cujus ingenii fuerit, quam pravi, quam improbi, quas turbas exciverit, quomodo erga Ecclesiam Catholicam se gesserit nemo ignorat. Vechiettus porro cujas sit, latere vos non arbitror, nec vero potest, Florentini. Nostis hominem, patriam, locum, familiam; indignus patria, loco, familia fuit; & plane dignus, qui perpetuo carceri addiceretur, & cujus liber *de Anno primitivo* Augustæ editus decreto publico flammis absumeretur. En fontes a me sæpius his in actionibus indicati, unde tanta novarum opinionum copia erupit, quæ recentem Criticam infecit.

XXIII. Quid igitur, si quid Heterodoxi erudite, si quid docte, si quid etiam vere protulerint, nobis vitio dabis, si nos illud ab ipsis mutuabimur? Multa ab iis certe & fuerunt erudite collecta, & acute excogitata, & vere

vere etiam enunciata? Quid ergo eſt, cur tantopere in nos inveharis, ſi quid ab Hæreticis excerpſimus, quod in rem noſtram derivaremus? Hoc Patres ipſi factitarunt, quos non puduit eoſdem interdum adire, ex eorumque eruditione proficere. Ego vero hoc nunquam iſtis vitio nulla ſine circumſcriptione dedi, nec dabo. Scio, Auguſtinum in exponendis Scripturis regulas quaſdam Tyconii Donatiſtæ nequaquam neglexiſſe. Non me latet, Cyrillum Alexandrinum declaraſſe, non omnia, quæ ab Hæreticis proficiſcuntur, falſitatis atque erroris eſſe arguenda; laudibus etiam quædam efferri poſſe, quin eorum erroribus faveamus. Non me fugit, Hieronymum Origenem aliquando laudaſſe; ſed laudaſſe, ut diſerte affirmat, *Interpretem, non Dogmatiſten, ingenium, non fidem*. Hæc ego non ignoro. Sed tantum abfuit, ut Patres Hæreticorum ſuſpectis aliquo modo de Fide Catholica opinionibus faverint, ut Hæreticos ipſos qua voce qua ſcriptis nunquam non fuerint inſectati. Quod ſi interdum caſu aliquo Hæreticorum aſtu veritatem ſimulantium decepti ſunt, ſtatim comperta fraude ab iis refugerunt, & a malo auctore acceptas opiniones ſententiaſque damnarunt. Illud vere & generatim dici poteſt, Hæreticorum Opera nobis maxime ſuſpecta eſſe debere, qui, ut edocti ſunt, qua tecte, qua aperte Catholicam Religionem adoriuntur, & convellere quantum poſſunt conantur. Eruditioni quidem indulgent; ſed eruditionem ipſam pravarum erroribus opinionum per-

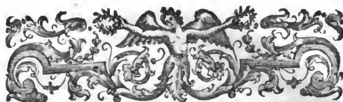
perdunt atque corrumpunt. Serunt inter flores innoxios tetra aconita, & nocentissimas immiscent cicutas, quibus exitiale ac pestiferum virus inconsultorum hominum animis importetur. Serunt triticum, sed zizania tritico confundunt, quibus sensim crescentibus triticum ipsum soffocetur. Quapropter cavendum maxime ab iis esse dixi jam, & iterum dico, nec finem dicendi faciam, & a suspectis eorum opinionibus refugiendum.

XVIV. Hoc ante me viderunt, ac providerunt viri gravissimi & doctissimi, quorum perscriptis auctoritatibus libenter subscribo. Vidit clarissimus Tillemontius Criticus in primis nobilis, qui *libertatem* quidvis a quovis non sine periculo mutuandi *infelicem* appellat. Vidit Natalis Alexander vir doctissimus, & celeberrimus item Criticus, qui diserte pronunciat, *In rebus, quæ ad Christianam spectant Religionem majorem adhibendam fidem esse Scriptoribus Ecclesiasticis, quam Ethnicis & prophanis*; addam ego potiori jure *& Hæreticis*, a quibus majus periculum imminet, & quorum pestifera lues difficilius vitatur, & facilius adhæresciт. Vidit inter cæteros laudatissimus ille Meldensis Episcopus, quem unum ego hominem & ingenio summo, & eruditione multiplici, & doctrina singulari cum paucis amplissimi & florentissimi regni confero, multis antepono; qui, quam ego hactenus reprehendi licentiam atque intemperantiam, ipse quoque reprehendit his verbis; *Perniciosum*, inquit, *omnino recentium*

tium Criticorum inventum est, qui comites se Hæreticis præbere non dubitant, iisque multa adversus Ecclesiam commoda suppeditare non verentur. Vidit denique ante hos omnes Tertullianus cujus gravissima verba dignissima sunt, quæ hic afferantur, & quibus meæ huic actioni finis imponatur. *Nobis*, ait, *etsi quærendum esset adhuc & semper, ubi tamen quæri oportet? Apud Hæreticos? ubi omnia extranea, & adversaria nostræ veritati, ad quos vetamur accedere. Quis servus cibaria ab extraneo, ne dicam ab inimico Domini sui sperat? quis miles ab infœderatis, non dicam hostibus Regibus donativum ac stipendium captat; nisi plane desertor, & transfuga, & rebellis? Etiam anus illa intra tectum suam drachmam requirebat; etiam pulsator ille vicini januam tundebat; etiam vidua illa non inimicum, licet durum Judicem, interpellabat. Nemo inde strui potest, unde destruitur; nemo ab eo illuminatur, a quo contenebratur. Quæramus ergo in nostro, & a nostris, & de nostro.*

DE

DE PRAVO

ARTIS CRITICÆ

USU

Actionis II. Liber VIII.

Ulta graviter ex hoc loco pro rerum, quas tractandas ſuſcepi, dignitate atque præſtantia a me ſuperioribus actionibus dicta ſunt, doloríque meo, quem ſane magnum atque acerbum ex nimia intemperantium Criticorum in opinando licentia conceperam, parui; eíque ſum, quantum mihi quidem temperare potui, citra juſtam cujuſque offenſionem obſecutus. Nam cum ad eam cauſam accedere placuiſſet, quæ graviſſima per ſe eſſet, & vero a me cum Religione maxime conjuncta exiſtimaretur, non erat perinde agenda, quaſi in eorum argumentorum genere verſaretur oratio, in quibus, quid ſentias, vel in utramvis partem diſputes, non eſt magnopere la-

laborandum. Itaque in hac caufa multa libere aperteque dicenda fuerunt; multa ex intimo animi fenfu depromenda; conquerendum etiam dolenter interdum; &, quod caput eft, non tam providendum, ne nimis vehemens, quam ut ne omnino diffolutus viderer. Quod quidem confilium meum cum a multis fapientiffimis hujus ornatiffimæ civitatis viris laudatum effe non obfcure cognoverim, non eft cur paucorum, qui confilium hoc ipfum fortaffe reprehendent, aut criminationes refellam, aut invidiam pertimefcam. Equidem illud femper in omni actione vitæ a probo viro fpectari oportere exiftimavi, quid agat, & quibus potiffimum fe probet; fapientum judicium magni effe faciendum, ftultorum contemnendum. Quamobrem fi qui funt, qui multo aliter fentiant, atque ipfe actionibus his habendis declaravi, hos non impediam, quominus palam mihi atque aperte fuccenfeant; quorum ego certe fermonibus non movebor, ut vel unum iis verbum refpondendum putem. Sciant interea, atque hoc non refpondendi, fed commonendi tantum gratia dico, multo iniquiffimam ab iftis proponi conditionem, ut, qui fibi multa concedi velint, ne ipfas quidem nobis querimonias jure conceffas arbitrentur. Quid? Tu me prior infeftis armis petere audebis; ego fcilicet omnes tuos ictus corpore excipiam? nulla mei defendendi poteftas fiet? gemitus ipfi accepti vulneris teftes & jufti doloris judices interdicentur? At contra eft. Nam, aut

aut paribus armis & æquo jure dimicandum opinor esse, aut ab omni contentione supersedendum. Quanquam, fatebor equidem ingenue, Florentini, nec quidquam dissimulabo. Est, est inquam, cur isti se mihi iratos præbeant; est, cur jure de me conquerantur. Etenim cum tot ac tanta adversus ipsos dixerim, cum eorum rationes argumentationesque refellendas susceperim, præcipuam tamen, qua utuntur, defensionem non modo non oppugnavi, quod factum oportuit, verum etiam, quod minime debuit, omnino prætermisi. Concedunt isti, se multa in omni Historia molitos esse, multa correxisse, multa de medio penitus sustulisse, multa in falsitatis crimen suspicionemque vocasse. Fatentur, a se Patrum auctoritatem neglectam, antiquissimas Traditiones labefactatas, provinciarum ac populorum unanimem consensum repudiatum, vetustissimas opiniones sublatas; contra vero quasdam in eorum locum suffectas, novas prorsus atque inauditas. Nihil horum negant, nihil dissimulant. Sed quam tandem rationem afferunt, qua tantam licentiam aliqua aliquo modo probabili excusatione defendant. Adeste animis, Florentini, & istorum defensionem accipite; Se, quæ fecerint, unius veritatis amore fecisse dicunt. Hæc est horum hominum magnifica enim vero, & in speciem præclara defensio; hæc ab istis prætenditur, hæc contra omnes adversariorum impetus, tanquam firmissimum aliquod propugnaculum, opponitur. Quid agam hoc loco,

co, Florentini? quo me vertam? aut quo postremæ actionis hujus meæ rationem conferam? Video enim, & jam nunc animo ac cogitatione perspicio, quantum momenti in una illa voce isti posituri sint, quamque se in omnem partem quamque licenter jactaturi. Commemorabunt veritatis dignitatem atque excellentiam; dicent, nihil esse, quod in ejus contentionem venire possit; non auctoritatem Patrum, non veterum testimonium, non consensum populorum; unam esse veritatem, quæ merito suo rebus omnibus anteponenda sit, unam a Critico spectari oportere, de una Criticos laborare. Addent, veritatis amore doctissimos quosque a præjudiciis vacuos atque liberos flagrasse semper, ejus inveniendæ gratia nullis pepercisse laboribus, eaque inventa tum demum existimasse se laborum suorum fructum esse amplissimum consecutos. Illos ipsos, qui a me toties objecti sunt, Ecclesiæ Patres de una veritate fuisse sollicitos, ad eamque conatus omnes suos cogitationesque contulisse; ac propterea multa, prout sese iis occasio obtulit, & veritas ita poscere visa fuit, tanquam falsa rejecisse, ac multorum etiam auctoritati, qui contra, atque ipsi sensissent, refragari non dubitasse. His aliisque similibus commemoratis, tum vero a vobis deprecabuntur, tum etiam suo jure contendent, ut, si quid paullo intemperantius factum, aut arrogantius dictum ab ipsis videatur, id non immoderatæ opinandi licentiæ, quod ego accu-

so,

so, sed potius unius veritatis amori, quod ipsi defendunt, adscribendum putetis. Difficilis profecto locus, quo me ab istis adductum sentio, Florentini. Quis enim est, qui veritatem non plurimi faciendam? quis, qui non omni studio inquirendam putet? quis denique, qui persuasum non habeat, nihil esse docto præsertim homini in hac vita optandum veritate atque expetendum magis? Solusne igitur mortalium, in hoc amplissimo conventu tam aversus a vero hodierna die inveniar, ut hæc actio mea, quam contra istos nunc habiturus sum, non tam contra ipsos, quam contra veritatem instituta a me atque adornata esse videatur? Ita me Deus adjuvet, Florentini, ut ego non contra veritatem pro istis, sed contra istos pro veritate verba hodie facturus sum. Hoc animo in hunc locum ascendi, ad hoc paratus meditatusque veni, hoc enitar, ut, si quo modo possim, hanc istis defensionem eripiam. Itaque ad hanc arcem, in quam se contulerunt, quamque munitissimam atque inexpugnabilem putant, totis viribus oppugnandam aggrediar, quam si Deo adjuvante ab eorum defensione dejecero, plane non video, quo confugere possint, seque aut sui defendendi, aut belli redintegrandi causa recipere. Attendite igitur, Florentini, & hoc etiam diligentius, quam hactenus fecistis, quia in hac una actione præteritarum actionum omnium ratio vertitur, ut si ego nunc superior evadam, causa mihi adjudicetur; si contra infe-

ferior, victores isti ab hoc judicio absolutique discedant.

II. Ac primo quidem, quid ego nunc causæ esse dicam, aut suspicer, cur isti de veritate tantopere laborent. Quid? an veritatem ita desertam ab omnibus arbitrantur, ut nemo sit, qui præter ipsos ejus sibi patrocinium suscipiendum putet? Si ita esset, facile paterer, istos adeo de veritate anxios esse atque sollicitos. Sed non est, cur hac de re vehementius angantur. Nunquam veritati fautores, nunquam patrocinatores, nunquam laudatores deerunt. Quare non est, cur nova veritatis præconia excogitent, cur veritatem magnificandam verbis, cur extollendam laudibus, cur defendendam suscipiant. Satis ipsa per se sine cujusquam eloquentiæ præsidio & ornatur & defenditur. Quid igitur est, cur isti tam assidui in veritatis appellatione sint? cur tam crebri in ejus laudibus exaggerandis? cur tam solliciti in dignitate vindicanda? perinde quasi veritas unice ad eos pertineret; cæteri vero ab eadem, sive celebranda, sive ornanda, sive quoquo modo defendenda prohiberentur. Male metuo, ne dum, quod omnibus commune est, sibi proprium facere ac vindicare student, non tam ab illis aliqua licentiæ suæ quæsita defensio sit, quam nova cavillandi occasio captata esse videatur. Quare tanto acrius in istos inquirendum esse censeo, quanto subtiliori nos artificio decipere conantur atque pervertere.

Non

III. Non eſt novum neque omnino inuſitatum in judiciis aliquem rei capitalis reum, quo certius a ſe omnem patrati facinoris ſuſpicionem amoveat, accuſatoris perſonam ſuſcipere, adire Judicem, rei actionem poſtulare, inſtare, urgere, ut facinus quam primum vindicetur. Sagax enim vero conſilium, fraudis aſtutiæque pleniſſimum. Neque enim veriſimile videtur eſſe, qui admiſſi facinoris auctor ſit, facinus ipſum audere perſequi in judicio. Itaque de more delatio recipitur, & diſquiſitiones judiciario ritu inſtituuntur. Ille vero neque diem ceſſare, neque noctem, crebro convenire Judicem, obire forum, obſidere curiam, inſtare acrius, urgere vehementius, opprimere, nihil remittere; atrocitatem vero criminis ſupra modum efferre, in criminis auctorem intemperantius invehi, omnem denique movere lapidem, quo maleficii auctor deprehendatur, & merito quamprimum ſupplicio mulctetur. Quid ſibi vult aſſiduitas tanta? quid tanta importunitas indicat? quid ſignificat? Accuſatorem nimirum eſſe innocentem, & crimen ad ſe non pertinere, quod tanta aſſiduitate perſequitur. Hoc quidem prima ſpecie ita eſſe homini a foro & a judiciis remoto videri poteſt; ſed illa ipſa aſſiduitas & importunitas tanta acri & acuto Judici ſuſpicioſa eſſe incipit. Ne multa. Teneatur ipſe accuſator, ſiſtatur, examinetur. Ita fit, tenetur, ſiſtitur, examinatur, & quæſtionibus habitis, auctor maleficii ille ipſe deprehenditur, qui maleficium ipſum ad Judi-

cem deferre, & ut vindicaretnr vehementius instare non dubitavit. Hoc modo comperta improbi veteratoris fraude merito supplicio delator plectitur, qui ea ipsa via certius in suspicionem incurrit, qua ab eadem longius sibi declinare videbatur.

IV. Nunc, si nos, ut acuti Judices cum delatoribus, qui nimis assidui sunt ac vehementes, gerere cum istis voluerimus, & in illa ipsa indicia, quæ suspicionem videntur amoliri, acrius inquirere atque subtilius, quis tandem nostrum poterit consilium reprehendere? Nam, iterum quæro, quid sibi volunt illæ laudes, quibus dignitatem isti veritatis atque præstantiam amplificant, tam crebræ, tam repetitæ, tam magnificæ, tam superlatæ in re per se clara atque illustri. Suscipite igitur personam illius Judicis, de quo dixi, & vos ipsi utrum hæc innocentiæ indicia habenda sint, an nova potius ab istis proditæ veritatis argumenta, considerate. Intemperantiæ crimen eluere quærunt, & in hoc ipso intemperantes inveniuntur. Suspicionem a se omnem amovere contendunt, & suspicionem ipsam acrius commovent. Veritatis patrocinatores & videri & haberi volunt, & non solum novo eam more vehementius oppugnant, verum etiam se perfidiosos in hoc ipso & prævaricatores ostendunt. Sed moliantur licet quæ velint omnia; Magna semper veritatis vis exstitit, quæ celari omnino non potest; serius, ocius erumpit ultro; sponte sua illustratur; nec se obtegi mend acio, nec

nec ulla artificii ſimulatione ad diuturnum tempus obnubi patitur.

V. Quanquam quid eſt? quod novo nos iſti pervertere artificio nunc meditentur, perinde quaſi integra res eſſet, nec multo ante jam diſcuſſa ac dijudicata. Nam quid aliud ego hactenus egi, in quo vires omnes meas, ingenium, contentionemque conſumpſi, in quo meam probari fidem volui, niſi vos ut docerem, non modo deſertam ab iſtis & oppugnatam, ſed proditam ac perditam veritatem. Aſpiciant Romanæ Eccleſiæ Faſtos, & tum mentionem facere audeant veritatis. Revocent in memoriam ſupra allatas opiniones æquitati ac rationi inimicas, & tum, ſi poſſunt, in munitiſſimam ſe recipiant veritatis arcem, quam propriis ipſi manibus evertere ac diſturbare non dubitarunt. Recolant animo, quæ ſuperioribus perſecuti ſumus actionibus univerſa, bonorum omnium recte de Catholica Religione ſentientium unanimi ſuffragatione damnata, & tum ad tribunal confugiant veritatis, quæ tantum abeſt, ut eos tueatur atque defendat, ut potius perſequatur atque condemnet. Si crebra innocentiæ appellatio apud ſeverum ac conſtantem Judicem ad probandam innocentiam valeret, tum ipſa quoque veritatis appellatio aliquo modo iſtis ſuffragaretur. Sed contra eſt; immo vero ſi quid valet, in contrariam partem valet, & ſuſpicione ipſa, quam commovet, uti acriorem Judicem in

re indaganda facit, ita comperta fraude severiorem efficit in vindicando.

VI. At enim multa per Criticos veritati importata sunt commoda. Audio. Quid igitur? Equidem quæ via nunc ac ratio defensionis tentetur, plane non video. Aliud est multa commoda importata esse veritati per Criticos, quod ego quoque affirmo; aliud hæc ipsa commoda per immoderatos Criticos esse invecta, quod ego inficior ac pernego. Non quæritur hic, quæ commoda moderati ac sapientes Critici attulerint, sed quæ isti incommoda importarint, investigatur. Non quomodo illi se erga veritatem gesserint, in quæstionem adducitur; sed quod isti eandem oppugnarint ac perdiderint accusatur. Non est igitur, cur se in alienis opibus ac copiis ostentent, qui summa domestica premuntur inopia. Non est cur aliena innocentia absolvi quærant, qui propriis criminibus condemnantur. Si quid volunt efficere defensam a se veritatem ostendant, quomodo tutata ab aliis fuerit, parcant dicere; commoda per ipsos invecta commemorent, per alios allata prætermittant. Ego quidem hujusmodi commoda neque reperi, neque reperio; neque vero satis assequi possum, quomodo ex pessima radice potuerit unquam boni aliquid pullulare.

VII. At verisimile non est in tanta pervestigatione rerum, quantam institutam ab istis fuisse ostendimus, ni-

nihil ab iisdem commodi allatum esse veritati. Non committam, Florentini, ut in hac causa, quam pro veritate suscepi, quidquam a me contra ipsam veritatem aut dictum, aut negatum, aut tantummodo dissimulatum argui possit. Itaque fatebor id, quod est; neque inficiabor, nonnulla ab istis, quæ re ipsa vera essent, comperta; nonnulla item, quæ falsa & commentitia, fuisse deprehensa. Fieri enim non potuit, quin in tanta molitione, qua totam Historiam permiscuerunt, aliquid tandem veri forte fortuna ipsis vel non cogitantibus, vel aliud quærentibus fuerit oblatum. Hoc ego istis concedo, sed illud hic præcipue, opinor, quærendum, quæ allata dicuntur commoda, utrum majorem commodi, an incommodi rationem habere existimanda sint.

VIII. Et sane, tantine fuit, ut aliquid veri deprehenderetur, tantam perniciem, quantam superioribus actionibus ostendimus, toti inferre Ecclesiasticæ Historiæ, tantam importare vastitatem? Quis unquam nobile ædificium funditus evertendum curavit, ut nescio quid ad antiquitatis notitiam pertinens, abditum in fundamentis ac depressum erueret? Quis collem frugiferis arboribus consitum & pulcherrime convestitum, excisis oleis, eradicatis vitibus, exstirpatis arboribus, effodiendum sibi unquam subvertendumque censuit, ut minimam auri particulam in ejus forte visceribus retrusam ac latitantem acquireret? Profecto qui hæc faceret, pessime sibi, pessime rationibus suis consulere

existimaretur. Si quis vero se in rem ipsam altius insinuare vellet, illud apud se non sine causa statueret, eum, qui se ita gessisset, non alicujus qualiscumque notitiæ studiosum, aut auri fuisse cupidum, sed unam & perdendi ædificii & subvertendi collis captare occasionem voluisse. Multa prius, quam tale aliquid aggrediaris, sollerter examinanda sunt, habenda lucri, habenda ratio detrimenti; utrum utri præstet, videndum atque adeo providendum. Tu mihi nescio quam spem lucelli offers, & latitantem in prædio meo thesaurum ostentas; ast ego lucro isti tuo, & ostentato thesauro inhians prædium amitto. Tu spem ostendis, & mihi, quæ non spe, sed re teneo, aufers, & incerto objecto lucro de certa possessione deturbas. Quæ est ista amplificandæ rei domesticæ ratio? quam perversa! quam præpostera! quæ me bonis omnibus evertit atque inanem spoliatumque dimittit. Tuam tibi istam habe rationem, a qua importatum detrimentum omni lucro compendioque præstat.

IX. Simile ego quiddam & factitari ab istis, & factitatum esse arguo & confirmo. Nam si omnia pensitare voluerimus, atque inter se conferre, quæ consecuta sunt damna, longe omni præstare lucro reperiemus. Sunt enim quædam veritates, quæ non sine maximo detrimento, quod compensari nullo modo potest, enunciantur; ut etiam si probetur, aliquam, cujusquemodi illa sit, inventam ab istis veritatem, non tamen continuo absolvi debeant

ju-

judicioque liberari. Immo vero ex hoc ipso novum crimen nascitur, novam hinc ego in istos instauro accusationem, & multo acriorem quam antea & vehementiorem. Usque adeo ea profligatæ ac perditæ causæ ratio est, ut defendi nullo modo possit; &, quidquid dixeris, non illam meliorem dicendo facias, sed deteriorem efficias.

X. Et sane quam tandem cumque veritatem inveniri contigerit, eane statim ab istis in ora hominum, in vulgi sermonem erit adducenda? Quo jure? qua lege? quo instituto nostris id Criticis concessum erit atque permissum? Evanescente jampridem memoria, oblivione hominum, obliteratione monumentorum jacebant in tenebris quædam sepulta sic, sperari ut posset, numquam fore, ut emergerent & publica luce donarentur. Quid? tu permagnum aliquid, qui tibi de una veritate laborandum esse putas, te præstitisse arbitrabere, si ea non sine gravi hominum offensione & querela e tenebris in lucem proferenda, atque in vulgus efferenda curaveris? quæ damnare tenebris, si lucem aspicerent; quæ silentio premere, si ore hominum jactarentur; oblivioni, si nota essent, mandare opporteret, ea tu nescio quo e labitulo, ubi abscondebantur, expromes? tu situm, quo obsita erant, absterges? tu eorum evanescentem memoriam renovabis? tu evulgare? tu spargere? tu disseminare audebis? Et hoc studium veritatis erit? hoc susceptum veritatis patrocinium?

XI. At vera ſunt. Quis negat? quis contradicit? Vera quidem; ſed cum ingenti probro, ſed cum inſigni contumelia, ſed gravi cum invidia, ſed juſta cum hominum offenſione conjuncta. Nihilne intererit inter hanc & illam veritatem, ut veritas omnis libere ſit atque indiſcriminatim evulganda? Velint iſti nolint, aliquod & ingens illud quidem interſit diſcrimen neceſſe eſt. Multa, quandiu occulta ſunt, tandiu magno ſtudio tegenda; ſi forte eruperint, quantum fieri poteſt excuſanda, extenuanda verbis; non, quod iſti faciunt, amplificanda; *ſcandala* denique, quæ plerunque ex eorundem evulgatione & jactatione conſequuntur, omnimodis antevertenda. Quo loco non poſſum non reprehendere morem illum, qui jam invaluit haſce, aut harum ſimiles controverſias cum populo communicandi. Nam quid attinet ea, quæ jactari inter eruditos ſine offenſione fortaſſe poſſent, ſiquidem latina lingua ſcriberentur, vernaculo ſermone efferre, quo de iis infimi opifices doceantur, & ipſæ etiam mulierculæ diſceptare poſſint; itaque peſſimo exemplo ad hujuſmodi diſputationum genus traductæ a lana & colu avocentur? Quæ eſt iſta ratio? quod conſilium? quis huic rei propoſitus finis? niſi more turbulento multa moliri, quibus propoſito aliquo bono, ſive potius ſpecie dumtaxat aliqua boni, certiſſima mala hominibus minime malis inferantur.

XII. Nam quid hic dicendum de quibuſdam nomi-

minatim opinionibus arbitrabimur? quas ego quidem hominem probum ac ſapientem ajo & contendo vereri oportere. Sunt enim populares quædam piæ ac religioſæ perſuaſiones hominum animis altius infixæ, quæ tametſi ex errore vulgi interdum prognatæ ſint, dici tamen non poteſt, quantum inde boni, nullo admixto malo, & vel ipſo mali ſecluſo periculo, percipiatur; quas ſi ſuſtuleris, incredibiliter animi hominum præſertim imperitorum commoventur. Haſne etiam iſti corrigendas auferendaſque exiſtimabunt? nullo propoſito bono, & certiſſimo conſequente damno, una impotenti atque effrænata incitati evulgandæ veritatis libidine. At rudis vulgi & imperitorum hominum, qui fere iſtiuſmodi rebus offenduntur, habenda ratio non eſt. Itane vero? præ ſua cupiditate iſti nihil penſi ducent aliis offendiculo eſſe? Sit rude vulgus; ſint homines imperiti. Quid inde? Immo vero hac ipſa de cauſa ipſis indulgendum eſt etiam magis, nec culpa noſtra committendum, ut ullum in diſcrimen adducantur. At Critici agitur exiſtimatio. Agatur licet. Quid? communi periculo ſuam mihi Criticus privatam tutabitur exiſtimationem? Ego quidem parco ejus dignitati, parco cujuſque exiſtimationi; nemini vim affero; quominus his in rebus hoc aut illud credat, non impedio; ſed dico, parcendum etiam imperitis hominibus, parcendum rudi vulgo; commune periculum negligendum nullo modo, nec inferius cuj-

juſ-

jusquam existimatione ac dignitate esse existimandum.

XIII. Erroribus igitur impune erit? impune sit, per me licet; si sint omnino innoxii, & quod non raro accidit, etiam salutares. Sunt enim errores quidam, qui non modo non imperitum hominem, sed ne sapientem quidem virum dedecent. Audiatur Tullianus ille Cato, qui, cum multa pro animorum immortalitate egregie disseruisset, illa subtexit; *Quod si in hoc erro, quod animos hominum immortales esse credam, lubenter erro, nec mihi hinc errorem, quo delector, dum vivo, extorqueri volo*. Hæc ille, & graviter & sapienter. Non errabat ille quidem re ipsa, sed quem opinioni suæ errorem subesse posse suspicabatur, eum ipsum errorem ornare non dubitavit. Potest igitur aliquis error esse, cujus nos non pudeat, qui nos delectet, & sine ulla credulitatis nota delectet. Errare possumus, sed si error noster in re aut per se utili, aut certe innoxia versetur, non est, cur tantopere ab errandi periculo refugiamus, ut in hoc uno & dignitatem agi nostram & existimationem putemus.

XIV. Verum ne isti me tanquam & osorem veritatis, & errorum ac falsitatis patrocinatorem criminentur, volo ego etiam errores exstirpari, volo profligari, tolli funditus volo; sed eos præcipue ac vero ante omnes, & extirpari, & profligari, & tolli errores volo, qui certissimi errores sunt, de quibus nulla potest esse controversia, qui nos delectare non possunt, qui nullo

nullo modo nos decent, & quos Catholicus quisque veram professus Religionem odisse maxime debet atque abominari. Horum porro errorum parvane pullulat ubique sylva? parumne crescit quotidie magis ad Catholicæ Religionis perniciem, & ad interitum animorum sempiternum? Proveniunt novi Philosophi, qui ita appellari se volunt, non quia sapientiam amant, sed quia liberrimam opinandi licentiam sibi propemodum concessam putant. Cuduntur nova systemata, non ea quidem sive ad terræ motum conversionemque spectantia, sive ad aliud simile quiddam, quod parum refert, quemadmodum constituatur, sed ad ipsam labefactandam Religionem convellendamque pertinentia. Pestiferi nunc tota Europa disseminantur libelli, quibus id agitur, non ut jam Catholica solum, sed omnis omnino de medio Religio tollatur. Hi certe errores sunt, & quidem maxime noxii & capitales, in quibus exstirpandis istorum probari maxime deberet industria, & veritatis amor enitere, si re ipsa & veritatem amarent, & errores aversarentur.

XV. Nam quid magis verum, quam quod Catholico *dogmate* continetur? quid magis falsum, quam quod eidem adversatur? Quis error reperietur? qui sit cum his, qui Catholicæ veritati opponuntur, & exitiali indole, & damno, quod important, gravissimo & maximo comparandus. Quid? Tu hos errores negliges? tu eos impune serpere? tu crescere? tu diffundi in immensum

ſum patieris ? nec tanto malo, quantum re ipſa pariunt, commovebere ? Interea vero mihi palabere ludibundus, & falſas quaſdam vulgi opiniones minime noxias, & nonnunquam, ut antea dixi, etiam ſalutares perſequèris ? Ita ne vero ? Illis prætermiſſis, quæ ſibi præcipuam boni Critici curam & diligentiam vindicare deberent, eo, quo minime neceſſe eſt, cura omnis atque diligentia detorquebitur ? Peſtifera lues invaleſcit, non moveris; multi miſerabiliter pereunt, illorum jactura non afficeris; damna graviſſima conſequuntur, his non tangeris; Religio in diſcrimen adducitur, ſedes, diſſimulas, taces, non exſurgis, non inſtas, non inſequeris, non perſeveras; & falſas tantum imperitæ multitudinis perſuaſiones conſectaris ? turbas excitas ? tricas ſeris ? Quid hoc eſt ? amorne veritatis ? ſtudiumne communis boni ac ſalutis ? Conſiliumne exſtirpandorum errorum ? An nova potius inventa & invecta ratio, qua veris & certiſſimis erroribus impune ſit, iidemque ad commune damnum atque perniciem liberius licentiuſque graſſentur.

XVI. Non ita profecto ſe ſe geſſerunt duo ſanctiſſimi ac ſapientiſſimi viri, & in arte Critica facile principes, qui, ut vere amabant veritatem, & non ſimulate errores oderant, ſic & illam defendendam, & hos exſtirpandos eſſe duxerunt; nihil ut ſibi neque ſtudii, neque curæ, neque contentionis reliqui fecerint, quod totum hoc in negotio non impenderint. Errores, qui illis tem-

temporibus, quibus hi floruerunt, longe lateque cum ſumma Catholicæ Religionis pernicie, & maximo animorum damno diffundebantur, & ingenio, quo valebant, ſummo, & exquiſita, qua præſtabant, eruditione coarguendos refellendoſque ſuſceperunt. Diverſa quidem progreſſi ſunt via, ſed eodem cura omnis converſa laborque collatus, ut ſingulari ac manifeſtæ ſupremi numinis providentiæ tribuendum ſit, duos a Deo eodem tempore Eccleſiæ ſuæ datos atque oblatos viros, Robertum Bellarminum & Cæſarem Baronium, qui Catholicæ veritatis cauſam contra acerrimos adverſarios conjunctis viribus defenderent ac tutarentur, & vero etiam de ejuſdem hoſtibus inſignem triumphum reportarent.

XVII. Cur igitur iſti, qui ſe tantopere erroribus infenſos & veritatis ſtudioſos jactant, tantorum virorum præclara exempla non renovant? cur non eorum imitandam ſibi proponunt induſtriam, laborem, aſſiduitatem? cur ſtudium defendendæ veræ Religionis, certiſſimis & nocentiſſimis erroribus profligandis exſtirpandiſque non æmulantur? Nunquam certe major offerri iſtis opportunitas poterit, ſi hæc negligatur, quæ nunc ab hominibus non tam Religioni, quam ipſi humanitati infenſis atque inimicis offertur? Quanquam, quid eſt quod plura diſputem? Non, non inquam hoc ſtudium, mihi credite Florentini, non hic amor eſt veritatis; ſed impotens quædam atque immoderata opinandi cupido, quæ modum neſcit, quæ certis ſe circumſcribi limitibus non pa-

patitur, & effrenatæ cuidam licentiæ veritatis amorem improba ſimulatione prætendit.

XVIII. Sed noli agere cum iſtis, dicet fortaſſe quiſpiam, iſto modo. Remitte parumper de tanta ſeveritate. Si veritatem, quæ tandem cumque illa fuerit, reipſa ſibi inveſtigandam propoſuerint, illis impune ſit. Ita faciam. Non amplius quæram, propugnarintne veritatem, an oppugnarint; erexerint, an afflixerint; tutati ſint, an perdiderint; hæc aut illa veritas enunciandane ab ipſis fuerit, an ſilentio premenda; utrum ſimiliter certi errores exſtirpandi ſint, an illis prope impunitas concedenda, non inquiram. Hæc omnia iſtis largiar, & condonabo. Quid vero? ſi his etiam omnibus de mea accuſatione præciſis, doceo; quid? ſi planum facio, iſtos, cum id ſerio agere videntur, ut veritatem quærant, non re ipſa veritatem quærere, ſed ſimulatione veritatis eo rem omnem adducere conari, nihil ut amplius veri, nihil rati, nihil certi ſit? Eritne, cur adhuc quiſquam dubitet, iſtos non veritatem re ipſa quærere, ſed obtentu ac ſpecie veritatis illudendi occaſionem captare?

XIX. Egregiæ, ut cætera, Lactantius Divin. Inſtit. lib. vii. cap. viii. *Dum iſti contradicendi ſtudio inſaniunt, dum ſua etiam falſa defendunt, aliorum etiam vera ſubvertunt, non tantum elapſa illis veritas eſt, quam ſe quærere ſimulabant, ſed ipſi eam potiſſimum ſuo vitio perdiderunt*. Sed tamen, ſi quemadmodum conſtituimus, veri-

veritatem aliquo modo quærerent,iis aliquo modo posset ignosci. Verum sic pro certo habetote; Istos obtentu veritatis, non veritatem quærere; sed, si quid quærunt, evidentiam quærere, quæ cum nonnisi rarissime & certis tantum in rebus haberi possit, veritatem minime quærere manifeste convincuntur. Non quia evidentia veritas non sit; sed quia hujusmodi est, ut, si eam unam in inquirendo consectari velimus, de veritate ipsa, quandoquidem plerisque in rebus evidentiam assequi non possumus, necessario desperare cogamur. De rebus a nostra memoria remotis perinde disquisitionem instituunt, ac si de recentibus ageretur. Perinde testimonia postulant, & testes flagitant, ac si viverent, aut excitari ab inferis & possent & deberent. At communis persuasio atque auctoritas rem docet atque evincit, ut prudenter de ea dubitari non possit. Nihil minus invicti ac pugnaces resistunt; non moventur persuasione communi, non auctoritati acquiescunt. Nisi res evidenter demonstretur, placari nullo modo possunt ac persuaderi. Una ab istis extorquet assensum evidentia; huic uni dant manus; ab hac una vinci se ac convinci patiuntur. At his in rebus haberi evidentia non potest. Neque nos committere possumus, ut scientes ac volentes in errorem inducamur. At hic error non est, & prudenter res creditur; error fortasse suberit, sed ei non adscribendus, qui prudenter se gerat, & *morali* quam dicunt *certitudini* acquiescat. Optandam quis neget in omnibus evidentiam?

tiam? Sed quando ne in iis quidem rebus, in quibus maxime expetenda (*a*) esset, eam habere non possimus, quid est, quamobrem *moralem* ultra *certitudinem* votis nostris progrediamur?

XX. Fateor ingenue, Florentini, quemadmodum in superioribus actionibus impotens illa opinandi licentia me vehementer excruciavit; ita me nunc nimia ista veritatis atque adeo evidentiæ cupiditas multo sane vehementius angit

(*a*) Præclare omnino S. Augustinus in hanc sententiam *de Utilitate credendi* ad Honoratum cap. 12. ,, Quæro enim, si quod nescitur credendum non est, quomodo serviant parentibus liberi, eosque mutua pietate diligant, dum parentes suos esse non credant? Non enim ratione ullo pacto sciri potest, sed interposita matris auctoritate de patre creditur: de ipsa vero matre plerunque nec matri, sed obstetricibus, nutricibus, famulis. Nam cui furari filius potest, aliusque supponi, nonne potest decepta decipere? Credimus tamen, & sine ulla dubitatione credimus, quod sciri non posse confitemur. Quis enim non videat, pietatem, nisi ita sit, sanctissimum generis humani vinculum superbissimo scelere violari? Nam quis vel insanus eum culpandum putet, qui eis officia debita impenderit, quos parentes esse crediderit, etiamsi non essent? Quis contra non exterminandum judicaverit, qui veros fortasse parentes minime dilexerit, dum ne falsos diligat metuit? Multa possunt afferri, quibus ostendatur, nihil omnino humanæ societatis incolume remanere, si nihil credere statuerimus, quod non possumus tenere perceptum ,, . Hactenus Augustinus, qui de se ipso narrat, cum se adolescens in disciplinam quibusdam Magistris tradidisset, qui ,, apertum & sincerum verum venditantes ineffabilia veritatis penetralia metiri se posse arbitrabantur ,, in Manichæorum Hæresim incidit. Facile enim, eodem affirmante, evenit, ut in ,, hæc corporalia progressi ac prolapsi, nihil aliud putemus esse, quam quod istis quinque notissimis nunciis corporis sentimus, quasque ab his plagas atque imagines accepimus, eas omnino, etiam cum conabimur recedere a sensibus, volvamus ,, .

angit atque conturbat. Quid enim tam verum, quam Fides Catholica? quid autem isti vero tam inimicum, quam evidentia? Quid certius tenere debemus, quam quod nobis credendum Ecclesia proponit? quid autem minus ausu temerario investigandum discutiendumque? Jam vero si nos immoderata ista veri cupiditate abripi sinemus, quo demum deduci possimus, & videre vos arbitror, & luctuosa nimis, ac pervulgata satis multorum sapientum eruditissimorumque virorum exempla declarant; qui hac ipsa via, quam institerunt, ut specie veritatis decepti evidentiam consectarentur, sibique res demonstrari vellent, in certissimos errores prolapsi sunt. Miseri enim vero ac plane miserandi, quod veritatem secuti, & multis in rebus consecuti, in re autem majoris momenti, & quam unam maxime debebant expetere, contempta Ecclesiæ Catholicæ auctoritate, quæ sola veritatis certissima Magistra est, non sunt assecuti. Quæramus igitur veritatem, sed eam consilio, ratione, moderatione adhibita quæramus; & ea, quam citra periculum acquirere possumus, veritate contenti simus. Res, quæ discutienda proponitur, veritati modum faciat; nec ultra, quam res ipsa patitur, & certa quædam præscriptio sinit, progredi quærendo investigandoque velimus.

XXI. Hæc sunt, quæ de tota artis Criticæ ratione ex hoc loco dicenda existimavi; nec dubito, quin quibus benevolis Auditoribus usus sum, iisdem æquis Ju-

dicibus utar. Quid restat, nisi ut vos orem obtesterque, ut istorum coercere licentiam, & Religionis patrocinium, quæ hoc intemperantioris Criticæ genere summum in discrimen adducitur, mecum una suscipere velitis. Observatum jampridem ab eruditis & sollertibus viris fuit, eodem tempore & intemperans hoc Criticæ genus, & Hæreses illas, quæ duobus ab hinc sæculis omnem, non Ecclesiæ solum, sed totius etiam Europæ statum miserandum in modum conturbarunt, eodem, inquam, tempore ad Religionis ac publicæ tranquillitatis exitium erupisse. Institutum tunc primum examen acerrimum in Patres fuit, in traditiones, in ritus, in Ecclesiæ disciplinam. Clamatum & vehementissime reclamatum a totius Antiquitatis judicio; appellatum ad Concilia, quorum auctoritas respuebatur. Jactatæ fuerunt illæ voces in vulgus ac latissime disseminatæ; Ecclesiam Christi sponsam immaculatam contraxisse rugas, a pristina forma ac venustate defecisse; eam proinde in amissi decoris speciem restitui ac vindicari oportere. Omnia tunc inconditis hisce vocibus referta sunt; his fora, theatra, porticus, compita, domus, tabernæ ipsæ personabant. *Reformatio* non petita solum, sed conviciis etiam efflagitata. Jam tantus tantarum rerum apparatus, tanta molitio, tot voces, clamores, vociferationes quorsum reciderint, scimus omnes, & quorsum illa ipsa tantopere efflagitata *reformatio* evaserit, non ignoramus. Excitatum fuit incendium, quod totam pene corripuit Europam, cu-

cujus nondum flammæ restinctæ sunt, neque fortasse, nisi pro sua bonitate errantium Fratrum, & a Catholica veritate diffidentium tandem aliquando Deus misereatur, in posterum omnino restinguentur. Doluimus, & dolemus adhuc tot filios e Matris amantissimæ sinu avulsos & miserabiliter abstractos, tot nobilissimas nationes a communione Catholica segregatas, tot florentissimas Ecclesias prorsus eversas, damna denique innumerabilia per luctuosissimam tot regnorum ac provinciarum a Romana Fide defectionem importata lugubri lamentatione prosequimur.

XXII. Conferte nunc, si placet, prisca illa tempora cum nostris. Non minus nunc, quam olim ad Criticæ tribunal citati Patres, Scriptores, Antiquitas tota. Omnia ad severissimum examen revocantur; infinitæ disquisitiones instituuntur; suspiciones de quaque re ac dubitationes sine numero commoventur. Receditur facile a veterum sententiis, & ad recentiorum placita non minus facile acceditur. Nova opinionum portenta proferuntur in lucem, & ea tanquam saniori Criticæ magis conformia & prædicantur & propugnantur. Nunc etiam, si unquam alias, in corruptos in mores vehementer declamatur, qui olim fortasse, quam nunc sunt, corruptiores exstiterunt. Charitas nunc maxime extollitur, & præclara de eadem præcepta traduntur; an vero præcepta cum factis concordent, vobis dijudicandum relinquo. Nunc sæculum hoc nostrum no-

nova luce illustratum jactatur, perinde quasi præterita sæcula in tenebris jacuissent; an vero tanta lux nostro huic sæculo re ipsa affulserit, hoc quoque judicio vestro constituendum permitto. Illud denique, quod conjici ex illo, quem jam descripsi rerum apparatu potuit, an conjici nunc etiam ex tanta intemperantia similiter possit, ego vero non dicam, nec tantam comparari, quam Deus avertat, perniciem ominabor. Timorem mihi unice reservabo, qui justa de causa susceptus salutaris est, qui instans malum avertit, quod improviso si adsit, statim opprimit, nec ullum consilio fere ac remedio locum relinquit.

XXIII. At enim hoc est nimiam in invidiam artem criticam adducere, & tanquam præteritorum atque instantium malorum originem criminari. Ego vero artem criticam nec criminor, nec criminatus sum, neque vero in invidiam adduxi; sed pravum tantum atque immoderatum ejusdem artis usum reprehendi. Pravus autem artis usus non ipsius artis vitium est, sed eorum, qui arte per summam nequitiam abutuntur. Sola virtus est, ut recte affirmat Aristoteles, qua male uti nemo potest. Cæterum quod de arte critica dixi, commune est omnibus artibus ac facultatibus, quæ per se bonæ sunt, & non culpa sua, sed suorum improbitate cultorum in invidiam persæpe adducuntur. Neque vero ab hoc numero artem hanc ipsam meam, quam profiteor, excipio. Multa, eaque gravissima incommoda per homi-

mines eloquentes rebus importata publicis quis nescit? Illorum ipsorum bene multi, qui fatali illo paullo ante commemorato sæculo ab Ecclesia Catholica descive- runt, & pessimam illam causam adjuvarunt, & doctos Rhetores, & disertos Oratores, & egregios Poetas, & præstantes Grammaticos fuisse confiteor; quod cum ingenue affirmo, non equidem puto, me arti meæ male- dicere. Dico id, quod est, quod dissimulari non potest. Nemo igitur me quasi arti criticæ inimicum criminari meditetur, qui non artem criticam damnavi, sed pravum tantum atque immoderatum ejusdem artis usum condemnavi. Dico tamen, inter hanc & alias liberales artes hoc interesse discriminis, ut majus ab hac, quam a reliquis, & certius periculum immineat. Lubrica enim per se est, & nisi summa moderatione quis utatur, ea facile abutetur. Pro natura atque indole sua nescio quos cultoribus suis spiritus insinuat, quibus, nisi acriter obsistamus, facile abripimur, & de recto moderationis tramite deducimur. De reliquo Ars Critica bona est, utilis est, necessaria est; addo etiam ad majorem insignioremque commendationem, salutaris est.

XXIV. Nec vero illud mihi vere objici potest; Me omnem dubitationem de medio sustulisse, & ineptam quandam ac stolidam credulitatem invexisse; nisi forte quæ a me dicta sunt perversum in sensum detorqueantur. Non ego dubitationem omnem de medio sustuli, neque stolidam credulitatem invexi, qui istos non

eo nomine redarguerim, quod omnia non credant, ſed quod pene nihil credant. Aliud eſt nihil credere, aliud nihil non credere. Fateor, in Hiſtoria præſertim, aliqua nonnunquam occurrere, quæ aut minus credibilia, aut aperte falſa, aut certe ſuſpicioſa ſunt. Si minus credibilia, repudientur, ſi aperte falſa, reijciantur, ſi ſuſpicioſa, examinentur. Nego, quodcunque a quo tandem cumque oblatum fuerit nullo diſcrimine arripiendum; nego, omnia omnibus vulgo eſſe credenda. Dico, explorandam eſſe Scriptorum fidem, excutiendam diligentiam, perpendendas rationes, nihil denique non ſumma cura ſtudioque ponderandum. Hoc diligentia ac ſagacitate conari, prudentia ac judicio conſequi, boni Critici munus eſſe dico. Verum nihil ferme eſſe, quod iſtis credibile videatur, nullum afferri poſſe teſtimonium, quod non infringant, nullam prope auctorem inveniri, cujus fidem non elevent, nullam tantam auctorum ipſorum reperiri conſenſionem, cui repugnare non audeant, dixi, & iterum dico, hoc omnino non eſſe ferendum; quod qui dicit, non omnem dubitationem de medio tollit, ſed certum in dubitando modum conſtituit. Dubitent iſti per me licet, ſed ſciant, neque ſemper dubitare ſapientes, neque ſolos dubitare. Dubitant etiam imperiti; ſed diverſo valde modo hi atque illi dubitant. Sapientes nonniſi juſta de cauſa atque probabili; contra ſtulti modo iniqua, modo levi, ſæpe nulla.

XXV. Quid vero? ſi iſti non ſolum aliqua de re du-

dubitare velint, sed etiam de ea multo aliter, atque omnes existimarint, sentire? hocne iis per nos concessum erit atque permissum? Concessum quidem, si gravissima aliqua ac manifesta ratio contrarium suadeat atque adeo persuadeat. Hæc autem si desit, me auctore communem consensum nunquam non magni facient, neque facile ab eo recedent. Sin autem de vetusta traditione aliqua, pia præsertim ac religiosa; aut de aliqua a plerisque sanctis Patribus recepta opinione agatur, tunc multo cautius procedendum esse affirmo, &, nisi ea vis adigat, cui obluctari non possimus, iis omnino adhærendum esse confirmo. Patres enim apud Catholicos eo jure sunt, & esse debent, ut si fere omnes in unam aliquam sententiam ierint, discessione facta, existimandus sit omnis omnino sublatus intercessioni locus. Hæc ego dixi, & nihil amplius dixi, & de loco supere dixi, & palam dixi, & omnibus audientibus dixi. Hæc probare vobis conatus sum, quæ æquissima mihi videntur, & quæ nemo, qui recto judicio utatur, jure improbare possit ac reprehendere.

XXVI. Quapropter si quis forte mihi respondere volet, cui certe ego nihil neque excusandi, neque defendendi, neque refellendi causa, nec verbo, nec scripto reponam, præcidat illa, quæ ad rem non pertinent. Locos illos Rhetoricos generales atque communes, qui incircumscripte tractari solent, ne adeat, quos mihi æque, atque illi, ex longo artis, quam

profiteor usu, esse cognitos facile sibi persuadere poterit. Parcat dicere, me eam suscepisse causam, quæ agi sine invidia non poterat; exaggerasse calamitatem temporum; intemperantiam opinandi, Criticorum licentiam majorem, quam re ipsa sit, dicendo effecisse. Abstineat item ea colligere, quæ fortasse aut asperius, aut vehementius, aut minus vere dicta videri possunt, si avulsa a reliquis, quæ fere dictorum ac sententiarum aut asperitatem mitigant, aut vim emolliunt, aut veritatem adstruunt, proponantur. Multa, quæ quamque rem circumstant adjuncta, rem ipsam vel excusant, vel minuunt, vel augent, vel defendunt, a quibus si distractum quid sit, juste reprehenditur. Hæc aliaque hujusmodi, quibus fere conflatur invidia, & imperitorum animi commoveri solent, amputet atque præcidat.

XXVII. Itaque si quid, quod ad infringendam accusationem pertineat, dicere quis velit, hæc dicat. Me impudenter esse mentitum, qui hanc vel illam opinionem huic vel illi auctori, cujus apud eum ne vestigium quidem ullum exstet, affinxerim; hujusmodi opinionum monstra a me temere fuisse excogitata, & unice calumniandi causa conficta; nemini ne in mentem quidem venisse ita opinari, ut ego criminatus sum; nunquam tantam temperantiam esse adhibitam in ferendo de rebus judicio, quanta nunc passim & vulgo ab omnibus Criticis adhibetur; nonnulla quidem in dubium fuisse adducta, sed non levibus, ut a me objectum fuit, rationibus, non vanis fu-

futilibusque indiciis, non inanibus conjecturis, sed gravissimis certissimisque de causis; neglectam aliquando auctoritatem, sed ita, ut fieri aliter invictissimis cogentibus argumentis non potuerit; de reliquo nunquam præstitam sanctis Patribus majorem, quam ætate hac nostra, observantiam; nunquam consentientibus eorum sententiis minus refragatum; nunquam majus delatum venerandæ Antiquitati obsequium; nunquam majorem habitam Ecclesiæ judiciis reverentiam; nunquam minus adductam in discrimen Religionem; nunquam libellos minus exitiales tota Europa disseminatos; nunquam mores fuisse tam castos atque incorruptos; nunquam generatim atque universe pietatem impensius cultam. Nullum ex opinandi licentia, siqua forte hoc tempore invaluerit, esse periculum, quod immineat; nullum damnum, quod instet; nihil metuendum rebus publicis, nihil privatis, nihil otio communi, nihil tranquillitati, nihil Ecclesiæ, nihil Catholicæ Religioni; nihil formidandum, cui occurri debeat; nihil triste, quod præcavendum sit, quod possit accidere; vanos esse timores meos, inanem formidinem; tristia me esse ominatum, quorum ne minima quidem apparent initia; me hostem finxisse, quem ferirem, qui re ipsa nullus esset; paucis, me inaniter declamasse, vocem, spiritum, contentionem sine causa profudisse. Hæc dicat; quæ si dicet, tenebitur; sin alia dicet, ea, quæ a me dicta sunt, non refutabit.

DE

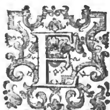
DE RECTO

ARTIS CRITICÆ

USU

AD FLORENTINOS.

ORATIO SINGULARIS.

NAVIGAVIMUS tandem aliquando, Florentini, atque e vadis utcunque emersit, & scopulos prætervecta est Oratio. Nunc reliquus mihi cursus multo facilior atque expeditior ostenditur, quem Deo adjuvante conficiam, si pauca quædam de eo, quod tertium in partitione posui, dicam, & quam brevissime potero, explicavero. Dicturus igitur de recto Artis Criticæ usu non hic ego singula hujus artis præcepta exponenda suscipiam, quod nimis longum esset, & fortasse supervacaneum; sed ita mihi met moderabor, ut

ut & brevitati studeam, & nihil eorum, quæ hoc in argumento præcipue videntur esse animadvertenda, prætermittam. Quare, singularibus artis criticæ præceptis de oratione mea præcisis, rem ab ipso capite ac fonte arcessam, unde & quid rectus artis criticæ usus postulet, patebit, & simul ostendetur, quid ejusdem artis cultores spectare maxime debeant, ut eum finem, qui a sapientissimis viris nobilissimæ atque utilissimæ arti constitutus est, ulla sine offensione consequantur. Ita fiet, ut & ego compendia quærens citius, quo contendo, perveniam, & Criticus, quid sequi, quid cavere debeat, certius uno prope obtutu atque exploratius intueatur. Utar etiam quietiore stylo, tum quia vehementiorem, quo hactenus usus sum, res ipsa non flagitat; tum etiam ut, si quid in hoc genere forte peccatum a me fuerit, hoc pacto, si quo modo possim, corrigam atque emendem. Quanquam peccati hujus culpam, si culpa hæc dicenda est, materies ipsa sustinet, quæ sine concitatione animi tractari non poterat; nec vero non eandem tum & voluntas juvandi alios in re gravissima maximique momenti, tum etiam studium defendendæ præsertim Catholicæ Religionis probabiliter excusat. Non igitur hic amplius vos conquestionibus querimoniisque fatigabo. Satis jam dolori meo parui; satis ægritudini obsecutus sum; satis, quæ volebam, ex intimo & sincero animi mei sensu deprompta vobiscum communicavi. Neque vero amplius in refellendis Adver-

versariis, in eorumque castiganda licentia immorabor: Omnia quieto, pacato, ac tranquillo animo agentur. Revertar ad ingenium meum, quod ab omni asperitate, quemadmodum a principio significavi, abhorret, & non nisi coactum ad vim, ad contentionem, ad simultates adducitur. Vos attendite diligenter, Florentini, & me contento cursu ad exitum properantem benevolentia vestra atque humanitate; qua semper me prosecuti estis, postremo hac etiam vice prosequimini.

II. Artem Criticam utilem esse ac necessariam ii soli negare possunt, qui, quid ea sit, ignorant. Hæc ars nunquam non multum valuit; hæc in omni disciplinarum ac facultatum genere præcipue dominata est; semperque, quoad bonæ artes excolentur atque vigebunt, dominabitur. Hac arte sapientissimi quique viri plurimum usi sunt, eamque studiorum suorum comitem atque adjutricem esse voluerunt, quippe qui probe intelligerent nihil sine ea laude dignum vel conari se vel efficere posse. Quare qui artem criticam de medio tolleret, perinde faceret, ac si erranti in tenebris facem eriperet, aut in difficili scopulosoque mari deprehenso nauticum clavum subduceret, quibus præsidiis ambo destituti, nec tutum ille tenere iter posset, nec iste declinare a scopulis, & feliciter enavigare. Quid enim ars critica est, nisi, ut eam jam inde ab initio definivimus, rectum de quaque re certumque judicium, quo qui sapienter usi sunt, non solum vera a falsis secernere,

nere, ſed ea etiam, quæ in quaque re optima ſunt, diſtinguere atque eligere potuerunt. Quapropter ego quidem arbitror rectum hoc, de quo dico, judicium partem quandam eſſe prudentiæ, quæ ſicuti virtutes omnes temperat atque dirigit, ita illud omnia recta ſtudia gubernat ac moderatur. Quanquam hoc judicium non tam partem prudentiæ, quam ipſam reor eſſe prudentiam; quod quidem, ſi ad rerum gerendarum rationem referatur, proprio prudentiæ nomine appelletur; ſi vero ad ſtudia noſtra moderanda dirigatur non prudentiæ, ſed artis criticæ vocabulo indicetur. His de cauſis ars critica non recens quoddam inventum habenda eſt, ſed longe antiquiſſima exiſtimanda, & una cum ipſis liberalibus artibus nata atque adulta, & ad ſummum etiam culmen a veteribus illis ingenioſiſſimis viris doctiſſimiſque provecta.

III. Et ſane quotieſcumque præclara Veterum opera in manus ſumo, in eaque mentis obtutum intentius defigo, facere non poſſum, quin ſummam illis in arte critica præſtantiam deferam atque concedam. Quis enim, exempli cauſa, Homeri libros cum legit, non admiratur tanti viri acerrimum in rebus omnibus ſubtiliſſimumque judicium. Quod ſi Homeri libri, ut litterarum monumentis proditum eſt, neſcio cujus miniſterio indiguerunt, qui eos antea confuſos ita, ut nunc habemus, digereret atque diſponeret, unum de duobus neceſſario debet affirmari, aut Homero artem criticam de-

defuiſſe, quod minime in tantam ſapientiam cadere poſſe exiſtimo, aut ipſius libros, quod ego veritati magis puto conſentaneum, in manus inepti alicujus veniſſe, qui, artis criticæ præſidio deſtitutus, eximium illud opus perverteret, & præpoſtera librorum diſpoſitione confunderet. Quid vero alter ille ab Homero diverſo in doctrinæ genere laudatiſſimus, & totius Græciæ judicio ſapientiſſimus habitus Plato? Nonne qui Socraticos ejus libros legit, omnia non ſolum plena ſapientiæ, ſed etiam judicii, conſilii, prudentiæ referta offendit? Quam leniter in diſputationem delabitur! ut in eam non irruiſſe, ſed incurriſſe videatur; quam ſollerter captat principia, ut non quæſita, ſed ſponte oblata appareant. Quid? cum inducto ſermone, & re, de qua agendum eſt, conſtituta, ſenſim, & per quoſdam veluti gradus eo, quo intendit, quam molliſſime devenit, ac demum, quod docendum erat, quam planiſſime demonſtrat. Hæc porro non ſolum ſine maximo ingenio, ſed etiam ſine hac ipſa arte, de qua loquimur, effici profecto ac perfici non potuerunt.

IV Nam quid de Latinorum Oratorum principe dicam? viro tam ingenioſo, tam acuto, tam acri, tam eloquenti. An eum artem criticam cum in omnibus ſtudiis ſuis, tum in illa ipſa arte, in qua maxime excellit, defeciſſe exiſtimabimus? Itaque quod blande in Judicum animos illabitur, quod eos omni, qua vult, ratione tractat ac flectit, judicium eſt; quod ex omni par-

parte causæ tectus ac septus adversariorum impetum sustinet, conatus eludit, judicium est; quod eos, ubi res poscit, minaciter terret, ferociter insectatur, invicte repellit, judicium est. Cum vero firmissimis præsidiis, causam communit suam, cum in causa hæret, nec se loco, quem omnium tutissimum insedit, dimoveri patitur, judicio profecto utitur; quod quidem si ei detraxeris, continuo laudem omnem, & illam ipsam oratoriam, qua unus omnibus maxime præcelluit, ademeris; si vero judicium dederis, necessario etiam summam artis criticæ scientiam concesseris. Quæ quidem scientia in primis concedenda est sapientissimis illis sanctissimisque Ecclesiæ Patribus; neque enim sine arte critica tot præclara ingenii & doctrinæ monumenta reliquissent. Teneamus igitur, artem criticam, uti omnibus rectissimis studiis maxime necessariam, ita ab omnibus doctissimis, quos Antiquitas suspexit, viris fuisse semper adhibitam. Hæc iis tanquam veritatis arbitra, & rerum omnium certissima disceptatrix semper assedit, semper affuit, eos nunquam destituit; omnia eorum optima studia nunquam non rexit ac temperavit.

V. Non defuerunt quidem ætate hac nostra, qui novam veluti quandam artem criticam coagmentandam susceperunt, qua docemur vera a falsis, in Historia præsertim, distinguere, & ad Historiam ipsam sine offensione perlustrandam erudimur. Quorum ego, etsi

si alios juvandi studium summopere laudo; consilium tamen satis non assequor. Nam vera a falsis distinguere multo ante ipsos a Dialectica Antiquitas tota edocta fuit. Quod vero ad Historiæ cognitionem spectat, hoc quoque multo ante ab Historiæ ipsius conditoribus probe cognitum fuisse affirmare cogimur, & sollerter animadversum. Etenim si veteres illi rerum gestarum Scriptores ista ipsa scientia, quam novam isti volunt, caruissent, ea profecto mandare litteris, quæ posteritas tota, si quædam excipias, vera haberet, non potuissent. Fac illos penitus hac, de qua dicimus, arte destitutos non expendisse, quæ scriberent, rumores vulgi in condendis annalibus fuisse consectatos, quæ tandem in iis residere posset auctoritas? qua sublata nihil certi in tota antiquitate reperiretur; nos vero in summa rerum omnium ignoratione versaremur. Non negarim tamen, aliquid habens aliquam rationem utilitatis istos præstitisse, qui in hac adornanda recenti, quam vocant, arte eo usi sunt artificio, ut, quæ a veteribus observata jam pridem fuerant, sparsa ac dissipata colligerent, ordine disponerent, atque iisdem novum quasi lumen afflarent. Qua in re laudanda cum iis convenio; ab iisdem autem in eo dissentio, quod multo vetustissimam artem recentem velint, quippe quæ ita antiquis fuit cognita, ut vel pueri ipsi Romæ *nasum*, uti salsus Poeta non insulse scriptum reliquit, *Rhinocerontis haberent*,

rent, quo non ſagaciter ſolum obvia quæque ac proxima odorarentur, ſed quam longiſſime etiam poſita atque abdita aſſequerentur.

VI. Demonſtrata artis criticæ & neceſſitate & vetuſtate, de recto ipſius uſu nonnulla perſtringam, & qua potiſſimum ratione illum obtinere poſsimus, breviter indicabo. Ac mihi quidem ante omnia videtur animis curam eſſe adhibendam, qua adhibita ſanitas illa mentis conſequatur, ſine qua rectus hujus artis uſus omnino eſt deſperandus. Sunt in primis quidam ita animo comparati, ut Scepticorum more, nihil credant, nihil verum habeant, de omnibus ambigant, omnia in dubium revocent. Jam, ſi qui hujuſmodi ſunt ſive natura, ſive conſilio, ſive, quod verius puto, pravæ vitio voluntatis, quid ego dicam? Nemo non videt hos homines ab hac arte omnino repellendos, atque ad Pyrrhonem illum ſuum amandandos, quem nacti ſunt ducem ac magiſtrum, qui a Gymnoſophiſtis & Magis edoctus peſsimum invexit Philoſophiæ genus. Ego quidem non agerem cum iſtis hoc modo, ſiquidem illi, quo laborant, morbo aliqua adhiberi medicina poſſet. Sed quod tandem tam efficax helleborum ab Anticyra peti poterit, unde remedium cerebris tam male affectis ſufficiatur? Peſtifera hæc opinionis lues, nihil nimirum eſſe certum, veritatem exploratam haberi nullam poſſe, peſtifera, inquam, hæc lues ubi animum corripuit, ita omnem

fere rationem inficit atque corrumpit, ut nullus fere ſit remedio locus. Quare iſtiuſmodi homines relinquamus, nec ad artem criticam accedere patiamur, ad quam ſi ſemel acceſſerint, ea certe peſſimum in modum abutentur.

VII. Scepticos conſequuntur Academici, (*a*) qui ingenio quidem tam pravo non ſunt, ſed hi quoque eo ferme morbo implicantur, quo Sceptici. Nihil eſt enim, de quo in utramque partem nolint diſputare, nulla non in re aſſenſum ſuſtinent, nihil negant, nihil affirmant. Hos autem homines ſi ad noſtram artem admiſerimus, quid tandem fiet? Cui enim animo inſedit, in eo ſolum ingenii vires contendere, ut quidquid in quaque re minus verum objicitur, inquirat, is arte hac noſtra, quæ veri diſceptatrix eſt, quæ propoſitis in utramque partem rationibus ſingula attente conſiderat, non minus ſane, quam Scepticus, abutetur. Nulla enim res eſt, ſi illa excipias,

(*a*) Cic. lib. 3. de Orat. „ Arceſilas primum, qui Polemonem audierat, ex variis Platonis libris, ſermonibuſque Socraticis hoc maxime arripuit, nihil eſſe certi, quod aut ſenſibus, aut animo percipi poſſit „. Idem lib. 2. cap. 29. Quæſt. Acad. „ Academici nihil affirmant, & quaſi deſperata cognitione certi id ſequi volunt, quodcumque veriſimile videatur.

Idem lib. eod. „ Cum jam graviſſimæ Philoſophorum diſciplinæ conſtitiſſent, tum exortus eſt, ut in optima Republica Tiberius Graccus, qui otium perturbaret, ſic Arceſilas, qui conſtitutam Philoſophiam everteret, & in eorum auctoritate deliteſceret, qui negaſſent quicquam ſciri aut percipi poſſe „.

pias, quæ prima a Philosophis principia idcirco dicuntur, quod per se nota sunt, & lumine ipso naturæ illustria, nulla, inquam, res est, cui nihil objici, nihil possit opponi. Omnia fere hujusmodi sunt, quæ uti antica conspici, ita etiam postica, ut ita dicam, spectari parte possunt. Multæ in quaque re occurrunt difficultates, multa se offerunt, quæ assensum cohibeant, multa prima specie atque obtentu falsa opponuntur. Jam qui in hæc sola ingenii aciem dirigat, quomodo veritatem, quod unum ars critica propositum habet, explicabit? Huc accedit, quod quæ videntur obstare veritati gravius interdum animum feriunt, quam eundem ipsa percellat veritas; quod animadvertere licet in iis, qui satis ingeniosi & acuti ad aliquid objiciendum, iidem in objecti refutatione percipienda tardi atque hebetes reperiuntur. Ego quidem non impedio, quo minus in utramque partem argumenta proferantur, & vero etiam investigentur; sed eatenus, quatenus eorum investigatio serviat veritati; si secus fiat, jam non veritas inquiritur, sed calumniandi occasio captatur. Quare qui cum Academicis nihil exploratum habent, qui in omnibus assensum cohibent, & sententiam interponere negant suam, non dubium, quin hi quoque ab arte nostra repellendi sint, & procul amandandi.

VIII. Succedunt his litigiosi, quos Cynicos libet appellare, qui ad id solum, ut lites ac jurgia ferant,

facti, ac prope nati esse videantur. Atque hi quidem nihil de recto artis criticæ usu solliciti id unum habent propositum, ut omnia turbulentis seditionibus permisceant atque perturbent. Hosne ego homines ad hanc artem admittam, quibuscum quiete ac pacate ne vivere quidem licet? Nam quæ societas? qui usus? multo autem minus quæ familiaritas cum eo esse potest; qui omnia mea dicta excipiat, carpat, reprehendat; latret, mordeat; quicum perpetuæ lites, rixæ, contentiones; nulla pax, nullum fœdus, induciæ nullæ. Si quis hujusmodi ingenium a natura sortitus est, longe abeat, recedat procul, vitam fugæ solitudinique mandet, ubi secum ipse litiget atque contendat, quandoquidem litibus adeo contentionibusque delectatur. Sic agitur cum istis, & jure agitur, quibus ea justissima pœna irrogatur, ut vitam deserti ab omnibus atque ab humano consortio segregati in summa ægritudine ducant, qui omnium vitam infestam reddunt atque odiosam. Hos igitur homines publicæ quietis ac tranquillitatis inimicos, qui merito suo ab hominum consuetudine removentur, quomodo ego ad hanc artem possim admittere? quomodo accedere patiar? quæ cum per se litium ferax sit & contentionum, istis accedentibus eo negotium evadet, ut non jam rationibus res & argumentis, sed vi manuque geratur. Istis iterum edico, abeant procul, recedant; discant prius emen-

emendare naturam, corrigere ingenium, & tum demum de arte critica cogitare incipiant, ad eamque aspirare meditentur.

IX. Litigiosos cerebrosi excipiunt ac pervicaces; qui quam semel malam animo arripuerunt opinionem, nullo modo adduci possunt, sibi ut illam eripi sinant. Frustra eos rationibus aggrediaris, frustra argumentis oppugnes, frustra de loco, quem insederunt, coneris depellere; fixi, immobiles in sententia perstant, & conatus omnes tuos una, qua sola pollent, obstinatione eludunt. Hos ego etiam homines a Criticorum numero excludo, atque mulierculis adcenseo, quæ, ut inopes consilii ac sapientiæ, quo minus perspicaces in cognoscendo, ita fere pervicaciores in retinendo sunt, quod semel arripuerunt. Objicitur his famæ & existimationis jactura, nec non inconstantiæ nota, quarum unam subire se arbitrantur, in alteram incurrere consilii mutatione formidant. Male id quidem iis objicitur, & non minus ab his perverse sentitur. Nam quid est, quod tantopere a mutanda sententia refugere debeamus? Errare hominis est, corrigere errorem sapientis. Neque vero a sapiente abhorret mutare consilium, quod sapienter fit, quotiescumque gravis id ratio postulat; neque tamen, cum justa de causa id fiat, existimatio amittitur, neque quidquam de propria dignitate deperditur. Suam isti per me licet curent existimationem, quam ita caram habent, ut ve-

ritati ac rationi anteponendam ducant; eos ego non interpellabo; facile patiar, ſentire, quod cupiunt; dummodo ſe Criticorum quæſtionibus non immiſceant, qui niſi dociles ſint, niſi ſe rationibus perſuaderi ſinant, niſi ea libertate utantur, ut ad mutandam ſententiam parati ſint, nullus ejus, quam profitentur, artis utilis uſus eſt, neque vero eſſe poteſt.

X. Reliqui ſunt ii, qui veritatis nimium ſtudioſi ſunt & qui fortaſſe prioribus, quos hactenus enumeravimus, aliquo modo pernicioſiores exiſtimari poſſunt. Sunt enim quædam vitia aperta ac manifeſta, a quibus natura ipſa refugimus; ſunt vero alia tecta ac latentia, in quæ facile, niſi caveamus, incurrimus, & quæ obtentu virtutis & ſpecie recti certius nos fallunt atque decipiunt. Rectus artis criticæ uſus videtur poſtulare, ut veritatem unam Criticus propoſitam habeat, in hanc unam ingenium, ſtudium, diligentiam, operam omnem contentionemque dirigat. Ad hoc enim potiſſimum hominibus ingenium a Deo Opt. Max. datum eſt, & acerrima illa cogitandi commentandique facultas impertita, ut ad veritatem inveſtigandam cogitationes ipſi noſtras commentationeſque conferamus (a). Hos ego homines ab arte critica, neque removeo

(a) M. Tullius Cicero Offic. lib I. „ Omnes, *inquit*, trahimur, & ducimur ad cognitionis, & ſapientiæ „ cupiditatem, in qua excellere pulcrum putamus, labi autem, errare, neſcire, decipi, & malum & „ turpe ducimus. In hoc genere... „ duo vitia vitanda ſunt. Unum, „ ne

veo, neque vero removi unquam. Quid ergo est vitii, quod in iis reprehendo? Dixi jam superiore actione, & dicam iterum. Memoriæ proditum est, Scipionem Africanum, Censor cum esset, Centurionem nescio quem, qui in Paulli pugna non adfuerat, sed in castris subsederat ad eum finem (sic enim causabatur) ut castra ipsa custodiret, nihilo tamen minus & tribu movisse, & illis verbis notandum censuisse; *Non amo nimium diligentes*; similiter ego nimium veritatis cupidos neque amo neque probo.

XI. Nam quid tandem nimia ista atque impotens veritatis aviditas pariet? nisi quod venaticis canibus usuvenire solet, qui quo acriores in persequendo sunt, minusque propterea venatoris dicto audientes, eo facilius prædam de ore amittunt, atque inanes post longam incitatissimi cursus defatigationem revertuntur. Videas istos venaticorum more canum hac illhac sine modo discurrere, seu potius furere, perinde quasi illos œstrum pupugerit. Interea prætervolat in hac tanta trepidatione veritas, & quam ob oculos interdum habent, eandem non raro incogitantes festinantesque prætereunt. Nimirum hoc impotens illa

 cu-

„ ne incognita pro cognitis habeamus, hisce temere assentiamus... „ Alterum est vitium, quod quidam „ nimis magnum studium, multamque operam in res obscuras, atque „ difficiles conferunt, easdemque non „ necessarias; quibus vitiis declinatis, „ quod in rebus honestis, & cognitione dignis operæ, curæque ponetur, id jure laudabitur.

cupiditas efficit, cui se totos agendos asportandosque permiserunt. Adsit veri inveniendi studium, sed moderatione temperetur; ne nimium sit, ne impotens, ne effrænatum; rationi locum det, eique pareat. Nulla in veritatis indagatione omittatur diligentia, sed modus adhibeatur. Observentur omnia attente, siquæ apparent veritatis notæ, acutius inspiciantur, si nullæ se produnt, sollertius investigentur, vestigia denique ipsa veritatis fere leviter impressa, & sæpe vix ac ne vix quidem adumbrata eo usque persequamur, donec, quo intendimus, perveniamus. Hac præscriptione adhibita veritas non elabetur, emerget siqua est, & quæsita invenietur.

XII. Sed non fortasse magis rectum artis criticæ usum impotens veritatis studium pervertit, quam evidentiæ cupiditas, de qua etiam aliquid postrema actione diximus. Triplex evidentiæ genus distinguunt Philosophi satis notum & pervulgatum; nobis tertium, quod *moralem* evidentiam appellant, relinquunt, cui quidem error subesse omnino potest, cum una fere probabilitate contineatur; sed hac ipsa probabilitate contentus esse Criticus debet, si aliquid in arte sua assequi vult. Si vero ad primum aut alterum evidentiæ genus evadere contendet, eo tendet, quo pervenire non potest. Neque vero movere nos illa cogitatio debet, quod tertio illi relicto nobis evidentiæ generi falsitas subesse possit, quandoquidem ne secundum quidem genus, quan-

quanquam dignitate præstet, ab eadem prorsus vacuum est atque immune. Minime me nunc, ut hoc exempli loco ponam, somniare certo scio, neque a vobis somniantibus, qui mihi tam benevolas atque attentas aures præbetis, audiri. Hæc tamen certa cognitio tam evidens non est, ut ei falsitas admisceri omnino nequeat; nihil enim tam manifeste repugnans ostenditur, ut non aliter, atque ego & vos sentimus, esse possit; hoc tamen neque me, neque vos sollicitat; quod si secus esset, ut ego jure riderer a vobis, sic vos a me æquo jure stultitiæ dementiæque condemnaremini. Jam vero si falsitate, quæ subesse alteri evidentiæ generi potest, angi nos nequaquam decet, quanto minus de tertio propter eandem causam laborandum erit. Unde etiam illud efficitur, quam præpostera ea ratio sit, ut, quod in rebus sensibus ipsis obnoxiis evidentiæ genus assequi Physicus non potest, hoc Criticus in rebus arti suæ subjectis assequi se posse confidat.

XIII. Hactenus nominatim de quibusdam hominum generibus, non solum non idoneis, qui ad hanc artem admittantur; sed etiam hujusmodi, ut ab eadem omnino repellendi existimentur. Hoc autem si fiat, minuetur quidem numerus Criticorum; sed optimæ arti remotis minus idoneis atque exitialibus consultius salubriusque providebitur. Nunc vero quid præterea dicam, de tot pravis animi permotionibus, quibus obsidemur, & rectus artis criticæ usus maxime pervertitur. Distor-

ſtorti nimirum atque abnormes cum ſimus, nihil facilius,quam ut ſi res a nobis metiri, & noſtram ad normam exigere voluerimus, res ipſas fœdum in modum diſtorqueamus, ſæpe enim nos de judicio conſilioque deducit, aut ira, aut odium, aut indignatio, aut invidia, aut ambitio, aut partium ſtudium, aut cæteræ peſtes, quibus non minus animus noſter inficitur, quam rectus artis criticæ uſus corrumpitur.

XIV. Hic vero, *Non mihi ſi linguæ centum ſint, oraque centum, Omnia morborum percurrere nomina poſſim*, quibus humanus animus obnoxius eſt;qui quidem morbi ipſos corporis morbos, quos prope innumerabiles eſſe volunt, non ſolum numero exæquant, ſed etiam fortaſſe ſuperant; hoc certe capitaliores ſunt, quod gravius ab his, quam ab illis periculum imminet, niſi opportuna ac præſens medicina adhibeatur. Quare quo citius me ab his expediam, Criticum noſtrum Ethicis in diſciplinam dabo. Hoc Ethici curabunt, quibus illud oneris incumbit, ut male affectis humani animi partibus ſubveniant, laborantibuſque ſuccurrant. Illorum munus eſt ſingulos animi morbos recenſere, diſtinguere, definire; ſuam ſingulis medicinam morbis adhibere; ulcera animi, quæ plurima intus latent, detegere, incidere, funditus amputare, &, quoad ejus fieri poteſt, animum ipſum integræ ſanitati valetudinique reſtituere. His igitur ego Criticum noſtrum tradam; hos audiat præceptores, his pareat, his ſe, quibus laborat, mor-

bis

bis curandum permittat; & tum demum cum vitiis omnibus bene perpurgatus fuerit ad noſtram artem accedat.

XV. Reſtaret nunc ut iis hominibus remotis ab arte noſtra, qui non ſolum exitiales, ſed etiam minus idonei viſi ſunt, & præterea Critico noſtro a pravis animi permotionibus, quæ rectum artis criticæ uſum pervertunt, ſatis expedito, ſuis etiam Criticum ipſum inſtruendum virtutibus ornandumque ſuſciperem. Verum non eſt, cur hac de re magnopere laboremus. Noxiis exſtirpatis herbis, quæ bonam ſementem ſuffocant, ſatio quoque proſpere ſuccedit atque ex ſententia. Facile, ut in ſolo bene ſubacto ac mollito ſe fruges efferunt; ita in animo bene comparato non minus facile virtutes feliciterque proveniunt. Sed tamen ne hæc inſtitutionis noſtræ pars omnino a me præterita fuiſse videatur, non ego quidem ſic ad illam tractandam aggrediar, ut hujus, quam dixi, prudentiæ partes ac virtutes diſtinguam, & ſingulas ſingulis actibus accommodem. Nam prudentia, cum per omnes hominum actiones vagetur ac ſerpat, & uſu fere atque obſervatione diſcatur, ſi ingenium nacta ſit ad recta quæque ac rationi conſentanea comparatum, facile acquiritur; qua acquiſita per ſe ſine tot præceptionibus actionum ipſarum temperatio quædam æquabilitaſque conſequitur; ſed tamen ne hæc pars omnino præterita a me ſit, eam paucis expediam, atque omnia uno vocabulo comprehendam.

Ita-

XVI. Itaque in constituendo ornandoque optimo Critico sic me geram, quemadmodum in optimo Oratore perficiendo se vir sapientissimus & Orator (a) ipse eloquentissimus gessit. Tulit quondam mos in Romana Republica, ut in ea Orator plurimum posset, ac pene omnia unius Oratoris verterentur arbitrio. Hac de causa vir hic, de quo dico, sapientissimus non vulgo omnibus tantum munus, in quo vita civium, salus, fortunæ, imperii majestas, Reip. summa agebantur, committendum putavit. Multa per eloquentes homines importata civitatibus detrimenta meminerat, qui quam florentissimam a majoribus Rempublicam ac-

(a) M. Tull. Cic. de Orat. lib.1. n.20. „ Quare ego tibi Oratorem sic „ jam instituam, si potuero, ut quid „ efficere possit ante perspiciam. „ Sit enim mihi tinctus litteris; au- „ dierit aliquid, legerit, ista ipsa „ præcepta acceperit; tentabo quid „ deceat, quid voce, quid viribus, „ quid spiritu, quid lingua efficere „ possit. Si intelligam, posse ad sum- „ mos pervenire, non solum horta- „ bor, ut elaboret, sed etiam, si „ *vir quoque mihi bonus videbitur*, „ obsecrabo; tantum ego in excel- „ lente Oratore, & eodem viro bo- „ no, pono esse ornamenti universæ „ civitati. Sin videbitur, cum om- „ nia summa fecerit, tamen ad me- „ diocres oratores esse venturus; per- „ mittam ipsi, quid velit; molestus „ magnopere non ero. Sin plane „ abhorrebit, & erit absurdus; ut „ se contineat, aut ad aliud studium „ transferat admonebo. Nam ne- „ que is, qui optime potest, dese- „ rendus ullo modo est a cohortatione „ nostra; neque is, qui aliquid potest, „ deterrendus; quod alterum, divinitatis mihi cujusdam videtur; alterum, „ vel non facere quod non optime „ possis, vel facere quod non pessime facias, humanitatis; tertium „ vero illud, clamare contra quam „ deceat, & quam possis, hominis „ est, ut tu, Catule, de quodam de- „ clamatore dixisti, stultitiæ suæ „ quamplurimos testes domestico præ- „ conio colligentis „.

acceperant, eam eloquentia aut perdiderunt, aut certe ſummum in diſcrimen adduxerunt. Volebat ille quidem ejus, quam profitebatur, artis peritum eſſe Oratorem; eum præterea requirebat, qui ſapiens, doctus, eruditus, copioſus, diſertus eſſet; ſed quo tutius tantis rebus ſine periculo præficeretur, volebat virum eſſe *bonum*, hoc eſt probum, quo uno verbo reliquas animi virtutes, quæ in Oratore eminere maxime debebant, complecti ſibi viſus eſt. Tantum momenti in una bonitate vir ſapientiſſimus ac prudentiſſimus ad bene gerendam Rempublicam ineſſe exiſtimavit.

XVII. Jam vero quod olim in Romana Rep. Orator fuit, hoc nunc in Litteraria Criticum eſſe vere dici poteſt. Ejus eſt ſummum in unaquaque facultate exercere dominatum, ejus auctorum omnium ſcripta cognoſcere, corrigere, reprehendere, ejus de unius cujuſque noſtrum ingenio, doctrina, eruditione judicare; nihil denique eſt in omni arte libero digna, quod ejus non ſubſit poteſtati. Hac tanta uni homini conceſſa poteſtate non videbor a recta ejuſdem inſtitutione aberrare, ſi non diſſimili modo, atque ille in Oratore, ego me in Critico geram, & ad quam ille normam Oratorem direxit ſuum, ego quoque Criticum exigam noſtrum. Volo igitur eum ingenio eſſe ſummo, ſumma doctrina, volo diligentem in perquirendo, volo ſagacem in inveſtigando, volo in meditando diuturnum, volo

in

in commentando acrem atque subtilem, volo eruditum, qui multa legerit, audierit, cognorit, volo ea præsertim, de quibus judicium ferre debet, diu multumque ante perpenderit, quam sententiam jure suo interponat suam. Sed cum eum his omnibus instructum virtutibus atque ornatum habuero, non quiescam, non contentus ero. Itaque super omnia velim virum esse *bonum*, hoc est pium, honestum, probum, religiosum, cui tuto uniuscujusque nostrum dignitas, nomen, existimatio committi possit, qui scripta nostra, ea, qua par est, æquitate cognoscat, a quo doceri, erudiri, &, ubi res poscat, corrigi etiam ac reprehendi non iniquo animo patiamur. Si talis erit, qualem dico esse oportere, ut ille Oratorem suum, sic ego Criticum nostrum, non hortabor solum, sed enixius obsecrabo, urgebo etiam, ut id munus ad commune totius Litterariæ Reipublicæ commodum Litteratorumque omnium utilitatem suscipiat. Quantum ille præsidii in *bono* Oratore collocandum putavit, tantum ego in *bono* Critico bonæ spei collocandum existimabo.

XVIII. Si vero eum multo aliter, atque ego requisivi, esse contigerit, non modo ad hanc artem non accedere patiar, sed etiam ab eadem, quam longissime potero, repellam. Omnia enim permiscebit, turbabit, confundet atque pervertet; dissensiones excitabit, lites fovebit, contentiones feret, dis-

dissociabit animos, & in Litteraria Reipublica tanquam turbulentus aliquis civis ac seditiosus exsistet. Quo acriori ingenio præditus erit, quo majori doctrina excellet, eo perniciosior evadet & capitalior. Nequidquam huic homini artis criticæ præcepta observanda proponentur, frustra postulabitur æquitas, frustra moderatio efflagitabitur. Præceptis quantumvis optimis non parebit, repugnabit æquitati, moderationem aspernabitur, officii immemor, æqnitatis oblitus, modi nescius ne in ipsa quidem intemperantia modum aliquem adhibere sciet, nihil denique boni proficisci ab eo poterit, qui ipse non bonus, sed pessimus homo sit.

XIX. Da igitur mihi Criticum, qualem ego brevi hac oratione mea formandum fingendumque curavi, tum nihil præterea, quo utilis ac salutaris sit, neque ego, neque vero quisquam alius requiret. Da mihi hominem non Scepticum, non Academicum, non Cynicum, hoc est litigiosum, non cerebrosum, non nimis veri cupidum, non evidentiæ appetentem; da mihi eundem, quantum quidem humana infirmitas patitur, rationis bene compotem, qui non invidia, non indignatione, non ira, non odio, non spe, non timore, non ambitione, non gratia, non partium studio moveatur; qui præterea acri ingenio, memoria firma, summa eruditione, eximia doctrina, singulari prudentia excellat; qui pacatus, pius, quie-

tus,

tus, religiosus, moderatus, uno verbo, *bonus* sit, tum profecto mihi ac Litterariæ Reipublicæ, & vero etiam Catholicæ Religioni, cujus etiam res hoc in munere non parva agitur, utilem ac numeris omnibus absolutum Criticum dabis.

Hactenus Parthenius de tota Artis Criticæ Ratione disseruit. Plura quidem dicendo persequi poterat, sed moderationem sibi in argumento locupletissimo adhibendam esse statuit. Qua ille moderatione in scribendo usus est, ego quoque in adscribendis adnotationibus usus sum. Utrum operæ pretium fecerit, an secus, judicent eruditi, & Tullianæ eloquentiæ studiosi. Certe illud conatus est, ut unum Ciceronem exprimeret. Sed quamvis ingenue Auctor fateatur se a tanto exemplari quam longissime abesse; sic tamen ad illud imitatione videtur accessisse, ut optime spei adolescentibus exemplo suo ostenderit, quantum momenti in una lectione ciceroniana ponendum sit, unde absolutissima rerum omnium tractandarum forma peti possit. Quædam menda irrepserunt, quæ facile Lector corriget, ut pag 385. rescinderunt pro resciderunt, p.442. hinc errorem pro hunc; pagina vero 365. sic legatur; digna, quæ iterum & sæpius audiantur. Restat ut Lectores benevolentiam & æquitatem Parthenio impertiant suam, qui ita sive in scribendo sive in agendo se gessit, ut omnium quos redarguit, tacitis nominibus eorum famæ existimationique pepercerit. Recte Hieronymus adversus Ruffinum; *Quando sine nomine contra vitia scribitur, qui irascitur, accusator est sui.*

EXPLICIT
AD MAJOREM DEI
AC DEIPARÆ GLORIAM.

